

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2014/1

AZ ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA ALAPÍTVÁNY FOLYÓIRATA

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2014/1

AZ ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA ALAPÍTVÁNY – APA – FOLYÓIRATA

Alapítás éve: 1998

Megjelenik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem
és a Debreceni Egyetem együttműködésének keretében.

A szerkesztőbizottság elnöke

Prof. dr. Hunyady György
E-mail: hunyady.gyorgy@ppk.elte.hu

Szerkesztőbizottság

Demetrovics Zsolt	Faragó Klára
Jekkelné Kósa Éva	Juhász Márta
Kalmár Magda	Katona Nóra
Király Ildikó	Kiss Enikő Csilla
Molnárné Kovács Judit	N. Kollár Katalin
Münnich Ákos	Szabó Éva
Urbán Róbert	

Főszerkesztő

Szabó Mónika
E-mail: szabo.monika@ppk.elte.hu

A szerkesztőség címe

ELTE PPK Pszichológiai Intézet
1064 Budapest, Izabella u. 46.

Nyomdai előkészítés

ELTE Eötvös Kiadó
E-mail: info@eotvoskiado.hu

Kiadja

az ELTE PPK dékánja
ISSN 1419-872 X

TARTALOM

Internet és pszichológia. Szerkesztői bevezető	5
<i>Ujhelyi Adrienn – Kende Anna</i>	

Internet and Psychology. Editorial introduction	15
<i>Adrienn Ujhelyi – Anna Kende</i>	

AZ INTERNET PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA

A problémás videojáték-használat lehetséges prediktorainak vizsgálata, feltárása – játszási motivációk, aspirációk, kötődés, korai szülői nevelési stílus, társas támogatás	25
<i>Smohai Máté – Vargha András</i>	

A gyermekek számítógép- és internethasználatának szülői kontrollja	47
<i>Mihalik Árpád – Szabó Éva – Kovács Péter</i>	

Cyberbullying: zaklatás elektronikus eszközök használatával	59
<i>Domonkos Katalin</i>	

INTERNET ÉS MÓDSZERTAN

A Rassz Implicit Asszociációs Teszt interneten gyűjtött adatainak elemzése magyar mintán	73
<i>Somogyi Mónika – Bernáth László</i>	

Pszichometriai fejlesztési lehetőségek az online tesztelésben	93
<i>Nagybányai Nagy Olivér</i>	

KÖZÖSSÉGI MÉDIA ÉS PSZICHOLÓGIA

A Facebook szociálpszichológiája. Szakirodalmi összefoglaló	113
<i>Ujhelyi Adrienn</i>	

Önértékelési kontingenciák, kötődés és Facebook-használat	133
<i>Tóth József – Mirnics Zsuzsanna</i>	

A Facebook okozta párkapcsolati féltékenység az önértékelés, a szorongás és a kötődési stílusok tükrében	149
--	-----

Rőmer Glória – Fekete Nikolett

A közösségi média szerepe a folyamatos részvételt igénylő politikai tüntetések fenntartásában. A 2013-as budapesti Egyetemfoglalás szociálpszichológiai elemzése	163
--	-----

Kende Anna – Ujhelyi Adrienn – Lantos Nóra Anna

INTERNET ÉS PSZICHOLÓGIA

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

UJHELYI Adrienn – KENDE Anna

Az internet életünk egyik meghatározó színterévé vált. Robbanásszerű elterjedésének elsődleges oka nem csak technológiai érdekességében és praktikumában rejlik, sikere nagyrészt szociális jellegének köszönhető. Épp emiatt ma már magától értetődő, hogy a társadalomtudományok figyelmének is a fókuszába került. Ez nem volt mindig így, a szakmai közvélemény sokáig egyáltalán nem tartotta tömegkommunikációs eszköznek. Ennek elsődleges oka, hogy sok szempontból nem felelt meg a nyomtatott és a távközlési médiumokra kialakított klasszikus kritériumoknak, leginkább egyes értelmiségi csoportok, műszaki érdeklődésű egyetemista fiúk hobbijának, jobb esetben az interperszonális kommunikáció új módjának, kényelmes, gyors és olcsó levélküldési lehetőségnek, vagyis szűk hatókörű, kicsiny szubkulturális jelenségnek tűnt a kommunikációtudomány szempontjából. A kutatások a 90-es években kezdtek megszorodni, felismerve a jelenség társadalmi jelentőségét. Bátran kijelenthetjük, hogy az emberi viselkedés, és különösen az emberi viselkedés társas aspektusainak tanulmányozása ma már nem történhet meg az internet hatásainak figyelembevétele nélkül.

Magyarországon az internettel kapcsolatos kutatások a nemzetközi trendeket kissé megkésve követték. A társadalomtudományok közül elsőként a szociológia reagált: a *Jel-Kép* kommunikációelméleti folyóirat már a 90-es évek második felétől közölt internettel kapcsolatos társadalomtudományi cikkeket, 2001-től pedig egy egész folyóiratot szenteltek a témának, *Információs Társadalom* címmel, mely szociológiai hangsúlya mellett az internetet más diszciplínák szemszögéből is körbejárta, mint például a politika-, jog-, történettudomány vagy éppen a pszichológia. A folyóiratok kezdetben főként a külföldi szakirodalom bemutatását és összegzését tűzték ki célul, a bemutatott (kevés számú) empirikus kutatás olyan szociológiai témák köré csoportosult, mint a társadalmi tőke, vagy a digitális szakadék (más, talán pontosabb fordításban digitális megosztottság) kérdése. E kutatások központi eleme volt az internet társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása, vagyis az, hogy az új technológia növeli vagy csökkenti ezen különbségeket, esetleg új törésvonalakat hoz-e létre. A kutatások elsősorban az amerikai és magyar helyzet különbségeit próbálták megragadni, illetve felhívták a figyelmet a jelenség különböző szintjeire, vagyis arra a tényre, hogy az egyszerű hozzáférés mellett számolni kell a használat mennyiségi és minőségi különbségeivel is (Molnár, 2002; Szabó, 2003; Kiss, 2007).

Itthon a kifejezetten pszichológiai vizsgálódások kezdetben az internetaddikcióval foglalkoztak, ami egészen sokáig a lélektani megközelítésű kutatások fő témája maradt (Fábián, 2000; Treuer et al., 2001; Hoyer et al., 2004; Ritter et al., 2004). Ez nem meglepő: egy új jelenséggel kapcsolatos kezdeti kutatásokat elsősorban az újdonságtól való idegenkedés vezérli, ezért kutatói és társadalmi igény a veszélyek azonosítása. E vizsgálatok tanulsága megnyugtató volt, az eredmények „nem igazolták azt a nagyfokú veszélyt, amelyet a társadalom és a média közvetít” (Ritter et al., 2004. 132. o.).

AZ INTERNET MINT SAJÁTOS KUTATÁSI TEREP A PSZICHOLÓGIÁBAN

Az internet azonban ennél sokkal több szinten és témában kapcsolódhat a pszichológiához, hiszen számos olyan jellegzetességgel bír, mely megkülönbözteti a szokásos pszichológiai vizsgálatok közegétől, a személyes találkozásoktól. Az egyik legalapvetőbb különbség az, hogy az internetes kommunikációban részt vevők a technológia közvetítésével kommunikálnak. E látszólag magától értetődő tény számos, kevésbé magától értetődő következménnyel jár, melyről a felhasználók gyakran megfeledkeznek, például akkor, amikor egy technikai problémának (késelekedő válasz) pszichológiai jelentést tulajdonítanak (vonakodó válasz). Szintén a közvetítettségből következik a *rögzítettség*, vagyis az, hogy az online kommunikáció nagy százalékát rögzítik, majdnem minden beszélgetés, hozzászólás, vagy akár kattintás is nyomon követhető, visszakereshető, összegyűjthető, ami többek között számtalan adatvédelmi problémát vet fel, ez pedig végső soron visszahat a felhasználók technológiába vetett bizalmára (Whitty és Joinson, 2009). Általános jellemző még a *fizikai szeparáció*, az, hogy a legepezegetőbb vagy legintimebb online kommunikáció közben is a felhasználók jórészt egyedül ülnek egy gép előtt, fizikai valójukban távol beszélgetőpartnereiktől. Ez azt is jelenti, hogy a tér szerepe jelentősen megváltozik (Barak és Suler, 2008), a fizikai és földrajzi távolság szerepe csökken, nem okoz problémát egy másik kontinensen élővel beszélgetni, másrészt a szociális tér kitágul: rövid időn belül vagy párhuzamosan rengeteg emberrel lehet kapcsolatba lépni. Ugyanakkor a tér koncepciójától nehéz eltávolodni, ahogy ezt azok az internetes kommunikációra vonatkozó szavak is mutatják, melyek explicite utalnak a térre: *chatszoba*, *webkikötő*, *információs szupersztráda*, *navigáció* (a metaforák jelentőségéről lásd Lakoff, Johnson, 1980). Az empirikus kutatások is azt bizonyítják, hogy a virtuális világgal kapcsolatos tapasztalatok térbeli élményként tárolódnak (Taylor, 1997). Az interneten folyó interperszonális kommunikáció legnagyobb része még ma is *szövegalapú*, ennek legfontosabb következménye a *nemverbális jelek hiánya*, ami miatt a társalgás nehezített, a közlések hűvösebbnek, barátságatlanabbnak tűnnek, és ez esetlegesen frusztrációhoz, agresszióhoz vagy rosszabb teljesítményhez vezethet (Joinson, 2007). A *korlátozott érzékelés* (vagyis, hogy a látási, hallási, illetve tapintási ingerek hiányoznak vagy redukáltan hozzáférhetőek) azt is jelentheti, hogy a hiányzó kulcsingerek miatt a társas jelenlét alacsonyabb fokát éljük át online közegben, ami csökkent bizalomérzethez vezethet (mind a többiekkel, mind a társas kontextus egészével, mind az internettel kapcsolatban) (Short et al., 1976).

Az interneten használt kommunikációs forma, noha formailag írott kommunikációnak látszik, közelebből nézve összetettebb képet mutat. Az „online nyelv” ötvözi az írásbeli kultúra absztrakt, időtől és tértől függetlenített individualizmusát a szóbeliség informálisabb és interperszonálisabb jellegével. E kettősséget jól megragadva nevezte el a jelenséget Ong¹ (1982) másodlagos szóbeliségnek, illetve magyarul Balázs (2004) írott beszélt nyelvnek.

¹ Ong nem az internetről beszél ekkor, hanem a telefon, rádió és fonográf megjelenéséhez köti, illetve a másodlagos szóbeliség korszakának végét a nyolcvanas években jelöli meg, mivel szerinte a televízió a képiség dominanciáját hozza majd el. Az internet elterjedésével azonban elmondhatjuk, hogy e két kultúra párhuzamosan van jelen.

E különleges kommunikációs módról Bódi Zoltán írásaiban lehet részletes nyelvészeti elemzéseket olvasni (2004a, 2004b). A hálózaton a *szinkronitás* különféle fokozatai és szintjei is megvalósulhatnak, a kommunikáció eddig nem tapasztalt rugalmasságát biztosítva (Joinson, 2003). A szinkrón (valós idejű) kommunikáció hasonló leginkább a hagyományos, személyes beszélgetésekre, az aszinkrón formát az idői késleltettség jellemzi. Pszichológiai szempontból ez utóbbinak fontos következményei vannak: egyrészt az egész kommunikációs helyzet jobban tervezhető, jobban kontrollálható; a társas szorongást csökkenti, hogy nincs kényszer az azonnali válaszadásra, a személy át tudja gondolni a reakcióját, ezáltal énbemutatása is tudatosabbá válik, másrészt nem is kell tartani a másik azonnali reakciójától. Az aszinkronitás miatt a kommunikáció egyfelől tehát lassított, másrészt kondenzált: a kapcsolatok gyorsabban alakulnak ki és tűnnek el, mint a valóságban. Az idői rugalmasság teszi lehetővé továbbá a párhuzamosságot, az ún. multitaskingot.

KOMMUNIKÁCIÓKUTATÁS ÉS AZ INTERNET PSZICHOLÓGIÁJA

Az internet azonban nem csak a személyes találkozásokkal vethető össze, hanem a korábbi, tradicionális médiaformákkal is. A számítógépen minden tartalom egy bináris kódra redukálódik, tehát minden információ ugyanolyan módon van kódolva (digitalizáció). Ez lehetővé teszi a multimedialitást, vagyis a médiaformák konvergenciáját és a különböző típusú tartalmak (szöveg, kép, hang, mozgókép) megjelenítését. Az internet tehát nem homogén entitás, technikai, pszichológiai és kommunikációs szempontból is különböző közegekből áll. Teljesen eltérő jellegzetességekkel bír az aktív chatelés vagy a passzív blogolvasás, egy weblap magányos nézegetése vagy a részvétel egy többszereplős online játékban (Wallace, 2006). Maguk az internetaktivitások is széles spektrumot ölelnek fel a vásárlástól az ismerkedésen át egészen az online pszichoterápiáig. A hagyományos médiumokkal összevetve az internet legjellemzőbb vonása az interaktivitás lehetősége. Ez a dimenzió a *web 2.0*, vagy újabb terminussal a *közösségi média* megjelenésével különös jelentőséget kapott. Előbbi kifejezés arra utal, hogy ezek a netes alkalmazások második „generációsak” és alapvető jellemzőjük, hogy a tartalmak előállítását maguk a felhasználók végzik, tulajdonképpen a hírforrások teljes diverzifikációját és a tartalom-előállítás demokratizálódását hozva létre. Ez a hatalmi viszonyok teljes átalakulását jelentheti, hiszen azok egyre inkább a kommunikációs mezőben jönnek létre (Castells, 2005). A jelenség nyilvánvaló politikai jelentőségén túl a web 2.0 a szakmai és laikus tudás teljes összekeveredését hozta, mely a nyilvánosság platformjait is megváltoztatta, valamint átalakította a közvélemény formálásának módjait. A közösségi média az individuum és az interperszonális kapcsolatok szintjén is változásokat hoz, az ezzel kapcsolatos kutatások jellemző hívószavai a túlzott önfeltárulkozás (oversharing), az egyén szociális hálójának átalakulása, vagy az online zaklatás jelensége.

Az internet unikális természetére koncentrálással azonban könnyen a technológiai determinizmus csapdájába eshetünk, megfelelkezve a másik irányú hatásról: a személy, a csoportok, illetve a társadalom visszahatásáról a technológia természetére és használatának módjaira. Az internet serdülőkre gyakorolt hatásait összefoglaló cikkben Valkenburg és Peter (2009)

például azt emeli ki, hogy különböző időszakokban teljesen máshogy használjuk a technológiát, más alkalmazások népszerűek, ami visszahat a technológiai fejlesztésekre is. Például a kilencvenes évek meghatározó elmélete, az ún. redukciós hipotézis az internet társas izolációs hatását emelte ki, melyet a következő évtizedben szaporodó számú empiria cáfolt meg. Az ellentmondó eredmények fő oka abban keresendő, hogy kezdetben a fiatalok leginkább azokat a platformokat használták, melyek az ismeretlenekkel való kommunikáción alapultak (pl. chatelés vagy az olyan online játékok, mint a Multi-User Dungeons), ezzel szemben napjaink legelterjedtebb alkalmazásai a közösségi hálók, melyek meglévő, offline társas térünket képezik le.

A korábban csak ritkán és speciális formákban (gyónás, feljelentő levelek, rádiós betelefonálás műsorok) előforduló névtelen kommunikációra az internet számtalan lehetőséget biztosít. Ennek pszichológiai következményei kapcsán a legtöbb kutatás a negatívumokat emelte ki: a felelősség és önkontroll csökkenését, a gátlástalanságot, az agresszió növekvő szintjét (Christopherson, 2007), továbbá azt, hogy a nemverbális jelek hiánya miatt kevesebb a társas információ, könnyebb félreérteni egymást, a kommunikáció ridegebbnek, kevésbé személyesnek tűnik, ami konfliktusokhoz vezethet (Short et al., 1976; Donath, 1999). Lea és Spears (1991) *Az egyéniségvesztés társadalmi identitás modelljében* (Social Identity Model of Deindividuation Effects, SIDE model) azonban egészen más folyamatot vázol. Az elmélet szerint online kontextusban az egyéni jelek kevésbé hozzáférhetőek, ezért a személyek érzékenyebbek lesznek a társas normákra, vagyis az anonimitás deperszonalizációhoz vezet. Mivel az egyéni identitásra utaló jelek komplexebbek, nehezebben kommunikálhatóak és észlelhetőek, a személyes különbségek percepciója csökken, így több figyelem szentelődik a hasonlóságoknak, mint a személyközi különbségeknek, tehát a társas kontextusra vonatkozó információ szerepe megnő. A társadalmi identitás az önkategorizáció társas szintjét teszi hangsúlyossá, ami az adott csoporttal való azonosulást segíti, vagyis a csoportnormák szerepe megnő. A jelenség nemcsak az online anonimitás, hanem általában a kollektív megnyilvánulások kapcsán is felülbírálta az anonimitást egyértelműen negatív jelenséggént leíró elméletet, és azt bizonyította, hogy az adott csoport normáitól függ, hogy a csoportidentitás személyes identitáshoz viszonyított megnövekedett jelentősége pozitív vagy negatív viselkedéshez vezet-e (Lea és Spears, 1991).

Összesítve az eddigieket tehát elmondható, hogy az online világ egy alternatív társas térként is felfogható, ezért különösen alkalmas a pszichológia eddigi fogalmainak, elméleteinek és megközelítéseinek tesztelésére. Az internet kutatása azonban nem egyszerű, elsősorban gyorsan és folyamatosan változó természete miatt. Például mire a kezdeti kutatások elkezdték kialakítani az online kommunikáció egyik legfontosabb jellemzőjének, az anonimitásnak az elméleti kereteit, megjelentek a közösségi oldalak, melyek már nem anonimek.

Az internettel kapcsolatos kutatásokat több szempont szerint rendszerezhetjük: vannak kutatások, melyek az online és offline valóságot próbálják összevetni, e kutatások megértéséhez kézenfekvő analógiát kínál a kulturális összehasonlító pszichológia. Ahogy ott a kultúrák közti hasonlóságok és különbségek feltérképezése az elsődleges feladat, az ilyen kiindulópontú internetes kutatások is a két szociális tér összekapcsolódását, egymásra hatását vizsgálják, gyakran explicit összehasonlítással, például már meglévő tényezők internetezésre, online

viselkedésre gyakorolt hatását, vagy az internetezés „offline” következményeit kutatva. A másik típus a kulturális pszichológiára hasonlít: kifejezetten az online társas jelenségekre koncentrálnak, azok sajátosságait kívánja feltárni. Nyilván ez utóbbi sem nélkülözheti a valóságra referáló elemeket, de a kutatás fókuszában nagy az eltérés. A kutatások rendszerezésének másik szempontja lehet az, hogy az adott kutatás milyen szinten közelíti a vizsgált jelenségeket: egyéni, interperszonális, csoport(közi) vagy társadalmi szinten.

AZ INTERNET MINT A KUTATÁS ESZKÖZE

Az internet azonban nemcsak mint a kutatás tárgya vagy társadalmi változások okozója lehet érdekes, hanem kutatási eszközként is használható. Segítségével könnyebbé válhat az információ- és az adatgyűjtés, az adatfelvétel és -feldolgozás, valamint a publikációk közzélése. A kutatások új módszereket (pl. valós idejű fókuszcsoportokat vagy aszinkron internetes vitacsoportokat) alkalmazva több embert érhetnek el. Természetesen az újonnan felmerülő csapdák kivédésére is fel kell készülni, illetve átgondolni az online kutatásokkal kapcsolatos speciális etikai kérdéseket. Ilyen lehet például a válaszolók demográfiai adatainak ellenőrizhetősége, a digitális szakadék által felvetett reprezentativitás problematikája, illetve az, hogy gyakran nehezen összeegyeztethető az utólagos tájékoztatás a teljes körű adatvédelemmel. A probléma jelentőségét szemlélteti hogy a *Journal of Information Society* már 1996-ban egy különszámot szentelt a kérdésnek, amit tematikus workshopok és konferenciák sora követett (Michalak és Szabo, 1998). A médium állandó változása miatt újabb és újabb etikai kihívásokkal kell szembenéznie a kutatóknak, jelenleg leginkább Hoerger és Currell (2012) összefoglalójából érdemes tájékozódni, mely *Az internetes kutatások etikai kérdései* (Ethical Issues in Internet Research) címmel szerepel az *APA Handbook of Ethics in Psychology* kötetében.

INTERNET ÉS PSZICHOLÓGIA TEMATIKUS SZÁM

Jelen tematikus szám időzítését indokolja egyrészt az a hiány, hogy a pszichológiai szakfolyóiratok eddig egyetlen különszámot sem szenteltek ennek a témának, miközben a pszichológiai kutatások jelentős része valamilyen módon kapcsolódik az internethez. Továbbá ma már van annyi erős módszertani alapokon álló kutatás, mely bemutatásra érdemes. Reményeink szerint e szám hozzájárul az internet pszichológiai megértéséhez, és a kutatók, leendő kutatók figyelmét képes lesz felhívni a területben rejlő lehetőségekre.

A tematikus szám első blokkja az internetet veszi górcső alá: *Smohai és Vargha* olyan témát választott, mely mindig is a kutatások előterében állt: a videojáték-használatot. A cikk az ún. problémás használat eddig nem teljes egészében feltárt lehetséges prediktorait azonosítja. A bevont tényezők közül a játékos motivációi bírtak legnagyobb bejósoló erővel, közülük is leginkább azok, melyek az offline életből való kiszakadást szolgálják: a menekülés, a fantázia és a megküzdés. *Mihalik és munkatársai* a tudatos internethasználat megtanításának egyik fontos elemét, a számítógép- és internethasználat szülői mediációval

és kontrollálással kapcsolatos elveit és gyakorlatát tekintik át. A lefolytatott interjúkból az derült ki, hogy a szülők csak kevésbé felügyelik gyermekeik internethasználatát, és a meglévő korlátozások is jórészt idői alapúak, a tartalmakra alig jut figyelem. Az internetezés abból a szempontból válik mégis a nevelés egyik központi kérdésévé, hogy megvonása igen gyakori büntetési forma. *Domonkos Katalin* összefoglalója az elektronikus zaklatás (cyberbullying) definíciós nehézségeit, jellegzetességeit, főbb típusait mutatja be, valamint összeveti azt a zaklatás „hagyományos” formáival. A szerző a neveléstudomány területéről érkezett, így tanulmánya végén a kutatási eredményeinek gyakorlati implikációit is bemutatva hosszabb részt szentel a prevenció iskolai lehetőségeinek, kiemelve, hogy ebben az esetben sem vezethet eredményre a tiltás, csak a megalapozott pszichológiai és pedagógiai munkától, a felvilágosítás-tól és a jól kidolgozott és betartható protokolltól várhatjuk ezt.

A következő két cikk az internetre módszertani szempontból tekint. *Somogyi és Bernáth* kutatása egy innovatív és széles körű nemzetközi projekthez kapcsolódik, a Project Implicit-hez, amely az implicit attitűdök feltárását tűzte ki célul, több területen. E tanulmány a hatalmas nemzetközi vizsgálat egy szeletét mutatja be, a rasszra irányuló implicit attitűdökkel kapcsolatos magyar eredményeket. Az elemzett több mint 4700 résztvevői válasz szerint a magyarok a fehér, átlagos arcokat preferálják. E preferenciákat a kor és a vallásosság kevésbé, míg a politikai identitás nagymértékben befolyásolja. A cikk a konkrét vizsgálaton túl kitér az internetes kutatásokkal kapcsolatos általános kérdésekre is, például az online kérdőívek esetében a kísérletvezető jelenlétének hiányából fakadó etikai előnyökre, az online gyűjtött adatokkal kapcsolatos adatbiztonsági kérdésekre az adatkommunikáció és a tárolás terén, illetve a mintavétellel kapcsolatos szélesebb körű lehetőségekre. *Nagybányai* egy speciális pszichometriai kérdést, az ún. választílus-jellemzőket vizsgálja online kitöltött tesztek esetében a Facet5 online személyiségteszt példáján keresztül. A tanulmány komoly kérdéseket vet fel a személyiségtesztekkel kapcsolatban, hiszen eredményei alapján a válaszpreferencia erősebb hatást fejt ki a válaszadásra, mint az adott teszt által mérni kívánt személyiségjegy, így tulajdonképpen előfordulhat, hogy nem az adott személyiségdimenzióban jellemző vonást ismerjük meg, hanem a válaszadási stílust. A cikk a jelenség általános jellegét hangsúlyozza, valamint javaslatot tesz a torzító hatás kiküszöbölésére.

A harmadik blokk cikkei már nem általában az internetet vizsgálják, hanem speciálisan a közösségi médiát. Az első áttekintés (*Ujhelyi*) egy szakirodalmi összefoglaló a Facebook szociálpszichológiai vonatkozásairól, mely a szerteágazó szakirodalmat próbálja meg átláthatóbbá tenni, és a kommunikációkutatás klasszikus kérdése alapján (Ki, mit, hogyan, miért, milyen hatással?) kategóriákba szedni. A következő cikk empirikus (*Tóth-Mirnic*), és egyéni szinten közelít: a Facebook-használat önértékeléssel és kötődési stílussal való összefüggéseit járja körül, több izgalmas eredményre jutva, például arra, hogy a külső megerősítéstől függő önértékelési kontingenciák és az ambivalens kötődés összefügg a közösségi háló intenzív használatával, illetve bizonyos Facebook-aktivitásokkal. Az interperszonális hatásokra fókuszál *Römer és Fekete* cikke, mely az ún. Facebook-féltékenységet járja körül, olyan pszichológiai jelenségekkel együtt vizsgálva, mint az önértékelés, a kötődési stílus, vagy a szorongás. A tanulmány legfontosabb eredménye, hogy a szorongó, alacsony önértékelésű és aggodalmaskodó kötődési stílusú személyekre jellemző leginkább a Facebook-féltékenység. Az utolsó cikkben

Kende és munkatársai kollektív szinten szemlélik az online világot, az online szakirodalom egyre gyarapodó szakirodalmának egy központi kérdését körüljárva: milyen kapcsolatban van az online és az offline aktivizmus. A klikkelés, lájkolás helyettesíti a valós, utcai eseményekben való részvételt, vagy a közösségi média éppen mozgósító hatást fejt ki? A cikk a 2013-as budapesti Egyetemfogalás elemzésének eredményei alapján ez utóbbi mellett foglal állást, kiemelve, hogy nem önmagában a közösségi média használata a perdöntő, hanem annak specifikus használati módjai.

A cikkek a fenti felsorolásban kiemelt megközelítési szintekben változatos képet mutatnak, módszertanukban azonban kevésbé: a domináns kérdőíves technika mellett csak a félig strukturált interjú jelenik meg, illetve a reakcióidő-méréssel elven alapuló Implicit Asszociációs Teszt. A jövőendő kutatások remélhetőleg jobban kihasználják nemcsak az eddigi módszertani palettát (pl. kísérletek), hanem az olyan egyre inkább előtérbe kerülő technikákat is, mint a hálózatelemzés.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az internet természetét nem könnyű megragadni. Az egyik alapvető nehézséget rendkívül összetett természete okozza: felfogható és vizsgálható technikai eszközként (mint számítógépek rendszere), mint a kommunikáció szereplője (aktív ágens, mely interpretálja a kommunikációs tartalmat), mint kulturális közeg, vagy akár mint önálló organizmus (Ropolyi, 2006). E komplexitásból fakad, hogy számtalan tudományterület, számtalan megközelítésből vizsgálja. A pszichológia csak egy ezek közül, de hozzájárulása értékes lehet, az emberi tényező mély elemzése az egyéb diszciplínák számára láthatatlan mechanizmusokra is fényt deríthet. A kép azonban nem ilyen egyoldalú: nem csak az internet profitálhat a két terület összekapcsolódásából: a digitális „virtuális” valóság egy olyan, speciális jellegzetességekkel bíró társas közeget teremt, mely alkalmat adhat arra, hogy a pszichológiai elméleteket és jelenségeket új oldalukról is megvizsgáljuk. A pszichológia ezáltal képes lehet új változókat beemelni magyarázataiba, esetleg új mediáló tényezőket azonosítani.

Mi, a szerkesztők bízunk abban, hogy e tematikus számmal fontos lépést tettünk az internettel kapcsolatos hazai pszichológiai kutatások fellendítése érdekében.

IRODALOM

- BALÁZS G. (2004): Az internetkorszak kommunikációja. In BALÁZS G. (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 109–128.
- BARAK, A., SULER, J. (2008): Reflections on the Psychology and Social Science of Cyberspace. In BARAK, A. (ed.): *Psychological Aspects of Cyberspace. Theory, Research, Applications.* Cambridge University Press, Cambridge. 1–13.
- BÓDI Z. (2004a): *A világháló nyelve. Internetezőők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban.* Gondolat Kiadó, Budapest.

- BÓDI Z. (2004b): Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. *Magyar Nyelvőr*, 3, 286–294.
- CASTELLS, M. (2005): *A hálózati társadalom kialakulása I.* Gondolat-Infonia, Budapest.
- CHRISTOPHERSON, K. M. (2007): The positive and negative implications of anonymity in Internet social interactions: „On the Internet, Nobody Knows You’re a Dog”. *Computers in Human Behavior*, 23(6), 3038–3056.
- DONATH, J. S. (1999): Identity and deception in the virtual community. In SMITH, M. A., KOLLOCK, P. (eds.): *Communities in Cyberspace*. Routledge, New York. 27–59.
- FÁBIÁN ZS. (2000): Az Internet: A viselkedési addikciók új formája(?). *Psychiatria Hungarica*, 15(2), 208–213.
- HOERGER, M., CURRELL, C., (2012): Ethical issues in Internet research. In KNAPP, S. J., GOTTLIEB, M. C., HANDELSMAN, M. M., VANDECREEK, L. D. (eds): *APA handbook of ethics in psychology, Vol 2: Practice, teaching, and research. APA handbooks in psychology*. American Psychological Association, Washington DC. 385–400.
- HOYER M., PILLÓK P., FÁBIÁN ZS., RITTER A. (2004): Felmérés a magyarországi Internet használatról. Gender vonatkozások. Addiktológia. *Addictologia Hungarica*, 3(4), 555–573.
- JOINSON, A. N. (2003): *Understanding the Psychology of Internet Behaviour: Virtual Worlds, Real Lives*. Palgrave, London.
- JOINSON, A. N. (2007): Disinhibition and the Internet. In GACKENBACH, J. (ed.): *Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications*. Elsevier, Oxford.
- KISS M. (2007): A digitális esélyegyenlőség helyzete Magyarországon. *Információs Társadalom*, 7(3), 83–101.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LEA, M., SPEARS, R. (1991). Computer-mediated communication, de-individuation and group decision-making. *International Journal of Man-Machine Studies*, 34, 283–301.
- MICHALAK, E. E., SZABO, A. (1998): Guidelines for Internet research: An update. *European Psychologist*, 3(1), 70–75.
- MOLNÁR SZ. (2002): A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom*, 2(4), 82–101.
- ONG, W. J. (1982): *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Methuen, London – New York.
- RITTER A., FÁBIÁN ZS., PILLÓK P., HOYER M. (2004): Felmérés a magyarországi Internet-használatról: betegség, vagy korosztályra jellemző tünet? *Információs Társadalom*, 4(1), 121–134.
- ROPOLYI L. (2006): *Az internet természete*. Typotex, Budapest.
- SHORT, J., WILLIAMS, E., CHRISTIE, B. (1976): *The Social Psychology of telecommunications*. Wiley, London.
- SZABÓ G. (2003): A hatalom elektronikus arca – a nők és a férfiak eltérő IKT használati kultúrája. *Információs Társadalom*, 3 (3–4), 116–131.
- TAYLOR, J. (1997): The Emerging Geographies of Virtual Worlds. *The Geographical Review*, 87(2), 172–192.

- TREUER, T., FABIAN, Z., FUREDI, J. (2001): Internet addiction associated with features of impulse control disorder: Is it a real psychiatric disorder? *Journal of Affective Disorders*, 66(2–3), 283–239.
- VALKENBURG, P. M., PETER, J. (2007): Social Consequences of the Internet for Adolescents. A Decade of Research. *Current Directions in Psychological Science*, 18(1), 1–5.
- WALLACE, P. (2006): *Az internet pszichológiája*. Osiris, Budapest.
- WHITTY, M. T., JOINSON, A. N. (2009): *Truth, Lies and Trust on the Internet*. Routledge, London.

INTERNET AND PSYCHOLOGY

EDITORIAL INTRODUCTION

Adrienn UJHELYI – Anna KENDE

The internet has become an essential part of our lives. The internet has not only grown exponentially because it is technologically innovative and useful, but also because it is social in nature. Therefore, it has become commonly accepted that the internet is in the center of attention of the social sciences. This was not always the case. The social science community did not consider it a site of mass communication for a long time, primarily because it did not fit into classical definitions of mass media, and because it was seen as the hobby of university students with a technical interest, or at best as a new means of interpersonal communication, i.e. an efficient, comfortable, quick, and cheap way of sending letters, thus a narrow and limited subcultural phenomenon from the perspective of communication sciences. Studies started emerging in the 90s, when the social relevance of internet was beginning to be understood. We can safely say that explaining the social aspects of human behavior can no longer be done without taking the influence of internet into account.

Research on the internet appeared in Hungary with some delay. Sociology was the first of the social sciences to embrace the topic, and *Jel-Kép*, a communication studies journal started publishing relevant articles from the second half of the 90s. In 2001, a new journal was devoted to the topic, called *Információs Társadalom* (Information Society). Beside the journal's sociological focus, the internet was also analyzed within the framework of other disciplines, such as political science, law, history, or as a matter of fact, psychology. At first, these journals mainly aimed to present and summarize the international literature, but they also included a small number of empirical studies focused on sociological topics, such as the issue of social capital or the digital divide. The central goal of these studies was to understand the influence of the internet on social inequalities, namely whether this new technology increases or decreases social differences, or possibly creates new divides. Research attempted to grasp the similarities and differences between the American and Hungarian situation, and highlighted that the problem has different layers, i.e. differences can occur both in the quantity and the quality of internet use (Molnár, 2002; Szabó, 2003; Kiss, 2007).

The first psychological research projects connected to the internet in Hungary dealt with internet addiction, which remained a central topic for relatively long (Fábián, 2000; Treuer et al., 2001; Hoyer et al., 2004; Ritter et al., 2004). This is not at all surprising, given that a new and unknown phenomenon is often met with initial distrust, and the need to scientifically identify its dangers. The results of these studies reassured people that the danger is not as large as was presented in society and by the media (Ritter et al., 2004).

THE INTERNET AS A PECULIAR SITE OF RESEARCH WITHIN PSYCHOLOGY

Clearly, there are many more ways in which the internet and the field of psychology can be connected, considering that the internet has several features that distinguish it from the traditional sites of psychological studies and personal contact. One of the most fundamental differences is that communication is mediated by technology. This obvious fact bears some consequences that are less obvious, and are often disregarded, for example when psychological meanings are attributed to technical problems (e.g. a delayed response is interpreted as hesitation). The fact that much of online communication is *recordable* is also connected to technological mediation. Recordability means that a large proportion of conversations, comments, and even simple clicking can be traced back and collected, raising issues of data security, that in turn affect people's trust in technologies (Whitty & Joinson, 2009). Another general feature is *physical separation*, which refers to the fact that even in the midst of the liveliest or intimate online communication, the people involved tend to be physically alone in front of their computers away from their communication partners. This leads to changes in the concept of physical space and distance (Barak, Suler, 2008), namely that their significance diminishes; it is no longer a problem to chat with someone on the other side of the globe. At the same time the social world also gets expanded: it is feasible to be in contact with many people in a short time and be involved in parallel conversations.

Nevertheless, it is not so easy to detach ourselves from traditional concepts of space, as indicated by the terms used for communication that often refer to space, e.g. information superhighway, navigation, Back and Forward buttons, walls and message boards (for the significance of metaphors see Lakoff & Johnson, 1980). Furthermore, empirical studies underline that experiences connected to virtual reality are stored as spatial experiences in memory (Taylor, 1997).

Most of the interpersonal communication on the internet is (still) *text-based*, which means that non-verbal communication is hindered, making conversations more difficult. Messages seem more formal and less friendly, which sometimes leads to frustration, aggression and worse performance (Joinson, 2007). As a result of *reduced sensation* (i.e. the lack of or limited access to visual, audio, and tactile stimulus), one can experience a lower level of social presence that can lead to a decrease in trust toward other people, toward the social context in general, and toward the internet (Short, et al., 1976).

Although communication on the internet looks like written communication, its correct definition is more complex when we take a closer look. „Online language” combines the individualistic and abstract nature of written communication that is independent of time and space with the more informal and interpersonal style of verbal communication. Ong (1982)¹ referred to this double nature as secondary orality, or written verbal language as it is called in

¹ Ong does not refer to the Internet, but connects this phenomenon to the birth of telephones, radio, and the phonograph. He identifies the end of secondary orality in the 1980s, because he believed that the television will bring the dominance of visuality. However, on the Internet they are arguably both present.

Hungarian by Balázs (2004). A detailed linguistic analysis of this peculiar phenomenon can be found in the works of Zoltán Bódi (2004a, 2004b). Different levels of *synchronicity* are realized on the internet that ensure a kind of flexibility in communication never experienced before (Joinson, 2003). Synchronous (real time) communication resembles traditional and personal conversations, while the delays typical of asynchronous communication have significant psychological consequences: firstly, the entire situation is more controlled and more designed, and an immediate answer is not expected, which reduces social anxiety and makes the entire process of self-presentation more controlled and conscious. Secondly, and equally important from the perspective of self-presentation: one does not expect an immediate response from the counterparty either. Asynchronicity makes communication slower and more condensed: relationships develop and cease faster than in the physical reality. Furthermore, this flexibility of timing also makes parallel communication, so-called multitasking possible.

COMMUNICATION RESEARCH AND THE PSYCHOLOGY OF THE INTERNET

Internet cannot only be compared with personal encounters, but also with other, more traditional forms of media. All content is reduced to a binary code, which means that all information is coded (digitized) in an identical way. Digitization makes multimodality possible, i.e. the convergence of different media and the presentation of different types of content (texts, pictures, sounds and moving images). Therefore, the internet is not a homogenous entity, as it consists of (con)texts that differ from technical, psychological, and communication perspectives. Active chatting, simply reading of a blog, looking alone at a webpage, and participating in a multiplayer online game, are very different activities (Wallace, 2006). Internet activities comprise a wide range of behaviors, such as online shopping, online dating, or even online psychotherapy. The most important difference between traditional media and the internet is its interactivity. This dimension became even more significant with the birth of *web 2.0*, or to use more recent terminology, *social media*. The expression web 2.0 refers to the fact that these applications represent the second „generation” of the internet, the main feature of which is that content is produced by its users, leading to a complete diversification of news content and democratization of content publication. This change can entail a significant shift in power relations that increasingly occur in a communicational space (Castells, 2005). Beyond its obvious political significance, web 2.0 also affected the divide between lay and scientific knowledge, and influenced the way public opinion is formulated. Social media affected people’s lives on an interpersonal level as well, making oversharing, social networks, and cyberbullying new keywords in the study of interpersonal relationships.

However, focusing too much on the unique characteristics of the internet may result in technological determination, disregarding the fact that people, groups and society as a whole also influence technology and the way it is used. For example, in a study on the internet use of adolescents, Valkenburg and Peter (2009) found that different age-groups use technology rather differently, and different apps are popular among different generations, which reflects back on technological development patterns. This gave rise to misunderstandings on the part

of researchers; e.g. the Reduction hypothesis, which emphasizes social isolation brought about by the internet, was a popular idea in the 90s, but later proven wrong by other studies. The contradictory results came about because young people at the time used platforms that offered the opportunity to communicate with strangers (e.g. chatting or online games like Multi-User Dungeons), while the most popular apps today are social network sites that reflect people's offline social world.

Opportunities for anonymous communication (confessions, anonymous reporting to the police, radio call-in shows) used to be few and far between, but the internet offers endless opportunities for such communication. Many empirical studies have shown the negative psychological consequences of anonymity, such as a decreased level of responsibility and self-control, disinhibition, and an increase in aggression (Christopherson, 2007). Furthermore, without non-verbal signs, social information is poor, it is easier to misinterpret situations and other people, and communication is less personal, which can lead to conflicts (Short et al., 1976; Donath, 1999). However, the model developed by Lea and Spears (1991) called the Social Identity Model of Deindividuation (SIDE) tells a different story. According to this theory, in an online context individual aspects of the identity are less available, and therefore people become more sensitive to social norms, so that anonymity leads to depersonalization. However, as personal signs of identity are more complex and more difficult to communicate and perceive, perception of individual differences is diminished, more attention is given to similarities than to differences, and therefore information about the social context becomes more important. The social aspect of self-categorization becomes salient for social identity that helps identification with the group, making the role of group norms more significant as well. The SIDE model changed the negative perception of not only online anonymity, but also the concept of anonymity in connection with collective actions, and showed that particular group norms rather than anonymity determine whether the relative increase in collective identity in comparison with personal identity leads to positive or negative changes in behavior (Lea & Spears, 1991).

We can conclude from the above that the online world can be conceptualized as an alternative social space, so it is particularly suitable for testing current concepts, theories, and techniques of psychology. But research on the internet is not without challenges, mainly due to its ever-changing nature. For example, by the time an initial theoretical framework of anonymous online communication was developed, anonymous social networking sites started to dominate the online world.

Psychological research of the internet can be organized along several dimensions. First of all, there are studies that attempt to compare online and offline reality. In the understanding of this line of work, cross cultural psychology can serve as an obvious analogy, as the primary task for this discipline is the mapping of similarities and differences between cultures. The first type of internet studies also try to explicitly compare the two spheres, revealing their interconnectedness and mutual influence. The other type is more similar to cultural psychology, as it concentrates on specific online social phenomena. Although this approach also contains some comparisons, the focus of research is on revealing the unique features of the online social context. Another aspect of classification can be whether the phenomena are studied on the individual, interpersonal, (inter)group, or societal level.

INTERNET AS A RESEARCH TOOL

Apart from being the target of research, the internet can also serve as a research tool. It can renew the methodology of social psychological research by making every step of a research project easier: data collection, data recording, and publishing. It provides access to larger and more diverse samples and makes the whole process faster and cheaper. The new methodology also gives ground for emerging issues such as methodological problems or specific ethical considerations. For instance, the results of online surveys are not necessarily representative of the general population, and because of the anonymity of the context the parameters of the participants cannot be controlled. There are also technical constraints and a high rate of non-response. One of the most important challenges is the formulation of new ethical codes to address emerging problems: difficulties in asking for informed consent, the cost of debriefing, or ensuring complete privacy. It is such an important problem that the *Journal of Information Society* dedicated a special issue to the subject in 1996. It was followed by several thematic workshops, meetings, and articles (Michalak & Szabo, 1998). Due to the ever-changing nature of the medium new ethical concerns still continue to emerge. Most recently the following books discussed these concerns: Hoerger & Currell (2012) authored *Ethical Issues in Internet Research*, a chapter in the *APA Handbook of Ethics in Psychology*; and Fisher & Vacanti-Shova (2011) published *The Responsible Conduct of Psychological Research: An overview of ethical principles, APA ethics code standard and federal regulations*.

INTERNET AND PSYCHOLOGY: THE THEMATIC ISSUE

The timing of the current issue is justified by the fact that in Hungary no psychology journal has dedicated a special issue to this topic until now, while a growing number of psychological studies are related to the internet in one way or another. Furthermore, by now we have a sufficiently large body of methodologically well-founded research which is worthy of presentation. We firmly believe that this issue will contribute to a better psychological understanding of the internet, and hope to inform current and future researchers about the potential within this field.

The first section of the issue focuses on the internet. *Smohai and Vargha* have chosen a topic that has always been in the forefront of research: the psychology of video games. The article attempted to identify a few potential predictors of problematic video game use. Among the 13 predictors, motivations proved to be the most influential ones, especially those related to escaping and fantasy. *Mihalik et al.* overviewed one important aspect of children's computer and internet use: the practice and theory of parental mediation and control. The half-structured interviews with parents revealed that parents do not really regulate their children's internet use: the sparse existing practices are mainly time- and not content-based. Nevertheless, the internet has become a central issue in parenting: depriving children from internet use is a common form of punishment. *Domonkos* in her summary about electronic harassment (cyberbullying) reviews definitional difficulties, and describes the main types, while comparing it to more

traditional forms of bullying. The author also found it important to present the practical implications of empirical results, especially the possibilities of school prevention programs, highlighting that only sound pedagogical and psychological work can lead to positive results.

The next two articles approach the internet from a methodological point of view. The study of *Somogyi and Bernáth* is related to an innovative international study called Project Implicit, which aims to explore implicit preferences in different areas such as political attitudes or self-esteem. This publication compared international results of the Race Implicit Association Test (IAT) with Hungarian data. The analysis of the responses of more than 4700 participants showed that Hungarians prefer white, European faces. These preferences were not really influenced by age and religion, but political identity did have a great impact. Besides the actual data analysis, the article also discusses general methodological issues related to online research, for example the ethical benefits deriving from the absence of the researcher, data security problems in communication and data storage, and improved possibilities for sampling. *Nagybányai* analyzed a specific psychometric question, the so-called response style characteristics in online testing. Correlations of response-extremism indicators with the online Facet5 personality questionnaire revealed that a general, global factor influences the evolution of test scores, creating a bias in responses that should be a serious cause for concern among researchers, but the author formulated some suggestions in order to measure and control this bias.

The articles of the third section focus on a specific part of the online world, namely social media. The first one (*Ujhelyi*) is a literature review on internet research that can be relevant from a social psychological point of view. The review organizes the relatively large literature around five basic questions: Who, what, how, why, and with what effect? The following article (*Tóth and Mirnics*) approaches the internet at the level of the individual: it explores the relationship between Facebook use, self-worth, and attachment styles. The results revealed that people with high public-sphere contingencies and an ambivalent/resistant attachment style are more intensive Facebook users. The objective of the work of *Rómer and Fekete* was to shed light on an interpersonal social phenomenon, namely Facebook-triggered jealousy in connection with self-esteem, anxiety, and attachment styles. They confirmed and supplemented previous research by finding that lower self-esteem and preoccupied attachment style correlates with Facebook jealousy. In the last study, *Kende et al.* have taken a societal-level phenomenon into the limelight: the role and effect of social media in political protests. Does clicking substitute for participating in real-life events, or to the contrary: does social media have a mobilizing effect? Analysis of the University Occupation in Budapest in 2013 confirmed the latter, but enriched the picture by stating that not social media itself but its specific use can play a crucial role.

While the articles show a great variety in focus, the methods are less diverse: beside the predominant questionnaires, we find only semi-structured interviews and reaction time measurement-based IAT. Future research will hopefully make better use of the methodological palette, and rely on more recent techniques that are also more closely connected to the nature of internet, such as network analysis.

DISCUSSION

The internet is not an easy phenomenon to ‘capture’. It can be conceptualized as a technology, an agent of communication, a cultural context, or an autonomous organism (Ropolyi, 2006). This complexity is reflected in the disciplinal diversity of the studies: researchers approach it from sociology, pedagogy, politics, law and media, etc. Psychology is just one of these disciplines, but its contribution can be valuable as deep analysis of the human element can shed light on otherwise invisible mechanisms. However, the picture is not one-sided; not only the internet can benefit from the connection of the two fields, the digital ‘virtual’ reality also creates a new social context with such unique characteristics that it gives an opportunity for testing existing theories and concepts of psychology, in order to identify new variables or introduce new mediating factors.

We, the editors hope that this thematic issue will be an important step toward boosting internet-related psychological research in Hungary.

AZ INTERNET PSZICHOLOGIAI VIZSGÁLATA

A PROBLÉMÁS VIDEOJÁTÉK-HASZNÁLAT LEHETSÉGES PREDIKTORAINAK VIZSGÁLATA, FELTÁRÁSA – JÁTSZÁSI MOTIVÁCIÓK, ASPIRÁCIÓK, KÖTÖDÉS, KORAI SZÜLŐI NEVELÉSI STÍLUS, TÁRSAS TÁMOGATÁS

SMOHAI Máté^{1,3} – VARGHA András^{2,3}

smohabasketball@gmail.com, vargha.andras@ppk.elte.hu

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Doktori Iskola, Budapest

² Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet, Budapest

³ Károli Gáspár Református Egyetem, Pszichológiai Intézet

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzés: A problémás videojáték-használat a szakirodalomban ma már széles körű figyelmet kap; a kutatások elsősorban a túlzott mértékű, problémás játékhasználat okait törekednek feltárni. A jelen tanulmány célja a problémás videojáték-használat néhány lehetséges, eddig még fel nem tárt prediktorának vizsgálata egy átfogó regressziós modellben. *Módszer:* a kutatásban 2978 videojátékokkal legalább alkalmanként játszó középiskolás vett részt (65,8% fiú, átlagéletkor: 16,01 év, szórás 1,52 év). Kérdőívcsomagunkban a szociodemográfiai adatokon és a problémás játékhasználaton (POGQ) kívül többek között a játszási motivációk (MOGQ), az életcélok (Rövidített Aspirációs Index), a szülői nevelési stílus (S-EMBU), a társas támogatás, az életeseemények, a mentális egészség (GHQ), szabadidős tevékenységek mérésére került sor. A statisztikai elemzések korrelációk, regressziók és kétmintás t-próbák alkalmazásával történtek. *Eredmények:* A végső regressziós modellbe 13 szignifikáns prediktor változó került, és a modell igen nagy mértékben magyarázza a problémás videojáték-használatot (47,7%). Ezenkívül elmondható adataink alapján, hogy a videojátékokkal való játszáson kívül bármely szabadidős tevékenységet rendszeresen végzők közepes hatásmértékkel kevésbé problémás játékosak bizonyultak azoknál, akik számára csak a játszás bizonyult rendszeres szabadidős tevékenységnek.

Következtetések: A problémás videojáték-használattal összefüggésben eddig nem vizsgált, mégis igen jelentős magyarázó erővel bíró tényezőkből készült egy regressziós modell, melynek

elemei fontos támpontként szolgálnak a problémás videojáték-használat jobb megértéséhez, prevenciójához és intervenciójához egyaránt.

Kulcsszavak: problémás videojáték-használat, életcélok, motivációk, szabadidős tevékenységek, kötődési stílus, szülői nevelési stílus, társas támogatás, életesemények, személyiség.

BEVEZETŐ

A videojátékokkal való játszás világszerte általános szabadidős tevékenységgé vált, a legfiatalabbaktól a legidősebbekig minden korcsoportban (Funk és mtsai, 2008). Pszichológus szakemberek egyetértenek abban, hogy a videojátékok használatának létezik egy túlzott, káros módja, de ennek pontos meghatározásában egyelőre nincs egyetértés. Egyes szerzők a videojáték-függőség kifejezést (Gentile és Gentile, 2008; Lemmens et al., 2009) javasolják, mások a kompulzív (van Rooij et al., 2010), vagy túlzott (Griffiths, 2010), vagy problémás videojáték-használat (Demetrovics et al., 2012) fogalmát érzik a legmegfelelőbbnek. A problémás videojáték-használat „kifejezés egyrészt jól összegzi a jelenség lényegét, ugyanakkor a diagnosztikai kritériumok tisztázatlan voltát figyelembe véve, kerüli a függőség terminus specifikus alkalmazását” (Nagygyörgy, 2013, 126.).

A videojáték-függőség fogalma és a problémás játékhasználat kutatása nagyjából húsharminc éves múltra tekint vissza (lásd pl. Soper, 1983), de csak az utóbbi években vált intenzívebben kutatott területté a videojátékok általános elterjedésének és használatának következtében. Az ezen a területen végzett vizsgálatok mind nemzetközi, mind pedig hazai szinten túlnyomórészt keresztmetszetiek, és a videojáték-használattal összefüggő je-

lenségeket igyekeznek feltérképezni. A mai napig csupán néhány longitudinális tanulmány született a témában (pl. Gentile és mtsai, 2011; King és mtsai, 2013). Hazai kutatások közül Demetrovics Zsolt (2011, 2012) kutatócsoportjának eredményeit és saját korábbi kutatásunkat említhetjük (Smohai, 2013).

A videojátékokkal rendszeresen játszóknak hányadáról elmondható, hogy a tervezettnél több időt töltenek a videojátékokkal, így elhanyagolnak fontos egyéb tevékenységeket (Peters & Malesky, 2009), ami negatívan érinti iskolai teljesítményüket (Gentile, 2009), társas kapcsolataikat (Brandtzaeg és Heim, 2009), és mindezen túl megvonási tünetek is kialakulhatnak náluk (Griffiths, 2010). Őket nevezzük problémás videojáték-használóknak (Demetrovics et al., 2012). A problémás játszás jelenségét már több összefüggésében is vizsgálták, mégis, egyes fontos pszichológiai területekkel való kapcsolata mindmáig alig ismert, vagy teljesen ismeretlen. A mai napig még nem jelent meg tanulmány az általános értelemben, tehát az online játékokra nem leszűkítve vett videojátékosok játszasmotivációjáról és kötődési stílusairól, és máig ismeretlen a problémás játszás kapcsolata a játékhasználat kezdeti életkorával, a korai szülői nevelési stílusokkal, a társas támogatással, az életcélokkal és a rendszeres szabadidős elfoglaltságokkal. A jelen tanulmány ezen hiányosságokat hivatott betölteni.

ELMÉLETI HÁTTER

Problémás videojáték-használat és játékszasi motivációk

Bár a videojátékokkal való játékszasi motivációival kapcsolatban számos tanulmányt publikáltak (ld. Yee, 2006; Ryan et al., 2006; Colwell, 2007), ezek figyelmét többnyire elkerüli az egyes motivációs stílusok összefüggése a túlzott játékhazsnálattal. Először Hsu (2009) próbálta meg egy modellbe összefoglalni a sokszereplős online szerepjátékokkal, ún. MMORPG típusú játékokkal játékszai taiwani fiatalok játékszasi motivációinak és addikciós szintjének összefüggését. Feltételezése szerint a játék tartalma, a játékban választott karakter és az online közösség hármas terében valósul meg az addikció. A játék tartalmával kapcsolatban a kíváncsiságnak – felfedezési váagnak – és a játékba beépített jutalmaknak, „jutalmazó hurkoknak” van motivációs hajtóereje. A választott karakter iránt ébredő érzelmi kötődés, valamint a fejlesztésére irányuló vágy fejt ki motivációs és egyben addikciót elősegítő hatását. Az online közösségben való huzamos idejű tagság és az iránta való elköteleződés az, amely sok játékos számára vonzó, egyben veszélyeztető is.

Wan és Chiou (2006) taiwani online játékosokat vizsgálva azt találták, hogy a videojáték-függőket a nem függőkkel ellentétben elsősorban az motiválja a játékszasi tevékenység folytatásában, hogy tompítsák, elkerüljék a hiányszükségleteik (pl. valahova tartozás) kielégítetlenségéből fakadó negatív érzéseket. Fontos észrevennünk, hogy mindkét tanulmány taiwani online játékosokon készült. Nyugati kultúrában és nem csak online játékosokra vonatkozóan a motiváció és problémás játékhazsnálat kapcsolata továbbra is nyitott kérdés.

Zermatten és mtsai (2011), valamint Billieux és mtsai (2013) is kutatták a játékszasi motivációk és a videojáték-függőség kapcsolátát. Közös eredményük, hogy az eszképzizmus szorosan kapcsolódik a videojáték-addikcióhoz, de ezenkívül releváns függőségprediktornak bizonyult az eredményesség, a társas motiváció (Zermatten és mtsai, 2011), valamint a játékbéli karakter fejlődése, a játék rendszerének jobb megértése, valamint a választott karakter személyre szabhatósága is (Billieux és mtsai, 2013). Fontos megjegyezni, hogy e két vizsgálat kizárólagosan online videojátékosok, és azon belül is az MMORPG típusú játékokkal játékszók mintáján készült, ezért szerepelnek benne játéktípusra nézve specifikus motivációk.

Problémás videojáték-használat és kötődés, szülőkkel való kapcsolat

Charlie és mtsai (2011) 1363 szingapúri videojátékos fiatal (10–18 éveseket) vizsgálva nem találtak szignifikáns különbséget a videojáték-függők és a nem függők között a szülőkkel való kapcsolatuk minőségében, azonban megállapították, hogy a videojátékos fiatalok lényegesen jobb kapcsolatot ápolnak édesanyjukkal, mint édesapjukkal. Wood és mtsai (2007) kvantitatív és kvalitatív megközelítést kombináló kutatásuk során azt tapasztalták, hogy a játékosok a játékszasi érdekében gyakorta elhanyagolják partnerüket, barátait és rokonaikat. Choo és mtsai (2010) közel 3000 szingapúri serdülő vizsgálata során azt találták, hogy a kóros játékhazsnálók családtagjaikkal gyakori konfliktusba keverednek a videojátékok miatt, kivéve azt az esetet, amikor a többi családtag is játékhazsnáló (Cole & Griffiths, 2007).

A problémás videojáték-használat társas támogatással való összefüggését egyelőre mindmáig egyetlen tanulmány sem vizsgálta,

azonban kapcsolódó témákban már történt néhány kutatás. Padilla-Walker és munkatársai (2010) 813 amerikai egyetemista vizsgálata során azt találták, hogy a videojátékokkal játszó lányok a nem játésszókhoz képest gyengébb társas elfogadottságot éreznek, valamint kevésbé kielégítőnek, konfliktusokkal terheltnek élik meg barátaikkal és szüleikkel való kapcsolatukat is. Az eredmények a fiúk csoportjánál meglepő módon nem igazolódtak.

Suárez és munkatársai (2012) MMORPG játékosok kötődési stílusát vizsgálva azt találták, hogy a szorongó és az elkerülő kötődési stílussal rendelkezők online videojáték-használata lényegesen intenzívebb volt a biztonságosan kötődőkénél. Ez az eredmény összhangban áll az internetfüggők, valamint a szerfüggők kötődési stílusáról nyert korábbi adatokkal (Vungkhanching és mtsai, 2004; Lin, Wang és Wu, 2005; Shin et al., 2011). Fontos vizsgálati kérdés tehát, hogy a problémás videojáték-használatot milyen szülői viszonyulás előzheti meg; illetve milyen szülői vagy környezeti minta provokálhatja.

Problémás videojáték-használat és társas támogatás, életcélok

Egy friss vizsgálatukban Collins és Freeman (2013) online videojátékokkal játésszók társas tőkéjét tanulmányozták, és arra jutottak, hogy a problémás videojáték-használók online társas tőkéje szignifikánsan felette, az offline társas tőkéje pedig alatta volt a problémamentes játékosokénak. Utóbbi csoport viszont a nem játésszóktól csupán az online társas tőkéét tekintve különbözött szignifikáns mértékben a nem játésszókhoz képest. Ez az eredmény azt sugallja, hogy a mértékletes videojáték-használat sok esetben akár előnyökkel is járhat a játésszamentességhez képest.

A problémás játékhazsnálat és az „offline elmagányosodás” kapcsolatát több további

tanulmány is alátámasztotta (pl. NG, 2005; Caplan et al. 2009), melyek közül néhány vizsgálati elrendezés alkalmasnak bizonyult arra, hogy megállapítsák: a magányosság inkább oka a problémás játésszának, mintsem következménye (Seay és Kraut, 2007; Lemmens, 2011), de pl. Kim és mtsainak (2009) eredményei a cirkuláris okságot támasztja alá: az elmagányosodásra hajlamosak fordulnak inkább az online videojátékok felé, ami által egyre magányosabbá válnak, és ez még intenzívebb játésszához vezet. Mindenesetre ha a problémás játésszra mint szenvedélybetegségre tekintünk, akkor az ok-okozat eldöntésében segítségünkre lehetnek Frenkl Róbert (2002, 453) szavai: „Ha folytatódik a trend, a házasságok számának csökkenése, a válások magas aránya, a csonka családok, magányosan élők életformájának terjedése, akkor nagyon nehéz lesz a szenvedélybetegségek visszaszorítása”. Ehhez kapcsolódnak azok az eredmények, melyek szerint az életcéloknak – pl. a kapcsolatokra, családalapításra irányulóknak – is preventív szerepe lehet az addiktív magatartások kialakulását (pl. Nicholson et al., 1994; Marsh, 2003), így a túlzott videojáték-használatot is elkerülendő.

Problémás videojáték-használat és rendszeres tevékenységek

Serdülőkorban a kortársakkal együtt töltött közös tevékenységek kerülnek előtérbe, ami egészség-magatartási szokásaikat is jelentősen befolyásolja (Pikó, 2006). Vannak olyan szabadidős tevékenységek, melyek kockázatnövelő hatásúak (hajlamosítanak a dohányzásra, alkohol- és drogfogyasztásra), mások viszont védőhatást fejtenek ki. Az előbbiek közé sorolhatjuk a kortársakkal eltöltött időt, a fogyasztásorientált tevékenységeket, utóbbiba pedig a kreatív tevékenységeket, a sportot, a vallást és az intellektuális érdek-

lődést (Kreisz és Keresztesi, 2005; Pikó, 2005). Az alkohol- és drogfogyasztáshoz képest a problémás videojáték-használathoz azonban valószínűsíthetően más ezen szabadidős tevékenységek hozzájárulása, már csak azért is, mert ezek üzése legalább magának az aktivitásnak az időtartamára távol tartja a személyt a videojátéktól. Ez fordítva is igaz: a videojátékokkal való játszás sok esetben könnyen visszatartja a játszót minden egyéb aktivitástól. Ezt a jelenséget nevezte el Ogletree és Drake (2007) helyettesítés-elméletnek („*displacement hypothesis*”-nek).

Problémás videojáték-használat és negatív életesemények, pszichoszociális jóllét

A kémiai addikciók és traumatikus életesemények, valamint az ezek hatására kialakuló poszttraumás stressz betegség (PTSD) együttjárása ismert jelenség (pl. Gielen és mtsai, 2012). Bár a túlnyomórészt korrelációs vizsgálatok miatt egyelőre nem világos a két tényező közötti ok-okozati viszony, feltételezhető, hogy az elszennvedett traumatikus élmények, valamint a PTSD növelik a pszichoaktív szer-függőség kialakulásának kockázatát. Lévéen hogy a viselkedési addikciók mechanizmusa számos szempontból hasonló a kémiai addikciókéhoz (pl. Griffiths, 2005), elképzelhető, hogy a traumatikus élmények és a PTSD a különböző viselkedési addikciók kialakulásában is szerepet játszhathat. Erre utalnak azok a korrelációkon alapuló kutatási eredmények, melyek szerint a patológiás szerencsejátékosok kiugróan magas arányban számoltak be gyermekkori rossz bánásmódról (fizikai bántalmazás, elhanyagolás, szexuális bántalmazás) (pl. Felsher, Derevensky és Gupta, 2010; Scherrer és mtsai, 2007) és/vagy egyéb komoly traumatikus élményről (pl. Peltzer és mtsai, 2006).

Videojátékok problémás felhasználóinak mentális egészségét egyelőre nemigen vizsgálták, inkább csak ezzel kapcsolatban levő fogalmakat használták, mint például a pszichoszociális jóllét. Caplan (2009) 4000 MMO játékos pszichoszociális jóllétét vizsgálta, és eredményei szerint a problémás játszás szignifikáns mértékben, de gyenge erővel alacsonyabb pszichoszociális jólléthez kapcsolódik.

A videojátékokkal való játszás elkezdési életkora és a problémáság összefüggése egyelőre feltáratlan. Egyéb függőségekkel (dohányzás, alkohol) kapcsolatban már vannak kutatási eredmények: minél korábbi életkorban kezdődik dohányzás (Fava et al., 1995), a drogfogyasztás (Winick, 1964), vagy az alkoholfogyasztás (Bischof et al., 2003), nagy valószínűséggel annál súlyosabb az addikció, és annál kisebb a leszokás esélye is.

Problémás videojáték-használat és személyiségvonások

A személyiségvonások és a videojáték-használat kapcsolatát több vizsgálat is tárgyalja. Teng (2008) eredményei szerint az online játékokkal játszó a videojátékokat nem használókhoz képest szignifikánsan nyitottabbak, lelkiismeretesebbek és extravertáltabbak. A játékidő és az extraverzió összefüggésének vizsgálata során azonban Collins és mtsai (2012) negatív irányú kapcsolatot találtak, tehát a többet játszó általában véve introvertáltabbnak bizonyultak, mint a kevesebbet játszó. Az e témában végzett hazai kutatás (Smohai, 2013) nem talált ilyen kapcsolatot az extraverzió és a játékidő között, viszont megállapításra került, hogy kevésbé barátságosnak és lelkiismeretesebbnek bizonyultak a naponta átlagosan négynél több órát játszó az egy óránál kevesebbet játszóknál.

A problémás játékhasználat személyiségvonásokkal való kapcsolatát Collins és mtsai

(2012; 2013) vizsgálták két kutatásuk során is. Először csupán MMORPG játékosok körében bebizonyosodott, hogy a problémás játékszás gyenge erejű negatív kapcsolatban áll a barátságossággal (Collins és mtsai, 2012), ezután egyéb játékosokkal együtt vizsgálva az extraverzió és a problémás játékszás kapcsolata nem bizonyult szignifikáns erejűnek (Collins és mtsai, 2013).

MÓDSZER

Vizsgálati személyek és eljárás

Az elméleti populációt magyar serdülők alkotják, akik közül a mintavételi keretet aktív középiskolai tanulmányokat folytatók alkotják. A serdülőket informatikatanáraik bevonásával értük el az interneten keresztül, a reprezentativitás igénye nélkül. A megkeresett informatikatanárok első lépésként a kutatásunkat ismertető írásos anyagot és a tanulók közt kiosztandó passzív szülői beleegyező nyilatkozatot kaptak, majd ezt követő héten került sor a mérésre. A kapcsolatfelvételt követően a pedagógusok egy egyeztetett internetes címre irányították tanítványaikat, általában adott tanóra keretein belül. Összesen 3652 db elfogadhatóan kitöltött kérdőív érkezett be, ezek közül 2978 érkezett videojátékokkal legalább alkalmanként játszó serdülőtől, ami alatt azokat értjük, akik többhavonta legalább egyszer játszanak videojátékokkal. Ennek a feltételnek a szigorításával (pl. csak a legalább heti rendszerességgel játékos bevonásával) futtatott próbák sem vezettek a továbbiakban közöltektől jelentősen eltérő eredményekre. A kitöltött kérdőívek 33 településről érkeztek a következő eloszlással: 25% Budapestről, 29,8% megyeszékhelyekről, 45,2% egyéb városokról és

0%-a falvakról, községekről. Az adatfelvétel tehát nagyrészt Magyarország városaiban zajlott, viszont határon túlról (Nagyváradról, Kassáról) is érkeztek kitöltött kérdőívek (6%).

A statisztikai elemzések IBM SPSS 20 programmal történtek, a normalitás sérülései miatt Kendall tau-b, többszörös lineáris regressziók és Mann–Whitney-próbák alkalmazásával.

Eszközök

1. Szociodemográfiai adatok (nem, életkor, szülők iskolai végzettsége), családstruktúra, iskolai teljesítmény, szerfogyasztás, pszichiai, pszichológiai előzmények.
2. Rövidített Aspirációs Index. Általános célok felmérésére szolgáló 14 tételes, Likert-skálás mérőeszköz, mely az intrinzik (fejlődés, kapcsolatok, közösségi elkötelezettség), az extrinzik (gazdagság, hírnév és jó megjelenés), illetve az egészséggel kapcsolatos motivációkat térképezi fel. Az eredeti, 35 tételes kérdőívet Kasser és Ryan (1996) fejlesztette és publikálta. A rövidített változat megbízhatóságát és érvényességét magyar mintán Martos Tamás és mtsai (2006) ellenőrizték, és megállapították, hogy az Aspirációs Index „segítségével feltérképezhetők az általános, gyakran előforduló célokhoz kapcsolódó személyes viszonyulások, melyek a mindennapi magatartást, és így a testi és lelki egészséget is befolyásolják” (171).
3. Videojátékokkal kapcsolatos játézási szokások. Gentile (2004) használt saját kutatásaiban egy „General Media Habits Questionnaire – Child Version” nevű kérdőívet a média- (tv-, számítógép-) használati szokások feltérképezésére. Kutatásunkba komolyabb szövegi változtatások nélkül, videojátékokra szűkítve vettük be ezt a mérőeszközt, így 16 kérdés vonatkozott a játézási szokásokra.

4. Online Játésszám Motivációja Kérdőív (MOGQ). Demetrovics és mtsai (2011) által interjúk és faktoranalízis útján fejlesztett, fogalmilag és pszichometriailag is megfelelőnek bizonyult kérdőív, amely az online videojátékokkal való játésszám motivációs hátterét hivatott feltérképezni. 27 állításból áll, a kitöltő ötfokú Likert-skálán jelzi, hogy adott motiváció milyen gyakran jellemző rá. A kérdőív hét alskálát tartalmaz: társas, esz-képizmus (menekülés a hétköznapi valóságtól), versengés, megküzdés, készségfejlesztés, fantázia, rekreáció.

5. Problémás Online Játék Kérdőív (POGQ). Demetrovics és mtsai (2012) által interjúk és faktoranalízis útján fejlesztett, fogalmilag és pszichometriailag is megfelelőnek bizonyuló kérdőív, amely az online videojátékokkal való problémás játésszám mértékét hivatott mérni. Tizennyolc tételből áll, melyek mindegyike egy-egy problémás játésszárra vonatkozó állítás. A kitöltő ötfokú Likert-skálán méri a problémás játékhazsnálat hat tényezőjét a következő alskálák útján: obszesszió, belefeledkezés, megvonás, túlhasználat, interperszonális konfliktus, társas izoláció. Demetrovics és mtsai 66 és 67 összpontszám között húzták meg a problémás játékhazsnálat határát (a jelen kutatásban használt skálázásnál ez 3,667-es osztópontnak felel meg). A POGQ kérdőívnek létezik magyar serdülő mintán validált, jól működő 12 teteles rövidített változata is (Pápay és mtsai, 2013), mégis az eredeti mérőeszköz mellett döntöttünk, hogy meghagyjuk a lehetőséget az alskálákkal kapcsolatos eredmények megállapítására. Ezen vizsgálatok a jelen tanulmánynak nem képezik tárgyát, a jövőben kerül majd sor rájuk.

6. Emlékeim a Szülői Nevelésről Kérdőív, rövidített változat (S-EMBU) (Arrindell és mtsai, 1999). Az eredetileg 1980-ban Perris és mtsai által kifejlesztett svéd Enga Minnen

Beträffande Uppfostran („Emlékeim a nevelésről”) az eredeti 81 tételhez képest csak 23-at tartalmaz. A magyar standard változat Kállai és Gaszner nevéhez fűződik (Arrindell és mtsai, 1999). A mérőeszköz érdekessége, hogy a személyek percepcióján keresztül ragadja meg a szülői bánásmód emlékeit, három faktor mentén, külön-külön apára és anyára vonatkozóan: elutasítás, melegség, túlvédés.

7. Relationship Questionnaire (RQ, Bartholomew és Horowitz, 1991). A kötődési stílus megállapítására hivatott 4+1 teteles mérőeszköz, a Kapcsolati Kérdőív (Relationship Scale Questionnaire) rövidített változata. Négy különböző kötődési stílus (biztonságos, félelemteli, belebonyolódott, elkerülő) prototípusára vonatkozó leírásból áll, melyekkel kapcsolatosan a kitöltő egy 7 fokú Likert-skálán ítéli meg, hogy az adott állítást mennyire érzi magára igaznak. Végül ki kell választania a magára legjobban illő leírást. A mérőeszköz magyarra fordított verziója nagy mintán még nem került kipróbálásra, pszichometriai mutatói tehát ismeretlenek.

8. Társas Támogatás Kérdőív. Caldwell (1987) Support Dimension Scale-jét Kopp Mária és munkatársai (2006) adaptálták, és országos kutatásuk során többször igazolták a kérdőív megbízhatóságát és érvényességét. Az eredeti 14 tételből azt a hetet alkalmaztuk, melyeket serdülő vizsgálati személyeinkre nézve a legrelevánsabbnak tekintettünk.

9. General Health Questionnaire (GHQ-12). A mentális egészség egyik indikátoraként a GHQ-12 (Korten, 2000) kérdőívet használtuk, amely a lelki egészség zavarainak populációs szintű becslésére használt önbecslő skála. A tizenkét kérdés hangulati-affektív, valamint magatartásbeli tünetekre vonatkozik. A kérdőív széles körben használt, mind populációs vizsgálatokban, mind az alapellátást igénybe vevők körében. Az eddigi vizsgálatok

szerint megfelelő validitással, reliabilitással rendelkezik (Bowling, 1997).

10. Életesemények Kérdőív. A Paykel (1971) által kidolgozott, Magyarországon Nagy Judit (2004) által kipróbált életesemények kérdőívet alkalmaztuk. A kitöltő feladata, hogy az adott életeseményekre vonatkozóan megjelölje, megtörténtek-e vele vagy közeli családtagjával, és ha igen, akkor 0–7 pont között értékelje az adott életeseményt, annak stresszt okozó mértéke szerint. Tételei: költözködés, válás, betegség/baleset, haláleset, rendszeres alkohol/kábítószer fogyasztás, nehéz anyagi helyzet, munkanélküliség. A kérdőív pszichometriai jellemzői jelenleg ismeretlenek.

11. TIPI (Ten Item Personality Inventory, Gosling és mtsai, 2003) útján. A Big Five paradigmába illeszkedő, személyiség mérésére hivatott mérőeszköz. A tíz állítást hétfokú, Likert-típusú skálán ítélik meg a válaszadók. A skála reliabilitása magyar, valamint vajdasági magyar mintán egyaránt elfogadható szintet ér el, a Cronbach-alfa mutató alapján 0,70 érték körül mozog (Mirnics, 2008, kézirat). A TIPI validitását több vizsgálat során is igazolták (Gosling és mtsai, 2003; Jonason és mtsai, 2011).

EREDMÉNYEK

Szociodemográfiai adatok

A vizsgálatunkban részt vevők 12–25 éves középiskolai tanulók voltak (átlagéletkor 16,01 év; szórás 1,52), akiknek kis hányada (2,7%) huszadik életévét betöltött, érettségi utáni szakképzésben részesülő diák. A mintában a fiúk

aránya lényegesen meghaladja a lányokét (65,4% vs. 34,6%). Családszerkezetüket tekintve negyedrészüik (25,2%) él egy szülővel, 70%-uk kettővel, a hátralévő 4,8% pedig az „egyéb” választ jelölte meg. Átlagosan 1,57 testvérük van (szórás: 1,26). Vizsgálati személyeink különböző gyakorisággal játszanak videojátékokkal: 36,8% naponta, legalább heti rendszerességgel pedig 78,7%. A napi rendszerességgel játszóknak saját bevallásuk szerint átlagosan 5,44 órát (szórás: 3,34) játszanak naponta, az összes játékosra nézve ez 3,51 óra (3,05 szórás).

A problémás videojáték-használat prediktorai

Az 1. táblázatból kiolvasható, hogy a vizsgálatban használt valamennyi mérőeszköz szolgáltatott legalább egy olyan skálát, amely a problémás játszás szignifikáns prediktorának bizonyult. A többszörös lineáris regresszió fő eredménye pedig, hogy a kérdőívek 13 skálája egymástól függetlenül magyarázza a problémás játékhasználat 47,7%-át.

A leghangsúlyosabb ($R^2 = 0,38$) prediktorcsoportnak a játszási motivációk (MOGQ) bizonyultak, hiszen minden egyes játszási motiváció szignifikáns pozitív kapcsolatban áll a problémás játéssal. A többszörös lineáris regresszióval kapott végső modellből a készségfejlesztési és rekreáció motivációk kimaradtak, tehát az ezek által megmagyarázott problémás játszás varianciát mind lefedik egyéb változók, viszont a többi motiváció függetlennek bizonyult azoktól és egymástól. Ezek a fantázia, az eszképzizmus, a megküzdési, a társas és a versengési motivációk.

1. táblázat. A problémás játékhazsnálat (POGQ) prediktorai

Kérdőív	Változó	Kendall tau-b	Stand. B. (regr. eh.)	R ²
Szoc.dem. adatok	nem ^{TLR}	-0,287**	-0,31	0,107
	életkor ^{TLR}	-0,042**	-0,08	
	testvérek száma	0,00	0,02	
	aktuális tanulmányi átlag (magasabb érték jelez alacsonyabb tanulmányi eredményeket)	0,095**	0,08	
	anya iskolai végzettsége	0,00	0,02	
	apa iskolai végzettsége	0,00	-0,01	
Aspirációs Index	gazdagság fontossága	0,02	-0,176	0,043
	hírnév fontossága	0,051**	-0,094	
	jó megjelenés fontossága	-0,02	-0,230	
	fejlődés fontossága	-0,087**	-0,132	
	kapcsolatok fontossága	-0,117**	-0,182	
	társadalmi célok fontossága	-0,066**	-0,109	
	egészséggel kapcsolatos célok fontossága	-0,062**	-0,022	
	intrinzik célok fontossága ^{TLR}	-0,105**	0,152	
	extrinzik célok fontossága	0,02	0,494	
	Aspirációs Index	-0,096**	-0,165	
	hány éves korában kezdett videojátékokkal játszani ^{TLR}	-0,189**	-0,250	0,06
MOGQ	társas motiváció ^{TLR}	0,350**	0,171	0,380
	eszképizmus motiváció ^{TLR}	0,396**	0,196	
	versengés motiváció ^{TLR}	0,308**	0,094	
	megküzdés motiváció ^{TLR}	0,391**	0,121	
	készségfejlesztés motiváció	0,307**	-0,001	
	fantázia motiváció ^{TLR}	0,400**	0,191	
	rekreáció motiváció	0,269**	0,023	

Kérdőív	Változó	Kendall tau-b	Stand. B. (regr. eh.)	R ²
S-EMBU	apai elutasítás	0,166**	0,122	0,080
	apai melegség	-0,057**	-0,001	
	apai túlvédés ^{TLR}	0,089**	0,053	
	anyai elutasítás	0,166**	0,131	
	anyai melegség	-0,066**	-0,095	
	anyai túlvédés	0,100**	0,028	
RQ	biztonságos (Secure) kötődési stílus	-0,039*	-0,053	0,072
	félelemteli (Fearful) kötődési stílus	0,01	-0,054	
	belebonyolódott (Preoccupied) kötődési stílus	0,166**	0,227	
	elkerülő (Dismissing) kötődési stílus	0,099**	0,124	
Társas támogatás kérdőív	társas támogatás – szülők	-0,092**	-0,272	0,110
	társas támogatás – nagyszülők	-0,042*		
	társas támogatás – testvér	-0,102**	-0,110	
	társas támogatás – távolabbi rokon	-0,02	0,072	
	társas támogatás – iskolatárs	-0,043**	0,073	
	társas támogatás – barát	-0,126**	-0,307	
	társas támogatás – egyéb	-0,132**	-0,024	
	a különböző társas támogatottságok átlaga	-0,102**	0,275	
GHQ	mentális egészség (minél magasabb, annál rosszabb mentális egészséget jelez) ^{TLR}	0,108**	0,159	0,025
Életesemény kérdőív	költözés, stressz erőssége	-0,01	-0,001	-- (N=14)
	válás, stressz erőssége	0,01	-0,029	
	betegség, stressz erőssége	-0,082*	-0,089	
	halál, stressz erőssége	-0,04	-0,053	
	szerfüggőség, stressz erőssége	-0,01	0,006	
	rossz anyagi körülmények, stressz erőssége	-0,07	-0,075	
	munkanélküliség, stressz erőssége	-0,05	-0,046	
	megtörtént negatív életesemények száma, max. 7	-0,01	-0,001	
TIPI	extraverzió ^{TLR}	-0,170**	-0,182	0,102
	barátságosság	-0,073**	-0,048	
	lelkiismeretesség ^{TLR}	-0,140**	-0,144	
	neuroticizmus	0,085**	0,018	
	nyitottság	-0,122**	-0,087	
	összesített R ² (többszörös lineáris regresszió)			0,477

Jelmagyarázat: „TLR”-rel vannak jelölve azok a változók, melyek bekerültek a lépésenkénti többszörös lineáris regresszió végső, 13 változót tartalmazó modelljébe. *p < 0,05, **p < 0,01

A problémás játszás varianciájának viszonylag jelentős (10% körüli) varianciáját magyarázzák a szociodemográfiai, korai szülői nevelési stílust jellemző (S-EMBU), a társas támogatás és a személyiségskálák (TIPI). A szociodemográfiai adatok kapcsán láthatjuk, hogy a nem, az életkor és a tanulmányi átlag jelennek meg szignifikáns prediktorként, mégpedig oly módon, hogy a fiatal, rosszul tanuló fiúk bizonyulnak a legnagyobb eséllyel problémás játékosnak. Ezen változók közül a játékos neme és életkora bizonyult a kutatásban használt többi változótól független szignifikáns prediktornak.

Míg a pozitív szülői nevelési stílusok gyenge erejű ($|r|_{\max} = 0,167$) negatív szignifikáns együttjárást mutatnak a problémás játékhasználattal, a negatívak pozitívat. Tehát legyen szó bármelyik szülőről, az elutasítás és a túlvédés pozitív módon jelzi előre a problémás játszást, a melegség pedig negatívan. A többszörös lineáris regresszióval kapott végső magyarázó modellbe az S-EMBU skálái közül egyedül az apai túlvédés változó került be.

A távolabbi rokon kivételével valamennyi személycsoport felől érkező társas támogatás gyenge erejű ($|r|_{\max} = 0,132$) és negatív kapcsolatot mutat a problémás játékhasználattal. A végső magyarázó modellbe azonban ezek közül egyik változó sem került be, tehát ezek magyarázó erejét lefedi a többi kérdőív többi skálája.

A *Big Five* személyiségvonások (TIPI) is szignifikáns prediktoroknak bizonyultak: míg a neuroticizmus pozitív összefüggésben áll a problémás játszással, addig az extraverzió, a barátságosság, a lelkiismeretesség és nyitottság mind negatív kapcsolatban állnak vele. A végső magyarázó modellbe pedig az extraverzió és a lelkiismeretesség került be.

Az Életesemény Kérdőív skálái közül egyedül a betegség által okozott stressz mutat szignifikáns kapcsolatot a problémás játékhasználattal, mégpedig negatív irányú és gyenge erejű kapcsolatot ($r = -0,082$). A teljes kérdőív által magyarázott varianciát nem tekintjük érvényesnek, mert mindössze 14 fő rendelkezett mind a hét életeseményre vonatkozó stresszértékkel. Emiatt a végső magyarázó modellbe sem vontuk be ezeket független változóként.

A kötődési stílus skálák (RQ) közül egyik sem került be a végső modellbe, de néhány kötődési stílus szignifikáns kapcsolatban áll a problémás játszással, ami által elmondhatjuk, hogy valaki minél inkább biztonságos és minél kevésbé belebonyolódott, valamint elkerülő kötődési stílussal rendelkezik, annál kevesebb eséllyel problémás játékos.

A játszás elkezdési életkora és a mentális egészség (GHQ kérdőív) csupán egy-egy skálából áll, a problémás játszás varianciáját kissé mértékben, de szignifikáns erővel magyarázzák (6%; 2,5%), és bekerültek a végső magyarázó modellbe. Ennek alapján elmondható, hogy minél korábbi életkorban kezdi valaki a videojáték-használatot, és minél gyengébb a mentális egészsége, annál inkább veszélyeztetetnek mondható problémás játszás tekintetében.

Végül a Rövidített Aspirációs Index alskálái is túlnyomóan szignifikáns mértékű, de gyenge összefüggést mutatnak a problémás játékhasználattal. A hírnév fontossága képviseli az extrinzik célokat pozitívan, miközben az intrinzik (fejlődés, kapcsolatok, társadalmi célok) és az egészséggel kapcsolatos célok negatívan jósolják be a problémás játékhasználatot, igen csekély megmagyarázott varianciával ($R^2 = 0,4$). A végső modellbe pedig egyedül az intrinzik célok fontossága mint gyűjtőskála került be.

2. táblázat. Problémás videojáték-használat szabadidős tevékenységenként

Csoport	N	Átlag (szórás)	Mann–Whitney vs. játszáson kívül semmit nem csinálók		Hatás- mérték (Cohen- féle D)
			Z	p	
videojátékokkal való játszáson kívüli szabadidős tevékenységben részt nem vevők	34	2,29 (0,88)	–	–	
sport	1649	1,86 (0,72)	–3,099	0,002	0,59
zene, kórus	431	1,81 (0,7)	–3,382	0,001	0,67
iskolai különóra	529	1,77 (0,7)	–3,7	<0,001	0,73
szórakozóhely	649	1,81 (0,74)	–3,398	0,001	0,64
vallásos tevékenység	349	1,9 (0,72)	–2,676	0,007	0,53
nem iskolai különóra	217	1,78 (0,72)	–3,545	<0,001	0,69
barátokkal való együttlét	1891	1,82 (0,7)	–3,393	0,001	0,67
egyéb	294	1,93 (0,75)	–2,471	0,13	0,47
a fentiek közül legalább egy tevékenység	2524	1,85 (0,72)	–3,15	0,02	0,61

A többszörös lineáris regresszióval kapott modell szerint tehát a problémás videojáték-használat valószínűsíthető problémásságát növeli, ha valaki fiatalabb, fiú, az intrinzik életcélok kevésbé fontosak a számára, korábbi életkorban kezdett el játszani videojátékokkal, több motiváció mentén is erősen kapcsolódik a játszáshoz, az édesapja túlvédő típusú, gyengébb mentális egészséggel rendelkezik, és személyiségvonásait tekintve inkább introvertált, valamint alacsonyabb lelkiismeretesség jellemzi.

Problémás videojáték-használat szabadidős tevékenységek szerint

Kiolvasható a 2. táblázatból, hogy bármely szabadidős tevékenységgel rendelkező játékoscsoport problémás használat átlagértéke szignifikánsan alatta marad azokénak, akik a videojátékokkal való játszáson kívül más egyéb rendszeres szabadidős tevékenységben nem vesznek részt. Ezen szabadidőcsoportok közötti különbség hatásmértéke kivétel nélkül közepes értékű.

MEGBESZÉLÉS

A jelen tanulmányban a problémás videojáték-használat eddig nem, vagy alig kutatott prediktorait vizsgáltuk. A játzsási motivációk, az életcélok, a szülői nevelési stílusok, a társas támogatás, a negatív életesemények, a mentális egészség, a személyiség és a szabadidős tevékenységek is mind szignifikáns, de igen eltérő erejű összefüggéseket mutattak a problémás játékhasználattal, melynek varianciájának igen jelentős részét, 47,7%-át magyarázzák az említett konstruktumok.

Játzsási motivációk

A problémás játékhasználat messze legerőteljesebb prediktorainak a különböző játzsási motivációk bizonyultak, ezeken belül is leginkább azok, melyek a valós élettől való elfordulást, az abból való kiszakadást jelentik: eszkepizmus, fantázia, megküzdés. Az eszkepizmust, mint problémás játékhasználattal erős összefüggésben álló motivációs faktort, már számos kutatás alátámasztotta (Zermatten és mtsai, 2011; Billieux és mtsai, 2013). Az, hogy a mi modellünkben újdonságként szerepel a fantázia és a megküzdés motiváció skála is, valószínűleg annak tudható be, hogy az általunk használt motivációs kérdőívben (MOGQ) a valóságtól való elfordulásra való hajlam e három tényező mindegyikében potenciálisan megnyilvánul. Ez a jelenség összhangban van Wan és Chiou (2006) azon eredményével, mely szerint az online játékok túlzott használata sokkal inkább fakad a való élettel kapcsolatos kellemetlen érzések enyhítésének kényszeréből, mint az elégedettségre való törekvésből. A mi eredményeink szerint azonban a valós élet kellemetlenségeitől függetlenebbnek mondható motivációk (társas élmény, versengés, rekreáció) ereje is pozitív összefüggésben áll a prob-

lémás játzsással, hasonlóképp Hsu (2009) és Billieux (2013) eredményeihez. Elmondhatjuk tehát, hogy bármilyen játzsási motiváció túlzott mértéke elősegítheti a problémás játékhasználatot, vagy annak velejárója, de különösen a való élettől való elszakadást jelentő motivációk hordoznak magukban ebből a szempontból nagyobb addikciós veszélyt. Ez az eredmény felhívó jellegű a szülők és az intervenciót végző szakemberek számára, hiszen megmutatja, hogy a különböző játzsási motivációk rendkívül eltérő mértékben járulnak hozzá a problémás játékhasználat kialakulásához. Például az otthoni játékhasználat szabályainak és feltételeinek meghatározásakor a szülőknek érdemes tudatában lennie, hogy gyermeke vajon milyen motivációkkal, miért is játszik, hogyan is játszik, ugyanis a rekreációs, készségfejlesztési és versengés motivációk lényegesen veszélytelenebbnek bizonyulnak, mint a való életből kiszakadást jelentők, vagy a társasági életet pótlóak.

Játzsáselkezdési életkor

Eredményeink szerint a videojátékokkal való játzsás elkezdésének életkora jelentősen befolyásolja a későbbi problémás használatot. Minél korábbi életkorban kezdődik a játzsás, annál nagyobb az esélye a problémás játékhasználat kialakulásának. Ez az összefüggés egybecseng a dohány- (Fava, Velicer és Prochaska, 1995), a drog- (Winick, 1964) és az alkohol- (Bischof et al., 2003) függőség terén találtakkal. Fontos nyitott kérdés marad azonban, hogy mely életkor lehet az ideális a videojátékokkal való első tapasztalatok szerzésére.

Társas viszonyok

Eredményeink szerint a problémás videojátékhasználatot, ha gyenge erővel is, de bejósolják a korai szülői nevelési stílusok, a kötődési

mintázatok, a társas támogatás és az extra-verzió személyiségvonás.

A biztonságos kötődésűek problémamentesebb játékhasználatára vonatkozó eredményeink összhangban állnak Lidia Suárez és munkatársai (2012) eredményével. A biztonságosan kötődők életében a videojáték kevésbé hiánypótló, és inkább szórakoztató tevékenységként lehet jelen, és éppen ezért kevésbé valószínű az addiktív, kényszeres használat: ameddig szórakoztató a játék, addig élvezik, majd új, más kellemes tevékenységbe kezdenek. Bartholomew és Horowitz (1991) elméletében a biztonságosan kötődők pozitívan tekintenek magukra és másokra, és ez biztosítja, hogy könnyebben teremtenek kapcsolatot környezetükkel. A szociabilitás és a mások iránti bizalom a problémás videojáték-használattal szembeni védőfaktoroként funkcionálhat. Kötődési stílusok tekintetében problémás játékhasználat leginkább a belebonyolódott mintázattal rendelkezőkre jellemző. Bartholomew és Horowitz meghatározása szerint az ő kapcsolataikat az önmagukról alkotott negatív, és a társaikról alkotott pozitív képük határozza meg. Ez a negatív minőségű kapcsolati alapminta a környezet számára is megterhelő, így inadaptív lehet a való életben való kapcsolatteremtés, a társas beilleszkedés szempontjából. E csoport kapcsolati igényei így kielégítetlenek maradnak, és inkább a virtuális térben találnak a kapcsolatok „pótlékára”.

A *Big Five* személyiségvonásokkal kapott eredményeink szerint a társas beilleszkedést elősegítő, érettebbnek mondható személyiséget tükröző vonások megléte (extraverzió, barátságosság, lelkiismeretesség, érzelmi stabilitás, nyitottság) mind a problémamentesebb játékhasználatot jósolják be, még ha gyenge erővel is. Ezek az eredményeink összhangban állnak a saját korábbi vizsgálatunkban ka-

pottakkal (Smohai és mtsai, 2013), valamint talán a több mint tízszer nagyobb vizsgálati mintáknak is köszönhetően kiegészítik Collins és mtsainak (2012; 2013) azon megfigyelését, mely szerint egyedül a barátságosság áll szignifikáns (negatív) kapcsolatban a problémás játékhasználattal.

Ha a játékidőnek a személyiségvonásokkal való eddig feltárt kapcsolataival vetjük össze az eredményeinket, akkor elmondhatjuk, hogy Collins és mtsai (2012), valamint Teng (2008) egymásnak ellentmondó eredményei közül az általunk találtak inkább az előbbi támogatják, mely szerint az intenzívebben játszóknak nagyobb valószínűséggel introvertáltak.

Az észlelt korai szülői nevelési stílusok valószínűsíthetően kis szerepet játszanak a problémás játékhasználat kialakulásában, mindenesetre inkább a negatív szülői megnyilvánulások (elutasítás, túlvédés) segítik elő, és a pozitív megnyilvánulások (melegség, elfogadás) segítik a problémamentes játékhasználat kialakulását. A serdülőkorai időszakban az észlelt szülői minta mellett talán hasonló mértékű, vagy akár erősebb hatást gyakorolhatnak a baráti kapcsolatok, a társas viszonyrendszerbe való sikeres vagy sikertelen beilleszkedés. Ezt támasztják alá a társas támogatás tényezővel kapott eredmények, mely szerint még ha gyenge erővel is, de a barátoktól, egyéb helyekről (főleg párkapcsolattól) és testvértől kapott társas támogatás a szülőktől kapottakhoz képest erősebben jár együtt a kevésbé problémás játékhasználattal. Ezek az eredmények összhangban állnak Padilla-Walker és mtsai (2010) lányokra vonatkozó vizsgálati eredményeivel. A szülői nevelési stílussal összefüggésben nyert eredményeink értelmezéséhez kapcsolódva arra következtethetünk, hogy több „jó minőségű”, támogató viszonynak együttesen lehet protektív hatása a problémás játékhasználat

kivédésében. Ennek a protektív rendszernek a szülő hasonlóan része, mint a barát vagy a testvér. Önmagában tehát nem egyetlen kapcsolat pozitív minősége befolyásolhatja azt, hogy sor kerül-e addiktív játékhasználatra, hanem a gyermek által az átfogó környezet részéről észlelt támogatás és elfogadás mértéke.

Vizsgálatunk ezen eredményei a problémás videojáték-használattal kapcsolatban új prevenciós és intervenciós szempontokra világítanak rá. A problémás játékhasználók segítségével kulcsfontosságú lehet a – tanácsadás vagy pszichoterápia keretében megvalósuló – társas erőforrások átfogó erősítése az élet minden területén. Egy esetleges intervenció kifejezetten a szociabilitás fejlesztésére, a társas készségek erősítésére, valamint a társas mobilizálás mint megküzdés lehetőségére összpontosíthat. Az intervenciók fontos elemének tekinthető a család bevonása az addiktív játékhasználó kezelésébe, és relevanciája lehet akár a családterápiának, a csoportterápiának, és a szociális készségfejlesztő beavatkozásoknak is. Az észlelt társas támogatás fokozódása jótékonyan hathat az addiktív jellegű játékhasználat mértékének csökkenésére; s amennyiben a serdülő pszichoterápiásan motivált, úgy a kötődési stílus fokozatos változtatása is megtámogatható; pl. a pszichodinamikus terápia eszközeivel. A kötődés serdülőkorban való változtatása a későbbi életkorokra nézve az addiktív játékhasználaton túlmutató preventív értékkel is bírhat, hiszen a bizonytalan kötődésűek általánosan gyakrabban betegednek meg különböző pszichés zavarokban (Mikulincer, 2012).

Életcélok, mentális egészség, szabadidős tevékenységek

Az életcélok és mentális egészség is gyenge prediktoroknak bizonyultak, így óvatos kö-

vetkeztetésekbe bocsátkozhatunk csupán. Nicholson és mtsai (1994), valamint Marsh (2003) által leírtakkal összhangban ígéretes további kutatási iránynak adhat alapot az az eredményünk, mely szerint valamennyi intrinzik cél (fejlődés, kapcsolatok, társadalmi célok), és az egészséggel kapcsolatos célok is negatív összefüggésben állnak a problémás játékhasználattal. Érdeemesnek látszik ezt a témát más eszközökkel és mélyebben körüljárni, pl. az identitáskrisziss (Marcia, 1966) vagy az élet értelmessége, az egzisztenciaanalízis kontextusába ágyazva (Frankl, 1984).

A mentális egészséggel kapcsolatban e témához közeli szakirodalommal (Caplan, 2002) összhangban azt találtuk, hogy a mentális egészség a problémás játékhasználat gyenge erejű negatív irányú prediktora. Következtetések levonásához és gyakorlati alkalmazhatóság megállapításához további felderítés szükséges, pl. fontos lenne feltárni longitudinális vizsgálat során, hogy a gyengébb mentális egészség mennyiben oka és mennyiben következménye a túlzott videojáték-használatnak.

A rendszeres szabadidős tevékenységek szerinti problémás játékhasználatot illető eredményeink összhangban állnak Ogletree és Drake (2007) helyettesítés-elméletével: a videojátékokkal való játszáson kívül bármely szabadidős tevékenységet rendszeresen végzők kevésbé problémás játékosnak bizonyultak azoknál, akik számára csak a játszás jelent rendszeres szabadidős tevékenységet. Ezek értelmében különösen erős vészjelzésnek tekinthetjük, ha egy serdülő a játszás érdekében el-elmarad az addig végzett tevékenységeitől, valamint a videojátékokkal való játszás mellé akár egyetlen rendszeres, szívesen végzett szabadidős tevékenység beiktatása is csökkentheti a problémás játékhasználat kialakulását, legyen szó akár sportról, különóráról,

vallásos-spirituális tevékenységről vagy barátokkal szervezett közös offline programokról.

A kutatás korlátai

A kutatás korlátja, hogy a minta, bár igen heterogén és nagyméretű, nem reprezentatív, hi-

szen nélkülözi a véletlenül alapuló kiválasztást. Továbbá a középiskolai tanórák retein belül történő online adatfelvétel hátránya a vizsgálati helyzet kontrollálatlansága: fennállhat annak a veszélye, hogy a diákok befolyásolják egymást a válaszadásban, torzítva ezáltal a vizsgálat eredményeit.

SUMMARY

EXAMINATION OF POTENTIAL NEW PREDICTORS OF PROBLEMATIC VIDEO GAME USE: GAME MOTIVES, GOALS IN LIFE, ATTACHMENT STYLES, PARENTAL REARING BEHAVIOR, SOCIAL SUPPORT

Background: Recently, there has been a great amount of empirical work on the potential causes of problematic video game use. The aim of our study was to examine a few potential predictors, hitherto unidentified, using an extensive model of regression. *Methods:* A total of 2846 Hungarian adolescent regular video game players (65.8% males, mean age 16.01) were recruited through secondary schools. The following questionnaires, among others, were completed online during computing classes: problematic online game use (POGQ), motivation of online gaming (MOGQ), goals in life, parental rearing behavior (S-EMBU), social support, mental health (GHQ), and free time activities. Correlational, regression and t-test methods were applied. *Results:* There were 13 significant predictors in the last predictive model of problematic video game use, explaining a substantial amount (47.7%) of its variance. Participants with at least one regular free time activity (aside from video gaming) proved to be less problematic video game users (with medium effect-size) than those whose only regular free-time activity was video gaming. *Conclusions:* We discovered new predictors of problematic video game use, which helps to understand problematic video game use, and gives new ideas for developing more effective preventative and interventional methods.

Keywords: problematic video game use, goals in life, motivations, free time activities, attachment styles, parental rearing behavior, social support.

IRODALOM

- ARRINDELL, W. A., SANAVIO, E., AGUILAR, G., SICA, C., HATZICHRISTOU, C., EISEMANN, M., RECINOS, L. A., GASZNER, P., PETER, M., BATTAGLIESE, G., KÁLLAI, J., VAN DER ENDE, J. (1999): The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27, 613–628.
- BARTHOLOMEW, K., HOROWITZ, L. M. (1991): Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226–244.
- BILLIEUX, J., VAN DER LINDEN, M., ACHAB, S., KHAZAAL, Y., PARASKEVOPOULOS, L., ZULLINO, D., THORENS, G. (2013): Why do you play World of Warcraft? An in-depth exploration of self-reported motivations to play online and in-game behaviours in the virtual world of Azeroth. *Computers in Human Behavior*, 29, 103–109.
- BISCHOF, G., RUMPF, H. J., HAPKE, U., MEYER, C., JOHN, U. (2003): Types of natural recovery from alcohol dependence: a cluster analytic approach. *Addiction*, 98(12), 1737–1746.
- BOWLING, A. (1991): *Measuring health: a review of quality of life measurement scales*. Open University Press, Buckingham, Philadelphia.
- BRANDTZAEG, P. B., HEIM, J. (2009): Children's electronical gaming content and psychosocial factors. Is there a connection? *Nordicom Review*, 30, 69–86.
- CALDWELL, R. A., PEARSON, J. L., CHIN, R. J. (1987): Stress-Moderating Effects Social Support in the Context of Gender and Locus of Control. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(1), 5–17.
- CAPLAN, S., WILLIAMS, D., YEE, N. (2009): Problematic Internet use and psychosocial well being among MMO players. *Computers in Human Behavior*, 25(6), 1312–1319.
- CHARLIE, C. W. D., HYEKYUNG, C. KHOO, A. (2011): Role of Parental Relationships in Pathological Gaming. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 30, 1230–1236.
- CHOO, H., GENTILE, D. A., SIM, T., LI, D., KHOO, A., LIAU, A. K. (2010): Pathological video-gaming among Singaporean youth. *Annals Academy of Medicine Singapore*, 39(11), 822–829.
- COLE, H., GRIFFITHS, M. D. (2007): Social interactions in massively multiplayer online role-playing gamers. *CyberPsychology Behavior*, 10(4), 575–583.
- COLLINS, E., FREEMAN, J., CHAMARRO-PREMUZIC (2012): Personality traits associated with problematic and non-problematic massively multiplayer online role playing game use. *Personality and Individual Differences*, 52, 133–138.
- COLLINS, E., FREEMAN, J. (2013): Do problematic and non-problematic video game players differ in extraversion, trait empathy, social capital and prosocial tendencies? *Computers in Human Behavior*, 29(5), 1933–1940.
- COLWELL, J. (2007): Needs met through computer game play among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 43(8), 2072–2082.
- DEMETROVICS, Zs., URBÁN, R., NAGYGYÖRGY, K., FARKAS, K., GRIFFITHS, M. D., PÁPAY, O., KÖKÖNYEI, G., FELVINCZI, K., OLÁH, A. (2012): The Development of the Problematic Gaming Questionnaire (POGQ). *PLoS ONE*, 7, e36417.

- DEMETROVICS, ZS., URBÁN, R. NAGYGYÖRGY, K., FARKAS, J., ZILAHY, D., MERVÓ, B., REINDL, A., ÁGOSTON, Cs., KERTÉSZ, A., HARMATH, E. (2011): Why do you play? The development of the Motives for Online Gaming Questionnaire (MOGQ). *Behavior Research Methods*, 43(3), 814–25.
- FAVA, J. L., VELICER, W. F., PROCHASKA, J. O. (1995): Applying the transtheoretical model to a representative sample of smokers. *Addictive behaviors*, 20(2), 189–203.
- FELSHER, J., DEREVENSKY, J., és GUPTA, R. (2010): Young Adults with Gambling Problems: The Impact of Childhood Maltreatment. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 8(4), 545–556.
- FRANKL, V. E. (1984): *Man's search for meaning*. Vintage, New York.
- FRENKL R. (2002): Drogprevenció. *Lege Artis Medicinae*, 12(8), 452–453.
- FUNK, J., FOX, C., CHAN, M., CURTISS, K. (2008): The development of the Children's Empathic Attitudes Questionnaire using classical and Rasch analyses. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 187–196.
- GENTILE, D. A. (2009): Pathological video game use among youth 8 to 18: A national study. *Psychological Science*, 20, 594–602.
- GENTILE, D. A., LYNCH, P. J., LINDER, J. R., WALSH, D. A. (2004): The effects of violent video game habits on adolescent aggressive attitudes and behaviors. *Journal of Adolescence*, 27, 5–22.
- GENTILE, D. A., CHOO, H., LIAU, A., SIM, T., LI, D., FUNG, D., KHOO, A. (2011): Pathological video game use among youths: a two-year longitudinal study. *Pediatrics*, 127(2), e319–e329.
- GIELEN, N., HAVERMANS, R. C., TEKELBURG, M., JANSEN, A. (2012): Prevalence of post-traumatic stress disorder among patients with substance use disorder: it is higher than clinicians think it is. *European Journal of Psychotraumatology*, 3, e17734.
- GOSLING, S. D., RENTFROW, P. J., SWANN, W. B. JR. (2003): A Very Brief Measure of the Big Five Personality Domains. *Journal of Research in Personality*, 37, 504–528.
- GRIFFITHS, M. D. (2005): A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197.
- GRIFFITHS, M. D. (2010): The role of context in online gaming excess and addiction: Some case study evidence. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 8(1), 119–125.
- HSU, S. H., WEN, M. H., WU, M. C. (2009): Exploring user experiences as predictors of MMORPG addiction. *Computers Education*, 53(3), 990–999.
- JONASON, P. K., TEICHER, E. A., SCHMITT, D. P. (2011): The TIPI's validity confirmed: Associations with sociosexuality and self-esteem. *Individual Differences Research*, 1, 52–60.
- KASSER, T., RYAN, R. M. (1996): Further examining the American dream: differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280–287.
- KIM, J., LAROSE, R., PENG, W. (2009): Loneliness as the cause and the effect of problematic Internet use: The relationship between Internet use and psychological well-being. *Cyberpsychology and Behavior*, 12, 451–455.

- KING, D. L., DELFABBRO, P. H., GRIFFITHS, M. D. (2013): Trajectories of problem video gaming among adult regular gamers: An 18-month longitudinal study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(1), 72–76.
- KOPP M., KOVÁCS M. E. (szerk.) (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest.
- KORTEN, A., HENDERSON, S. (2000): The Australian National Survey of Mental Health and Well-Being, Common psychological symptoms and disablement. *The British Journal of Psychiatry*, 177, 325–330.
- KREISZ A., KERESZTESI K. (2005): Budapesti általános iskolás tanulók sportolási szokásai és a függőséget kiváltó szerekhez való viszonyulásuk. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 4, 24–27.
- LEMMENS, J. S., VALKENBURG, P. M., PETER, J. (2009): Development and Validation of a Game Addiction Scale for Adolescents. *Media Psychology*, 12(1), 77–95.
- LEMMENS, J. S., VALKENBURG, P. M., PETER, J. (2011): Psychosocial causes and consequences of pathological gaming. *Computers in Human Behavior*, 27(1), 144–152.
- LIN, Y., WANG, C., WU, C. (2005): The influence of attachment style and internet interpersonal interactions on internet addiction. *Chinese Journal of Psychology*, 47(3), 289–309.
- MARCIA, J. E. (1966): Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- MARSH, A., SMITH, L., PIEK, J., SAUNDERS, B. (2003): The purpose in life scale: Psychometric properties for social drinkers and drinkers in alcohol treatment. *Educational and Psychological Measurement*, 63(5), 859–871.
- MARTOS T., SZABÓ G., RÓZSA S. (2006): Az Aspirációs Index rövidített változatának pszichometriai jellemzői hazai mintán. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3), 171–191.
- MIKULINCER, M., SHAVER, P. R. (2012): An attachment perspective on psychopathology. *World Psychiatry*, 11(1), 11.
- MIRNICS, ZS. (2008): *A médiahasználat és az érdeklődési kör sajátosságai a vajdasági magyarságnál*. Magyarágkutató Tudományos Társaság, kézirat. <http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmányok/MirnicZsSzemelyisegjegymediafogyasztas2008.pdf> (Letöltve: 2014. február)
- NAGY, J. (2004): Életesemények vizsgálata Magyarországon. *LAM*, 14(10), 690–692.
- NAGYGYÖRGY K., PÁPAY O., URBÁN R., FARKAS J., KUN B., GRIFFITHS M. D., DEMETROVICS Z. (2013): Problémás onlinejáték-használat: szakirodalmi áttekintés. *Hungarica Psychiatrica*, 28, 122–144.
- NICHOLSON, T., HIGGINS, W., TURNER, P., JAMES, S., STICKLE, F., PRUITT, T. (1994): The relation between meaning in life and the occurrence of drug abuse: A retrospective study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 8(1), 24.
- NG, B. D., WIEMER-HASTINGS, P. (2005): Addiction to the internet and online gaming. *CyberPsychology & Behavior*, 8(2), 110–113.
- OGLETREE, S. M., DRAKE, R. (2007): College students' video game participation and perceptions: Gender differences and implications. *Sex Roles*, 56(7–8), 537–542.

- PADILLA-WALKER, L. M., NELSON, L. J., CARROLL, J. S., JENSEN, A. C. (2010): More than a just a game: video game and internet use during emerging adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(2), 103–113.
- PÁPAY, O., URBÁN, R., GRIFFITHS, M. D., NAGYGYÖRGY, K., FARKAS, J., KÖKÖNYEI, G., FELVINCZI, K., OLÁH, A., ELEKES, Zs., DEMETROVICS, Z. (2013): Psychometric Properties of the Problematic Online Gaming Questionnaire Short-Form and Prevalence of Problematic Online Gaming in a National Sample of Adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(5), 340–348.
- PAYKEL, E. S., PRUSOFF, B. A., UHLENHUTH, E. H. (1971): Scaling of life events. *Archives of General Psychiatry*, 25(4), 340.
- PELTZER, K., MABILU, M. G., MATHOHO, S. F., NEKHWEVHA, A. P., SIKHWIVHILU, T., SINTHUMULE, T. S. (2006): Trauma history and severity of gambling involvement among horse-race gamblers in a South African gambling setting. *Psychological Reports*, 99(2), 472–476.
- PERRIS, C., JACOBSSON, L., LINNDSTRÖM, H., KNORRING, L. V., PERRIS, H. (1980): Development of a new inventory for assessing memories of parental rearing behaviour. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 61(4), 265–274.
- PETERS, C. S., MALESKY, JR. L. A. (2008): Problematic usage among highly-engaged players of massively multiplayer online role playing games. *Cyberpsychology Behavior*, 11(4), 481–484.
- PIKÓ, B. (2005): Középiskolás fiatalok szabadidő-struktúrája, értékattitűdje és egészségmagatartása. *Szociológiai Szemle*, 15, 88–99.
- PIKÓ, B. (2006): Az életmód elemei: szabadidő és az egészségmagatartás. In BARABÁS K. (szerk.): *Egészségfejlesztés – Alapismeretek pedagógusok számára*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 272–277.
- RYAN, R. M., RIGBY, C. S., PRZYBYLSKI, A. (2006): The motivational pull of video games: A self-determination theory approach. *Motivation and Emotion*, 30(4), 344–360.
- SEAY, A. F., KRAUT, R. E. (2007): Project massive: self-regulation and problematic use of online gaming. In *Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems*, ACM. 829–838.
- SCHERRER, J. F., XIAN, H., KAPP, J. M., WATERMAN, B., SHAH, K. R., VOLBERG, R., EISEN, S. A. (2007): Association between exposure to childhood and lifetime traumatic events and lifetime pathological gambling in a twin cohort. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 195(1), 72–78.
- SHIN, S., KIM, N., JANG, E. (2011): Comparison of problematic internet and alcohol use and attachment styles among industrial workers in Korea. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(11), 665–672.
- SMOHAI M., TÓTH D., MIRNICS Z. (2013): A számítógépes játékpreferencia vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 68(2), 245–258.
- SOPER, W. B., MILLER, M. J. (1983): Junk-time junkies: An emerging addiction among students. *School Counselor*, 31(1), 40–43.
- SUÁREZ, L., THIO, C. F., SINGH, S. (2012): Attachment Styles, Motivations, and Problematic Use of Massively Multiplayer Online Games. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 53, 45–49.

- TENG, C.-I. (2008): Personality differences between online game players and nonplayers in a student sample. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 232–234.
- VAN ROOIJ, A. J., SCHOENMAKERS, T. M., VAN DE EIJNDEN, R. J. J. M., VAN DE MHEEN, D. (2010): Compulsive Internet Use: The Role of Online Gaming and Other Internet Applications. *The Journal of Adolescent Health*, 47(1), 51–57.
- VUNGKHANCHING, M., SHER, K. J., JACKSON, K. M., PARRA, G. R. (2004): Relation of attachment style to family history of alcoholism and alcohol use disorders in early adulthood. *Drug and Alcohol Dependence*, 75, 47–53.
- WAN, C. S., CHIOU, W. B. (2006): Why are adolescents addicted to online gaming? An interview study in Taiwan. *CyberPsychology & Behavior*, 9(6), 762–766.
- WINICK, C. (1964): The life cycle of the narcotic addict and of addiction. *UN Bulletin on Narcotics*, 16(1), 1–11.
- WOOD, R. T., GRIFFITHS, M. D., PARKE, A. (2007): Experiences of time loss among videogame players: An empirical study. *CyberPsychology Behavior*, 10(1), 38–44.
- YEE, N. (2006): Motivations for play in online games. *CyberPsychology & Behavior*, 9(6), 772–775.
- ZERMATTEN, A., BILLIEUX, J., THORENS, G., BONDOLFI, G., ZULLINO, D., KHAZAAL, Y. (2011): Motivations to play specifically predict excessive involvement in massively multiplayer online role-playing games: evidence from an online survey. *European Addiction Research*, 17(4), 185–189.

A GYERMEKEK SZÁMÍTÓGÉP- ÉS INTERNETHASZNÁLATÁNAK SZÜLŐI KONTROLLJA

MIHALIK Árpád¹ – SZABÓ Éva² – KOVÁCS Péter²

arpi.mihalik@gmail.com, szeva64@gmail.com, peter.kovacs0902@gmail.com

¹ELTE PPK Pszichológiai Intézet

²SZTE BTK Pszichológiai Intézet

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Az internetezés és számítógép-használat a hétköznapiak szerves részévé vált, azonban a kutatások többsége a kirívó esetekre, kiugró jelenségekre irányul. A szélsőséges vagy patológiás esetek kezelése, valamint a problémás viselkedésszerűségek azonosítása mellett fontos felmérni, hogy a szülők milyen nevelési módszereken keresztül segítik gyermekeik egészséges és hatékony internethasználatát. Az internet elterjedéséből adódóan a kérdés a magyar társadalom jelentős részét érinti. *Módszer:* Vizsgálatunkban félig strukturált interjúkkal kérdeztünk szülőket, arról, hogyan felügyelik az otthoni internethasználatot, milyen gyakran használják gyermekükkel közösen az internetet, illetve mennyire jellemző, hogy jutalmaznak vagy büntetnek az internethasználattal. *Eredmények:* A szülők beszámolója alapján többségük sem személyesen, sem ellenőrző/szűrő szoftveken keresztül nem ellenőrzi gyermeke internethasználatát. A közös használat ritka, főleg a kapcsolattartásra és kommunikációra irányul. Továbbá gyakran alkalmazzák az internethasználat korlátozását a büntetés eszközeként. *Következtetések:* Az olyan új média esetében, mint az internet, fontos, hogy olyan hatékony, egészségtudatos és biztonságos szülői módszerek, valamint családi normák szilárduljanak meg, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek önállóan, felelősségteljesen, a kockázatok elkerülése mellett, a lehetőségek kiaknázásával legyenek képesek használni az internetet. *Kulcsszavak:* számítógép-használat, internethasználat, nevelés, egészségtudatos számítógép-használat

FIATALOK SZÁMÍTÓGÉP- ÉS INTERNETHASZNÁLATI SZOKÁSAI

Az internet és számítógép használatára irányuló kutatások többsége a patológiás viselkedésszokások leírására (Koronczai, Demetrovics, Kun, 2010), a rizikófaktorok azonosítására (Demetrovics és mtsai, 2012) irányul. Ezek a leggyakrabban kvantitatív, kérdőíves vizsgálatok azonban keveset mondanak az átlagos, patológiás jegeket nem mutató felhasználó viselkedéséről és az internet családi életre gyakorolt hatásáról. Utóbbi kérdések vizsgálata egyre relevánsabbnak tűnik annak fényében, hogy Magyarországon az internettel rendelkezők száma 2012-ben meghaladta a 4,7 millió főt (KSH, 2012), amely kiegészülve a 2,5 millió mobilinternet-előfizetővel (KSH, 2012) az ország lakosságának jelentős hányadát foglalja magában. Az internetezés és számítógép-használat a hétköznapiak szerves részévé vált, azonban a kutatások többsége a káros esetekre, kiugró jelenségekre irányul. Hazai felmérések alapján egyenletes növekedést mutat az internet-hozzáféréssel rendelkező háztartások száma, és az emberek egyre motiváltabbak az internethasználatra, nemtől és származástól függetlenül (TÁRKI, 2006). Emellett évről évre csökken azoknak az aránya, akik az otthoni internet-hozzáférés hiányát azzal indokolják, hogy nincs rá szükségük (TÁRKI, 2006). Ezeket a tendenciákat figyelembe véve a közeljövőben az otthoni számítógép- és internet-hozzáférés hasonlóan elterjedté válhat, mint a televízió. A televízió és az internet esetében egyaránt fontos kérdés a használat egészséges időkorlátainak és a fogyasztott tartalom minőségének tisztázása, azonban a két eltérő típusú médiafelület között alapvető különbségekkel kell számolni. Az internetezési szokásokat nem lehet egyér-

telműen párhuzamba állítani az olyan korábbi médiafogyasztási tevékenységekkel, mint a televízió nézési szokások. Annak ellenére, hogy mindkettő ülő elfoglaltságot jelent, merőben más fiziológiai (Babey, Hastert, Wolfstein, 2012) és pszichés (Demetrovics és mtsai, 2012; Willard, 2007) hatásokat eredményeznek.

A televíziózással ellentétben a számítógép- és internethasználat megköveteli az alapvető informatikai ismeretek elsajátítását. A felhasználói szintű ismeretek egy részét napjaink közoktatási informatikaórái biztosítják, részben ennek is köszönhető, hogy a számítógépes ismeretek mértékében megjelenik egy generációs szakadék, ahol a fiatalabb generáció rendre többletudással rendelkezik. Annak ellenére, hogy ez a generációs szakadék évről évre csökken (IRC, 2007), a fiatalok tudáselőnye még mindig jelentős.

A 11–16 éves gyerekeknek a 46 százaléka úgy vélte, hogy többet tud az internetről, míg a korosztálynak mindössze ötöde gondolja úgy, hogy nem rendelkezik több ismerettel, mint szülei (IRC, 2011). Ez a tudáselőny azonban nem jelent biztonságosabb, felelősségteljesebb internethasználatot. Minél nagyobb tudással rendelkezik valaki, valamint minél többet és minél sokoldalúbban használja az internetet, annál nagyobb a valószínűsége, hogy kockázatot rejtő tevékenységet is végez (IRC, 2011). Az informatikai tanórák célja, hogy a gyerekek képesek legyenek használni a számítógépet, internetet és a legfontosabb szoftvereket, azonban a jelenlegi óraszám mellett kevés idő jut annak megtanítására, hogy képesek legyenek a veszélyeket elkerülő, egészségtudatos felhasználókká válni, továbbá koruknak megfelelő, hasznos tartalmakat fogyasztani. Ezt jelzi, hogy a gyerekek beszámolóí alapján gyakrabban kapnak segítséget, tanácsot vagy út-

mutatást az internethasználatra vonatkozóan a szülőiktől, mint a tanáraiktól. Ezért mediációs szempontból a szülők fontosabb szerepet játszanak a helyes internethasználat elsajátításában, mint a tanárok (IRC, 2011).

Lényeges, hogy a szülők (a relatív informatikai inkompetencia ellenére) képesek legyenek támogatni gyermekeiket az önálló, felelősségteljes és biztonságos internethasználat elsajátítására, mivel az internet vitathatatlan előnyei mellett számos veszélyt vonz magával. Ilyen veszélyforrások lehetnek a nemkívánatos szexuális tartalmak, az online zaklatás, az online szerencsejáték, a gyűlöletkeltő csoportok, a függőség kérdéskörébe tartozó veszélyek és a személyes adatok nem szándékos megosztása (Willard, 2007; Domonkos, 2014). Turrow és Nir (2000) a 8 és 17 év közötti gyerekekkel rendelkező szülők internetezésre vonatkozó nevelési módszereit vizsgálva azt találta, hogy a szülők háromnegyede aggódik az internethez köthető veszélyek miatt. A kutatásból kiderül, hogy a 13 és 17 év közötti gyerekek szüleinek 65 százaléka szabályokat alkot arra vonatkozóan, hogy gyermekeik milyen honlapokat és a nap mely időszakában látogathatnak. A szülők 31 százaléka csak felügyelet mellett engedi az internethasználatot, és egyharmaduk használ olyan szoftvert, amely szűri az elérni kívánt tartalmat, vagy képes blokkolni bizonyos típusú oldalakat. Hazai eredmények alapján a magyar szülők háromnegyede rendszeresen beszélget a gyerekével arról, hogy mit csinál az interneten. Továbbá a szülők 47 százaléka szokott gyereke közelében maradni akkor, amikor az internetezik, míg 42 százalékuk akár mellé is ül, és nézi, hogy mit csinál. A magasabb szintű monitorozás jellemzőbb a fiatalabb (9–10 éves) gyerekek esetében, míg az életkor előrehaladtával csökken a gyakorisága. A közös internethasz-

nálat a megkérdezett gyerekek és szüleik 35%-ára volt jellemző, míg az internetező gyerekek szüleinek 27%-a nem használja az internetet (IRC, 2011).

BÜNTETÉS ÉS JUTALMAZÁS AZ INTERNETHASZNÁLATBAN

A negatív hatások kivédése érdekében a gyerekek internetezésének monitorozása, a használat idejének, tartalmának korlátozása konfliktushelyzeteket teremthet. Az amerikai, tinédzser korú gyerekekkel rendelkező családokban az internethasználat gyakori oka a konfliktusoknak (Rompay, Roe, Struys, 2002). A szülők, akik korlátozzák a gyerekek médiahasználatának idejét, félnek attól, hogy ezáltal több konfliktus keletkezhet a családban (Evans, Jordan, Horner, 2011). A gyermekek televízió kereszttüli médiafogyasztása során a szülők jobban aggódnak amiatt, hogy milyen tartalmat lát a gyermek (erőszak, szex, kábítószer stb.), mint hogy összesen mennyi időt tölt a televízió előtt (Nathanson, 2001).

Azok a gyerekek, akiket eltiltanak bizonyos televíziós tartalomtól, pozitívabb attitűdöket mutatnak a tiltott tartalom iránt, ezért nagyobb valószínűséggel fogják azt más környezetben, vagy más csatornákon keresztül elérni (Nathanson, 2012). Így az eltiltás büntetés indirekt negatív hatást válthat ki. Ennek ellenére a szülők gyakran alkalmazzák a számítógépet büntetés és jutalmazás eszközeként. Lee és Chae (2007) koreai mintán végzett vizsgálata alapján a különböző honlapok tiltása és az idői korlátozás nem eredményes módszer, míg a szülőkkel történő közös internetezés képes leginkább növelni a hasznos, oktatási célokra irányuló internethasználatot.

AZ INTERNETHASZNÁLAT FELÜGYELETE

A közös internetezés növeli annak a valószínűségét, hogy a gyermek hasznos célokra használja az internetet, azonban a negatív hatások kivédése, valamint a potenciális veszélyek csökkentése érdekében további szoftveralapú védekezés is szükséges. Mitchell, Finkelhor és Wolak (2004) azt találta, hogy a gyermekek mindössze 25 százalékának volt bármilyen típusú, felügyeleti, védelmi vagy szűrőszoftver telepítve a számítógépén. Növeli a használat valószínűségét, (a) ha a gyermek 10–15 éves korú, (b) ha a szülők nem biztosak abban, hogy mire használja a gyermek az internetet, (c) ha úgy vélik, hogy a gyermek szexuális tartalmat is nézne az interneten, (d) ha nem bíznak abban, hogy felelősségteljesen használja a gyermek az internetet, (e) ha a gyerek közösségi oldalakat is használ. Az internetes tartalmakat szűrő szoftver használatának valószínűségét csökkenti, ha a szülők úgy vélik, hogy gyermekük házi feladat elkészítésére használja az internetet (Mitchell, Finkelhor, Wolak, 2002). Az alacsony használati arány ellenére napjaink szűrőprogramjai széles körű szolgáltatásokat kínálnak és számos esetben ingyenesen használhatóak. A szülői felügyeletet segítő programok képesek korlátozni a gyerekek internetezési idejét, megszüntetni és blokkolni a feltölteni vagy letölteni kívánt tartalmat, ezáltal megelőzve azt is, hogy nemkívánatos, személyes információkat adjanak meg idegeneknek. A programok különböző és egyenként beállítható kategóriák mentén szűrik a tartalmat. Külön beállítható például a szektákra, vagy szerencsejátékokra irányuló szűrés. A nemkívánatos tartalommal bíró honlapokat pedig meg sem jeleníti. Ezenfelül rögzíti a gyermek által látogatott honlapokat

és cselekvéseket, amit a szülő visszanézhet, vagy akár e-mail formájában a program el is küldheti a számára (Ybarra, Finkelhor, Mitchel, Wolak, 2009). Korábban kritikaként fogalmazták meg ezekkel a szoftverekkel szemben, hogy a káros vagy veszélyes tartalmak mellett a hasznos információkhoz való hozzáférést is korlátozzák. Richardson, Resnick, Hansen, Derry és Rideout (2005) vizsgálatában azt találta, hogy hat különböző szűrőszoftver a pornográf tartalmak letiltása során a hasznos egészségügyi információk 1–4 százalékát blokkolta le, a többit engedélyezte a felhasználóknak.

A szülői ellenőrzés mértékét máshogy látják a szülők és a gyerekek. A szülők 61 százaléka nyomon követi gyermeke internethasználatát, azonban ezeknek a szülőknek a gyerekei szerint a szülőknek mindössze 38 százaléka van tisztában azzal, hogy ők mire használják az internetet. Regresszióelemzés alapján az apukák, a fiatal szülők, azok a szülők, akik közösen is interneteznek gyermekeikkel, illetve a fiatalabb gyermekekkel rendelkező szülők magasabb mértékű ellenőrzést mutatnak (War, Bianchi, Raley, 2005).

Összességében a programok és a szülői jelenlét együttes használata biztosítja a legtöbb előnyt és legnagyobb védelmet. Sem a program, sem a szülői jelenlét önmagában nem mutat hasonló eredményt. Vélhetően azok a szülők, akik valamelyik formában védekeznek a nem kívánt internetes veszélyek ellen, nagyobb eséllyel fogják a másik irányból is megpróbálni megakadályozni a problémák megjelenését. Azonban az ilyen jellegű összefüggések vizsgálatához, illetve a szülői jelenlét vagy a szoftverek sikerességének mértékéről viszonylag kevés empirikus vizsgálat született. Kutatásunkban ezért első lépésként kvalitatív adatgyűjtés mentén vizsgáltuk meg, hogy: (1) milyen mértékű és

milyen típusú ellenőrzést gyakorolnak a szülők gyermekük otthoni internethasználatára; (2) milyen gyakran használják közösen, együttműködve az internetet; (3) milyen gyakran büntetnek vagy jutalmaznak az internethasználat korlátozásával.

MÓDSZEREK

A kutatási kérdések mentén félíg strukturált interjúval 18 szülőt kérdeztünk meg gyerekeik internetezési szokásaira irányuló nevelési módszereikről és az internet családi életre gyakorolt hatásáról. Az interjúalanyok összesen 39 gyermeket (19 lány, 20 fiú) nevelnek, akiknek életkora átlag 14,3 év ($SD = 4,18$). A részvétel önkéntes alapon történt, azonban részvételi feltétel volt, hogy a szülőnek legalább egy 12–18 év közötti gyermeke legyen, akivel közös háztartásban él. Az interjúalanyok nem kaptak jutalmat a részvételért. Az interjúk a szülők otthonában készültek, ahol az adatfelvétel során csak a szülő és az interjút készítő személy volt jelen. Az interjú hangfelvételét az interjúkészítő rögzítette, az interjúalany beleegyezésével. Mivel az internethasználat célja nemi különbségeket mutat (Thompson, 2001), ezért törekedtünk, hogy a mintában szereplő családok esetében a fiú- és lánygyermekek aránya közel kiegyenlített legyen. Az interjúk kódolása és elemzése során a megalapozott elmélet (Grounded Theory) módszer lépéseit követjük (Mitev, 2012). A rendelkezésre álló empirikus adatokból kiindulva, de az induktív elemzési lehetőségeknek teret hagyva, több lépcsőben (nyílt, axiális, szelektív kódolás) létrehoztuk az elemzés kategóriáit. Az elméletekre alapozva a megfigyelés fő irányai: (1) a szülők bevonódása és felügyelete a gyermek internetezési szokásaiba („*Hol szokott*

számítógépezni a gyermeke?”; „*Szokta-e látni, hogy mit csinál a gyermeke a számítógépen?*”; „*Szokta-e ellenőrizni, hogy milyen honlapokat néz, mit csinál a gyermeke, amikor internetezik?*”); (2) a közös internethasználat gyakorisága („*Milyen gyakran internetezik közösen a gyerekekkel?*”; „*Van olyan internetes tevékenység, amit a gyerekekkel közösen végez?*”); (3) előfordul-e, hogy az internethasználatot büntetés vagy jutalmazás eszközeként használja a szülő („*Előfordult, hogy azzal büntette valamiért a gyerekeket, hogy megtiltotta az internethasználatot, vagy valami más módon korlátozta?*”). Az interjúk hanganyagát egységes, írott formára alakítva, két független bíráló kódolta, akik a kódolás egyes szakaszainak befejezésekor egyeztettek és megvitaták az esetleges eltéréseket.

Nyílt kódolás

Első lépésben a teljes szövegkorpuszon nyílt kódolás során megállapítottuk azokat a kódolásra alkalmas viselkedéscsoportokat, fogalmakat, érzelmi viszonyulásokat, amelyek a kutatási kérdésekre irányulnak. A nyílt kódolás a következő főbb kategóriákat eredményezte: (1) a gyermek a saját szobájában, vagy közös helyiségben használja az internetet, felügyelet mellett vagy önállóan internetezik, hogy a szülők ellenőrzik-e a böngészési előzményeket, használnak-e tartalomszűrő beállításokat, beszélgetnek-e a gyermekkel az internethasználat során tapasztaltokról, a helyes internethasználatról, illetve a lehetséges veszélyekről; (2) kommunikál-e a szülő interneten keresztül a gyermekével, van-e olyan internetes cselekvés, amelyet közösen végeznek, látogatják-e ugyanazokat a honlapokat, illetve van-e olyan internetes cselekvés, amelyet mindketten kedvelnek; (3) idői korlátozás büntetési céllal, tartalmi korlátozás büntetés céllal, internetezéstől való eltiltás,

időí jutalmazás, tartalmi jutalmazás, hozzáférés biztosítása jutalmazási céllal.

Axiális kódolás

Az axiális kódolás során a nyílt kódolási kategóriák közötti viszonyokat, összefüggéseket és kapcsolatokat elemezve létrehoztuk az alkategóriákból azokat az alapkategóriákat, amelyek a kutatási kérdések megválaszolásához releváns információkat szolgáltatnak. Az axiális kódolás során a nyílt alkategóriákból a következő alapkategóriák épültek fel: (1) internetezés helye, felügyelet, előzmények ellenőrzése, szűrési beállítások alkalmazása, internetezést meghatározó kommunikáció; (2) közös használat, interneten keresztüli kapcsolattartás; (3) büntetés, jutalmazás. Ismételt elemzésre került minden interjú, megállapítva az alapkategóriák előfordulásának gyakoriságát, kontextusát és minőségét, valamint az interjúalanyok beszámolóí közötti egyezéseket és eltéréseket.

Felügyelet

A nyílt és axiális kódolás nyomán létrejöttek azok a szelektív kódok, amelyek mentén az interjúk tartalmi elemzése történt. Az (1) kutatási kérdésre irányuló válaszokat felügyeletként kódoltuk, az al- és alapkategóriák gyakorisága, egymáshoz való viszonyulása

és minőségi szempontjai miatt három szintet különítettünk el. Ezek az alacsony, a közepes és a magas szintű felügyelet. Az 1. táblázat összegzi a három szintet.

Közös használat

A (2) kutatási kérdésre irányuló válaszokat közös használatként kódoltuk. Az al- és alapkategóriák mentén két szinten értelmeztük a kódolási egységet. A közös használatot jelentette az együttes internetes cselekvés és interneten keresztüli közös kommunikáció. Míg ezek hiányában nem kódoltunk a gyerekekre és szülőre vonatkozó közös internet-használatot.

Büntetés és jutalmazás

A (3) kutatási kérdésre irányuló válaszokat büntetés és jutalmazásként kódoltuk. Az al- és alapkategóriái mentén az internet büntetés és jutalmazásként történő alkalmazását különítettük el szelektív kódolási egységként. A büntetés és jutalmazás esetében is két szinten értelmeztük a kategóriát: a szülő büntet-e vagy sem, illetve jutalmaz-e vagy sem az internethasználatl. Büntetésként került kódolásra, ha a szülő gyereke idejét vagy tartalmát tekintve korlátozva használhatja az internetet, vagy eltiltásban részesül. Míg jutalmazásként került kódolásra, ha a szülő gyereke idejét

1. táblázat. A felügyelet szintje

A felügyelet szintje		
Alacsony	Közepes	Magas
A gyerekek saját szobájukban is, korlátlanul és felügyelet nélkül használhatják az internetet. A szülők szűrőbeállításokat vagy monitorozó programokat nem használnak.	A gyerekek csak közös szobában használhatják az internetet, többnyire szülői felügyelet mellett. A szülők szűrőbeállításokat vagy monitorozó programokat nem használnak.	A gyerekek csak közös szobában használhatják az internetet szülői felügyelet mellett. A szülők szűrőbeállításokat vagy monitorozó programokat használnak. Ellenőrzik a böngészési előzményeket.

vagy tartalmát tekintve többet, vagy többre használhatja az internetet.

EREDMÉNYEK

Felügyelet

Az (1) kutatási kérdés a szülők bevonódásának és felügyeletének mértékére irányult. Az eredmények alapján az internethasználatra vonatkozóan a 39 gyerek közül 22 részesült alacsony, 13 közepes, és 4 magas felügyeletben. Az alacsony felügyeleti szintet mutató szülők gyerekeinek átlagéletkora 14,8 év, a közepes szülői felügyeletet biztosító szülők 13,2, míg a magas szülői felügyeletet produkáló szülők gyerekeinek átlagéletkora 15,2 év. Az eredmények alapján részben igaz, hogy a magasabb kontroll a fiatalabb gyerekekkel rendelkező szülőkre jellemző, azonban ez a magas felügyelet esetében nem teljesül, amit valószínűleg a kategóriába tartozó gyerekek alacsony elemszáma okozhat.

Közös használat

A közös használat vizsgálatára irányult a (2) kutatási kérdés. Az interjúk alapján a családok gyerekeinek 41 százalékával internetezni közösen a szülők. Továbbá a gyerekek 28 százalékával kommunikálnak interneten keresztül a szülők. Minden olyan szülő, aki szokott közösen internetezni a gyerekével, kommunikációs célokra, kapcsolattartásra is használja az internetet. Ez fordítva nem igaz. A kapcsolattartásra irányuló használat értékelhető leggyakoribb közös, családi tevékenységként. A kapcsolattartást szemléltető példák:

„...néha úgy érzi az ember, hogy szükséges rossz, aztán van, amikor a szükséges jó, mert

jelen pillanatban azért nálunk most, most jó... mert azért a férjem csak 2500 kilométerrel odébb van, tehát azért a kapcsolattartásnak fontos része.”

(17 éves fiú anyja)

„...biztos nagyon sokat jelent az, hogy skype-on tudnak beszélni, mert azért nem mindegy, hogy így ingyen beszélnek egymással, vagy hogyha csak telefonálhatnának, akkor lehet, hogy nem hívnák egymást, csak kéthetente anyagi okok miatt.”

(14 éves fiú anyja)

A kapcsolattartást követően a leggyakoribb közös cselekvések az információszerzés és a gyerek részéről érkező technikai segítségnyújtás. Példa a segítségnyújtásra:

„...sőt már hivatalos ügyek elintézésében is szokott nekem segíteni.”

(13 éves fiú anyja)

Büntetés és jutalmazás

A (3) kutatási kérdés a szülők internethasználatra vonatkozó büntető és jutalmazó módszereire irányult. Elemzésünk alapján 27 (70%) gyereket csak büntetnek a szülei, 3 (7%) gyereket büntetnek és jutalmaznak is, 9 (23%) gyereket pedig se nem büntetnek, se nem jutalmaznak az internethez való tartalmi és időbeli hozzáféréssel. Egy gyerek sem volt a mintában, akit csak jutalmaznának a szülők. Büntetés esetében jellemző volt, hogy nem az internet helyes vagy helytelen használata eredményezte a korlátozást vagy megvonást, hanem a gyerek más területen elért gyenge teljesítménye, rossz magaviselete. Legtöbbször a rendrakás hiánya, a nem megfelelő időbeosztás és az iskolai teljesítmény vonta maga után a büntetést, utóbbira példa a következő idézet:

„Igen, rossz jegy. Rossz jegynél, a kisfiamnál igen. Az az igazság, hogy nem vagyok híve a verésnek, és soha nem is voltam, illetve a csúnya bánásmódnak, szitkozódásnak. A kisfiamat csak úgy tudom, hogyha valamit megvonok tőle.”

(13 éves fiú és 16 éves lány anyja)

A jutalmazás estében a szülők a büntetéshez hasonlóan nem az internet helyes használatáért jutalmaztak többlettartalommal, vagy többletidővel, hanem más területen elért sikerekért, vagy helyes viselkedésért. A jutalmazás a mintában szereplő szülők esetében sokkal ritkábban fordul elő, mint a büntetés. Továbbá nem volt olyan szülő, aki kizárólagosan jutalmazott az internethasználattal, a jutalmazás minden esetben magával vonta, hogy büntetésben is részesül a gyerek. A jutalmazást szemlélteti a következő példa:

„Hát előfordult és örült neki. Tehát egy hétig mosolygott utána, de ezek nagyon ritka pillanatok, szerintem egy évbe körülbelül négy vagy öt alkalom, tehát amikor valami nagyon kimagaslót vagy olyat teljesít, amire azt mondom, hogy igen megsüvegelem, akkor, igen akkor vannak ilyen díjazások úgymond.”

(12 éves lány apja)

MEGVITATÁS

Az interjúk eredményei szerint a szülők többsége sem szoftverek által, sem személyesen nem felügyeli gyereke internethasználatát. Ezt jól szemlélteti, hogy a gyerekek többsége a saját szobájában, felügyelet nélkül is használhatja az internetet. Az internetezésre vonatkozó szabályok és korlátozások többsége idői alapú, amely arra irányul, hogy mennyit, vagy mikor használhatja a gyerek az inter-

netet, azonban a böngészés tartalmára vonatkozóan ritkán fogalmaz meg megkötéseket. Az alacsony felügyelet nem teszi lehetővé sem az internetes tartalmak szűrését, sem a gyerekek internetezéssel töltött idejének kontrollálását, főként, ha figyelembe vesszük, hogy azok a gyerekek közel kétszer annyi időt töltenek online, akiknek a saját szobájukból is van internet-hozzáférésük (Turrow, Nir, 2000). A negatív hatások kivédésére alkalmas eszköz a szűrő és blokkoló szoftverek használata (Richardson és mtsai, 2002), ennek ellenére a szülők közül kevesen alkalmazzák ezeket. Ez rosszabb arány, mint a hazai kvantitatív kutatások által bemutatott eredmények, ahol a szülők 24 százaléka használt olyan szoftvert, amely nyomon követi a böngészést, 19 százaléka telepített olyan szoftvert, amely megakadályozza bizonyos tartalmú honlapok betöltődését, és 8 százalékuk korlátozta szoftvereken keresztül a gyereke internetezéssel töltött idejét (IRC, 2011). A hasznos és egészségtudatos internethasználatot a közös internetezés jósolja be legerősebben (Lee, Chae, 2007), amely a mintánkban szereplő gyerekek kevesebb mint felénél fordul elő. Eredményeink hasonló arányokat mutatnak, mint Roberts, Foehr és Rideout (2005) a televíziónézésre irányuló kutatásának eredménye, ahol a 8–18 éves gyerekek felének esetében, a szülők nemétől, rasszától vagy szocioökonómiai státuszától függetlenül, nem volt semmiféle szabály a média tartalmára vagy a televíziónézés időtartamára vonatkozóan. Fontos lenne a felügyelet gyakoriságának és mértékének növelése, mivel az internethasználat több potenciális veszélyt rejt (Willard, 2007), mint a televízió. A közös internethasználat az esetek többségében kimerül a gyerekektől érkező technikai, illetve információs segítségnyújtásban, amelyben megmutatkozik a fiatalabb

generáció technológiai fölénye. A kapcsolat-tartási és kommunikációs célokra irányuló használatot leszámítva csupán minden tizedik gyerekkel internetezik közösen a szülő, a felügyelet mellett a látott tartalmakat átbeszélve.

A szülők többsége sem személyesen, sem szoftveresen nem felügyeli a gyereke internetezését, továbbá szűrési beállításokat sem használ. A szoftveralapú tartalomszűrés számos negatívumot képes kivédeni, és a 11–16 éves magyar gyerekek csupán 20 százaléka képes megváltoztatni a beállításokat (IRC 2011), tehát a gyerekek akkor sem férhetnek hozzá a felnőtt tartalomhoz, ha ez a céljuk. A szűrési beállítások használata számos veszélyt képes kivédeni a tartalmak szűrésével, azonban a korának megfelelő, hasznos internethasználatra nem tanítja meg a gyereket. A személyes felügyelet szükséges ahhoz, hogy a szülő képes legyen nyomon követni, hogy milyen tartalmak és internetes cselekvések érdeklik gyermekét. Ezáltal lehetősége nyílik ismereteit bővíteni az adott téma vagy cselekvés irányába és hasznos, releváns tanácsokat adni. Az internethasználat ezáltal válhat családon belüli közösségi programmá, azonban ahhoz még a sikeres szülői módszerek kialakítása esetén is időre van szükség, hogy a televízióhoz hasonlóan szervezze a család életének mindennapjait, beszédtemát biztosítson, és képes legyen közelebb hozni a családtagokat.

Az internetezésre irányuló felügyelet erősségét és minőségét kapcsolatba hozták a szülői nevelési stílusokkal (Abelman, 2007). Az autoritáriánus/tekintélyelvű (Baumrind, 1991) szülőkre jellemző, hogy szabályokat állítanak fel és tiltásokat, korlátozásokat alkalmaznak. Ezek a szülők használják legnagyobb valószínűséggel a szűrési beállításokat, tiltanak le honlapokat, vagy nem engednek bizonyos interneten végezhető cselekvéseket,

ezeket előírásokkal érik el. Az autoritativ/megkívánó (Baumrind, 1991) szülők olyan használható tudással próbálják ellátni a gyerekeket, hogy önállóan is tudatos fogyasztók legyenek. Az érveiket indokolják, elmagyarázzák, hogy a gyerek belássa, hogy a szülő azt szeretné, ami számára is jó. Ezek a szülők nem használnak szűrő beállításokat, helyette nyomon követik a gyerek által látogatott tartalmat. Értékelik és eldöntik, megfelelő-e számára, utánajárnak a veszélyeknek és előnyöknek, mindezt a gyerekekkel együttműködve.

A permisszív/engedékeny (Baumrind, 1991) szülők sok esetben azonos dolgokra használják az internetet, mint a gyerekeik. Ennek ellenére nem szólnak bele, passzívan követik a gyermekek internetes cselekvéseit, nem használnak szűrési beállításokat, nem járnak utána a gyerek által keresett tartalmaknak, engedékenyek, nem adnak sem útmutatást, sem tanácsot, és jellemzően nem hoznak szabályokat (Abelman, 2007). Az interjúkban elhangzottak alapján a megkérdezett szülők a permisszív/engedékeny nevelési stílusról számoltak be a gyerekek internetezésével kapcsolatban. (Azzal a kitételrel, hogy egy részüik nem használja az internetet, illetve egyéb cselekedeteket büntetnek az internethasználat korlátozásával.) Az eredményeink alapján a szülők egyfelől passzívak, ami főként a felügyelet hiányában testesül meg, másfelől aktívan korlátoznak, büntetnek, ritkábban pedig jutalmaznak az internethasználat tiltásával vagy engedélyezésével.

Annak ellenére, hogy az eltiltás nem sikeres stratégia (Lee, Chae, 2007), a szülők többsége gyakran alkalmazza. A szakirodalom alapján az együttműködés, a magas felügyelet, a közös internethasználat és a közösen kidolgozott szabályok együttesen képesek arra, hogy a gyerekek képesek legyenek

önállóan, felelősségteljesen és biztonságosan használni az internetet (Willard, 2007). Ez sokkal több időt és energiát igényel, mint a jelenlegi nevelési módszerek. Sok esetben a szülők nem rendelkeznek az ehhez szükséges idővel és erőforrásokkal. Evans, Jordan és Horner (2011) megvizsgálták, hogy milyen reakciót vált ki a szülőkből az Amerikai Gyermekgyógyászati Akadémia (AAP) azon javaslata, amelyben a gyerekek napi televíziózással töltött idejét két órában maximalizálja. A szülők szerint a gyerekek negatívan fognak reagálni a televíziózással töltött idejük csökkentésére, ezáltal több lesz a konfliktus a gyerekek és szülők között, illetve a testvérek között is. Véleményük szerint továbbá sokkal több energiát, időt, és erőforrást igényelne a tévézés helyetti idő kitöltése, amely nem áll rendelkezésére minden szülőnek. Végül a gyerekek televíziózással töltött idejének csökkentésével háttérbe szorulnak azok a hasznos dolgok, amiket a tévézésnek köszönhetnek. Példaként említik, hogy a televízió kommunikációs témát nyújt; a televízió előtt biztonságban tudhatják gyerekeiket, akik így otthon vannak; szabadidőt biztosít számukra, amíg a gyerekek tévét néznek; végül a csökkentett televíziózási idő kevésbé tenné lehetővé a tévézési idővel való büntetést és jutalmazást. Amikor a szülőket arra kérik, hogy csökkentsék a gyerekeik televíziózásra fordított idejét, akkor egyúttal arra kérik őket, hogy változtassák meg a családon belüli normákat, szokásokat, amelyek szervezik a családok hétköznapi működését. Valószínűsíthető, hogy hasonló akadályokba ütközne az internethasználatra irányuló szülői módszereken történő változtatás, azzal a fontos különbséggel, hogy itt még nem alakult ki olyan mélyen lehorgonyozott normák és szabályok a használat idejére és tartalmára vonatkozóan, mint a televíziózásnál.

Idővel az internetezés elveszti az újdonsági hatását és hasonlóan megszilárdult normák alakulhatnak ki köré, mint a televíziózás esetében. Azonban ahelyett hogy megvárnánk, hogy a nem hatékony vagy veszélyes, de már megszilárdult normákat kellene megváltoztatni, érdemes lenne olyan egészségtudatos és hasznos normákat megszilárdítani, amelyek a szülőknek és a gyermekeknek is egyaránt az érdekeit szolgálják.

A kutatás korlátai és jövőbeli kutatási irányok

A kis elemszámú minta nem teszi lehetővé, hogy a szülők széles csoportjával kapcsolatban lehessen levonni következtetéseket az eredmények nyomán. A jelen kutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a szülők szempontjából leglényegesebb terület, amelyről viszonylag kidolgozott reprezentációkkal bírnak, az az internetezési idő általi jutalmazás és büntetés. Amíg nem tudatosul a szülők szélesebb csoportjában, hogy az internetezés nem pusztán egy figyelmeztető eszköz, addig érdemes lenne feltárni, hogy milyen módon képes formálni az internettől való eltiltás a gyermekek viselkedését. Amikor viszont a szülők széles csoportjában differenciálódik az *„internet mint a büntetés és jutalmazás eszköze”*, illetve *„az internet mint önmagában jutalom vs. büntetés/veszély”* reprezentációja, akkor lenne adekvátabb a fentihez hasonló felületes stratégiaikat és közös használattal kapcsolatos kérdéseket feltenni a szülők szélesebb rétegeinek, illetve megvizsgálni ezek összefüggését a szülői nevelési stílusokkal és módszerekkel.

SUMMARY

PARENTAL MEDIATION OF CHILDREN'S COMPUTER AND INTERNET USE

Background and aims: Despite the fact that computer and internet usage have become a part of everyday life, most studies focus on excessive usage or salient cases. Besides dealing with extreme and pathologic usage and identification of risk factors, it is also important to assess parental pedagogical methods which can lead to healthy and effective internet use by children. As a consequence of the progressive growth of internet penetration, this issue concerns a significant proportion of Hungarian society. *Methods:* In the present study we carried out half-structured interviews with parents on parental control and supervision of internet usage of children; the frequency of joint (parent and child) internet usage; and parents' views about internet as a tool of reward or punishment. *Results:* Results indicate that most parents do not regulate their child's internet usage by controlling or filtering software, joint internet usage is only occasional and its primary function is communication. Furthermore, parents often punish their children by depriving them from internet use. *Discussion:* In the case of such relatively new fields of media domains as the internet, it is important to establish effective and safe parental norms which can lead to autonomous, responsible and risk-avoidant internet usage of children possible. The present study shows where we stand in this process currently, providing guidelines on how to achieve an optimal parenting from the perspective of computer and internet use. *Keywords:* computer usage, internet usage, parenting, healthy computer usage

IRODALOM

- ABELMAN, R. (2007): Fighting the war on indecency: Mediating TV, internet, and videogame usage among achieving and underachieving gifted children. *Roeper Review*, 29(2), 100–112.
- BABEY, H. S., HASTERT, A. T., WOLSTEIN, J. (2012): Adolescent Sedentary Behaviors: Correlates Differ for Television Viewing and Computer Use. *Journal of Adolescent Health*, 52(1), 70–76.
- BAUMRIND, D. (1991): The Influence of Parenting Style on Adolescents Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95.
- DEMETROVICS, Z., URBÁN, R., NAGYGYÖRGY, K., FARKAS, J., GRIFFITHS, M. D., PÁPAY, O., KÖKÖNYEI, GY., OLÁH, A. (2012): The development of the Problematic Online Gaming Questionnaire (POGQ). *PlosOne*, 7(5), e36417.
- DOMONKOS K. (2014): Cyberbullying: zaklatás elektronikus eszközök használatával. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 59–70.
- EASTIN, S. M., GREENBERG, S. B., HOFSCHE, L. (2006): Parenting the Internet. *Journal of Communication*, 56, 486–504.

- EVANS, A. C., JORDAN, B. A., HORNER, J. (2011): Only two hours? A Qualitative Study of the Challenges Parents Perceive in Restricting Child Television Time. *Journal of Family Issues*, 32(9), 1223–1244.
- FÁBIÁN Z., GALÁ CZ A., GERHARDT E., KOLLÁNYI B., SÁGVÁRI B., SZÉKELY L. (2006): *Gyorsjelentés a World Internet Project 2006. évi magyarországi kutatásának eredményeiről*. Letöltve: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b027.pdf>
- KORONCZAI B., DEMETROVICS ZS., KUN B. (2010): Internetfüggőség és problémás internet-használat. In DEMETROVICS Zs., KUN B. (szerk.): *Az addiktológia alapjai IV*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 253–279.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2012): *Távközlés, internet, 2012. II. negyedév*. Letöltve: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/tav/tav21206.pdf>
- LEE, J. K., CHAE, Y. G. (2007): Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Parental Mediation. *Cyberpsychology and Behavior*, 10(5), 640–644.
- LIVINGSTONE, S., HELSPER, J. E. (2008): Parental Mediation of Children's Internet Use. *Journal of Broadcasting & Electroning Media*, 52(4), 581–599.
- MITCHELL, J. K., FINKELHOR, D., WOLAK, J. (2002): Protecting youth online: Family use of filtering and blocking software. *Child Abuse & Neglect*, 29, 2005. 753–765.
- MITEV, A. Z. (2012): Grounded theory, a kvalitatív kutatás klasszikus mérőföldköve. *Vezetéstudomány*, 43(1), 17–30.
- NATHANSON, A. I. (2001): Parent and child perspectives on the presence and meaning of parental television mediation. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 45, 201–220.
- NATHANSON, A. I. (2002): The unintended effects of parental mediation of television on adolescents. *Media Psychology*, 4, 207–230.
- RICHARDSON, R. C., RESNICK, J. P., HANSEN, L. D., DERRY, A. H., RIDEOUT, J. V. (2002): Does Pornography-Blocking Software Block Access to Health Information on the Internet? *Journal of American Medical Association*, 288(22), 2887–2894.
- ROMPAEY, V. V., ROE, K., STRUYS, K. (2002): Children's influence on internet acces at home: adaption and use in the family context. *Information, Communication & Society*, 5(2), 189–206.
- SÁGVÁRI, B. (2012): *EU Kids Online II: A magyarországi kutatás eredményei*. http://internet hotline.hu/dokumentum/52/ITHAKA_EU_KIDS_Magyar_Jelentes_NMHH_Final_12.pdf (Letöltve: 2014. február).
- THOMPSON, S. H. T. (2001): Demographic and motivation variables associated with Internet usage activities. *Internet research: Electronic Networking Applications and Policy*, 11, 2. 125–137.
- TURROW, J., NIR, L. (2000): The Internet and the Family: The view of U. S. parents. In FEILITZEN, C., CARLSSON, U. (eds.): *Children in the new media landscape*. Nordicom, Goteborg. 331–348.
- WANG, R., BIANCHI, M. S., RALEY, B. S. (2005): Teenagers' Internet Use and Family Rules: A Research Note. *Journal of Marriage and Family*, 67, 1249–1258.
- WILLARD, N. E. (2007): *Cyber-Safe Kids, Cyber-Savvy Teens, Helping Young People Learn to Use the Internet Safely and Responsibly*. Wiley & Sons Inc., San Francisco.
- YBARRA, L. M., FINKELHOR, D., MITCHELL, J., K., WOLAK, J. (2009): Association between blocking, monitoring, and filtering software on the home computer and youth-reported unwanted exposure to sexual material online. *Child Abuse & Neglect*, 33, 2009. 857–869.

CYBERBULLYING: ZAKLATÁS ELEKTRONIKUS ESZKÖZÖK HASZNÁLATÁVAL

DOMONKOS Katalin

ELTE PPK, Neveléstudományi Doktori Iskola
kati.domonkos@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Célkitűzések: Napjainkban az elektronikus zaklatás nemcsak a kutatók és szakemberek, hanem az írott sajtó figyelmét is felkeltette, ezért jelen munkámban arra vállalkozom, hogy megvizsgáljam és összehasonlítsam a témával foglalkozó releváns kutatásokat. Bemutatom a jelenleg használt definíciókat, az elektronikus zaklatás jellegzetességeit, az egyéni tényezőkkel kapcsolatos, sokszor ellentmondó adatokat, továbbá a rendszerszintű tényezőkhez fűződő eredményeket, valamint ezek hatását az elektronikus zaklatásra. Végül vizsgálom az elektronikus és a hagyományos zaklatás kapcsolatát és a megelőzés-beavatkozás lehetőségeit.

Kulcsszavak: cyberbullying, egyéni tényezők, extraverzió, megküzdési stratégia, rendszerszintű tényezők, szülői felügyelet, kortárskapcsolatok, csoportszint

A TANULMÁNY CÉLJA ÉS A KIVÁLASZTÁS KRITÉRIUMAI

Mára az internet életünk központi és nélkülözhetetlen elemévé vált, az élet minden területén támogatást nyújt a fiataloknak és felnőtteknek egyaránt. Az eszközöket nemcsak a kapcsolattartásra vagy a gyorsabb ügyintézés érdekében használjuk, hanem a munkához és az oktatáshoz is segítséget nyújtanak. A felhasználók számára nyújtott előnyei mellett azonban hátrányai közt említik többek között a felelősség csökkenését, a kisebb önkontrollt, a trágárságot és a gátlástalanságot (Wallace, 2006; Ujhelyi, 2011), és hogy

kitágítja a társadalmilag elfogadott viselkedés határait (Festl és Quandt, 2013), mely jellemzők elősegítik a negatív cselekményeket is.

Ez utóbbiak egyik megjelenési formája az elektronikus zaklatás (*cyberbullying*), melynek megnyilvánulási formái között említhető a bántó, gyűlölködő tartalmak küldése, pletykák terjesztése online, valamint a megszenítt képek és videók megosztása az interneten (részletesen lásd *1. táblázat*).

A kutatók a jelenséggel 2004-től kezdtek foglalkozni, miután nagy médianyilvánosságot kapott néhány súlyos következménnyel járó eset (Paulson, 2003; Li, 2007).

1. táblázat. Az elektronikus zaklatás megjelenési formái (Willard, 2005; Tabby Project, 2012)

Flaming (lángháború)	Online veszekedés dühös és trágár nyelvezet használatával, illetve támadó jellegű hozzászólások küldése valakiről nyilvános fórumra.
Harassment (zaklatás)	Bántó, igaztalan üzenetek küldése online.
Denigration (befeketítés)	Hírnév rontására alkalmas pletykák vagy szóbeszéd küldése, terjesztése valakiről.
Exclusion (kiközösítés)	Az online közösség egy tagjának a csoportból való kirekesztése.
Impersonation (személyiséglopás)	Az elkövető egy másik, létező személy online profiljában jelenik meg, és hírnevének rontására alkalmas üzeneteket küldözget a nevében.
Outing (kibeszélés)	Titkok, pletykák vagy egyéb személyes információk engedély nélküli megosztása másokkal.
Trickery („trükközés”, becsapás)	Személyes adatok csalással, megtévesztéssel történő megszerzése valakitől, majd ennek az információnak, adatnak a megosztása a közösséggel.
Sexting	Az elkövető szexuálisan provokatív és saját maga által készített meztelen vagy félig meztelen képeket vagy nyíltan szexuális tartalmú szöveget küld el online valakinek. A legnagyobb figyelmet a meztelen képek küldése kapja, mert az ilyen felvételek további, széles körű terjesztése sokkal valószínűbb, és a fiatalokat nagyobb kockázatnak teszi ki.

Jelen tanulmányban kísérletet teszek az elektronikus zaklatás igen nagy számú külföldi szakirodalmának összefoglalására. Mivel a zaklatás online formája viszonylag új jelenség, ezért nem meglepő, hogy a legtöbb kutatás az egyéni tényezőkre fókuszál: a nem és életkor különbségeire (Ybarra és Mitchell, 2004; Patchin és Hinduja, 2006; Patchin és Hinduja, 2008; Slonje, 2012; Slonje és Smith, 2008; Smith et al. 2008; Li és Beran, 2005; Li, 2005; Schneider et al., 2012; Dehue et al. 2008), az extraverzióra (Festl és Quandt, 2013), a szexuális orientációra (Schneider, 2012), az internethasználatra (Mesch, 2009; Patchin és Hinduja, 2006) és a morális elhárító mechanizmusokra (Robson és Witenberg, 2013). Ezenkívül néhány tanulmány a hagyományos (offline) és elektronikus zaklatás kapcsolatát elemezte (Beran és Li, 2005; Festl és Quandt, 2013, Dehue et al., 2008, Dempsey et al., 2011; Li, 2007; Reeckman és Cannard,

2009; Slonje et al., 2012; Ybarra és Michael, 2004), végül az utóbbi években az olyan rendszerszintű tényezőknek is figyelmet szenteltek, mint a kortárskapcsolatok (Festl és Quandt, 2013), az iskola- és osztályszintű tényezők (Festl és Quandt, 2013), valamint a szülői közvetítés, mediáció (Mesch, 2009), mely során a szülő szabályozza a megfelelő médiafogyasztást, valamint értelmezi a médiában látható tartalmakat, információkat. Írásomban szereplő, e témát érintő kutatás a szülői mediáció két típusát említi: a korlátozó és a kiértékelő közvetítést. Előbbi során a szülő nem aktív közvetítő, idesorolható az internethasználati idő korlátozása, szűrő monitoring szoftver telepítése, látogatott webhelyek ellenőrzése. Az utóbbi megjelenési forma aktív szülői közvetítő szerepet jelent, és az internethasználat, online tartalommal kapcsolatos kérdések megbeszélése, közös szabályok megalkotása sorolható ide.

2. táblázat. Az elektronikus zaklatás definíciói

Internetes zaklatás: Egy másik személy ellen megnyilvánuló, nyílt, szándékos agresszív online cselekmény.	Ybarra és Mitchell, 2004
Szándékos és ismételt károkozás elektronikus szöveg vagy képi tartalom közvetítésével, mobiltelefon vagy internet használatával.	Patchin és Hinduja, 2006
Káros vagy kegyetlen szövegek, képek küldése interneten vagy más digitális kommunikációs eszközök felhasználásával.	Willard, 2005
Elektronikus eszközök révén megvalósuló zaklatás (bullying), például mobiltelefon-hívás, SMS, kép/video, e-mail, csevegőszobák, weboldalak és az azonnali üzenetküldés használatával.	Slonje, 2012
Az agresszióknak vagy zaklatásnak (bullying: Olweus definíciójának használata) új formája, melyet a modern technológiai eszközök, különösen a mobiltelefon vagy az internet használata jellemez.	Slonje és Smith, 2008
Egy egyén vagy csoport által, elektronikus eszköz használatával végrehajtott szándékos, ismételt és agresszív cselekmény, amellyel szemben az áldozat nem tud megfelelően védekezni.	Smith et al., 2008
Zaklatás (bullying) az elektronikus kommunikációs eszközök használatával (például az e-mail, mobiltelefon, PDA, azonnali üzenetküldés, weblapok).	Li és Beran, 2005
Bullying elektronikus és kommunikációs eszközök használatával.	Li, 2005
Egy olyan szándékos, ismétlődő, ellenséges viselkedés, amelyet egy csoport vagy egyén mutat, az információs és kommunikációs technológiák használatával, amelynek célja, hogy ártsanak másoknak.	Besley, 2009

A tanulmány során vizsgált kutatásokat a Wiley Online Library, valamint az EBSCO adatbázison belül az Academic Search Complete és az ERIC adatbázis használata segítségével válogattam ki. Keresőkifejezésként a cyberbullying szót használtam, így 1115 eredményhez jutottam, melyeket a tudományos (lektorált) folyóiratban való megjelenés, az akadémiai folyóirat, a teljes szöveg és az angol nyelvű keresők alapján szűkítettem. A fennmaradó 161 találat további szűkítésének kritériumai között szerepelt az elsődleges adatok használata, az újszerűség, a reprezentatív minta megléte, valamint az idézettség, mely során az összefoglaló megírásához 33 kutatási beszámolót válogattam be.

AZ ELEKTRONIKUS ZAKLATÁS MEGHATÁROZÁSA

Az iskolai (kortárs-) zaklatás (bullying) mára széles körben elfogadott definíciója szerint akkor beszélhetünk zaklatásról, amikor jelen van a tudatos, bántó szándék, ismétlődik a cselekmény, valamint egyenlőtlen erőviszonyok jellemzik (Olweus, 1999, 2003). A nemzetközi kutatások az elektronikus zaklatás definícióját és jellegzetességeit Olweus meghatározásából kiindulva tárgyalják (2. táblázat), ezért kivétel nélkül mind ellenséges, zaklató és ismétlődő károkozó magatartást említ, valamilyen elektronikus eszköz használatával, a jelenségnek azonban még sincs mindenki által elfogadott definíciója. Egyrészről míg az

egyres meghatározások csak az online eseteket tekintik a problématerülethez tartozónak (Ybarra és Mitchell, 2004), másoknál előbbi kiegészül a mobiltelefon (Patchin és Hinduja, 2006), illetve más digitális eszköz zaklatáshoz való használatával (Willard, 2005; Slonje és Smith, 2007; Smith et al., 2008; Li, 2008; Besley, 2009, in Tokunaga, 2010), végül két definíció figyelmet szentel az elkövetés módjának is, egyéni, illetve csoportos elkövetői kört említve (Smith et al. 2008; Besley, 2009, in Tokunaga, 2010).

A kutatók véleménye szerint az elektronikus zaklatás legveszélyesebb jellemzője az azonnali és szinte végtelen számú terjesztés lehetősége, így a megszegyenítő tartalom nemcsak nagyobb nyilvánosságot kap, hanem az áldozat ismétlődően és hosszú időn keresztül szembesül a megszegyenítő tartalommal. Egy vizsgálat során megkérdezett tanulók véleménye is ezt igazolja: a szöveges üzenet és e-mail zaklatás hatását enyhébbnek, a nagyobb nyilvánosság előtt zajló képi és videós zaklatás hatását nagyobbának érzik, mint a tradicionális iskolai zaklatását (Slonje és Smith, 2008). Az elektronikus zaklatás másik jellegzetessége, hogy az áldozat a nap bármely időpontjában elérhető. Sokkal nehezebb elmenekülni előle, ezért a szakemberek véleménye szerint érzelmileg megterhelőbb, mint a hagyományos formája (Ybarra és Mitchell, 2004; Patchin és Hinduja, 2007; Slonje és Smith, 2007; Dempsey et al., 2011). További jellemzője az is, hogy az ilyen esetek felében nem lehetett kideríteni, hogy kitől eredt a támadás, de a hagyományos zaklatás indirekt formájánál (pletyka) sem mindig egyértelmű a forrás (Patchin és Hinduja, 2007). Az anonimitás és a felelősségrevonhatatlanság látszata is növelheti a zaklatás

gyakoriságát, hiszen lehetőséget ad a visszavágásra azoknak, akik egyébként soha nem bonyolódna bele egy szemtől szembeni konfliktusba (Reeckman és Cannard, 2009), ezáltal az offline áldozatok online zaklatókká válhatnak (Wallace, 2007). Más kutatás azonban nem talált bizonyítékot az offline áldozatból online agresszor következmény előfordulására (Accordino és Accordino, 2011), csak arra, hogy az offline zaklatók nagyobb valószínűséggel válnak online zaklatókká (Hinduja és Patchin, 2007; Dempsey et al., 2011). Fontos azt is megemlíteni, hogy más tanulmányok eredményei szerint anonim támadó esetén kevésbé felkavaró és könnyebb figyelmen kívül hagyni a zaklatást (Reeckman és Cannard, 2009), valamint az érzelmi stressz különösen magas értékét találták akkor, mikor az áldozat ismerte az elkövetőt (Staudé és Müller et al., 2012).

A nonverbális jelek hiánya miatt az elkövető nem látja áldozatának reakcióját, az elkövető nem szembesül a zaklatás következményével (Mesch, 2009; Festl és Quandt, 2013), csökken az áldozattal való együttérzés esélye, ami növeli az ismétlődés lehetőségét és a büntudat hiányát. Végül a felnőtt felügyelet hiánya egy fontos különbség az elektronikus és hagyományos zaklatás között, hiszen az online antiszociális viselkedés kevésbé látható (Festl és Quandt, 2013), inkább otthoni, és nem iskolai cselekmény, ezért a szülők és a tanárok számára kevésbé látható (Slonje és Smith, 2008; Dehue et al., 2008), amit súlyosbít az a tény, hogy a zaklatásban leginkább érintett serdülő korosztály nehezen elérhető a felnőttek számára, és nehezen beszélnek érzéseikről vagy negatív tapasztalataikról (Hinduja és Patchin, 2007; Völlink et al., 2013).

3. táblázat. Az elektronikus zaklatásról számokban

Tanulmány	N	Minta	Intervallum	Áldozat %	Nem	Elkövető %	Nem
Ybarra és Mitchell, 2004 (USA)	1 501	10–17 év telefonos lekérdezés	előző évben	6,5	–	12	–
Patchin és Hinduja, 2006 (USA)	577	9–17 év online lekérdezés	az elmúlt 6 hónapban	29,4	–	11	–
Patchin és Hinduja, 2008 (USA)	1 378	18 év alatt online lekérdezés	az elmúlt 6 hónapban	~34	sig.	17	–
Slonje et al., 2012 (Svédország)	759	9–16 iskolai lekérdezés	az elmúlt néhány hónapban	10,6	–	9,6	–
Slonje és Smith, 2008 (Svédország)	360	12–20 év iskolai lekérdezés	az elmúlt 2-3 hónapban	17,6 9,5%: egy típus 8,1%: több mint egy típus	–	10,3	–
Smith et al., 2008 (Anglia)	N ₁ : 92 N ₂ : 533	11–16 év iskolai lekérdezés	• múlt héten vagy hónapban • ebben a tanévben • az elmúlt iskolai évben • több mint egy éve	5,3 5,1 3,7 3,1	N ₂ : sig.	9,2% 4,4% 4,8% 7,4%	–
Li és Beran, 2005 (Kanada)	432	7–9. oszt. iskolai lekérdezés	• néhány alkalommal • egyszer-kétszer	21	–	3	–
Li, 2005 (Kanada)	177	7. oszt. iskolai lekérdezés	–	24,9	–	14,5	–
Schneider et al., 2012 (USA)	20 406	9–12. évf. papíralapú kérdőív	elmúlt 12 hónap	15,8	–	6,4	–
Dehue et al., 2008 (Hollandia)	1 211	átlag: 12,7 év	jelenlegi tanév	22	sig.	16	–

N₁: fókuszcsoporthoz interjú, N₂: kérdőív

ZAKLATÁS ÉS DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK

A nemzetközi kutatások eredményeinek összehasonlítását nehezíti az egységes definíciók hiánya, továbbá a minta és a vizsgálat intervallumának kiválasztása is, valamint nincs megegyezés abban sem, hogy az egyszeri online negatív cselekmény a végtelen

terjesztés során ismétlődő zaklatásnak tekinthető-e. Mindezek következtében a nemi különbségek és az áldozattá válás gyakorisága tekintetében is változatos kép tárul elénk. A megkérdezett fiatalok átlagosan mintegy 3,1–35%-a vált már elektronikus zaklatás áldozatává (3. táblázat). A kutatások eredményeiből az is kiderül, hogy a fiúk elkövetőként nagyobb valószínűséggel érintettek

(Li, 2007; Slonje és Smith, 2008; Wright et al., 2009; Slonje et al., 2012; Festl és Quandt, 2013), valamint az áldozattá válás kockázata magasabb a lányok körében (Li, 2007; Slonje és Smith, 2008; Mesch, 2009; Wright et al., 2009; Schneider, 2012; Vazsonyi et al., 2012; Festl és Quandt, 2013); további három kutatás szerint a lányok körében az áldozattá válás gyakorisága szignifikánsan nagyobb (Dehue, 2008; Smith et al., 2008; Patchin és Hinduja, 2008). Az életkor és az áldozattá válás közötti kapcsolat is bizonytalan – a vizsgálatok egy része szerint nincs kapcsolat közöttük (Beran és Li, 2005; Patchin és Hinduja, 2006; Smith et al., 2008; Slonje és Smith, 2008; Ybarra, 2004; Slonje, 2012), más tanulmány szerint azonban hangsúlyos előrejelzője a zaklatásnak: a magasabb évfolyamon csökken a kockázata (Ybarra és Mitchell, 2008; Robson és Witenberg, 2013). A TABBY panelfelmérése során azonban arra az eredményre jutottak, hogy a kérdőívet kitöltők életkorának növekedésével nagyobb a valószínűsége annak, hogy a legnagyobb kockázatú csoportba kerüljenek.

PROFIL – RIZIKÓTÉNYEZŐK – KÖVETKEZMÉNYEK

Az elkövető célja a mások feletti dominancia, a kontroll és irányítás megszerzése, a megtorlás, a szórakozás, de az okok között a szakirodalom megemlíti a barát melletti kiállást és a megleckéztetést, valamint az offline viszálykodástól való félelmet is (Reeckman és Cannard, 2009, 45. o.). Az elkövető agresszív kortársakkal és felnőttekkel egyaránt, továbbá az iskolai szabályok megszegése (Limber 2002, idézi: Diamanduros et al., 2008), szerhasználat, depressziós tünetek és alacsony iskolai elköteleződés (Ybarra és Mitchell,

2004) jellemzi. Az elektronikus zaklatás során elkövetőként érintettek körében szignifikánsan nagyobb az extraverzió, mint a nem érintett diákok között. A családi háttér tekintetében a ritka szülői ellenőrzés (Ybarra és Mitchell, 2004) és a fizikai büntetés alkalmazása jellemző (Diamanduros et al., 2008), az iskolai szociális hálózatok vizsgálata alapján elmondható, hogy az elkövetők központi helyet foglalnak el a kortársak között (Festl és Quandt, 2013).

Az agresszív diákokat és a morális elhárító mechanizmusokat vizsgálva Robson és Witenberg (2013) arra az eredményre jutott, hogy az elektronikus zaklatás szignifikáns pozitív korrelációt mutatott a morális önigazolással, az eufemisztikus címkézéssel, a felelősség megosztásával, valamint az áldozat hibáztatásával (Bandura, 2000), így az elektronikus zaklatás lényeges előrejelzői között tarthatjuk számon a morális elhárító mechanizmusok előbb említett négy típusát. A kortárskapcsolatokat tanulmányozva elmondható, hogy az elkövetők kortárskapcsolatai között felülreprezentáltak más elkövetők és azon szemlélők, akik támogatják az agresszív cselekményeket (Festl és Quandt, 2013).

Az áldozat jellemzően elszigetelt, kevés baráttal rendelkező, bizonytalan, valamint alacsony önbecsülés (Gradinger, 2009; Limber 2002, idézi: Diamanduros et al., 2008) és osztálytársaival gyenge kapcsolatok jellemzik. Nagyobb valószínűséggel lehetnek áldozatok a nem heteroszexuális fiatalok (Schneider et al., 2012); azok, akik hajlandóbbak személyes információikat megosztani másokkal (Mesch, 2009); a közösségi profil megléte, a csethasználat (Mesch, 2009) és a magasabb online eltöltött időmennyiség is kockázatt növelő hatású lehet (Patchin és Hinduja, 2006). A szülők gyakran túlságos védelmezők, akik beavatkozása megakadályozhatja a zaklatást.

lyozza, hogy a gyermek megküzdési készsége fejlődjön (Limber 2002, idézi: Diamanduros et al., 2008).

Az eredmények azt mutatják, hogy az áldozattá válás negatív következményei lehetnek a düh, emelkedett szorongás, ami a bántalmazás hatására tovább fokozódik (Dehue, 2008; Schneider et al., 2012; Festl és Quandt, 2013), a fájdalom (Li és Beran, 2005), az önbántalmazás (Gradinger, 2009), a depressziós tünetek (Dehue, 2013; Völlink et al., 2013; Diamanduros et al., 2008; Ybarra és Mitchell, 2004) és a frusztráció (Patchin és Hinduja, 2007; Pelfrey és Weber, 2013). Jellemző a gyengébb iskolához való kötődés és iskolai teljesítmény (Dehue, 2008; Schneider et al., 2012; Festl és Quandt, 2013), valamint az iskolai erőszak, offline bűnözés és deviáns viselkedés is (Patchin és Hinduja, 2007). Az öngyilkossági gondolatok, gyenge önbecsülés, a depressziós hangulat a legmagasabbak az áldozatok körében, főképp azoknál, akik a zaklatás mindkét formájában (hagyományos és elektronikus) áldozatként érintettek (Gradinger, 2009; Schneider et al., 2012).

A hétköznapi és a zaklatással kapcsolatos stresszrel való megküzdés vizsgálata során a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy nagy valószínűséggel azok a fiatalok, akik érzelmeik központú megküzdési stratégiát használnak a hétköznapi stresszhelyzetekben, a zaklatási szituációban is ehhez folyamodnak. Az áldozatok különösen akkor érzik úgy, hogy nincs lehetőségük változtatni a helyzetükön, ha hosszabb ideig elhúzódik a negatív cselekmény. Azok az áldozatok, akik beszélnek valakivel a megfélemlítésről, vagy valamilyen módon megpróbálják kezelni a problémát (problémaközpontú megküzdési módok alkalmazása), kevesebb egészségügyi panaszról számoltak be, szemben azokkal, akik megpróbálták elkerülni

a stresszt. A kutatásokból az is kiderül, hogy a passzív megküzdő stratégia (pl. tagadás, elkerülés, belenyugvás és a saját maga hibáztatása) általában hatástalan, igaz, egy ideig megállíthatja a zaklatást, de a problémát nem oldja meg (Völlink et al., 2013).

A szülői közvetítés hatását vizsgáló Gustavo S. Mesch (2009) eredményei alapján a látogatható weboldalakra vonatkozó szabályok és korlátozás (monitoring), valamint az információmegosztásra vonatkozó szabályok csökkentették az áldozattá válás esélyét. Festl és Quandt (2013) kutatásából az is kiderül, hogy minél több egy osztályban az egymással összetartó, de a kívülállókat távol tartó kör (klikk), annál gyakoribb az elektronikus zaklatás gyakorisága, valamint az áldozattá válás valószínűsége kiemelkedően magas azokban az iskolai osztályban, ahol a kívülállók a zaklatókat támogatják az áldozatok helyett. A kapcsolati háló vizsgálata során egy érdekes mikromintázatot mutattak ki: az esetek többségében az elkövetők és az áldozatok szoros kapcsolatban voltak egymással (Festl és Quandt, 2013).

A kutatók véleménye szerint az elektronikus zaklatás során az elkövető-áldozatok speciális csoportnak tűnnek. Körükben szignifikánsan nagyobb az extraverzió, kevésbé toleránsak, és hajlamosak kritizálni az osztálytársaikat. A szociális kapcsolatokat vizsgálva az „áthidaló” pozícióban helyezkednek el, valamint jellemző a magas és a központi szociális helyzetük a megfigyelt iskolai hálózatokban. Az elkövetők és még inkább az áldozatok kevésbé népszerűek, mint azok, akiknek az interneten már van tapasztalatuk az elkövetéssel és az áldozattá válással kapcsolatban. A kutatók úgy vélik, hogy az áldozat-elkövető csoport tagjai olyan készségekkel rendelkeznek, amelyek megkönnyítik számukra, hogy fenntartsák

a szociális érintkezést különböző csoportokkal (Festl és Quandt, 2013).

Slonje és munkatársai (2012) figyelmet fordítottak arra, hogy az elektronikus zaklatás során szemlélőként érintettek hogyan használták fel a zaklató tartalmát. A diákok egyötöde számolt be arról, hogy volt már szemlélője zaklatásnak az interneten. Saját bevallásuk szerint több mint kétharmaduk nem tett semmit, 6%-uk továbbküldte a zaklató tartalmát, valamint 13,4%-uk megvédte az áldozatot. Machácková és mtsai (2013) eredményei azt jelzik, hogy támogató viselkedést vált ki az áldozat közvetlen segítségkérése, valamint ha a szemlélőt, aki kapcsolatban volt az áldozattal, a negatív cselekmény felzaklatta, míg a zaklatóval való szoros kapcsolat gátolta az áldozatot támogató viselkedést. A kutatók arra a következtetésre jutnak, hogy a szemlélők negatív viselkedése gyakoribb az interneten, mint a szemtől szembe helyzetekben, mivel az áldozat érzelmi reakcióinak látványa korlátozhatja a zaklatást támogató negatív szemlélői viselkedést.

BULLYING ÉS CYBERBULLYING KAPCSOLATA

A hagyományos és az elektronikus zaklatás kapcsolatát vizsgáló kutatások mindegyike arra a megállapításra jut, hogy a zaklatás tradicionális formájának gyakorisága magasabb, mint az elektronikus zaklatásé, továbbá jelentős az átfedés az offline és online zaklatás között (Beran és Li, 2005; Festl és Quandt, 2013, Dehue et al., 2008, Dempsey et al., 2011; Li, 2007; Reeckman és Cannard, 2009; Slonje et al., 2012; Ybarra és Michael, 2004).

Ez azt jelenti, hogy az offline elkövetők többnyire online elkövetők is (Li, 2007: közel 30%; Hinduja és Patchin, 2006: 2,5-szer nagyobb valószínűséggel), míg a tradicionális zaklatás áldozata nagyobb valószínűséggel áldozatként érintett az online térben is. Továbbá az online elkövetők is nagyobb valószínűséggel válnak online zaklatás áldozatává, mint a nem e-zaklatók. Az átfedés azonban nem teljes. A hagyományos zaklatás elkövetőinek többsége egy bizonyos ponton büntudatot érzett, ezzel szemben az elektronikus zaklatásnál ennek ellenkezője figyelhető meg (Slonje et al., 2012). Robson és Wittenberg (2013) megállapították, hogy a morális öngazolás alkalmazása pozitív kapcsolatban volt a hagyományos és az internetes zaklatással egyaránt, de hozzájárulása az online negatív cselekményhez kisebb volt, mint a hagyományos zaklatásnál. Mindezeknek egy lehetséges magyarázata az lehet, hogy amikor az egyén nem szembesül közvetlenül tettei következményével, az általa okozott sérülések mértékével, akkor a felmentő stratégiák szerepe kevésbé döntő fontosságú.

A szorongás, a depresszió és az öngyilkossági gondolatok azon áldozatok körében a legmagasabb, akik a zaklatás mindkét formájában áldozatként érintettek, őket követte az online áldozat, majd az offline áldozat. Mindkét típus áldozatai (poliáldozatok: Gradinger, 2009) négyszer nagyobb valószínűséggel számolnak be önbántalmazásról, depressziós tünetekről, öngyilkossági gondolatokról, továbbá ötször nagyobb valószínűséggel számolnak be orvosi kezelést igénylő öngyilkossági kísérletről, mint a csak online, vagy csak offline áldozatok (Gradinger, 2009; Schneider et al., 2012).

MEGELŐZÉS

A nemzetközi szakirodalomból kiderül, hogy az elektronikus eszközök iskolai tiltása nem oldja meg a problémát (Couvillon és Vessela, 2011), valamint a megelőzés és a kezelést elsősorban az iskolapszichológus feladatának tekintik, melynek lépései a tudatosítás (brosúrák, óravázlatok, tanári kézikönyv, útmutatók), az értékelés (felmérés), a konzultáció és a beavatkozás. Hangsúlyozni kell azonban a pedagógusok szerepét is, hiszen az iskola részéről fontos az iskolai légkör fejlesztésén túl a gyerekek és szülők tájékoztatása a technológia használatához kapcsolódó etikai kérdésekről, veszélyekről, az internetes tevékenység figyelemmel kísérésének szükségességéről, valamint az online megfélemlítés és károkozás jelentőségéről, típusairól és arról, hogy a zaklatás komoly következményekkel járhat. Egyúttal a szakemberek feladata fokozott figyelmet szentelni azokra a fiatalokra, akik között nagyobb a zaklatás előfordulásának valószínűsége (Diamanduros et al., 2008; Tabby, 2012).

Az intézménynek egyértelműen meg kell határozni az internethasználat szabályait és azt, hogy az iskola mit tekint elektronikus zaklatásnak, valamint létre kell hozniuk az elkövetők iskolán belüli felelősségre vonásának eljárási protokollját. A szabályzat és protokoll megismertetését az iskolai munka részévé kell tenni, a tudatosításhoz azonban nem elegendő az egyszeri megismertetés, hanem visszatérő és folyamatos tudatosítás (Hinduja és Patchin, 2007; Couvillon és Vessela, 2011), valamint a meghatározott szabályok megszegése esetén következetes szankcionálás szükséges (Couvillon és Vessela, 2011; Diamanduros et al., 2008; Tabby, 2012).

A tanulókat fel kell készíteni arra, mit tehetnek az őket ért vagy az általuk tapasztalt

online zaklatás során, ehhez meg kell ismertetni a diákokkal, mikor és milyen formában reagáljanak az online zaklatásra, és azt is, hogy mely esetek milyen beavatkozást igényelnek (Hinduja és Patchin, 2007; Tabby, 2012). Privát felületen első lépésként megoldást jelenthet a zaklató figyelmen kívül hagyása: azzal, ha egy dühös vagy trágár nyelvezetű üzenetet követően elmarad a visszavágás, csökkenthetjük a feszültséget, mindemellett azonban nem maradhat el a szöveges vagy képi tartalom mentése és az esemény jelentése. Ezzel szemben a nyilvános online felületen azonnali beavatkozás szükséges a tartalom további terjesztésének megakadályozása érdekében. Tudatosítani kell a diákokban, ha online zaklatást tapasztalnak, ne hallgassanak, hanem jelentsék, és a zaklató szöveges és képi tartalmat mentsék el, valamint annak továbbításában és megosztásában se vegyenek részt (Diamanduros et al., 2008).

Legyen az iskolának megnevezett felelőse az online konfliktusok és zaklatások jelentésére. A megelőzéshez azonban a szabályozáson és a protokollon túl fontos a konfliktusmegoldási technikák, a döntéshozatali mechanizmusok, a problémamegoldó készségek és az online kommunikáció fejlesztése, valamint az alapvető online együttélési szabályok megismertetése, végül a problémaközpontú stresszkezelési technikák tanulása (Couvillon és Vessela, 2011; Völlink et al., 2013).

Hazánkban a TABBY (2012, Threat Assessment of Bullying Behaviour in Youth Online) projekt irányul közvetlenül az online agresszió okozta problémák felismerése, megelőzése felé. Céljuk egy olyan eszköz és program létrehozása, mellyel az iskolai alkalmazottak számára azonosíthatóak a kockázati tényezők és felmérhető az online bántalmazás mértéke (Tabby kockázatfelmérő kérdőív). Az illegális, káros

tartalom és zaklatás bejelentésére az Internet Hotline (internethotline.hu) és biztonságosinternet.hu oldalak biztosítanak lehetőséget. A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány (kek-vonal.hu) telefonos és online elérhetősége

bármilyen korosztály számára nyitott, anonim lelkisegély-szolgálat, ahol a felkészült civilek segítenek a probléma elhárításában, szükség esetén segítséget kérve a megfelelő szervezettől, szakembertől.

SUMMARY

HARASSMENT USE OF ELECTRONIC DEVICES: A REVIEW OF CYBERBULLYING

Nowadays cyberbullying victimization is one emphatic problem which recently received a fair amount of attention from both media and experts. The present paper synthesizes findings from quantitative research on cyberbullying. More specifically I introduce the current working definitions of cyberbullying, to explore characteristics of online environments. Additionally, I examine the contradictory results about individual factors: gender, age differences, extraversion, coping strategy, and how these attributes affect cyberbullying, and structural factors: parental monitoring, social network. Finally I review the cyberbullying literature, comparing and contrasting traditional bullying, and investigate intervention.

Keywords: cyberbullying, individual factors, age-gender differences, extraversion, coping strategy, structural factors, parental monitoring, social network

IRODALOM

- ACCORDINO, D. B., ACCORDINO, M. P. (2011): An Exploratory Study of Face-To-Face and Cyberbullying in Sixth Grade Students. *American Secondary Education*, 40(1), 14–30.
- BANDURA, A., CAPRARA, G. V., ZSOLNAI, L. (2000): Corporate Transgressions Through Moral Disengagement. *Journal of Human Values*, 1, 57–64.
- BERAN, T., LI, Q. (2005): Cyberharassment: A Study of a New Method for an Old Behavior. *Educational Computing Research*, 32(3), 265–277.
- COUVILLON, M. A., ILIEVA, V. (2011): Recommended Practices: A Review of Schoolwide Preventative Programs and Strategies on Cyberbullying. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 96–101.
- DEHUE, F. (2013): Cyberbullying Research: New Perspectives and Alternative Methodologies. Introduction to the Special Issue. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 1–6.
- DEHUE, F., BOLMAN, C., VÖLLINK, T. (2008): Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(2), 217–223.

- DEMPSEY, A. G., SULKOWSKI, M. L., DEMPSEY, J., STORCH, E. A. (2011): Has Cyber Technology Produced a New Group of Peer Aggressors? *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(5).
- DIAMANDUROS, T., DOWNS, E., JENKINS, S. J. (2008): The Role of School Psychologists in the Assessment, Prevention, and Intervention of Cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 45(8), 693–704.
- FESTL, R., QUANDT, T. (2013): Social Relations and Cyberbullying: The Influence of Individual and Structural Attributes on Victimization and Perpetration via the Internet. *Human Communication Research*, 39, 101–126.
- GRADINGER, P., STROHMEIER, D., SPIEL, C. (2009): Traditional bullying and cyberbullying. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217, 205–213.
- GREYTAK, E. A., KOSCIW, J. G., BOESEN, M. J. (2013): Educating the Educator: Creating Supportive School Personnel Through Professional Development (BULLYING). *Journal of School Violence*, 12, 80–97.
- HINDUJA, S., PATCHIN, J. W. (2007): Offline Consequences of Online Victimization: School Violence and Delinquency. *Journal of School Violence*, 6(3).
- HINDUJA, S., PATCHIN, J. W. (2008): Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129–156.
- Kids Online. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx> (Letöltve: 2014. február).
- LI, Q. (2007): New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777–1791.
- LIVINGSTONE, S., HADDON, L., GÖRZIG, A., OLAFSSON, K. (2010): *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Initial Findings*. LSE, London. EU
- MACHÁCKOVÁ, H., DEDKOVA, L., SEVCIKOVA, A., CERNA, A. (2013): Bystanders' Support of Cyberbullied Schoolmates. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 25–36.
- MESCH, G. S. (2009): Parental Mediation, Online Activities, and Cyberbullying. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(4).
- OLWEUS, D. (1999): Iskolai zaklatás. *Educatio*, 4, 717–739. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=26 (Letöltve: 2014. február).
- OLWEUS, D. (1993): *Bullying at School: what we know and what we can do*. Blackwell Publishers, Oxford.
- PATCHIN, J. W., HINDUJA, S. (2006): Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.
- PAULSON, A. (2003): Internetbullying. *Christian Science Monitor*, 96(24), <http://www.csmonitor.com/2003/1230/p11s01-legn.html> (Letöltve: 2014. február).
- PELFREY, W. V. JR., WEBER, N. L. (2013): Keyboard Gangsters: Analysis of Incidence and Correlates of Cyberbullying in a Large Urban Student Population. *Deviant Behavior*, 34, 68–84.
- REECKMAN, B., CANNARD, L. (2009): Cyberbullying a TAFE perspective. *Youth Studies Australia*, 28(2), 41–49.

- ROBSON, C., WITENBERG, R. (2013): The Influence of Moral Disengagement, Morally Based Self-Esteem, Age, and Gender on Traditional and CyberBullying. *Journal of School Violence*, 12(2), 1–40.
- SLONJE, R., SMITH, P. K. (2008): Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154.
- SCHNEIDER, S. K., O'DONNELL, L., STUEVE, A., COULTER, R. W. S. (2012): Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171–177.
- SLONJE, R., SMITH, P. K., FRISÉN, A. (2012): Processes of cyberbullying, and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 244–259.
- SMITH, P. K. (2012): Commentary Cyberbullying: Challenges and opportunities for a research program – A response to Olweus. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 553–558.
- SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M., FISHER, S., RUSSELL, S., TIPPETT, N. (2008): Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology, Psychiatry, and Allied Disciplines*, 49(4), 376–385.
- STAUDE-MÜLLER, F., HANSEN, B., VOSS, M. (2012): How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 260–274.
- TABBY PROJEKT (2012): *Online bullying kézikönyv pedagógusoknak*. URL: <http://bit.ly/103BLhX> (Letöltve: 2014. február).
- TOKUNAGA, R. S. (2010): Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277–287.
- UJHELYI A. (2011): *Online csoportok kívülről és belülről. Az internetes közösségek szociálpszichológiai vizsgálata*. Doktori disszertáció. <http://bit.ly/1cWN454> (Letöltve: 2014. február).
- YBARRAM, L., MITCHELL, K. J. (2004): Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308–1316.
- VAZSONYI, A. T., MACHACKOVA, H., SEVCIKOVA, A., SMAHEL, D., CERNA, A. (2012): Cyberbullying in context: Direct and indirect effects by low self-control across 25 European countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 210–227.
- WILLARD, N. (2005): Educator's guide to cyberbullying and cyber threats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. http://www.accem.org/pdf/cbct_educator.pdf (Letöltve: 2014. február).
- VÖLLINK, T., BOLMAN, C. A. W., DEHUE, F., JACOBS, N. C. L. (2013): Coping with Cyberbullying: Differences between Victims, Bully-victims and Children not Involved in Bullying. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 7–24.
- WALLACE, P. (2006): *Az internet pszichológiája*. Osiris Kiadó, Budapest.
- WRIGHT, V. H., BURNHAM, J. J., INMAN, C. T., OGORCHOCK, H. N. (2009): Cyberbullying: Using Virtual Scenarios to Educate and Raise Awareness. *Journal of Computing in Teacher Education*, 26(1).

INTERNET ÉS MÓDSZERTAN

A RASSZ IMPLICIT ASSZOCIÁCIÓS TESZT INTERNETEN GYŰJTÖTT ADATAINAK ELEMZÉSE MAGYAR MINTÁN¹

SOMOGYI Mónika
ELTE PPK, Iskolapszichológia Tanszék
somogyi.monika@ppk.elte.hu

BERNÁTH László
ELTE PPK, Iskolapszichológia Tanszék
bernath.laszlo@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér, célkitűzések: Az Implicit Asszociációs Teszttel (IAT) kapcsolatos első tanulmány megszületése óta nagy utat járt be ez az indirekt mérési eljárás az implicit szociális kogníció területén. Jelen tanulmány célja, hogy a nemzetközi adatok tükrében bemutassa az utóbbi 5 évben a Project Implicit serverén (<https://implicit.harvard.edu/implicit/hungary/>) összegyűlt magyar mérési eredményeket a fekete vagy fehér bőrszínű emberek arcainak preferenciáját mérő rassz IAT-n. *Módszer:* A pszichológiai témájú, interneten is alkalmazható kutatások egyik iskolapéldájaként tarthatjuk számon az IAT-t. Egészen különböző területekhez adaptálható (szociális attitűdök, sztereotípiák, politikai attitűdök, önbecsülés). Emellett egyszerű az adminisztrációja és más indirekt mérőeszközökhöz viszonyítva magas a reliabilitása, noha ritkán éri el a direkt kérdőívek megbízhatóságát. *Eredmények:* Az elemzésben részt vevő 4736 fő mind a direkt, mind az indirekt mérési eljárások tanúsága szerint átlagosan a fehér, európai arcokat, a számukra ismerősebb embereket preferálja. Míg például a kor vagy a vallásosság elhanyagolható mértékben vesz részt a fenti attitűdök alakulásában, minél inkább szélsőjobboldali a vizsgálatban részt vevő identitása, annál szélsőséesebben képviseli a fehérek preferenciáját és nem leplezi egyben a feketékkel szembeni ellenérzését, s különösen az önbeszámoláson alapuló vizsgálatban a politikai identitás nagy hatásméretet mutat. *Következtetések:* Korábbi kutatásokból

¹ Szeretnénk köszönetet mondani a magyar nyelvű IAT oldal (<https://implicit.harvard.edu/implicit/hungary/>) fordítási munkálataiban nyújtott segítségéért Ford Noéminek, a statisztikai adatkezelésben nyújtott segítségéért Galács Benedeknek és Páva Ritának.

az derül ki, hogy az interneten gyűjtött adatok összhangban vannak a laboratóriumi körülmények között lefolytatott kutatások eredményeivel, azok körültekintő interpretálására ügyelve és tekintetbe véve azt a tényt, hogy a neten önként vállalkozó emberek képezik a vizsgálati mintát.

Kulcsszavak: internetes kutatás, Implicit Asszociációs Teszt, implicit és explicit attitűdök, rassz IAT, Likert-féle attitűdskála

AZ INTERNET ADTA LEHETŐSÉGEK

Az internet elterjedése alapjaiban változtatta meg a mindennapi és tudományos élet számos területét, az emberek közötti kommunikációtól a tanulás lehetőségein keresztül akár a pszichológiai kutatási módszerekig. Ezzel a nagyfokú változással is számolt a neves szociálpszichológus, William J. McGuire, amikor 20 évvel ezelőtt, 1993-ban azt jövendölte, hogy 2000 és 2020 között, a társadalmi-politikai kérdések pszichológiai kutatásfolyamának általa előrevetített negyedik korszakában a fő kutatási téma a személyek és csoportok közötti folyamatok tárgyköre lesz. Emellett a makroszintű kutatások arányának növekedését feltételezi, valamint arra számít, hogy az elméletek és módszerek a rendszerek elemzésére fognak koncentrálni (McGuire, 1998).

A megjövendőlt korszak jelenében tanulmányunk a magyar nyelvű rassz Implicit Asszociációs Teszt internetes kutatási eredményeit kívánja összegezni. Mindenekelőtt bevezetésképpen áttekintjük, milyen kihívásokat jelent az internetes kutatások megjelenése a korábban megszokott laboratóriumi kutatásokhoz képest, majd fókuszba állítjuk kutatásunk fő területét, az implicit társas kogníciót.

Internetes kontra laboratóriumi kutatás

Kutatási körülmények

Az internetes kutatásokat az internetes környezet annyiban nehezíti szemben a laboratóriumi vizsgálatokkal, hogy gép előtt ülve szándékosan vagy akaratlanul is nagyobb valószínűséggel vége szakadhat a felvételnek, mint ahogyan ez egy előre leszervezett vizsgálat esetén előfordulhat. Nem lehet előre kiszámítani azokat a helyzeteket, amikor az internetkapcsolat hirtelen megszakad, a kísérleti személy nem szeretne lemaradni kedvenc sorozatáról, vagy bármilyen zavar áll elő, s emiatt hagyja abba idő előtt a vizsgálatot (Nosek et al., 2002a). Így nagyobb számú adatvesztéssel kell számolni az interneten szerzett adatok esetében, s ezt szem előtt tartva célszerű rövid kísérletek tervezése, hogy a kitöltéshez szükséges idő hosszúságával ne növeljük a potenciális zavaró tényezők előfordulásának valószínűségét.

Etikai megfontolások

A kísérletvezető jelenlétének hiányából fakadóan kiemelt jelentősége van a kutatással kapcsolatos részletes írásbeli információknak, amely alapján a vizsgálati személy el tudja dönteni, részt kíván-e venni a vizsgálatban. Fontos, hogy ez az informáló szöveg elég megnyerő legyen ahhoz, hogy a vizsgálati személyek nagyobb eséllyel vegyenek részt

a kísérletben, s megértsék annak pszichológiai jelentőségét. A *gyakran ismételt kérdések* (GYIK) hozzáférhetővé tétele is a kísérletvezető hiányának kompenzálását szolgáló módszer. Ugyanakkor a kísérletvezető hiányából fakadóan a kísérleti személyek védelme bizonyos értelemben jobban megvalósul az internetes kutatásban, ha azt a tényt vesszük alapul, hogy az internetet használva nem áll ott senki a vizsgálati személy mellett „presszionáló módon”, hogy jó volna, ha befejezné a feladatot (Nosek et al., 2002a).

Biztonsági kérdések

Három szempontot mindenképpen érdemes figyelembe venni az adatbiztonság megteremtésekor. (1) A kitöltő személyének védelme: csak az őáltala megadott adatokat használjuk, nem gyűjtünk róla több információt, valamint biztosítjuk a teljes anonimitást. Ebben a tekintetben az internetes kutatás hatékonyabb, mint a sztenderd laboratóriumi kutatás, hiszen a vizsgálatban részt vevő személy nem találkozik a kísérletvezetővel, a részt vevő személyek számítógépe és a szerver között nincs közbeiktatva harmadik személy, valamint a számítógép IP címe csak a gépet azonosítja be, a vizsgálati személyt nem. (2) Az adatkommunikáció biztonságának megteremtésére titkosítási módszereket szokás alkalmazni, mint amilyen a https vagy az SSL technológia. (3) Az adatok tárolása szervereken történik, az internetes kutatóknak fontos ezek védelmét is biztosítani (Nosek et al., 2002a). Az adatlopás elleni védelmet többnyire tűzfalakkal és biztonságos autentikációs módszerekkel oldják meg.

Mintavétel interneten keresztül

Az internetes mintavétel nagyobb változatosságot mutat bármilyen laboratóriumi kísérlet adta lehetőségek eseténél. A világ bár-

mely pontjáról érkehetnek a vizsgálati személyek. Jelentősen könnyebb az internet adta lehetőségekkel vizsgálati személyeket toborozni, például a Facebook segítségével. Ugyanakkor a kutatásba önként jelentkezők önszelekciója okán megjelenő esetleges mintavételi torzítást figyelembe kell venni az adatok értelmezésekor, ha a populációra vonatkozóan következtetéseket szeretnénk levonni.

Internetes mintavétel esetén kiemelt kérdés még a kutatáshoz való hozzáférés, ami háromféle lehet. A *nyitott hozzáférés* esetében bárki elérheti a tesztet, aki rátéved az adott oldalra, ebben az esetben nem tudjuk kontrollálni a minta összetételét. A *speciális hozzáférés* esetében szelektáló kérdések előzik meg a kutatást, például a korra vagy iskolai végzettségre vonatkozóan, ám még ebben az esetben sem kiküszöbölhető a vizsgálati személyek önszelektáló torzítása. A *meghívó jellegű hozzáférés* esetében csak a vizsgálatba meghívottak számára hozzáférhető a kutatás. Ebben az esetben a kísérletvezető tudja kontrollálni a résztvevők összetételét azzal, hogy egyedi hozzáférési kódot küld a meghatározott szempontok alapján kiválasztott vizsgálati személyeknek.

Webalapú kísérleti kialakítás (design)

A laboratóriumi környezethez képest bizonyos kutatás-módszertani szempontok esetében kihívást jelent az internetes környezet. A hatékony kísérleti környezet megteremtésekor figyelembe kell venni, hogy az adott kutatás *koherens* módon illeszkedjen egy átgondolt koncepcióba, annak integrált elemeként. Másodsorban az *egyszerűsítésre* kell törekedni, minden – előre látható – szükségtelen nehezítő tényezőt lehetőség szerint ki kell zárni. A harmadik kiemelt kutatás-módszertani szempont, hogy a résztvevők *involváltsága* fennmaradjon a kísérlet során. A kísérleti

kialakításnak *konzisztenciájával* hozzá kell járulni ahhoz, hogy valamennyi kísérleti személy ugyanazokat a kísérleti feltételeket kapja (pl. hasonló hangulat, kognitív terhelés) (Aronson et al., 1990, idézi Nosek et al., 2002a). A jelen kutatásban az itt felvázolt kutatás-módszertani szempontokat igyekeztünk szem előtt tartani. A bevezető második gondolati szálát kutatási területünk, az implicit társas kogníció témájának szenteljük.

AZ IMPLICIT TÁRSAS KOGNÍCIO GYÖKEREI

Miközben a szociálpszichológusok – más tudományterületeket megelőzve – már a XX. század első harmadában feltételezték, hogy a társas viselkedést befolyásolják kognitív közvetítő folyamatok, mégis csak a *tudatos* megismerő folyamatokat kutatták, pedig a megismerés nagy része lehet *nem tudatos*. A XX. század következő két harmadában tehát a legtöbb szociálpszichológus azt vallotta, hogy az attitűdök tudatos módon működnek. Ezt az alkalmazott explicit mérőeszközök (pl. kérdőívek, tulajdonságlisták) domináns használata is alátámasztja, melyek azt feltételezik, hogy a személy be tud számolni a saját kognitív folyamatairól (Greenwald és Banaji, 1995).

1995-ben Greenwald és Banaji meghatározó tanulmányukban rámutatnak az introspekció korlátaira, s kifejtik, hogy olyan elméleti konstruktum meghatározására van szükség, amellyel integrálhatók és újraértelmezhetők a korábbi kutatások, új kutatások végezhetők és új mérőeszközök fejleszthetők ki hatására. Ezt követően a szociálpszichológia területén egyre nagyobb hangsúllyal szerepel az implicit társas kogníció fogalma. Mit is értünk alatta?

Implicit társas kognícióról akkor beszélünk, amikor az introspekció számára azonosítatlan (vagy pontatlanul meghatározott), múltbeli tapasztalatból származó nyom befolyásolja a személy válaszainak valamely kategóriáját (Greenwald és Banaji, 1995). Ebből következően a közvetlen mérés, vagyis az introspekción alapuló mérés nem alkalmas a vizsgálatára, olyan közvetett mérési eljárásokra van tehát szükség, amelyek során a vizsgálati személyekkel nem tudatjuk, mit mérünk, válaszadásuk közben minimalizáljuk a gondolkodás és az elvárások, a társadalmi kíváncsiság lehetőségeit. A kognitív pszichológia területéről, egészen pontosan a szelektív figyelem és a rövid távú memória kutatási tradíciójából nőttek ki az első tanulmányok az implicit társas kogníció területén, melyek abból indulnak ki, hogy megkülönböztethető automatikus és kontrollált megismerés (Payne és Gawronski, 2010). A kulcsfogalom tehát az, hogy az információfeldolgozás folyamatában a kontrollált folyamatok szándékos figyelmet kívánnak, nagyobb kognitív kapacitás szükséges a működésükhöz, szándékosan indítjuk vagy módosítjuk őket; míg az automatikus folyamatra kisebb figyelem irányul, korlátlan kapacitása van, nehéz rá szándékosan hatni. Az implicit memória kutatói azt találták, hogy a tanulás mélysége befolyásolja leginkább az automatikus működést. A jól megtanult elemeket könnyebb észlelni és automatikusan előhívni a memóriából, míg a kevésbé jól megtanultak nagyobb kognitív erőfeszítést igényelnek. Ezeken a feltevéseken alapul Fazio és munkatársai (Fazio et al., 1986) szociálpszichológiai aspektusú megkülönböztetése, mely szerint a jól megtanult, kvázi erős attitűdök automatikusan aktiválódnak, a gyengén megtanult, kvázi gyenge attitűdök pedig szándékosan hívhatók csak elő.

Míg az implicit memória a múltbéli tapasztalatok hatásain alapul, amit a kísérletvezető kontrollál és egy későbbi bemutatáskor közvetlenül megfigyelhető, addig az implicit társas kogníció definíciója egy múltbéli tapasztalat *nyomára* utal, ami egy későbbi választ *közvetít* (Payne és Gawronski, 2010). Például az implicit sztereotipizálás folyamatát vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy személyekről szóló sztereotip információk hatékony forrásai lehetnek a diszkriminációnak, különösen akkor, ha nem tudatosodnak (Banaji et al., 2003).

Implicit folyamatok vagy implicit mérőeljárások?

Amióta Greenwald és Banaji (1995) bevezette az implicit társas kogníció fogalmát, a terminológiával kapcsolatban vannak viták. Kezdvé az implicit fogalommal, amelyet egyes kutatók kifejezetten a mérési eljárások jellegzetességére vonatkoztatnak, tehát úgy írják le a mérési eljárást, mint ami pszichológiai attribútumokat (pl. attitűdöket) mér anélkül, hogy az alanyt megkérdezné, verbálisan beszámoltatná az adott kérdéstről (pl. Fazio és Olson, 2004, idézi Payne és Gawronski, 2010). Míg például Banaji (2001) egy olyan konstruktum leírására használja az implicit fogalmat, amely olyan feladatokon keresztül hozzáférhető, melyek megoldása nem kíván tudatos introspekción, és ami olyan pszichológiai attribútumokra vonatkozik, melyek az introspekción számára elérhetetlenek. Ezzel ő sokkal inkább a kognitív folyamatokra vonatkoztatja az implicit fogalmat. A fogalmi keveredés egyik feloldása lehet DeHouwer és Moors (2010) javaslata, miszerint a mérési eljárásokat nevezzük direktnek és indirektnek, míg a mérendő folyamatokat explicitnek és implicitnek.

INDIREKT MÉRÉSI ELJÁRÁSOK

Maradva a fent bevezetett distinkciónál, az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – bemutatunk néhány indirekt mérési módszert, köztük a tanulmányunk fókuszában álló, s egyben a leggyakrabban használt Implicit Asszociációs Tesztet is. Történetileg haladva az első indirekt mérőeljárás az értékelő előfeszítés (Evaluative Priming Task) volt. Az EPT, azaz az értékelő előfeszítéses helyzetben az előfeszítő egy attitűdtárgy (pl. fehér arc), amit rövid ideig (200 ms) exponálnak, majd felvillantanak az értékelés szempontjából kongruens (+) vagy nem kongruens (–), de jelentésében független, tehát a fehér archoz nem asszociálódó célt (pl. virág).

A vizsgálati személy annál gyorsabban mondja ki a „virág”-gal kapcsolatos értékelő asszociációját (pl. jó), minél inkább kedveli a fehér arcokat, azaz minél erősebbek az előfeszítővel kapcsolatos pozitív implicit attitűdjei (Fazio et al., 1986). Az értékelő előfeszítés a szociális kogníció területén végzett kutatásokban alkalmazott – összesen 20 – indirekt mérőeljárás között második leggyakrabban idézett (19,2%) (Nosek et al., 2011). A legtöbb kritika az alacsony megbízhatóságára vonatkozik, amit a később kidolgozott tesztek felülmúlnak. Fazio és munkatársai nagy hatású kísérletei után csak jó 10 évvel született meg a jelen tanulmány középpontjában álló IAT (Implicit Association Test).

Az Implicit Asszociációs Teszt tesztelését már 1995-ben megkezdték, végül az IAT-val kapcsolatos első tanulmány (Greenwald et al., 1998) három évre rá született meg (Banaji, 2001). Az IAT papír-ceruza verziója mellett hamar elterjedtebbé vált a számítógépes teszt. Az eljárás maga a válasz látenciáján alapul, melyet az attitűdtárgy (pl. fehér és fekete

arcok) és az értékelő dimenzió (pl. jó-rossz) párosításának folyamatában kapunk. A papír-ceruza tesztben ikszeléssel, a számítógépes változatban a párosítást billentyűzetek lenyomásával jelzi a kísérleti személy. Az értékelő dimenzió és a poláris attitűdtárgyakkal való párosítások közötti válaszgyorsaságnak a különbsége jelzi az implicit attitűd erejének mértékét. Az EPT és az IAT megegyeznek abban, hogy az értékelő asszociáció erejét tudják mérni. Kipróbálható a teszt itt: <https://implicit.harvard.edu/implicit/hungary/>.

Az IAT a leggyakrabban idézett (43,6%) indirekt mérőeljárás (Nosek et al., 2011). A legfőbb korlátja, hogy csak olyan attitűdöket tud mérni, amelyeket valamihez tudunk viszonyítani. Önmagában például a dohányzással kapcsolatos attitűdünk ezzel a módszerrel nem tesztelhető. Pont ezt a hiátus igyekszik kiigazítani a GNAT (The Go/No-go Association Task). Ezzel szemben a Go/No-go asszociációs feladat az IAT legközelebbi rokonaként, annak továbbfejlesztésével, lehetővé teszi az implicit társas kognitív folyamatok feltárását anélkül, hogy kiegészítő vagy ellentétes tárgyakat kellene bevonni. Például a feketék iránti attitűdöket nem csak a fehérek iránti attitűdökkel összevetve tudjuk mérni, hanem önmagukban is. Válasz „határidő” beépítésével a GNAT lecsereéli a reakcióidő mérését az érzékenységre mint mért függő változóra. A GNAT úgy méri az implicit attitűdöt, hogy felméri egy célkategória (pl. feketék) és egy jellegzetes tulajdonság két dimenziója (jó vagy rossz) közti asszociáció erejét (Nosek és Banaji, 2001). A GNAT idézettsége 5,2%-os az indirekt mérőeljárások közül (Nosek et al., 2011).

Figyelemre méltó még az egyik legfiatalabb az indirekt eljárások sorában, a rövidí-

tett IAT (The Brief Implicit Association Test). A BIAT az IAT egy olyan verziója, amely egyszerűsített instrukciókat használ és azzal a szándékkal került kialakításra, hogy redukálja az alanyok stratégiáinak spontán változatosságát. Az IAT hét blokkjához és 180 vagy ennél is több feladatához képest a BIAT két blokkra és kevesebb mint 80 feladatra redukálódik. Mindkét kombinált feladatot adó blokkban arra kéri a válaszadókat, hogy az IAT négy kategóriájából (fekete/fehér, jó/rossz) egyszerre csak kettőre fókuszáljanak (pl. fekete vagy jó, majd fehér vagy rossz) (Sriram és Greenwald, 2009). A fentebb felsorolt tesztek legtöbbje kipróbálható itt: <https://dw2.psyc.virginia.edu/implicit/user/yba/mtmm/tasks2.htm>.

A legfrissebb kutatási eredmények meggyőző összefüggésekről számolnak be a különböző indirekt mérőeljárások esetében. Bar-Anan és Nosek tanulmányából (2013) az derül ki, hogy az összes vizsgált módszer közül az IAT és a BIAT rendelkezik a legjobb pszichometriai mutatókkal. Az IAT méltán a leggyakrabban használt módszer belső konzisztenciája, validitása okán és azért is, mert a legkönnyebben adaptálható különböző kutatási alkalmazásokhoz. Mégsem célszerű minden kutatási kérdésben ezt az eljárást választani. Az IAT korlátai abból a struktúrából adódnak, hogy minden esetben ellentétpárok összehasonlítása a feladat (feketék-fehérek, buddhizmus-kereszténység stb.). Ez a kialakítás hozzájárul az IAT erős pszichometriai teljesítményéhez, de korlátokat is jelent a kísérleti alkalmazásban. További nehézségeket jelent, hogy az IAT érzékeny az olyan változókra, mint amilyen a bemutatás sorrendje. Az IAT-nél 16%-kal rövidebb BIAT hasonlóan jó pszichometriai mutatókkal bír, és rugalmasabban alakítható, mint a rögzítettebb formátumú IAT. A GNAT egyfelől majdnem

olyan jó pszichometriai tulajdonságokkal rendelkezik, mint az IAT és BIAT, sőt a GNAT összehasonlító verzióját tesztelve jobban bizonyított a diszkriminancia validitása. Másfelől a GNAT pszichometriai tulajdonságai jelentősen jobbak, ha a gyengén teljesítőket kizárták az elemzésből és jelentősen rosszabbak, ha a jól teljesítőket zárták ki. Ez azt jelenti, hogy a GNAT érzékenyebb arra – vagyis nem mér olyan jól –, ha például a számítógép kezelésében kevésbé jártas vizsgálati személyeket, vagy relatíve gyengébb kognitív kapacitású személyeket tesztel, így nehezebb például különböző korcsoportok közötti összehasonlításokat végezni vele. Az EPT zárja a sort, amennyiben ennek a módszernek legrosszabb a belső konzisztenciája, leggyengébb a kapcsolata más indirekt és direkt mérőeljárással, ugyanakkor vannak olyan kutatási alkalmazások, amikor ez a legjobb alternatíva (Bar-Anan és Nosek, 2013).

Ahogy láthattuk, a tudatos kontrollon kívül eső viselkedésekben, ítélezésekben megnyilvánuló implicit attitűdök mérésének számos indirekt mérési módszere kidolgozott, ezek közül jelen tanulmányban a leggyakrabban alkalmazott és egyben a legjobb pszichometriai tulajdonságokkal rendelkező Implicit Asszociációs Tesztre fókuszálunk.

AZ IMPLICIT ASSZOCIÁCIÓS TESZT

IAT az interneten

A deklaráltan oktatási és kutatási célokat szolgáló IAT weboldal Anthony Greenwald, Mahzarin Banaji és Brian Nosek laboratóriumi kutatásait kiegészítendő, 1998-ban a www.implicit.yale.edu címen jelent meg. Igen hamar nem várt népszerűsége tett szert, s már az első 4 évben 1,2 millió kitöltött teszt-

tet tudhattak maguk mögött. Banaji munkahelyváltásával párhuzamosan, 2003-ban átköltözött az oldal a www.implicit.harvard.edu/implicit címre. 2005-ben a 3 fentnevezett kutató megalapította a Project Implicit nonprofit szervezetet, mely – amellet, hogy működteti az oldalt – az internetes site tudományos támogatását nyújtja. Sean Draine fejlesztette ki az Inquisit nevű szoftvert (<http://www.millisecond.com/download/library/>), mely kísérletek százát képes gyorsan, rugalmasan kialakítani a laboratóriumi és internetes kutatás céljára is (Banaji és Greenwald, 2013).

Magyar IAT az interneten

Magyarország a Project Implicit megalakulása után három évvel, huszonkettedik országgént csatlakozott a Project Implicithez, amikor Somogyi Mónika és Ford Noémi megkezdte a teszt magyar adaptációját (Somogyi, 2008). Jelenleg 39 országban és 24 nyelven hozzáférhető ugyanaz a hét Implicit Asszociációs Teszt: rassz, nem-tudomány, borszín, országok, kor, súly, szexuális irányultság IAT (Banaji és Greenwald, 2013). Az egyes nemzetközi együttműködési partnerek ezeken kívül más témákban is tesznek elérhetővé teszteket, ilyen a magyar nyelvű oldalon a magyar-cigány nevek IAT.

A jelen kutatásban az első 5 év Rassz IAT eredményeire fókuszálunk, mely a második legnépszerűbb teszt a magyar nyelvű honlapon.

MÓDSZER

Résztvevők

Toborzás. A kutatásban részt vevő válaszadókat nem választottuk ki előre. A következő ismert csatornák segítségével jutottak el a webcímre: médiatudósítás, keresőprogramok

segítségével, tanári ajánlásra, mivel a pszichológusképzésben tananyagként szerepel a téma, szájról szájra is terjedt a lehetőség híre. A média hatása volt a legszámottevőbb. Egy az Index médiaportálon megjelent cikk (Földes, 2008) a megjelenést követő pár napon több ezer választadót vonzott a honlapra.

Demográfia. A demográfiai adatokat választható, önbeszámolós kérdésekkel szereztük, melyeket az IAT-feladatok előtt vagy után kértünk megválaszolni. A rassz IAT kutatásban 2008 februárja és 2013 februárja között részt vevő 6078 fő 93%-ának – aki megválaszolta a demográfiai kérdéseket is – 63%-a férfi, 37%-a nő volt. Érdekes megjegyezni, hogy ez éppen fordított arányt mutat az összehasonlításunk alapját szolgáló nemzetközi mintához képest, ahol a kitöltők 62%-a nő volt, és 38%-uk férfi (Nosek et al., 2007). A magyar nyelvű IAT-t kitöltők 43%-a 25 év alatti, 53%-uk 25–50 év közötti, 4%-uk 50 év fölötti. A válaszolók 98,4%-a európainak; 0,4%-a negridnek vagy mulattnak; 0,3%-a ázsainak; 0,9%-a több mint egy rasszhoz vagy más rasszhoz tartozónak vallotta magát.

Mivel a többszörös kitöltés hatással van az eredményekre (ld. később), a 6078 résztvevőből csak 4736 személy adatait használtuk fel az elemzés során.

Eszközök, ingeranyagok

Implicit Asszociációs Teszt. A Rassz IAT ingeranyagai között a fekete és fehér társadalmi csoport bemutatására összesen 12 arcot használunk, ebből 3-3 fehér és fekete férfi, valamint 3-3 fehér és fekete nő arcképét (ld. 1. melléklet). A személyiségi jogok védelme érdekében az arcképek arckreáló szoftver segítségével készültek, ennek köszönhetően nem felismerhetők az eredeti képeket szolgáltató emberek.

Önbeszámoláson alapuló direkt, explicit kérdések. Tekintve, hogy az IAT konstrukció úgy mér egy attitűdtárggyal kapcsolatos attitűdöt, hogy közben egy másikhoz kell viszonyítani (pl. fehéret a feketéhez, időset a fiatalhoz), ennek analógiájára egy ún. explicit preferencia kérdésben a válaszadóknak egyidejűleg kell meghatározni, hogy mely csoportot preferálják jobban a másikhoz képest.

Az explicit kérdések között szerepel két *termométer* vagy *hőmérőskála*. Ez esetben 0–10-ig kell a résztvevőknek külön-külön meghatározni, hogy a feketékkel, illetve a fehérekkel kapcsolatban mennyire pozitív (10), semleges (5) vagy negatív (0) érzelmet élnék meg.

A jobboldali tekintélyelvűség skála (Altemeyer, 1981) egy 15 tételes változatát adaptáltuk – ahogyan az a Project Implicit oldalán szerepel –, melyből a jelen elemzéskor azt a 11 tételt vettük figyelembe, amelyek a rassz IAT kutatástól független reliabilitásvizsgálatban beváltak.

A szociális dominancia orientáció skála (Sidanius és Pratto, 2005) egy 12 tételes változatát adaptáltuk – ahogyan az a Project Implicit oldalán szerepel –, melyből a jelen elemzéskor azt a 10 tételt vettük figyelembe, amelyek a rassz IAT kutatástól független reliabilitásvizsgálatban beváltak (ld. 2. melléklet).

Eljárás

A válaszadók a honlapon (www.implicit.harvard.edu/implicit/hungary) először áttekinthetik az IAT-re vonatkozó előzetes általános és jogi információkat, tudnivalókat. Itt az esetleges rossz érzésre, zavarra is felhívjuk a résztvevők figyelmét, amit az IAT-ből származó visszajelzés okozhat, valamint tájékoztatjuk a kitöltőket a módszer korlátairól. Ezt követően kiválaszthatnak egy feladatot

a nyolc teszt közül. Ezután a program véletlenszerűen mutatja be először vagy az IAT-feladatot, vagy a hozzá kapcsolódó direkt kérdéseket. A résztvevők 8–12 perc alatt végezhetnek az indirekt feladattal és a direkt kérdésekkel, ami után kapnak egy visszajelzést az IAT tesztben született preferenciájukról, s ezt összehasonlíthatják a rassz IAT-t kitöltő számos korábbi résztvevő adatával.

Implicit Asszociációs Teszt. Az IAT esetünkben azt méri, hogy milyen erős asszociációi vannak a résztvevőnek 2 attitűdtárgy (fekete vagy fehér arcok) és 2 értékelő attribútum (jó vagy rossz) között. A különböző attitűdtárgyak és attribútumok példái (arcok és szavak) a számítógép képernyőjének közepén jelennek meg, és a résztvevőknek az a feladata, hogy a billentyűzet 2 gombjának segítségével – amilyen gyorsan csak lehetséges – kategorizálják őket a fenti 4 kategória valamelyikébe.

Hét blokkban jelennek meg a feladatok:

1. 20 feladat az attitűdtárgyak példáinak szortírozására (pl. fekete arcok felvillanása esetén E gomb, fehér arcok felvillanása esetén I gomb megnyomása)
2. 20 feladat az értékelő attribútumok példáinak szortírozására (pl. jó szavak felvillanása esetén E gomb, rossz szavak felvillanása esetén I gomb megnyomása)
3. 20 feladat mind a 4-féle példa szortírozására, egy attitűdtárgy egy értékelő attribútummal kapcsolódik az egyik gombhoz, s a másik attitűdtárgy a másik értékelő attribútummal kapcsolódik a másik gombhoz (pl. fekete arcok vagy jó szavak felvillanása esetén E gomb, fehér arcok vagy rossz szavak felvillanása esetén I gomb megnyomása)
4. 40 feladat ugyanazzal a szortírozási szabállyal, mint a 3. blokkban
5. 40 feladat ugyanúgy az attitűdtárgyak példáinak szortírozására, mint az 1. blokk-

ban, csak megfordítva (pl. fehér arcok felvillanása esetén E gomb, fekete arcok felvillanása esetén I gomb megnyomása)

6. 20 feladat mind a 4-féle példa szortírozására, egy attitűdtárgy egy értékelő attribútummal kapcsolódik az egyik gombhoz, s a másik attitűdtárgy a másik értékelő attribútummal kapcsolódik a másik gombhoz, csak az 5. blokkban történt cserének megfelelően (pl. fehér arcok vagy jó szavak felvillanása esetén E gomb, fekete arcok vagy rossz szavak felvillanása esetén I gomb megnyomása)

7. 40 feladat ugyanazzal a szortírozási szabállyal, mint a 6. blokkban.

A 3., 4., 6., 7. blokkok képezik elsősorban az elemzés tárgyát. Ha a résztvevő gyorsabban reagál akkor, amikor a fekete arcok és a rossz szavak kapcsolódnak ugyanahhoz a billentyűhöz (és fehér arcok a jó szavakkal a másikhoz), akkor ez feltételezi a fehér arcok implicit asszociációját a fekete arcokhoz képest. Mivel a korábbi kutatások tanúsága szerint (Greenwald et al., 1998; Lane et al., 2007; Bar-Anan és Nosek, 2013) az ingerek bemutatási sorrendjének van hatása az eredményekre, ezt a hatást kompenzálандó, a vizsgálatban részt vevők random sorrendben kapták a feladatokat. Volt, aki a fekete-rossz/fehér-jó párosítással kezdte az IAT-t (3., 4. blokk), majd a második feladatában fehér-rossz/fekete-jó párosítást (6., 7. blokk) kellett végigcsinálnia, másoknál pedig pont fordítva.

Az internetes adatgyűjtés sajátosságai

Ez a kutatás nyitott hozzáféréssű, a klasszikus laboratóriumi vizsgálatokkal szemben mindenki számára hozzáférhető, ebből fakadóan a válaszadók maguk döntötték el, hogy részt vesznek a kutatásban, erre nem lettek előre felkérve, s ugyanazok a személyek ugyanazt

a feladatot (esetünkben a rassz IAT-t) többször is elvégezhetnék különböző időpontokban. Tekintettel arra, hogy ennek a tényezőnek az eredményekre szignifikáns hatása van, az elemzéseink során csak azoknak a személyeknek az adataival foglalkoztunk, akik életükben először töltöttek ki IAT-t (ld. később).

Önszelektálás. A tény, hogy a kutatás alanyai maguk jelentkeznek a vizsgálatban való részvételre, kizárja azt a lehetőséget, hogy a minta véletlenszerű legyen. Az iskolai végzettség tekintetében például a következő torzítás mutatkozik a népesség arányaihoz képest. Míg a KSH adatait alapul véve (KSH, 2011) a magyar népesség 40,1%-ának van legalább érettségije és 28%-a rendelkezik főiskolai vagy egyetemi diplomával, mintánk 35,7%-a legalább érettségizett és 54,3%-a rendelkezik vagy főiskolai/egyetemi diplomával, vagy emellett egyéb fokozattal. Azonban ha a később ismertetésre kerülő elemzést tekintjük, azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség kis hatásmérettel bír az explicit és az implicit eredményekre nézve. Az önszelektálás ellenére mindenképpen változatosabb egy ilyen minta, mint a gyakran alkalmazott egyetemi hallgatókból álló homogén minták. S a legnagyobb előnye a webalapú adatszerzésnek a szokásosnál nagyobb elemszámú minta.

Többszöri részvétel. Az oldal korlátlan hozzáférése okán ellenőrizetlen volt, hogy egy vizsgálati személy hányszor vett részt a vizsgálatban. Míg ez a nagy nemzetközi összehasonlítások esetén nem hozott szignifikáns különbséget (Nosek et al., 2002b), addig a jelen kutatásban, ahol az elemszámok csekélyebbek, igen. Az eredmények között alább ezt is bemutatjuk.

Elemzések

Az asszociációk erősségére vonatkozó mérések esetében a Greenwald és mtsai (2003) által kifejlesztett algoritmust alkalmaztuk, melynek eredménye egy speciális mutató, a D-érték. Ez a mutató kapcsolatban áll a szignáldetekciós elméletben alkalmazott d' méréssel, valamint az átlagok közötti különbségek hatásméretét jelölő Cohen-féle d-értékkel (Cohen, 1992; Greenwald et al., 2006). Természetesen az elemzésben csak azok a válaszadók vettek részt, akik végig jól követték az utasításokat és be is fejezték a tesztet. Azokat a próbákat, ahol a reakcióidő 10 000 ms-nál nagyobb vagy 400 ms-nál kisebb volt, eltávolítottuk. Azokat a résztvevőket is eltávolítottuk az elemzésből, akiknek minden próbáját figyelembe véve több mint 10%-ban kisebb volt a reakcióidő 300 ms-nál. Minden résztvevőnek a D-értéke az IAT kétféle tömbjében kapott reakcióidők átlagából született meg. Konkrétabban a résztvevőknek a két ingerpárosítás feltételben mutatott átlagos válaszlatenciái közötti különbség, azaz a 3. és a 6. blokk átlagos reakcióidő-különbségei, osztva ezen két blokk minden feladatának szórásával; valamint a 4. és a 7. blokk átlagos reakcióidő-különbségei, osztva ezen két blokk minden feladatának szórásával, s végül ezt a két hányadost átlagolva. Az így született D-érték -2 és $+2$ között mozoghat attól függően, hogy az IAT feladatban melyik feltételt volt könnyebb megtanulni a résztvevőnek. A 0 érték azt jelenti, hogy a két feltételben nem volt különbség a válaszlatenciákban, míg a pozitív vagy negatív értékek az egyik vagy másik csoport preferenciájaként értelmezhetők (Greenwald et al., 2003) (ld. 1. táblázat).

1. táblázat. Az IAT D-értékének kiszámítására vonatkozó algoritmus (Greenwald, 2003)

1.	Törli azokat a próbákat, ahol 10 000 ms-nál hosszabb a reakcióidő
2.	Nem ad értékelést azoknak a személyeknek, akiknek próbái több mint 10%-ában rövidebb volt a reakcióidő 300 ms-nál
3.	Kiszámolja a szórást a 3. és 6., valamint a 4. és 7. blokk minden próbájára
4.	Kiszámolja az átlag-válaszlatenciákat a 3., 4., 6., 7. blokkokban
5.	Kiszámolja az átlagok közötti különbségeket (6. blokk átlaga–3. blokk átlaga) és (7. blokk átlaga–4. blokk átlaga)
6.	Minden kapott különbséget eloszt a hozzá tartozó szórással
7.	$D = a$ kapott két hányados átlaga

Adatközlés

A nagy elemszámú minta okán a szignifikanciasziteknek nem sok értelmük van, mivel a legkisebb különbség is szignifikáns lehet, emiatt átlagos hatásokat és hatásméreteket közlünk (Cohen, 1992), Spearman-féle r korrelációk (a normális eloszlás hiánya miatt) és η_p^2 formájában.

EREDMÉNYEK

Normalitásvizsgálat

A normalitásvizsgálatban a Kolmogorov–Smirnov-próba és a Shapiro–Wilk-próbák szignifikánsak voltak ($\alpha < 0,001$) az általunk vizsgált 4 célváltozó esetén, tehát az adatok nem normális eloszlásúak, s erre való tekintettel a továbbiakban nem paraméteres eljárásokat alkalmazunk.

Korábbi IAT vizsgálatban való részvétel hatása

A többszöri részvétel kiküszöbölésére a következő kérdést használtuk: „Hány IAT-t töltött már ki korábban?” Aki erre a kérdésre azt válaszolta, hogy legalább egyszer oldott már meg ilyen feladatot, azt kivettük a teljes mintából. Az így született ún. konzervatív minta ($N = 4736$ fő), valamint a teljes minta ($N = 6078$)

összehasonlítását tekintve az általunk vizsgált direkt és indirekt mérésekből kapott kiemelt négy célváltozóból 3 esetben szignifikáns különbség ($p < 0,001$) mutatkozott a mediánok egyenlőségét tesztelő Mann–Whitney-próbában (IAT esetében $U = 2\,668\,677$; fekete termométer esetében $U = 2\,593\,873,5$; fehér termométer esetében $U = 2\,629\,938,500$). Csak az explicit preferencia esetében ($U = 2\,079\,922,5$) nincs szignifikáns eltérés ($p > 0,05$) a mediánok között. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy nem elhanyagolható annak a tényezőnek a hatása, hogy a vizsgálatban részt vevő személy hányadszor vesz részt hasonló vizsgálatban. Tekintettel a fenti eredményekre a további elemzéseket a konzervatív mintán, csak azokkal a vizsgálati személyekkel folytattuk le, akik saját bevallásuk szerint először töltötték ki IAT-t.

Az indirekt mérés eredményei

A rassz IAT-ben a résztvevők jó vagy rossz szavak osztályozásával egy időben osztályoztak fekete vagy fehér arcokat. Az IAT-hatás arra utal összességében, hogy a válaszadók átlagosan automatikus szinten a fehéreket preferálják a fekete arcokkal szemben ($M = 0,47$; $SD = 0,41$) (ld. 3. ábra), ami a nemzeti közti eredményekkel megegyező irányú implicit attitűdöt fejez ki ($M = 0,37$; $SD = 0,43$) (Nosek, 2007).

Direkt mérések eredményei

A relatív fehér- vagy feketepreferenciára vonatkozó direkt kérdés (ún. explicit preferencia változó, mely értéke 1-től 7-ig terjedt) átlaga 4,78 (SD = 1,036), ami szintén a fehérek enyhe átlagos preferenciáját mutatja. Emellett a fehér termométer (értéke 0-tól 10-ig terjedt) átlaga 6,16 (SD = 1,686), míg a fekete termométer (értéke 0-tól 10-ig terjedt) átlaga 5,07 (SD = 1,886).

A nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében Greenwald et al., (2006) eljárása alapján kreáltunk egy összevont explicit változót a célzottan a fehérekre és feketékre vonatkozó 3 direkt kérdés változóiból (ld. 2. melléklet). Különbséget képeztünk a két 11 pontos termométer változóból, ezt elosztottuk saját szórásával; majd a -2-től 2-ig transzformált, eredetileg 7 pontos explicit preferencia változót is elosztottuk saját szórásával; s végül ezt a két hányadost átlagoltuk. Inentől ezzel az egyszerűsített explicit változóval is számoltunk, explicit D néven.

Direkt méréseink között a Szociális Dominancia Orientáció skála esetében a mintában azoknak az eredményét vettük figyelembe, akik a skála reliabilitásvizsgálatában magas Cronbach α értékekkel rendelkező tételeket töltötték ki (N = 2277), ugyanis a program – tekintettel az idői korlátokra – a 12 tétel közül mindannyiszor csak 5 random módon kiválasztott tételt kínált fel a vizsgálati személyeknek. A Jobboldali Tekintélyelvűség Skála esetében hasonlóan jártunk el (N = 1033) (ld. 2. melléklet).

Direkt és indirekt mérések eredményei demográfiai tükröben

A különböző attitűdök tekintetében a *nemi különbségek* a fehér termométer változó kivételével ($p > 0,05$) szignifikánsak voltak

($p < 0,001$) az egy szempontos varianciaanalízis alapján, ám ez a különbség gyenge hatásmérettel ($\eta_p^2 = 0,021$) bír az explicit attitűd tekintetében, az implicit attitűdök tekintetében pedig elhanyagolható a nem hatásmérete ($\eta_p^2 = 0,005$). Ez a hatásméret a nemzetközi adatokat tekintve nagyon hasonlóan alakul a rassz IAT esetében: az explicit attitűdöt tekintve kicsinek számít ($\eta_p^2 = 0,015$), az implicit attitűdnél pedig elhanyagolható ($\eta_p^2 = 0,007$) (Nosek et al., 2007).

A Spearman-féle korreláció eredményei szerint az *életkorral* sem az explicit ($\rho = -0,026$), sem az implicit attitűdök ($\rho = -0,021$) nem korrelálnak. A különböző *korcsoportok* hatásmérete is elenyésző mind az implicit attitűd tekintetében ($\eta_p^2 = 0,003$), mind az explicit attitűdöt vizsgálva ($\eta_p^2 = 0,006$). Ez az eredmény a nemzetközi adatokat szemlélve még inkább a jelentéktelen hatásméret irányába mutat mindkét típusú attitűd esetében ($\eta_p^2 = 0,000$) (Nosek et al., 2007).

Az explicit ($\rho = 0,082$) és az implicit attitűdök ($\rho = 0,04$) a magyar adatokat vizsgálva a *vallásosság mértékével* sem korrelálnak. A *vallási hovatartozás* – hasonlóan a nemhez – az implicit attitűd tekintetében elenyésző hatásméretet mutat ($\eta_p^2 = 0,007$), míg az explicit attitűdöt tekintve kicsi a hatásmérete ($\eta_p^2 = 0,024$).

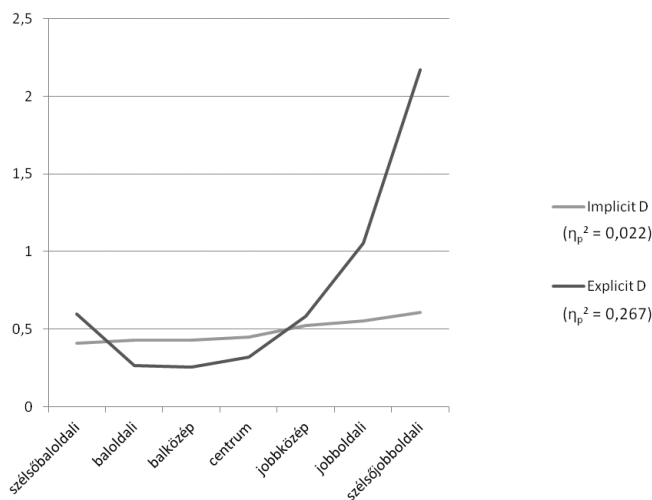
Az *etnikai hovatartozás* hatásmérete a magyar mintán elenyésző mind az implicit attitűd tekintetében ($\eta_p^2 = 0,006$), mind az explicit attitűdöt vizsgálva ($\eta_p^2 = 0,008$). Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a magyar nyelvű IAT kitöltői 98%-ban többségi magyarnak vallották magukat, míg az összehasonlításunk alapját szolgáló nemzetközi adatokat szolgáltató résztvevőknek csak 72%-a volt többségi, fehérbőrű amerikai, s itt egy közepes hatásmérettel lehet számolni ($\eta_p^2 = 0,087$) (Nosek et al., 2007).

Az *iskolai végzettség* hatásmérete sem éri el a kis mértéket sem az implicit attitűd tekintetében ($\eta_p^2 = 0,003$), sem az explicit attitűdöt vizsgálva ($\eta_p^2 = 0,005$).

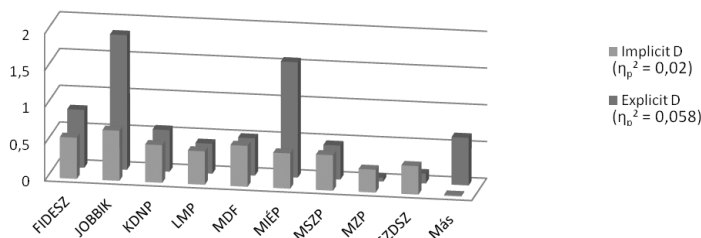
A *politikai identitás* az eddigi tényezők-höz képest jelentősebb kapcsolatot mutat a mért attitűdökkel: minél inkább a szélső-jobboldal irányába tart a válaszadók identitása, annál erőteljesebb fehérpreferenciáról számolnak be (ld. 1. ábra). Az összevont explicit mutatóban nemcsak szignifikáns különbség van a különböző politikai identitású csoportok véleménye között ($F = 182,779$; $p < 0,001$), de ez a hatásméret nagyon erős ($\eta_p^2 = 0,267$). A szociális dominancia orientáció tekintetében az egyes csoportok közötti szignifikáns különbség ($F = 18,118$; $p < 0,001$) mellett a hatásméret közepes ($\eta_p^2 = 0,065$). A jobboldali tekintélyelvűség skálán az egyes csoportok közötti szignifikáns különbség ($F = 11,338$; $p < 0,001$) mellett a hatásméret közepes ($\eta_p^2 = 0,116$). Az IAT tesztben is szignifikáns a különbség az egyes csoportok között ($F = 13,668$; $p < 0,001$), de ez

egy kicsi hatásméretnek számít ($\eta_p^2 = 0,022$). A nemzetközi mérések ugyan a politikai orientációt 6 pontos Likert-skálán nézték a liberális és a konzervatív szélső értékekkel, mégis érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy a hatásmérek mind az explicit ($\eta_p^2 = 0,031$), mind az implicit mérés esetében ($\eta_p^2 = 0,011$) kicsik voltak (Nosek et al., 2007).

Az elemzésben részt vevők közül 1787-en válaszoltak a politikai párttagságra vonatkozó kérdésre is. Az összevont explicit mutató esetében mért szignifikáns különbség ($F = 10,0$; $p < 0,001$) a különböző párttagságú csoportok véleménye között közepes hatásmérettel bír ($\eta_p^2 = 0,058$), míg az implicit mutató esetében mért szignifikáns különbség ($F = 3,647$; $p < 0,001$) a különböző párttagságú csoportok véleménye között kicsi hatásméretet mutat ($\eta_p^2 = 0,02$). A 2. ábrán látható, hogy a Jobbik és a MIÉP szimpatizánsai különösen az önbeszámoláson alapuló kérdések esetében kiugróan szélsőségesen nyilatkoztak a feketék és a fehérek preferenciájának kérdésében.

1. ábra. Az explicit és implicit attitűdök átlagai a politikai identitás függvényében

2. ábra. Az explicit és implicit attitűdök átlagai a párttagság függvényében

Direkt és indirekt mérések eredményeinek kapcsolata

A korábbi kutatásokkal (Greenwald et al., 1998; Banaji, 2001; Nosek et al. 2002b; Nosek et al., 2007) összhangban lévő eredmény a jelen kutatásban is az implicit és explicit mutatók alacsony korrelációja ($\rho = 0,26$) (ld. 2. táblázat).

A nemzetközi összevetés mellett csak a magyar mintán bemutatjuk az implicit és explicit mutatók közötti összefüggést a szociális dominancia orientáció (SDO) és a jobboldali tekintélyelvűség (RWA) skáláival is (ld. 3. táblázat). Az adatok tanúsága szerint az explicit és az implicit mutatók közötti korreláció hatásmérete a legnagyobb (Cohen $d = 0,53$).

MEGVITATÁS

A rassz IAT kutatásban született magyar adatok a legtöbb vonatkozásban hasonló tendenciákat mutatnak, mint a nagy elemszámú nemzetközi kutatásokban mért adatok. A vizsgálatban részt vevők átlagosan fehér arcokat, a számukra ismerősebb, többségi embereket preferálják mind az explicit, mind az implicit mérések tanúsága szerint. A leginkább figyelemreméltó eredmény a magyar mintán a politikai identitás vonatkozásában született: a hazai mintában a résztvevők po-

litikai identitása különösképp a direkt mérési eljárások esetében nagyobb hatásméretet mutatott, azaz minél inkább szélsőjobboldali a vizsgálatban részt vevő identitása, annál szélsőségesebben képviseli a fehérek preferenciáját és nem leplezi egyben a feketékkel szembeni ellenérzését.

Jogos kérdésként merülhet fel, hogy vajon ugyanezek az eredmények születtek volna-e akkor is, ha a vizsgálati személyek a laboratóriumban, ellenőrzött körülmények között végzik el a feladatokat.

Nemzetközi eredmények azt bizonyítják, hogy az interneten kapott eredmények összhangban vannak a laboratóriumi kutatások eredményeivel, feltéve, hogy a következtéseket körültekintően vonjuk le (Nosek et al., 2000); magyar mintán még nem állnak rendelkezésre ezt bizonyító adatok.

Az internetes és a laboratóriumi körülmények között gyűjtött adatok abban a tekintetben is összecsengenek, hogy az implicit attitűdök változatos összefüggéseket mutatnak az explicit attitűdökkel, erősebb kapcsolat mutatkozik a politikai és a matematikai attitűdök területén, és gyengébb kapcsolat figyelhető meg az életkorral, a rasszokkal (Nosek et al., 2007), valamint az önértékeléssel kapcsolatos attitűdök területén (Nosek et al., 2000).

Az eredmények értelmezésekor fontos újra elgondolkodnunk az IAT reliabilitásával, validitásával kapcsolatos kutatásokról is.

2. táblázat. Magyar és nemzetközi (Nosek et al., 2007) implicit és explicit attitűdök összevetése

Rassz IAT			Implicit			Explicit		I-E
	N	M	SD	d	M	SD	d	r
Nemzetközi	732 881	0,37	0,43	0,86	0,26	0,73	0,36	0,31
Magyar	4 736	0,47	0,41	1,14	0,39	0,92	0,42	0,26

3. táblázat. A direkt és indirekt mérőeljárások eredményeinek kapcsolatairól

		Explicit D	Implicit D	SDO össz.	RWA össz.
Explicit D	Spearman's rho	1,000	,259**	,241**	,123**
	p	.	,000	,000	,003
	N	1637	1637	1624	573
Implicit D	Spearman's rho	,259**	1,000	,123**	,113**
	p	,000	.	,000	,003
	N	1637	2277	1920	667
SDO össz.	Spearman's rho	,241**	,123**	1,000	,178**
	p	,000	,000	.	,000
	N	1624	1920	1920	667
RWA össz.	Spearman's rho	,123**	,113**	,178**	1,000
	p	,003	,003	,000	.
	N	573	667	667	667

Számos kutatás foglalkozik a teszt-reteszt reliabilitással, 0,25–0,69 között mozgó korrelációs értékeket mutattak az 1 napon, 1 héten, 2 héten, 1 hónapon, 1 éven belül ismételt vizsgálatok (Lane et al., 2007). Más indirekt mérőeljárásokkal történő összehasonlító vizsgálatok eredményei szerint az IAT rendelkezik a legerősebb belső konzisztenciával, validitással, és az IAT a legjobban adaptálható különböző kísérleti feltételekhez (Bar-Anan és Nosek, 2013).

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy ha az IAT mint tesztkonstrukció megbízható és érvényes feladatnak bizonyul is, ez nem jelenti azt, hogy bármelyik egyszerű IAT-feladat a legjobb mérője az adott célkonstrukciónak. Ennek okán alkalmaztunk mi is a nemzetközi szakirodalommal összhangban direkt mérőeljárásokat is a téma alaposabb feltérképezése céljából.

Attitűdinális disszociáció

A direkt és indirekt mérőeljárások eredményeinek együttjárása hullámzó, esetünkben (a magyar mintán $r = 0,26$) alacsony. Az attitűdinális disszociáció jelenségére különböző magyarázatok léteznek. A *szimpla reprezentáció* mellett állást foglalók szerint egyetlen attitűd különféle méréseiről van szó, amit különböző extraattitűdinális folyamatok befolyásolnak, s ez okozza a disszociációt. A *kettős reprezentáció* hívei szerint a különböző mérések az attitűdök különböző formáira vonatkoznak (tudatos vs. tudattalan, explicit vs. implicit). A kettős reprezentáció elképzelésének egy változata szerint az önbeszámoláson alapuló mérések a személyes attitűdökre reflektálnak, míg az IAT a nem attitűdinális kulturális vagy szemantikus tudásra (Greenwald és Nosek, 2008).

Devine (1989) is ehhez hasonló vélemény van, amikor megkülönbözteti a sztereotípiáról való tudást és a sztereotípiát jóváhagyását. Bárhol élünk is a világban, elkerülhetetlenül megtanuljuk az adott kultúra sztereotípiáit, ami azt jelenti, hogy a sztereotípiák automatikusan mindenkinél aktiválódnak, a személyesen jóváhagyott hiedelmek viszont az egyén értékeinek és motivációinak függvényében változnak.

Ez a kérdés még nem teljesen tisztázott, számos kutatás és elméleti finomítás szükséges a kikristályosításához, mégis ha számot vetünk azzal, ahol 2013-ban tart a szociálpszichológia, leszögezhetjük, hogy McGuire (1998) nem állt távol az igazságtól, amikor 20 éve kijelölte a jelen korszak fő kutatási témáját, valamint megjósolta, hogy az elméletek és módszerek a rendszerek elemzésére fognak koncentrálni.

SUMMARY

APPLYING THE RACE IMPLICIT ASSOCIATION TEST (RACE IAT) IN A HUNGARIAN SAMPLE

Background and aims: Since the first publication of the Implicit Association Test (IAT) the indirect measurement methodology evolved substantially in the field of social cognition. The aim of this study is to compare Hungarian research data to international results of the Race IAT measuring the preferences of black or white faces collected in the past five years by the server of Project Implicit (<https://implicit.harvard.edu/implicit/hungary/>). *Methods:* IAT is a typical psychological research method that can be used online through the Internet. The IAT can be easily adapted to different areas such as social attitudes, stereotypes, political attitudes or self-esteem. In addition, it has low administration overhead and acceptable reliability, which is usually a little lower than those of most conventional questionnaires. *Results:* Both the direct and indirect measurement methods of the 4736 participants show that on average the white, European and familiar faces are preferred. While this attitude is not influenced by age and religion, extreme right-wing respondents do not hide their white preference and repugnance against black people. In particular, self-reported measures of political attitudes showed high effect-size. *Discussion:* Since previous studies proved that data collected over the Internet are corresponded to those gained under laboratory conditions, the results should be interpreted carefully also taking into account that the research sample consists of voluntary participants.

Keywords: research in internet, Implicit Association Test, Race IAT, Likert attitude scale

IRODALOM

- ALTEMEYER, B. (1981): *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press, Winnipeg.
- BANAJI, M. R. (2001): Implicit attitudes can be measured. In ROEDIGER, H. L., NAIRNE, J. S., NEATH, I., SUPRENANT, A. (eds.): *The nature of remembering: Essays in honor of Robert G. Crowder*. American Psychological Association, Washington DC. 117–149.
- BANAJI, M. R., HARDIN, C., ROTHMAN, A. J. (2003): Implicit sztereotipizálás a személyekről alkotott ítéletekben. In BANAJI, M. R. (szerk.): *Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák*. Osiris Kiadó, Budapest. 64–90.
- BANAJI, M. R., GREENWALD, A. G. (2013): *Blindspot: Hidden biases of good people*. Delacorte Press, Cambridge.
- BAR-ANAN, Y., NOSEK, B. A. (2013): A comparative investigation of seven indirect measures of social cognition. (*In press*)
- COHEN, J. (1992): A power primer. *Psychological Bulletin*, 112, 155–159.
- DE HOUWER, J., MOORS, A. (2010): Implicit measures: Similarities and differences. In GAWRONSKI, B., PAYNE, B. K. (eds.): *Handbook of implicit social cognition: Measurement, theory, and applications*. Guilford Press, New York, NY. 1–15.
- DEVINE, P. G. (1989): Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5–18.
- FAZIO, R. H., SANBONMATSU, D. M., POWELL, M. C., KARDES, F. R. (1986): On the automatic activation of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 229–238.
- FÖLDES A. (2008. április 3.): Rasszista vagy? <http://index.hu/tudomany/iat0401/> (*Letöltve: 2014. február*).
- GAWRONSKI, B., PAYNE, B. K. (eds.) (2010): *Handbook of Implicit Social Cognition: Measurement, Theory, and Applications*. Guilford Press, New York.
- GREENWALD, A. G., BANAJI, M. R. (1995): Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4–27.
- GREENWALD, A. G., NOSEK, B. A. (2008): Attitudinal dissociation: What does it mean? In PETTY, R. E., FAZIO, R. H., BRINOL, P. (eds.): *Attitudes: Insights from the New Implicit Measures*. Erlbaum, Hillsdale, NJ. 65–82.
- GREENWALD, A. G., MCGHEE, D. E., SCHWARTZ, J. L. K. (1998): Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464–1480.
- GREENWALD, A. G., NOSEK, B. A., BANAJI, M. R. (2003): Understanding and using the Implicit Association Test 1.: An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 197–216.
- GREENWALD, A. G., NOSEK, B. A., SRIRAM, N. (2006): Consequential validity of the Implicit Association Test: Comment on the article by Blanton and Jaccard. *American Psychologist*, 61, 56–61.
- http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 (2011) (*Letöltve: 2014. február*).
- LANE, K. A., BANAJI, M. R., NOSEK, B. A., GREENWALD, A. G. (2007): Understanding and using the Implicit Association Test IV.: What we know (so far) about the method.

- In WITTENBRINK, B., SCHWARTZ, N. (eds.): *Implicit measures of attitudes*. The Guilford Press, New York, NY. 59–102.
- MCGUIRE, W. J. (1998): A pol-pszí kapcsolat: egy hosszú történet három szakasza. In HUNYADY GY. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 20–41.
- NOSEK, B. A., CUNNINGHAM, W., BANAJI, M. R., GREENWALD, A. G. (2000): Measuring Implicit Attitudes on the Internet. *Meeting for the Society of Personality and Social Psychology*. February 2000, Poster, Nashville, TN.
- NOSEK, B. A., BANAJI, M. R. (2001): The go/no-go association task. *Social Cognition*, 19, 161–176.
- NOSEK, B. A., BANAJI, M. R., GREENWALD, A. G. (2002a): E-Research: Ethics, security, design, and control in psychological research on the internet. *Journal of Social Issues*, 58, 161–176.
- NOSEK, B. A., BANAJI, M. R., GREENWALD, A. G. (2002b): Harvesting inter group attitudes and stereotypes from a demonstration website. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 6, 101–115.
- NOSEK, B. A., SMITH, F. L., HANSEN, J. J., DEVOS, T., LINDNER, N. M., RATLIFF (RANGANATH), K. A., SMITH, C. T., OLSON, K. R., CHUGH, D., GREENWALD, A. G., BANAJI, M. R. (2007): Pervasiveness and correlates of implicit attitudes and stereotypes. *European Review of Social Psychology*, 18, 1–53.
- NOSEK, B. A., HAWKINS, C. B., FRASIER, R. S. (2011): Implicit social cognition: from measures to mechanisms. *Social Trends in Cognitive Sciences*, 15, 152–159.
- PAYNE, B. K., GAWRONSKI, B. (2010): History of implicit social cognition. In GAWRONSKI, B., PAYNE, B. K. (eds.): *Handbook of implicit social cognition: Measurement, theory, and applications*. Guilford Press, New York, NY. 1–15.
- SIDANIUS, J., PRATTO, F. (2005): *A társadalmi dominancia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- SOMOGYI M. (2008): A szubjektum objektívebb mérése. Az Implicit Asszociációs Teszt hazai adaptációja. *Mi/Más Konferencia, Eger, március 19–20*.
- SRIRAM, N., GREENWALD, A. G. (2009): The Brief Implicit Association Test. *Experimental Psychology*, 56, 283–294.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: A raszsz IAT ingeranyagai

Címkék	Ingerrek
Raszszokkal kapcsolatos attitűdök (arcok) Európai amerikaiak:	3 férfi 3 nő
Afriikai amerikaiak:	3 férfi 3 nő
Értékelő tételek:	Élvezet, Szerelem, Béke, Csodálatos, Gyönyör, Ragyogó, Nevetés, Boldog
Jó	Gyötrődés, Rettenetes, Szörnyű, Undok, Gonosz, Borzasztó, Hiba, Bántalom
Rossz	

2. melléklet: A kérdőív tételei

Demográfiai kérdések:

Nem, életkor, ország állampolgárság szerint, ország lakóhely szerint, etnikai hovatartozás, raszsz, iskolai végzettség területe, foglalkozás, vallási hovatartozás, vallásosság mértéke, politikai identitás, párthovatartozás

Önbeszámoláson alapuló direkt/explicit kérdések:

Explicit preferencia: Melyik állítás jellemzi Önt leginkább?

Erősen preferálok a fehér embereket a fekete emberekhez képest.

Közepesen erősen preferálok a fehér embereket a fekete emberekhez képest.

Enyhén preferálok a fehér embereket a fekete emberekhez képest.

Egyformán kedvelem a fekete és a fehér embereket.

Enyhén preferálok a fekete embereket a fehér emberekhez képest.

Közepesen erősen preferálok a fekete embereket a fehér emberekhez képest.

Erősen preferálok a fekete embereket a fehér emberekhez képest.

Termométer: Osztályozza 0–10-ig!

Milyen érzelmeket ébresztenek Önben a fekete emberek?

Milyen érzelmeket ébresztenek Önben a fehér emberek?

Szociális Dominancia Orientáció Skála (Sidanius és Pratto, 1999; ford.: Somogyi M., Ford N., 2008)

Az alábbi tételekkel kapcsolatosan 1–6-ig kellett osztályozni az egyetértést/egyet nem értést.

1. Vannak alacsonyabb- és felsőbbrendűek.
2. Ahhoz, hogy elérd a célod, néha szükséges erőszakot alkalmazni más csoportokkal szemben.
3. Helyénvaló, hogy egyes csoportok több esélyt kapnak az életben másoknál.
4. Ahhoz, hogy boldoguljunk az életben, néha át kell gázolnunk másokon.
5. Ha bizonyos csoportok a helyükön maradnának, kevesebb problémánk volna.
6. Talán jó, hogy egyes csoportok fent vannak, mások meg lent.
7. Néha bizonyos csoportokat a helyükön kell tartani.

8. Minden csoportnak egyenlő esélyt kellene adni az életben.
 9. Mindent meg kellene tennünk annak érdekében, hogy egyenlővé tegyük a feltételeket a különböző csoportok számára.
 10. Kevesebb problémánk volna, ha az emberekkel egyenlőbben bánnánk.
 11. A lehetőségekhez képest a jövedelmek kiegyenlítésére kell törekednünk.*
 12. Nem jó, ha van uralkodó csoport a társadalomban.*
- A *-gal jelölt tételek jelen elemzésben nem szerepeltek, mert a reliabilitásvizsgálatban nem volt elfogadható a skálához való illeszkedésük.

Jobboldali Tekintélyelvűség Skála (Altemeyer, 1981; ford.: Somogyi M., Ford N., 2008)

Az alábbi tételekkel kapcsolatosan 1–6-ig kellett osztályozni az egyetértést/egyet nem értést.

1. Hazánknak szüksége lenne egy erőskezü vezetőre, hogy megsemmisítse a társadalomban napjainkban uralkodó radikális és erkölcstelen áramlatokat.
2. Hazánknak szabad gondolkodókra lenne szüksége, akiknek van bátorságuk szembeállni a dogmákkal, még akkor is, ha ez sok embert felháborít.
3. A „bejáratott módszerek” és a „hagyományos értékek” még mindig az életvitel legjobb alapjai.
4. Társadalmunk jobban járna, ha toleranciát és megértést mutatnánk a hagyományostól eltérő értékek és vélemények iránt.
5. Szigorúan követni kell Isten törvényeit az abortuszról, a pornográfiáról és a házasságról, azok megszegését büntetni kell, mielőtt még késő lenne.
6. A társadalomnak nem erős vezetőre, mint inkább nyitottságra van szüksége az emberek másképp gondolkodásának irányában, mivel a világ nem annyira gonosz vagy veszélyes.
7. A legjobb lenne, ha az újságokat cenzúráznák, hogy az emberek ne tudjanak destruktív és felforgató anyagok birtokába jutni.
8. Sok jó ember ellenszegül az államnak, kritizálja az egyházat és elutasítja a „hagyományos életvitelt”.*
9. Elődeinknek több köszönettel tartozunk azért, ahogyan felépítették társadalmunkat, és véget kell vetnünk a társadalmat romboló erőnek.
10. Az embereknek kevesebb figyelmet kell szentelniük a Bibliára és a vallásra, helyett fejleszteniük kell saját erkölcsi értékrendjüket.*
11. Sok radikális, erkölcstelen ember próbál pusztítani; a társadalomnak meg kell őket állítani.
12. Jobb elfogadni a rossz irodalmat, mint cenzúrázni azt.*
13. A tények azt mutatják, hogy erősebben kell fellépünk a bűnözés és a szexuális erkölcstelenség ellen, hogy fenntartsuk a törvényt és a rendet.
14. A társadalom mai helyzete javulhatna, ha a zavarkeltőket méltányosan és emberséggel kezelnék.*
15. Ha a társadalom úgy akarja, minden igaz polgár kötelessége támogatni, hogy megsemmisítsük a gonoszt, mely országunkat belülről mérgezi.

A *-gal jelölt tételek jelen elemzésben nem szerepeltek, mert a reliabilitásvizsgálatban nem volt elfogadható a skálához való illeszkedésük.

Kiegészítő kérdések az IAT-vel kapcsolatban.

Hány IAT-t töltött már ki korábban?

PSZICHOMETRIAI FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK AZ ONLINE TESZTELÉSBEN

NAGYBÁNYAI NAGY Olivér

Károli Gáspár Református Egyetem, Pszichológiai Intézet
nagybanyai.oliver@kre.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Az internetes pszichológiai tesztelés révén számos új elemmel bővíthető a kérdőíves módszertan a hagyományos papír-ceruza mérőeszközökhöz képest. Nemcsak maga a tesztfelvétel, a kiértékelés, valamint az eredmények értelmezése válik lényegesen hatékonyabbá, hanem számos pszichometriai, módszertani újításra is lehetőséget teremt az online tesztelés. Ez utóbbiak kapcsán az ún. választílus-jellemzők szélesíthetik a tesztek mérési spektrumát. *Módszer:* Jelen vizsgálat egy kiterjedtebb kutatás részeként ($N = 1026$) a Facet5 online személyiségteszt révén elemzi a válaszszelesőségesség globális pontszámtorzító hatását, emellett egy kisebb mintán ($N = 137$) más személyiség-kérdőíveken kapott eredmények (NEO PI-3, TCI) alapján demonstrálja a jelenség általános jellegét, valamint javaslatot tesz a válaszgyakorisági jellemzők mérésével és kontrollálásával kapcsolatban. *Eredmények:* Egy adott teszten belül a személyiségskálánkénti válaszszelesőségesség-mutatók együttjárása ($r = 0,7$; $p < 0,01$) arra utal, hogy egy tartalomtól független tényező is befolyásolhatja, torzíthatja a tesztpontszámok alakulását. Egy általánosan érvényesülő, globális hatásról van szó, hiszen a különféle személyiségtesztek összesített válaszszelesőségesség-indexei között is közepesen erős ($r = 0,5-0,6$; $p < 0,01$) kapcsolatok mutathatók ki. A teljes kérdőív során mutatott válaszadás alapján egymástól két jól elkülöníthető válaszszelesőségesség-klaszter mutatható ki, melyekhez személyiségskálánként szignifikánsan eltérő saját standard átlagok képezhetők a választendenciából fakadó általános pontszámeltolódások ellensúlyozására. *Következtetések:* Az eredmények megerősítik a választendencia konzisztens, személyre jellemző megjelenésének tényét. Ez az egyéni választílus a mérési témáktól függetlenül megjelenik és a kérdőívek között is időben stabilan kimutatható, így egyfajta globális rárakódó hatásként befolyásolja a teszteredmények alakulását.

Kulcsszavak: Big Five kérdőív, online tesztelés, szelesőségesség és mérsékelt választílus

AZ ONLINE TESZTELÉSI MÓDSZER ÉS A VÁLASZJELLEMZŐK DETEKTÁLÁSA A KÉRDŐÍVES KUTATÁSOKBAN

A személyiségtesztelés terén a klasszikus papír-ceruza verzióhoz képest a számítógépes és online kiértékelési és értelmezési módszerek ma már lényegében általánossá váltak. Bár a számítógépes és online tesztelést gyakran egymás mellett emlegetjük, valójában különálló területeknek tekinthetők, miután az internetes módszerek terjedése az utóbbi évtized során számottevőbbé vált. Ez utóbbiak esetén nem számítógéphez kötötten zajlik a tesztkitöltés és kiértékelés, sőt mindinkább jellemző, hogy a különféle mobil eszközökön is elérhetővé válnak az internetalapú mérőeszközök.

A tesztkiértékelés módszertana is számos új formai és módszertani elemmel bővült. Részben a különféle nyelvi változatok elérhetősége által biztosított nagymértékű rugalmasság nyomán mind a teszt kitöltésének nyelve, mind pedig a pontszám-kiértékelés, illetve az automatikus értelmezések (rportok) nyelve is az adott cél szerint történhet. Ehhez kapcsolódóan a pontszámítás alapjául szolgáló standard norma megválasztása sem csak egy-egy nyelvterületen áll rendelkezésre, hanem azon belül különféle speciális almintákra vonatkozóan is variálható.

A tesztkitöltés és tesztkiértékelés terén a nyelvi, tartalmi alapú jellegzetességek mellett az online tevékenységek közben keletkező, digitális „lenyomatok” révén egyéb másodlagos válaszjellemzők vizsgálatára is mód nyílik. Digitális lábnyomnak („*digital footprint*”) az olyan információkat nevezzük, melyeket online tevékenységek során akarva-akaratlanul maguk után hagynak a számítógép, az online felület használói.

Ezeket az internetes szakirodalomban általánosságban a nyilvánosan, vagyis mások által is hozzáférhető adatokra értjük (Grayson, 2011; Madden, Fox, Smith és Vitak, 2007). A szándékosan publikált, direkt információs tartalmak mellett viszont számottevő adatforrásnak számítanak az online tevékenységek közben keletkező, ún. indirekt digitális lenyomatok (például a vásárlási szokásokkal, bizonyos internetes oldalak látogatásával, a mobiltelefonos ügyintézésel összefüggő rekordok). Annyiban speciális ez a vizsgálati terület, hogy ezen a módon ténylegesen rejtett információk, akár az egyén számára sem ismert folyamatok, döntési mechanizmusok, személyes preferenciák válhatnak feltárhatóvá.

A teszthasználát terén – legyen szó akár marketingkutatásokról, vagy éppen pszichológiai tesztekéről – ilyen jellegű „látens” információval elsődlegesen a *válaszadási mintázat* („*response pattern*”) mutatói szolgálhatnak, melynek legszélesebb területét a *válaszgyakoriságok* („*response distribution*”) elemzése képezi. Ez az adott válaszkála (például az ötfokú Likert-skála) egyes fokozatainak választási gyakoriságát, vagyis a statisztikai valószínűsétől eltérő válmegoszlások tendenciózus jellegét vizsgálja (Berg és Collier, 1953). Bár itt számos egymáshoz kapcsolódó fogalommal találkozhatunk, de ezek néhol eltérő meghatározással és jelentéstartalommal bírnak. Jelen esetben a *válaszgyakoriságokat* definíció szerint olyan szisztematikus torzítási tendenciáknak tekintjük, melyek esetén a válaszadók nem (vagy nem csak) az adott tételek tartalma alapján adják a konkrét kérdőívben a válaszikat, hanem ezt egyéb ráakódó hatások is befolyásolják. Ezen a területen a *választendencia* („*response tendency*”) fogalma helyett mindinkább a *válaszstílus* („*response style*”)

terminus (Jackson és Messick, 1958) vált elterjedtté (De Beuckelaer, Weijters és Rutten, 2010; Van Herk, Poortinga és Verhallen, 2004), illetve emellett az ettől némileg eltérő, Cronbach (1946) által bevezetett *válaszbeállítódás* („*response set*”) fogalma (Cheung és Rensvold, 2000; Watkins és Cheung, 1995) tekinthető uralkodónak. Miközben a válaszbeállítódás elnevezést legtöbbször csak a válaszgyakoriságok területére szűkítve használjuk, valójában eredetileg Cronbach (1946, p. 476.) számos egyéb válaszjellemzőt is ebbe a körbe sorolt (pl. válaszsebesség, válaszpointosság stb.).

A két fent említett fogalom – tehát a válaszbeállítódás és a választílus – közötti különbségtétel nem minden esetben egyértelmű a szakirodalomban. A *válaszbeállítódás* terminust preferáló szerzők alapvetően az ítemek formájától, tartalmától, illetve szituációs tényezőktől (externális, külső feltételektől) függő jellemzőként tekintenek erre, míg a *választílus* fogalmát előnyben részesítők pedig egy olyan általánosan (is) érvényesülő, az adott személyre specifikus, belső tényezőként (internális diszpozícióként) kezelik, amely nem (vagy nem elsődlegesen) az ítemek jellemzőinek (formájának, tartalmának) függvényében alakul. Ez utóbbi álláspont legkorábbi képviselői (Lentz, 1938; Rorer, 1965) között maga Cronbach (1950) is leginkább a helyzet vagy ítem kétértelműségét, strukturálatlanságát tekinti a hatás kiváltójának, de már nála is megfogalmazódik, hogy esetleg egy mélyebb személyiségvonás kifejeződéseként is lehetne értelmezni a válaszmegoszlás egyéni alakulását, ami azután a fenti helyzeti tényezők hatására válik a viselkedésben markánssá (pl. amikor a személy bizonytalan a válaszaiban az adott ítemek nehézsége vagy kétértelműsége miatt).

A két fogalom nem pusztán a definíciós eltérések miatt érdemel figyelmet, hanem az ebben megnyilvánuló két kutatói hozzáállás szétválasztása miatt is. Egyfelől a *válaszbeállítódás* terminus egy olyan *externális* tényezők által meghatározott jellemzőnek tekinthető, amit a tesztelés során egyfajta minimalizálendő, kiiktatandó jelenségként kell kezelni. Ehhez képest viszont a *választílus* egy *internális*, személyen belüli, inherens tulajdonság megnyilvánulásáról szól, amelynek kontroll alatt tartására, befolyásolására nincs lehetőség, vagyis itt csupán a detektálásra, számszerűsítésre lehet törekedni. Ennek ellenére azt tapasztalhatjuk, hogy sajnálatos módon a választílus és a válaszbeállítódás közötti distinkció a legtöbb kutatás esetében nem jelenik meg tisztán, a két fogalmat napjaink szakirodalmában általában szinonimaként kezelik.

A válaszgyakorisági eltérések vizsgálatához az indikátorok igen széles spektruma áll rendelkezésre, számos, jól elkülöníthető mérőszáma van jelen a kutatásokban (Baumgartner és Steenkamp, 2001). A két legtöbbször vizsgált mutató a széli, vagy extrém választílus („*extreme response style*” – ERS), illetve a beleegyező választílus („*agreement response style*” – ARS). A széli válaszopciókra irányuló preferencia egy olyan konzisztensen megjelenő és időben is stabil (Bachman és O'Malley, 1984; Greenleaf, 1992; Naemi, Beal és Payne, 2009) jellemzőnek tekinthető, mely tartalmilag jól leválasztható az egyébként szintén stabil tesztkitöltési jellegzetességként felmerülő egyetértési hajlandóságtól, vagy beleegyező választílustól, illetve a szociális kíváncsiság (szociális megfelelési igény, társas kíváncsiság) fogalmától.

Ezekhez képest az MRS („*midpoint response style*” – MidRS) egy lényegesen ritkábban vizsgált mutató, részben azért, mert

ez a sok egyéb válaszlehetőség mellett csupán a középső választást detektálja (egy öt-fokú Likert-skála esetén például csak a 3-as választ). A középponti választás a válaszskála-opciók jelentéstartalma függvényében sajátos információval szolgálhat. Egyfelől jelölhet egy mérsékelt, átlagos szintet a vizsgált item vonatkozásában, de értelmezhető úgy is, mint a két ellentétes végpont közötti felezőpontot leképező válaszpóció, mely ilyen értelemben egy *semleges választási* lehetőséget („*neutral response option*”) jelenít meg (Weijters, Geuens és Schillewaert, 2010). Amennyiben a válaszok sem az MRS (MidRS), sem az ERS révén nem írhatók le (pl. ha egy ötfokú Likert-skála esetén csak a 2-es, illetve a 4-es választások gyakorisága a kiemelkedő), akkor kiegészítő mutatóként a *mérsékelt választási stílus* („*moderate response style*”, ModRS) tehető mérhetővé.

A válaszgyakorisági mutatók stabil, különféle helyzetekben és eltérő itemkészletek, illetve válaszskálák mellett is tetten érhetők. Az *egyéni* előfordulási valószínűség területén longitudinális vizsgálatok alapján (ugyanazon személyek felmérésével) mind az ARS, mind pedig az ERS esetén igen magas szintű idői stabilitást lehet kimutatni (Bachman és O'Malley, 1984), még akár többéves időkülönbséggel is (Billiet és Davidov, 2008). Figyelemre méltó, hogy lényegében a személyiségjellemzők stabilitásához hasonló szintű „teszt-reteszt” korrelációk adódnak az extrém választendencia vonatkozásában ($r = 0,8$), de még az ARS terén is közepesen erős ($r = 0,5$) az együttjárás (Littvay, 2010). Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy ezen választendencia-jellemzők mögött valamilyen stabil, látens egyéni pszichológiai tulajdon-

ságok húzódnak meg (Austin, Deary és Egan, 2006).

Nagymintás felmérések alapján kimutatható, hogy a választendencia terén a válaszadók kb. 25–30%-a jellemezhető széli választásokkal (Austin et al., 2006; Eid és Rauber, 2000). Vagyis úgy tűnik, hogy a legkülönbébb kérdőíves tesztelési helyzetekben meglehetősen nagy gyakorisággal megjelenik *populációs* szinten ez a választílus. A *kulturális, nyelvi* (nemzetek, országok közötti) aspektus szerint vizsgálódva szembeötlő, hogy a széli választások terén magasabb gyakoriság mutatható ki a nyugati országokban, míg a beleegyező választílus a kelet-ázsiai országokban preferált (Gilman et al., 2008; Hamamura, Heine és Paulhus, 2008). Ezek a sajátosságok arra a módszertani buktatóra is felhívják a figyelmet, hogy a kultúrközi összehasonlításokat végző kutatások, vagy akár az akkulturációs aspektusból, szubkultúrák összevetése mentén zajló vizsgálatok szignifikáns eredményeiben a választendenciák kontrollálásának hiányaként akár műtermékek megjelenése is előfordulhat. Különbféle szimulációs és valós adatokon végzett elemzések szerint egy statisztikailag szignifikánsnak tűnő skálák közötti gyenge pozitív együttjárás könnyen megváltozhat, sőt ellenkező előjelűvé is átfordulhat, ha nem pusztán a skálák tartalmi alapon képzett pontszámát vesszük számításba, hanem az egyéni válaszskála-torzításokat is beemeljük a modellbe (Johnson, 2003). Pszichometriai vonatkozásban konkrét kutatási eredmények támasztják alá, hogy a választílus jelentősen befolyásolhatja a tesztadatok megbízhatóságát, illetve érvényességét. Így például az extrém válaszok preferálása (ERS) egyfelől növelheti a skála reliabilitását, míg másik

oldalról csökkentheti a validitást (Clarke, 2000). De lényegében bármilyen tendenciózus válaszmegoszlási eltolódás, halmozódás (pl. ARS, ModRS) magával hoz egy bizonyos mértékű „tartalomfüggetlen” megosztott varianciát, ami pedig végső soron a skálák belső konzisztenciáját veszélyeztetheti.

HIPOTÉZIS

A válaszbeállítódás, illetve a válaszstílus tehát részben egy egyénre vonatkozó információnak tekinthető, részben pedig a tesztek kialakítása, fejlesztése terén felhasználható jellemzőként kezelhető. Miközben a hagyományos hazai önkítöltős tesztelési eljárások során kizárólag a tartalomra vonatkozó válaszokra építünk mind az egyéni eredmények kiszámításában, mind pedig a skála pszichometriai jellemzőinek, például belső konzisztenciájának meghatározásában, addig a válaszgyakorisági jellemzők számottevő hatását figyelmen kívül hagyva lényeges mérési torzításokat engedhetünk be a tesztelési folyamatba.

A jelen kutatás hipotézise szerint a hazai személyiségmérésekkel kapott teszteredményekben a válaszzsűszőséggesség stabil, konzisztens egyéni sajátágként jelenik meg. Ennek következtében a válaszzsűszőséggesség, mint tartalomtól függetlenül érvényesülő konzisztens hibaforrás, a ténylegesen mérendő személyiségdimenzió mutató pontszámokat esetenként jelentősen torzíthatja. Ennek kiküszöbölésével, korrekciójával a személyiségtesztekben megjelenő manifest teszteredmények végső soron a látens konstruktumok valódi értékéhez közelebbi eredményekkel szolgálhatnak.

MÓDSZER

Mérőeszközök

A vizsgálatban több mintán három különböző önjellemzős személyiségmérő eljárást alkalmaztunk, két Big Five alapú (Facet5, NEO) kérdőív mellett a Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) hazai változatát töltöttük ki a résztvevőkkel. Formailag mindhárom kérdőív ötfokú válaszkálájú, felvételük pedig internetes felületen történt.

Facet5

A Facet5 (Buckley és Williams, 2002) által mért dimenziók elnevezése némileg eltér a hagyományostól, de tartalmilag jól illeszkedik a hazai személyiségtaxonómiai elemzések eredményeihez (Nagybányai Nagy, 2013). Az *extraverzió* mérésére a *lendület* (*Energy*) elnevezésű skála, a *lelkiismeretesség* mérésére pedig a *kontroll* (*Control*) skála szolgál. Az *akarat* (*Will*) skála az eredeti *kellemesség* faktor alacsony végpontját célozza meg, míg az *emocionalitás* (*Emotionality*) skála pedig a Big Five terminológia szerinti *érzelmi stabilitás* dimenzióinak az ellentétes oldalát képezi le. Az ötödik, *empátia* (*Affection*) skála tartalma, elnevezése nem az angolszász faktorstruktúrában megszokott *nyitottság* faktor megfelelője, ellenben tartalmilag jól összhangba hozható a Szirmák-féle magyar vizsgálat (1994) *integritás* faktora által kijelölt fogalmi tengellyel, melyet markerszavai alapján hosszabban „pozitív viszonyulás másokhoz” megjelöléssel is illethetnénk. A tesztben a skálaértékek meghatározása – a magyar standard minta alapján – egy tízfokú Sten-skálán („standard-ten”) 1–10 közötti pontozással történik.

Magában a Facet5 kérdőívben a két ellentétes végpontként megfogalmazott állítás közötti választás egy ötfokú válaszkálán történik, így az 1-es és az 5-ös válaszadás jelenti a széli választások preferálását, míg a 2-es és a 4-es válaszok pedig a mérsékelt válaszpozíciót jelölik. Mivel a válaszkála mindkét végpontjára adott választások beleértendők a válaszpreferencia-mutatókba – akár széli választásról van szó, akár mérsékelt választásról – ezért az egyes skálákon belüli fordított itemek (melyek egyébként közel kiegyensúlyozottan vannak jelen a pozitív tételekkel) nem befolyásolják ezen válaszgyakoriságok kiszámítási módját.

A Facet5 esetén a közép választás, vagyis a 3-as válaszok megjelenését a válaszszelesőségesség szempontjából nem tekinthetjük releváns információnak, hiszen itt tulajdonképpen a két ellentétes oldal közötti választás hiányát tapasztaljuk, ami ez esetben jelentését tekintve a döntés elkerülésével ekvivalens (s mint ilyen, tulajdonképpen egyfajta „nem választást” takar). Az ilyen típusú, tartalmilag kevésbé informatív válaszok csökkentése érdekében maga a kérdőív instrukciója is arra figyelmezteti a vizsgálati személyt, hogy a semmitmondó hármas számot igyekezzen kerülni.

NEO

Az egyik legszélesebb körben elterjedt ötfaktoros önkítöltős kérdőívként a NEO, illetve ennek továbbfejlesztett változatai, a NEO PI-R (Costa és McCrae, 1992), a NEO PI-3 (McCrae, Costa Jr és Martin, 2005) tűnhet a legalkalmasabbnak annak vizsgálatára, hogy ugyanúgy kimutatható-e a válaszszelesőségesség stabil megjelenése, mint a Facet5 esetében. A NEO PI-R 240 tétele tartalmazó (Szirmák és Nagy, 2002) személyiség-kérdőív újabb, továbbfejlesztett

változatában, a NEO PI-3 tesztben mindössze 30 tétel szövegének kisebb módosítását hajtották végre a szerzők a jobb érthetőség és a magasabb belső konzisztencia érdekében (részletes felsorolásukat ld. McCrae et al., 2005, pp. 269–270.). Vizsgálatunkban a NEO PI-3 jelenleg is folyó hazai adaptálása során használt tesztváltozatot alkalmaztuk, ahol a kérdőívre adott válaszadás szintén egy ötfokú Likert-skálán történik.

TCI

A válaszszelesőségességi eredmények általánosíthatóságának ellenőrzésére egyéb, nem Big Five alapú személyiségtesztben nyújtott jellemzőkkel is összevetettük a választendenciák alakulását. A felmérésbe bevont TCI az ötfaktoros személyiségmegközelítés egyik alternatívájának tekinthető (Cloninger, Svrakic és Przybeck, 1993). Jelen esetben a 240 tételes, de ötfokú válaszkálát használó hazai változatot (Rózsa, Kállai, Osváth és Bánki, 2005) alkalmaztuk.

A statisztikai elemzések elvégzése IBM SPSS Statistics 19, valamint RopStat szoftverek segítségével történt. A statisztikai próbák előfeltételeinek ellenőrzése minden esetben megtörtént, de hely hiányában ezek egyenkénti bemutatásától eltekintünk.

Minta

A Facet5 tesztkitöltésben részt vevő teljes minta több mint ezerfős ($N = 1026$), melynek nemi megoszlása közel kiegyensúlyozott ($N_{\text{fi}} = 534$; $N_{\text{nő}} = 492$), míg az életkori adatok (18–65 év közöttiek; $M = 32,2$; $SD = 9,2$) heterogénnek tekinthetők. A kutatás ökológiai validitásának növelése érdekében a résztvevők szinte kivétel nélkül valamilyen valós szervezeti HR-alkalmazás kapcsán töltötték ki a személyiség-kérdőívet a legkülönbébb munkakörökből, de jellemzően banki, pénz-

ügyi, HR, IT, értékesítési, műszaki területekről. Az online kitöltésre minden esetben csak személyre szóló belépési kód segítségével volt lehetőség.

A NEO, illetve a TCI tesztek eredményeit egy kisebb ($N = 137$), pszichológia szakos egyetemista vizsgálati minta szolgáltatta, ahol emellett a Facet5 kérdőív felvétele szintén megtörtént. Itt az egyes elemzésekbe bevont résztvevők száma némileg eltérő volt az értékelhető tesztdatok függvényében (a különféle páronkénti korrelációs összehasonlításoknál), de minden esetben meghaladta a száz főt. A minta nemi összetétele női túlsúllyal jellemezhető (70%), életkori átlaga 20,5 év ($SD = 2,2$ év). Ebben a mintában a tesztek kitöltésére egymást követően egy-egy hetes időkülönbséggel került sor.

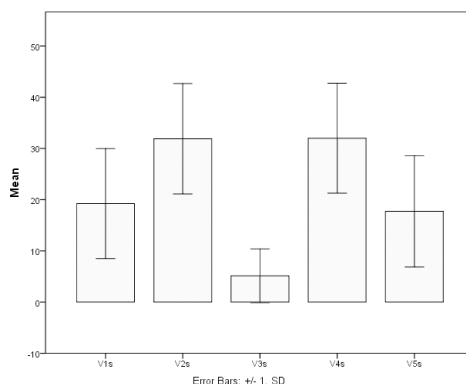
EREDMÉNYEK

Válaszfokokatok szerveződése a Facet5 tesztben

A rendelkezésre álló széles mintát ($N = 1026$) elemezve az egyes válaszfokokatok előfordulási gyakoriságában a mérsékelt választások relatív túlsúlya figyelhető meg, szemben a széli választások alacsonyabb szintjével (1. ábra). Ugyanakkor mindkettőtől lényeges mértékben eltér a középválasztások, vagyis a 3-as válaszok igen alacsony előfordulási gyakorisága, ami a teljes mintában mutatott előfordulásban a legritkább a többi válaszopcióhoz viszonyítva.

A Facet5 kérdőívet az egymást követő 10-10 item mentén felbontva is érdemes megvizsgálni, hogy a kérdőív lefutásában miként alakul a válaszopciók előfordulási gyakorisága. A grafikonokon (2. ábra) látható, hogy 10-es itemblokkokban (tehát tar-

talmilag vegyes tételcsoportokon) elemezve a mérsékelt, illetve a széli választások átlagos előfordulása és kumulatív gyakorisága páronként együtt, de jól érzékelhetően a többitől eltérő meredekségben fut. A középválasztások ezzel szemben elkülönült lefutást mutatnak, a 10-es itemblokkokban ez marad a legritkább a többi válaszopcióhoz viszonyítva.

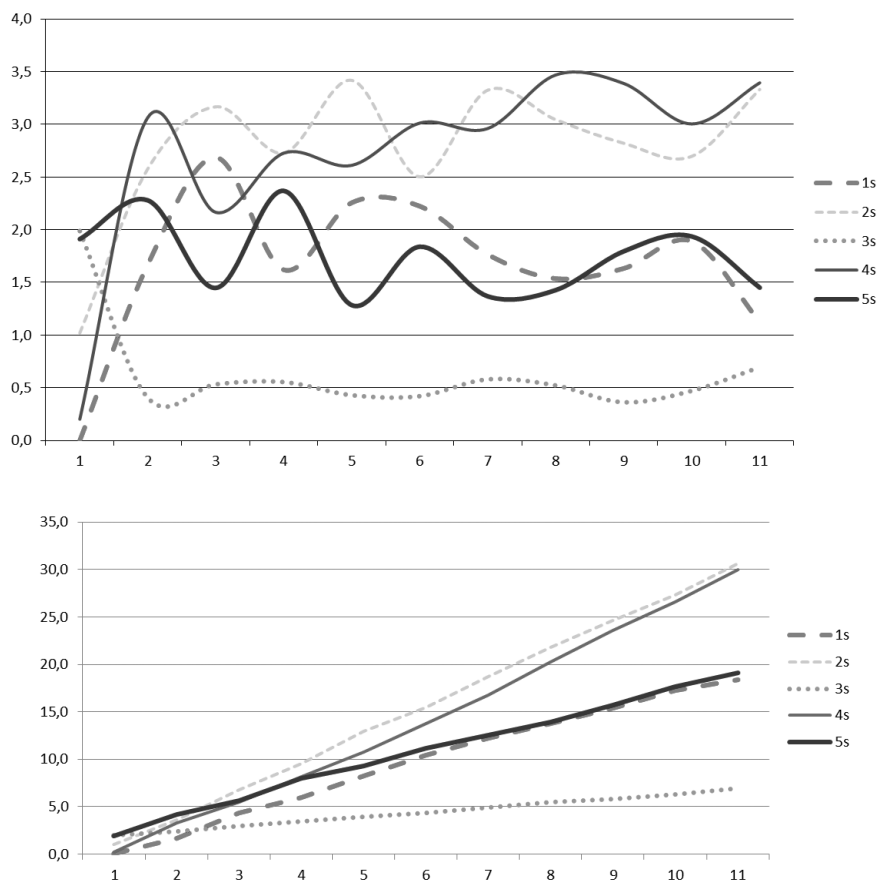

1. ábra. A Facet5 kérdőíven (106 itemen) egyénileg összegzett válaszopciók (1–5 fokozat) előfordulásának átlaga és szóródása

A széli, illetve mérsékelt választások korrelációs elemzése szintén – az előfordulásokban is tapasztalt – páronkénti összekapcsolódásról tanúskodik (1. táblázat). Ezen válaszpárok nem csupán hasonló gyakorisággal bírnak, hanem az egyéni válaszadásokban páronként erős együttjárást is mutatnak, miközben egymással pedig komplementer viszonyban állnak.

1. táblázat. A széli, illetve mérsékelt válaszfokokatok gyakoriságának együttjárásai

Pearson-korreláció	V5	V4
V1	0,843	–0,849
V2	–0,845	0,715
(p < 0,01)		

2. ábra. Az öt válaszfokozat átlagos gyakoriságának (fent), illetve kumulatív gyakoriságának (lent) alakulása 11 blokkra felbontva a teljes kérdőívet (az egymást követő 10-10 item mentén)

A válaszkategóriák előfordulása ugyanakkor nem tekinthető függetlennek egymástól, hiszen bármelyik válaszopció megjelenése automatikusan lecsökkenti minden más válaszlehetőség jelenlétét. Egy ugyanilyen terjedelmű (106 tétel) kérdőívnek egy ugyanilyen méretű (1026 esetet tartalmazó) mintára generált véletlenszerű tesztválaszai esetén szintén adódnak gyenge negatív együttjárások minden válaszfokozat előfordulási gyakorisága között ($r = -0,26$; $p < 0,001$; $r = -0,2$; $p < 0,001$). Vagyis minden ilyen típusú Pearson-féle korrelációs értéket ehhez az „alapszinhez” képest célszerű viszonyítani:

a korrelációban bekövetkező kb. 0,1-es változás ettől a gyenge negatív kapcsolattól már szignifikánsan különböző kapcsolatnak tekinthető, vagyis lényegében minden pozitív irányú együttjárást szignifikánsan eltérőnek lehet tekinteni. Esetünkben a Facet5 kérdőívben az 1-es és az 5-ös válaszok esetén, valamint a 2-es és a 4-es válaszfokozatok esetén tapasztalható magas pozitív együttjárások erősen szignifikánsan különböznek a fenti random adatokon tapasztalt negatív korrelációs eredményektől ($Z = 33,01$, $p < 0,001$; $Z = -24,41$; $p < 0,001$). Főkomponens-elemzést végezve mind az öt válaszfokozat egyéni

menyiségén kétfaktoros megoldás születik, amiből az elsőre 0,9 feletti töltéssel terhelnek az 1-es és az 5-ös válaszok pozitív előjellel, míg ugyanilyen erősséggel, de negatív előjellel szerepelnek rajta a 2-es és a 4-es válaszopciók. Ez a faktor a varianciák 70%-át fedi le, a második pedig – melyre csak a 3-as válaszok kerülnek – 21%-os magyarázott hányaddal bír. Ehhez képest a fenti módon generált random adatokon elvégzett hasonló elemzésben azt tapasztalhatjuk, hogy minden válaszpáció külön-külön faktorra rendeződik, vagyis ez esetben nem mutatható ki ugyanilyen egységes válaszszelesőségességi szerveződés.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy indokolt a széli választások, illetve a mérsékelt választások gyakoriságának egymáshoz viszonyított fölényét egy közös értékben, a *válaszszelesőségesség-mutatóban* megragadni. Ez mind a teljes kérdőívre, mind pedig mérési területenként az egyes személyiségdimenziókra kiszámítható. A további korrelációs elemzésekből az is kitűnik, hogy a személyiségskálánkénti válaszszelesőségesség-mutatók sem tekinthetők függetlennek egymástól, mindegyik erős, szignifikáns lineáris kapcsolatban ($r = 0,69-0,74$; $p < 0,01$) áll a többivel.

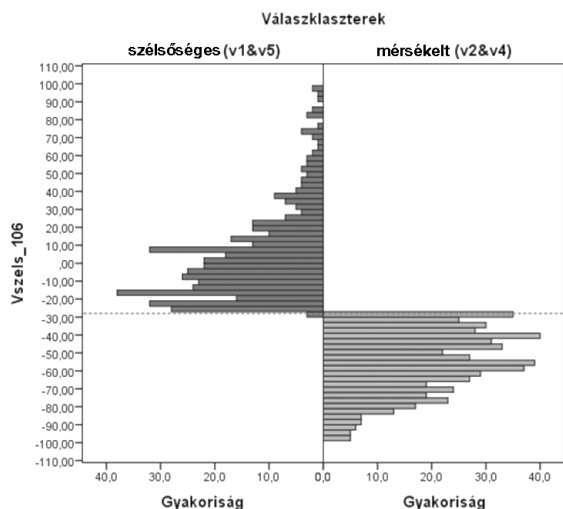
Módszertani szempontból lényeges különbséget tenni a személyiségskála extremitása és a válaszkálán mutatott extremitás között. Fontos leszögezni, hogy az itemekre adott válaszok szélesőségessége önmagában nem feltétlenül kell, hogy a skálapontszámok extrém magas vagy alacsony értékét eredményezze. Mivel egy konkrét személyiségskála itemeinél a válaszkála szélesőségesség használata egyaránt eredményez szélesőségesség-indexet, ezért a személyiségdimenzió tételeire adott *válaszszelesőségesség* he-

lyett esetenként a teljes kérdőívben mutatott „*totál*”-*szelesőségességet*, illetve máskor pedig a vizsgált skála itemei nélkül mutatott „*maradék*”-*szelesőségességi* mutatót célszerű alkalmazni (az item-totál, illetve item-maradék terminusok analógiájára), hogy ezzel a válaszadás tartalmi, illetve formai jellege szétválasztható maradjon.

A Facet5 adatbázison lefuttatott öt regresszióelemzés révén szignifikáns kvadrátikus kapcsolatok mutathatók ki egyesével mind az öt maradék-válaszszelesőség változó, valamint a hozzá tartozó személyiségdimenzió nyerspontszáma között ($R = 0,26-0,29$; $p < 0,01$), amelyek kb. 7–9%-os torzítatlan becslésű megmagyarázott hányadot képviselnek (*adjusted R*²). Összességében ez azt jelenti, hogy a személyiségvonások pontszáma és az összes többi (nem az adott skálához tartozó, tehát maradék) item válaszszelesőségessége között is felfedezhető kapcsolat – függetlenül a ténylegesen mérni kívánt személyiségvonásra (tehát a konkrét dimenzióhoz tartozó itemekre) adott választól.

Válaszszelesőségességi klaszterek a Facet5 tesztben

A válaszszelesőségességi mutatók közötti kapcsolatok elemzésén túl az egyének közötti variabilitás megragadására célszerűnek tűnik bizonyos válaszszelesőségességi mintázatot mutató alcsoportok elkülönítésére törekedni. Amennyiben a skálahasználat dimenzionális megközelítésén túllépve típusok elkülönítésére fókuszálunk, akkor érdemes megpróbálni különféle válaszklaszterek feltárását megcélolni. A jelenlegi vizsgálati mintát felhasználva ezt a fajta kategorizálást a „*Two Step Cluster*” módszer alkalmazásával megkísérelve az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a széli és mérsékelt választások teljes

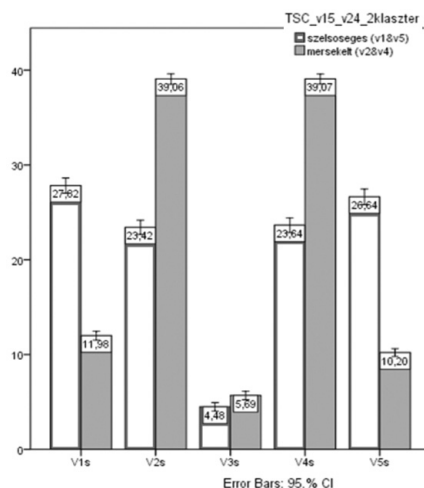

3. ábra. A két válaszklaszter a totál-válaszszélsőségség-értékek megoszlása alapján

kérdőív során mutatott előfordulása (totál-szélsőségség) alapján egymástól két jól elkülöníthető válaszszélsőségség-klaszter adódik. A klaszterelválás, tehát az interklaszter távolságok, valamint a klaszterkoherencia, vagyis az intraklaszter távolságok viszonyát leíró sziluett-együttható értéke = 0,7, ami kifejezetten jónak mondható. Diszkriminanciaanalízis alkalmazásakor (*Wilks-féle* $\lambda = 0,385$; $\chi^2 = 976,53$; $p < 0,001$) az ötféle válaszfokozat változója alapján a klaszterekbe történő besorolás a mérsékelt választípusú csoport esetén 100%-os, míg a szélsőséges választípusú klaszterbe 93%-os. A klaszterbe tartozás legegyszerűbben tulajdonképpen a teljes kérdőív válaszszélsőségség-mutatója mentén definiálható, ahol nem az elméleti középpontot jelölő nulla pont, hanem egy enyhén mérsékelt választási túlsúly képezi a vágópontot (-28-as érték) a +/-106 intervallumon belül (3. ábra).

Az egyes válaszopciók gyakorisági átlaga jól láthatóan különbözik a két válaszklaszter között (4. ábra). Mivel az előfordu-

lási gyakoriság terén a mérsékelt választások aránya összességében magasabb, így a két klaszter közül a szélsőséges választási preferenciával rendelkezők kisebb csoportot alkotnak ($N = 470$; 45,8%), a mérsékelt válaszklaszterbe tartozók pedig nagyobbat ($N = 556$; 54,2%).

4. ábra. A két válaszklaszter közötti eltérés a válaszopciók gyakorisági átlaga alapján

2. táblázat. A személyiségskálák válaszklaszterenkénti alapstatisztikái

Eredeti Sten-pontszámok	Akarat	Lendület	Empátia	Kontroll	Emoc.
Szélsőséges válaszklaszter (N = 470)					
Átlag	5,69	5,96	5,8	5,72	5,31
Szórás	2,28	2,18	2,17	2,16	2,32
Minimum	1	1	1	1	1
Maximum	10	10	10	10	10
Mérsékelt válaszklaszter (N = 556)					
Átlag	5,38	5,27	5,28	5,15	5,66
Szórás	1,63	1,69	1,61	1,69	1,64
Minimum	1	1	1	1	1,4
Maximum	10	9,4	9,2	9	10

A Facet5 teszteredményeket vizsgálva feltűnő, hogy a mérsékelt klaszterben az elméletileg kijelölt standard tízfokú (Sten) skálapont-tartományokhoz képest az egyes személyiségdimenziókon mért maximumok és minimumok fél-egy ponttal szűkebb övezeteket jelölnek ki (2. táblázat). Vagyis a mérsékelt válaszklaszter tagjainál bizonyos pontszámok egyáltalán nem is „tudnak” megjeleni, egész egyszerűen kiesnek a mérési tartományból, miközben a szélsőséges klaszterbe tartozók eloszlása megfelelően „kihasználja” a skálák teljes terjedelmét (1–10). Az eredeti Sten-pontszámok válaszklaszterenkénti átlaga minden személyiség-skálában 1%-os szinten szignifikánsan különbözik egymástól. Valamint a Sten-skáláknál elméletileg elvárt alapstatisztikai jellemzőik is több tekintetben eltérnek az 1–10 pontos terjedelemtől, illetve az 5,5 pontos átlagtól, valamint a 2 pontos szórástól.

Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a Facet5 tesztben a választendencia egyénre jellemző, konzisztens jelenléte egyfajta glo-

bális ráarakódó hatásként befolyásolja a teszteredmények alakulását. Ennek kiküszöbölésére válaszklaszterenkénti standardokat célszerű kialakítani, a választendenciából fakadó általános pontszámeltolódások ellensúlyozására, vagyis a választorzítási hatástól megtisztított ún. korrigált Sten-pontszámok létrehozására. A Facet5 személyiségdimenziók korrigált Sten-pontszámai a saját (mérsékelt vagy szélsőséges) válaszklaszter szerinti standard normák alapján számíthatóknak (szemben a teljes mintát felölelő eredeti normára épített standardizált pontokkal).

A pontszámkorrekciók mértéke (y tengely) az eredeti Sten-pontszámok (x tengely) függvényében kb. –1 pont és +1 pont között változik mind az öt személyiségdimenzió mentén (5. ábra). Számszerűleg nem tűnnek nagynak ezek a pontszámeltolódások, de fontos hangsúlyozni, hogy éppen a Sten-skála extrémebb pontszámövezeteiben a legjelentősebbek, vagyis abban a skálatartományban, amely a legérzékenyebb a kis eltérésekre.

Például előfordulhat, hogy a korrekció révén az 1%-os előfordulási gyakoriság helyett a 8%-nak megfelelő populációs övezetbe tarthat ugyanaz a személy. Ilyen értelemben tehát a pontszámtorzulások lényeges értelmezéssel eltérésekhez vezethetnek mind egyéni szinten, mind pedig a csoportos eredmények interpretációja esetén. Bár azt tapasztalhatjuk, hogy az extrém tartományok felől a középső pontszám tartományok irányába egyre csökken a korrekció mértéke, ugyanakkor még ezek sem tekinthetők elhanyagolhatóknak, hiszen például az 5,5 pontos elméleti középértéktől történő fél pontos elmozdulás nagyjából 9–10%-os populációs gyakoriságbeli különbségnek feleltethető meg.

Az összesített eredmények szerint ezek a Facet5 pontszámkorrekciók meglepően nagy valószínűséggel fordulnak elő a mintában. A szélsőséges választípus esetén a vizsgálati személyek közel fele (45%) érintett legalább minimális, fél Sten-pontos pontszám torzulásokban, míg a mérsékelt választípusúaknak nagyjából egyharmadánál (34%) fordul elő ilyen vagy ezt meghaladó szintű pontszám eltolódás. Az öt mérési dimenzióban összesített Sten-korrekciók egy pontos értéket meghaladóan a teljes minta 40%-ában kimutathatók.

Ehhez képest a korrigált Sten-pontszámok esetén már egyik személyiségskálán sem jelentkeznek szignifikáns átlagok közötti különbségek a két válaszklaszter között.

Válaszfokozatok szerveződése más személyiségtesztekben

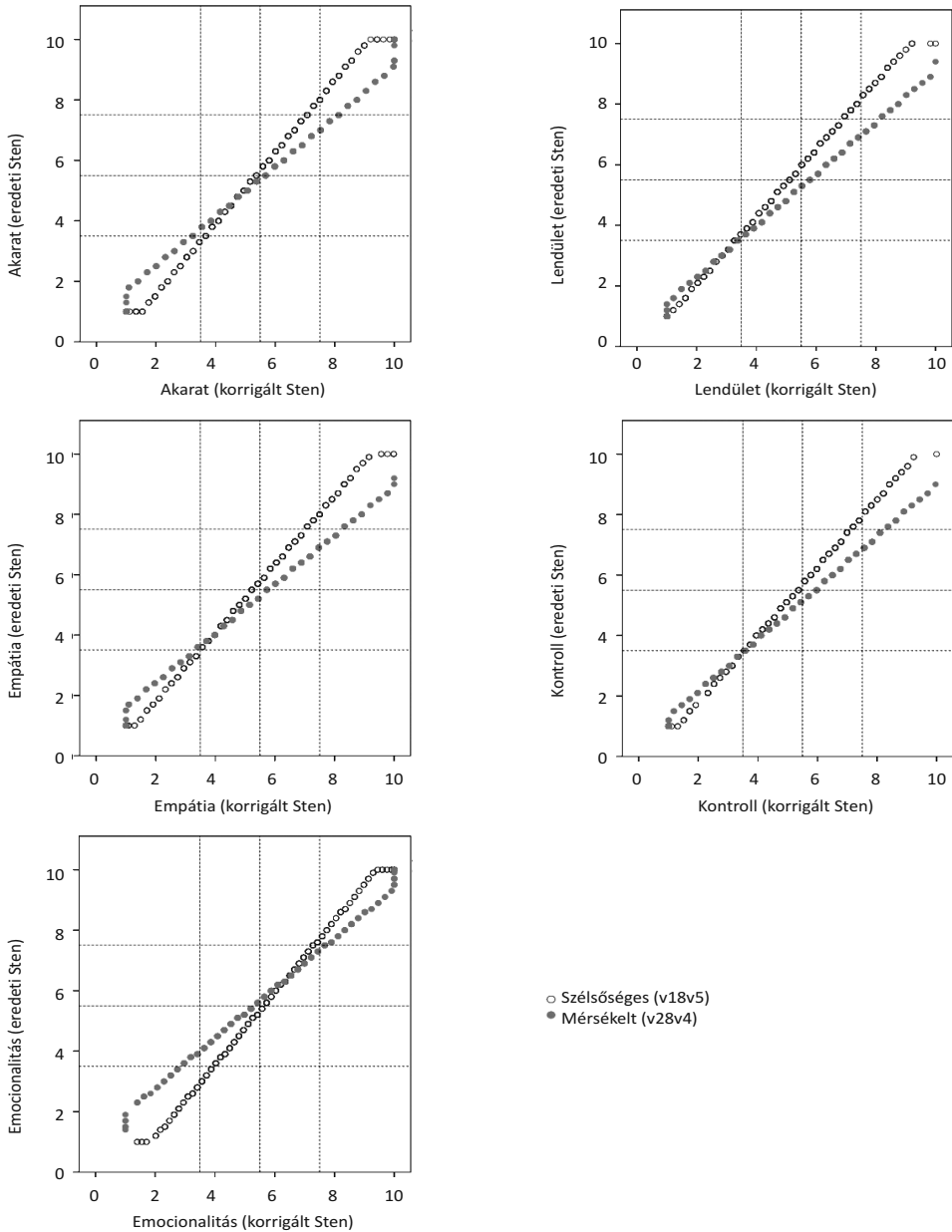
A következőkben a Facet5 teszt kitöltésben megfigyelhető válaszszelesőségességet összevetettük a másik két személyiség-kérdőív hasonló mutatóival egy olyan mintán, ahol ugyanazon vizsgálati személyek mindhárom

teszt kitöltését elvégezték ($N = 137$). A NEO PI-3 itemekre adott válaszok alapján kiszámított, valamint a Facet5 tesztben összesített válaszszelesőségesség-mutatók között egy közepesen erős és szignifikáns ($r = 0,65$; $p < 0,01$) együttjárást lehetett kimutatni a teljes kérdőíven mért (totál-) válaszszelesőségesség tekintetében (3. táblázat). (Amennyiben egy random teszt kitöltésből származó mintán végeznénk ezt a kapcsolatvizsgálatot, úgy nem adódhatna sem az egyes válaszfokozatok, sem a válaszszelesőségesség-mutatók vonatkozásában szignifikáns kapcsolat, tehát itt a teljes függetlenség tekinthető viszonyítási „alapszintnek”).

3. táblázat. A Facet5, TCI és NEO kérdőíven kapott válaszszelesőségesség-indexek közötti korrelációs együttjáratok

<i>Pearson/ Spearman korreláció</i>	Facet5 (vszels)	TCI (vszels)	NEO (vszels)
Facet5 (vszels)	1,000	0,550	0,640
TCI (vszels)	0,547	1,000	0,603
NEO (vszels)	0,649	0,643	1,000
** ($p < 0,01$)			

Az itt kapott eredménynek az értelmezése során érdemes figyelembe venni azt is, hogy a két teszt válaszkálája némileg eltérő struktúrájú. Mindkét mérőeszköz ötfokú válaszkálát használ, de a hagyományos, Likert-típusú formátumhoz képest a Facet5 a két, kvázi ellentétes tartalmú állításpár közötti választásban a középső, 3-as válaszok kerülésére ösztönöz, már a teszt instrukciójából fakadóan is. Ennek következtében az egyes válaszfokozatok előfordulási valószínűsége sem azonos, így a NEO PI-3 esetén a 3-as válaszok aránya nem is tér el olyan kiugró módon a többi válaszpóció előfordulási gyakorisá-

5. ábra. A Facet5 személyiségskálák eredeti Sten-pontjai (x tengely), valamint azok két válaszklaszter szerint korrigált Sten-értékei (y tengely)

gától. Hasonló módon a TCI és a Facet5 válaszszélsőségség-mutatók közötti együttjárás is szignifikánsnak bizonyult ($r = 0,55$;

$p < 0,01$), mégpedig nagyjából azonos mértékben, mint azt a NEO PI-3 esetén láthattuk (3. táblázat).

A középválasztás gyakorisága tekintetében lényeges kiegészítő eredmény, hogy az azonos felépítésű Likert-skálával operáló személyiségteszteknel hasonlóan alakul ezek egyéni gyakorisága. Mivel a Facet5 esetén lényegesen különböző jelentéstartalommal bírnak a 3-as válaszok, így csak a NEO-PI-3, valamint a TCI személyiségteszt 3-as választási gyakorisági értéke vethető össze: a páronkénti korrelációs összehasonlítások eredménye szerint ezek viszont egymással közepesen erős ($r = 0,67$; $p < 0,01$) együttjárást mutatnak (4. táblázat).

4. táblázat. A Facet5, a TCI és a NEO kérdőív esetén megjelenő középválasztások előfordulásának együttjárásai

Pearson/ Spearman korreláció	Facet5 (v3)	TCI (v3)	NEO (v3)
Facet5 (v3)	1,000	0,040	0,071
TCI (v3)	0,026	1,000	0,648**
NEO (v3)	0,098	0,674**	1,000
** ($p < 0,01$)			

Ez utóbbi eredmény megerősíti a különféle választendencia-mutatók konzisztens – mind a mérési terület között, mind pedig időben stabil –, személyre jellemző megjelenésének tényét. Ugyanakkor rávilágít a választendencia mérésének azon kulcsfontosságú módszertani aspektusára, hogy a választási gyakorisági elemzésekben az összehasonlítandó kérdőíveknek alapvetően ekvivalens válaszformákkal, illetve ami ugyanilyen fontos, azonos válaszfokozatokkal és azonos jelentéstartalommal célszerű rendelkezniük.

MEGVITATÁS

A jelen vizsgálatban kapott eredmények alapján úgy tűnik, hogy a választendencia egyénekre jellemző, de a válaszadás tartalmától részben függetlenül is érvényesülő jellegzettségként számottevő hatással bírhat a kérdőív minden egyes tételére adott válaszban. Ezek az eredmények jelentős gyakorlati következménnyel járhatnak a kérdőíves mérések hatékonyságát illetően. Nem arról van szó, hogy az egyes egyének azért mutatnak gyakrabban szélsőséges válaszadást a kérdőívek kitöltésekor, mert bizonyos személyiségskálákon szélsőséges pozíciót foglalnak el, hanem itt egy rejtett, másodlagos hatás érvényesül. A probléma abban áll, hogy ez a válaszpreferencia más, akár tartalmilag teljesen független mérési területeken és kérdőívekben mutatott válaszszélsőségességre is kihat, és így módon bármilyen személyiségdimenzió elért pontszámot képes lehet torzítani. Vagyis ez az egyénre jellemző választendencia pusztán önmagában egyfajta globális torzító hatásként a különféle mérési területekre tartalomtól függetlenül „rárakódva” meghatározza a válaszok szélsőségességének mértékét, majd pedig ezen keresztül maguknak a személyiségskála-pontszámoknak az alakulását is, és összességében végső soron a látens személyiségjellemzők mérésének hatékonyságát befolyásolja. Márpedig ha ez a torzítási effektus általánosnak, minden mérési területre kiterjedő hatásnak tekinthető, akkor olyan teszteredmények megjelenésével is számolni kell, melyekben nem valós tulajdonságok manifesztálódnak (1. fajú hiba), illetve másik oldalról pedig esetenként teljesen létező látens tulajdonságok maradhatnak rejtve (2. fajú hiba) a választendencia befolyásoló hatása miatt.

A jelen vizsgálat legfontosabb eredményei a következőkben összegezhetők:

1. Az önjellemzős tesztkitöltésekben hazai mintán is kimutatható egy tartalomtól többé-kevésbé függetlenül érvényesülő válaszszelesőségességi preferencia, melynek egyénenkénti jellege a különféle tartalmú személyiségmérési dimenziók eredményeiben is megnyilvánul. Ráadásul ez nem csak egyetlen teszt esetén jelenik meg, továbbá néhány hetes intervallumokban vizsgálva is állandónak mutatkozik, vagyis nagyrészt időben is stabilnak tekinthető.

2. A válaszszelesőségesség egyéni szintje alapján két, egymástól markánsan elkülönülő válaszadói klaszter képezhető, tehát a válaszszelesőségesség egyéni különbségei a válaszszelesőségességi klaszterekkel jól megragadhatók.

3. Mivel a válaszszelesőségesség mint tartalomtól függetlenül érvényesülő hibaforrás

a látens mérési dimenziókon mutatott pontszámokat torzíthatja, ezért ennek kiküszöbölése érdekében olyan válaszklaszterek szerinti standard normák kialakítása szükséges, melyek a korrigált manifeszt értékek tekintetében valódi összehasonlításokat tesznek lehetővé. Ezen standard normák alkalmazása révén a korrigált Sten-pontszámokban már egyik személyiségskálán sem jelentkeznek átlagok közötti különbségek a két válaszklaszter között.

Gyakorlati oldalról nézve tehát úgy tűnik, hogy a személyiségdimenziók pontszámait torzító általános válaszgyakorisági hatás ezen a módon kiküszöbölhetővé válik. Az online tesztrendszerekben pedig kifejezetten egyszerűen megvalósítható a standard normák ilyen irányú bővítése, így a tesztkitöltést követően a nyerspontszámokat a megfelelő válaszszelesőségesség szerinti normaátlagok és szórások alapján lehet korrigált standard skálapontszámokká konvertálni.

SUMMARY

DEVELOPING PSYCHOMETRIC METHODS IN ONLINE TESTING

Background and aims. Questionnaire methodology can be broadened with several new elements by online testing, as compared with traditional paper-pencil assessment procedures. Not only completion, evaluation and interpretation of the results might become significantly more efficient, but online testing enables the introduction of numerous additional psychometric and methodological innovations. Related to these, the so called response style characteristics may broaden the scope of measurement of the tests. *Methods.* Present study analyses the global score-biasing effect of response-extremity by the Facet5 online personality questionnaire, as part of a more extensive research ($N = 1026$). In addition, the general characteristics of this phenomenon is demonstrated based on other personality questionnaire results (NEO PI-3, TCI) on a smaller sample ($N = 137$), and suggestions regarding the measurement and control of response-frequency characteristics are provided as well. *Results.* The correlations of response-extremism indicators of the personality scale within one test ($r = 0.7$; $p < .01$) suggest that a thematically independent factor can influence or distort the evolution of test scores.

This can be considered as a general, global effect, as moderate correlations can be shown between the overall response extremism indices of the different personality tests ($r = 0.5$ to 0.6 ; $p < .01$). Based on the complete response pattern of the questionnaire two distinct response-extremism clusters can be detected, for which significantly different standard norms can be created to offset their overall score shifts resulting from the response tendency. *Discussion.* The results confirm that there is a consistent, individually characteristic response tendency. This individual response style appears deliberately from the measured themes and can be detected as a stable characteristic of the different questionnaires, so it influences the test scores by a global, additive effect.

Keyword: Big Five questionnaire, online testing, extreme and moderate response style

IRODALOM

- AUSTIN, E. J., DEARY, I. J., EGAN, V. (2006): Individual differences in response scale use: Mixed Rasch modelling of responses to NEO-FFI items. *Personality and Individual Differences*, 40(6), 1235–1245.
- BACHMAN, J. G., O'MALLEY, P. M. (1984): Yea-saying, nay-saying, and going to extremes: Black-white differences in response styles. *Public Opinion Quarterly*, 48(2), 491–509.
- BAUMGARTNER, H., STEENKAMP, J. B. E. M. (2001): Response styles in marketing research: A cross-national investigation. *Journal of Marketing Research*, 38(2), 143–156.
- BERG, I. A., COLLIER, J. S. (1953): Personality and group differences in extreme response sets. *Educational and psychological measurement*, 13(2), 164–169.
- BILLIET, J. B., DAVIDOV, E. (2008): Testing the stability of an acquiescence style factor behind two interrelated substantive variables in a panel design. *Sociological Methods & Research*, 36(4), 542–562.
- BUCKLEY, N., WILLIAMS, R. (2002): Testing on the web – Response patterns and image management. *Selection & Development Review*, 18, 3–8.
- CHEUNG, G. W., RENSVD, R. B. (2000): Assessing extreme and acquiescence response sets in cross-cultural research using structural equations modeling. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 187–212.
- CLARKE, I. (2000): Extreme Response Style in Cross-Cultural Research: An Empirical Investigation. *Journal of Social Behavior & Personality*, 15(1), 137–152.
- CLONINGER, C. R., SVRAKIC, D. M., PRZYBECK, T. R. (1993): A psychobiological model of temperament and character. *Archives of general psychiatry*, 50(12), 975.
- COSTA, P. T., MCCRAE, R. R. (1992): Professional manual: Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI): *Psychological Assessment Resources*, Odessa, FL.
- CRONBACH, L. J. (1946): Response sets and test validity. *Educational and Psychological Measurement*, 6(4), 475–494.
- CRONBACH, L. J. (1950): Further evidence on response sets and test design. *Educational and Psychological Measurement*, 10, 3–31.

- DE BEUCKELAER, A., WEIJTERS, B., RUTTEN, A. (2010): Using ad hoc measures for response styles: a cautionary note. *Quality and Quantity*, 44(4), 761–775.
- EID, M., RAUBER, M. (2000): Detecting measurement invariance in organizational surveys. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(1), 20.
- GILMAN, R., HUEBNER, E. S., TIAN, L., PARK, N., O'BYRNE, J., SCHIFF, M., SVERKO, D., LANGKNECHT, H. (2008): Cross-National Adolescent Multidimensional Life Satisfaction Reports: Analyses of Mean Scores and Response Style Differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(2), 142–154.
- GRAYSON, R. (2011): *Managing your digital footprint*. Rosen Central.
- GREENLEAF, E. A. (1992): Measuring extreme response style. *Public Opinion Quarterly*, 56(3), 328–351.
- HAMAMURA, T., HEINE, S. J., PAULHUS, D. L. (2008): Cultural differences in response styles: The role of dialectical thinking. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 932–942.
- JACKSON, D. N., MESSICK, S. (1958): Content and style in personality assessment. *Psychological Bulletin*, 55(4), 243.
- JOHNSON, T. R. (2003): On the use of heterogeneous thresholds ordinal regression models to account for individual differences in response style. *Psychometrika*, 68(4), 563–583.
- LENTZ, T. F. (1938): Acquiescence as a factor in the measurement of personality. *Psychological Bulletin*, 35(9), 659.
- LITTVAY, L. (2010): The Genetic Heritability of Survey Response Styles. Survey Research and Methodology program (SRAM) – Dissertations & Theses. University of Nebraska, Lincoln.
- MADDEN, M., FOX, S., SMITH, A., VITAK, J. (2007): *Digital footprints: Online identity management and search in the age of transparency*. Pew Internet & American Life Project Washington, DC.
- MCCRAE, R. R., COSTA Jr, P. T., MARTIN, T. A. (2005): The NEO-PI-3: A more readable revised NEO personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 84(3), 261–270.
- NAEMI, B. D., BEAL, D. J., PAYNE, S. C. (2009): Personality Predictors of Extreme Response Style. *Journal of Personality*, 77(1), 261–286.
- NAGYBÁNYAI NAGY O. (2013): Online személyiségmérés a hazai Big Five struktúra mentén: a Facet5 teszt magyar adaptációja. *Pszichológia*, 33(1), 37–59.
- RORER, L. G. (1965): The great response-style myth. *Psychological Bulletin*, 63(3), 129–156.
- RÓZSA S., KÁLLAI J., OSVÁTH A., BÁNKI M. (2005): Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje. A Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív felhasználói kézikönyve. *Medicina, Budapest*.
- SZIRMÁK Z., DE RAAD, B. (1994): Személyiségtaxonómia: a magyar nyelv személyleíró szókincse. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 50(1–2). 39–65.
- SZIRMÁK, Z., NAGY, J. (2002): *The Hungarian adaptation of the NEO Personality Inventory, Revised, Form S: Progress report on the reliability and validity of the first translation (NEOPIR-H1) and the item corrections (NEOPIR-H2) for the final version*. Unpublished manuscript, Free University of Berlin, Germany.

- VAN HERK, H., POORTINGA, Y. H., VERHALLEN, T. M. M. (2004): Response styles in rating scales. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(3), 346.
- WATKINS, D., CHEUNG, S. (1995): Culture, Gender, and Response Bias: An Analysis of Responses to the Self-Description Questionnaire. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(5), 490–504.
- WEIJTERS, B., GEUENS, M., SCHILLEWAERT, N. (2010): The stability of individual response styles. *Psychological Methods*, 15(1), 96–110.

KÖZÖSSÉGI MÉDIA ÉS PSZICHOLÓGIA

A FACEBOOK SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJA. SZAKIRODALMI ÖSSZEFOGLALÓ

UJHELYI Adrienn

ELTE PPK, Pszichológiai Intézet
ujhelyi.adrienn@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Célkitűzések: A cikk arra vállalkozik, hogy összefoglalja a Facebook szociálpszichológiai relevanciájú kutatásait. A mára viszonylag terjedelmes szakirodalmat öt fő kérdés köré szervezve mutatom be. Elsőként azokat a kutatásokat ismertetem, melyek a Facebook-felhasználók szociodemográfiai és pszichológiai jellemzőit és az azokhoz kapcsolódó tevékenységeket írják le. A második kérdés a konkrét Facebook-aktivitásokra fókuszál. A harmadik a használat hogyanjára koncentrál, vagyis arra, hogy hogyan használják a felhasználók a Facebook kínált lehetőségeket. A negyedik kategóriába tartozó vizsgálatok a miértre keresik a választ, a motivációkat tárják fel. Az utolsóként bemutatott kutatások pedig a Facebook individuális, interperszonális és társadalmi szintű következményeit járják körül. Az összefoglaló kiterjed az eddig elhanyagolt témákra és módszerekre is.

Kulcsszavak: Facebook, közösségi média, szociálpszichológia, motiváció, privacy, énbemutatás

2004-es bevezetését követően a Facebook rendkívüli gyorsasággal vált a leglátogatottabb online felületté, használata milliók kapcsolati hálóját és információforrását változtatta meg, létrehozva a szociális viselkedés teljesen új színterét. A platform a szociálpszichológia számára egy egész világra kiterjedő, generációkat átívelő, különböző demográfiai csoportokat magában foglaló kutatási területet biztosít a társas viselkedés vizsgálatára.

MIÉRT ÉRDEMES KUTATNI?

A Facebook vizsgálata több okból sem egyszerű: a felhasználók köre gyorsan bővül, ami a használati mintázatokban és jellegzetességekben is hamar tükröződik, másrészt a rengeteg technológiai fejlesztés, a felhasználókat érintő szabályozások változása is nehezíti a jelenség megragadását, hamar elavulttá teszi az eredményeket. Mindezek ellenére több érv hozható fel

a kutatások hasznossága és szükségessége mellett (Wilson et al., 2012).

A Facebookot hatalmas sikere önmagában is kutatásra érdemessé teszi. Mára a társadalmi kontextus fontos részét képezi, és a társas jelenségek egy része már csak a Facebookon folyó aktivitásokkal együtt értelmezhető. Miért csatlakoznak hozzá ilyen sokan? Miért válhatott ilyen gyorsan ennyire elterjedtté? Milyen szükségleteket elégít ki?

A második ok módszertani: a Facebook-aktivitások konkrét, megfigyelhető adatokat jelentenek. A Facebook felületén – a technológia jellegzetességeiből adódóan – szinte minden rögzített, és ez a folyamatosan bővülő adatbázis olyan társas jelenségekről tájékoztat (önbemutató, ismerkedés, baráti csevegés), melyekről korábban csak indirekt módon vagy nehézkesen lehetett adatokat nyerni. A szociális háló segítségével túl lehet lépni az önbevallásos tesztek módszertani gyengeségein, továbbá lehetőséget ad longitudinális, valamint kulturális összehasonlításra is, mi több, az így kapott adatok ökológiai validitása igen magas.

Azt sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a Facebook társas következményei jelentősek, individuális, interperszonális, csoport- és társadalmi szinten is.

A Facebook-alkalmazások sokszínű lehetőségei, illetve használatának kiterjedt következményei miatt a közösségi háló több diszciplína számára is kínál kutatási témákat (például politikatudomány, jogtudomány, pedagógia, pszichológia vagy médiakutatás).

nélkülözi akár a konszenzuális keretet, akár a szisztematikusságot. A cikkek változatos sokszínűséget mutatnak mind megközelítésekben, mind módszertanukban. A jelen cikk a szaporodó kutatásokat szociálpszichológiai szempontból tekinti át, ez mind a kiválasztott cikkek témájában, megközelítésében, mind azok kategorizálásában tükröződik.

Cikkem ötletadója és kiindulópontja egy 2012-ben született amerikai összegző írás (Wilson et al., 2012), amely a 2005 és 2011 között született Facebook-kutatással kapcsolatos társadalomtudományi cikkeket tekintette át. A szerzők a fellelt 412 tanulmányt témájuk alapján öt kategóriába sorolták (1. táblázat).

Munkám során nagyban támaszkodtam a felosztásra, de a két megközelítés között van némi eltérés. Az amerikai szerzők a meglévő kutatások felől közelítettek, míg én inkább a Facebook lehetőségeiből indultam ki. A szakirodalom segítségével megpróbáltam bemutatni az összes olyan kutatási kérdést, mely számot tarthat a társadalom-lélektannal foglalkozók érdeklődésére. Természetesen lehetetlen megemlíteni az összes kapcsolódó cikket, ezért azt az elvet követtem, hogy azokat témakörönként összefoglalom, illetve kiemelek egy-egy valamilyen szempontból figyelemreméltó kutatást.

Ebben az összefoglalóban a kutatásokat alapvetően a kommunikációkutatás klasszikus kérdése: *Ki, mit, hogyan, miért, milyen hatással?* alapján kategorizáltam (2. táblázat).

A KUTATÁSOK TÍPUSAI

A Facebook szociális életünkben betöltött jelentőségét már a társadalomtudomány képviselői is felfedezték, de kutatása egyelőre

KI (HASZNÁLJA A FACEBOOKOT?)

Maga a Facebook folyamatosan szolgáltat önmagáról alapvető statisztikai adatokat. Ezek szerint 2012-ben az átlagos felhasználónak

1. táblázat. A Facebook kutatásának fő kategóriái
Wilson és munkatársainak elemzése alapján (Wilson et al., 2012)

Kutatási terület	Cikkek száma	%	Kapcsolódó kutatási kérdés
Felhasználók leíró jellemzése	97	24%	Ki használja a Facebookot és mit csinálnak a felhasználók az oldalon?
A Facebook-használat motivációi	78	19%	Miért használják az emberek a Facebookot?
Énbemutató	50	12%	Hogyan prezentálják önmagukat az emberek a Facebookon?
A Facebook szerepe a társas interakciókban	112	27%	Hogyan hat a Facebook a csoportok és az egyének közötti kapcsolatokra?
Privacy és információmegosztás	75	18%	Miért osztanak meg az emberek személyes információkat a Facebookon?
Összesen	412	100%	

2. táblázat. A Facebook-kutatások lehetséges irányai

Ki?	Kik használják a Facebookot? Milyen demográfiai és pszichológiai jellemzők mentén írhatók le? Meghatározzák-e ezek a jellemzők azt, hogy konkrétan milyen tevékenységeket végeznek az oldalon?
Mit?	Mit csinálnak az emberek a Facebookon? Milyen lehetőségeket kínál a technológia és melyeket használják ezek közül szívesen? Mely aktivitások a legnépszerűbbek és melyek kevésbé? Hogyan kategorizálhatók ezek az aktivitások?
Hogyan?	Hogyan használják a felhasználók a Facebook kínálta lehetőségeket? Ebben milyen személyek, csoportok vagy kultúrák közti különbségeket lehet találni?
Miért?	Melyek a Facebook-használat legfőbb motivációi? Vannak-e ebben tendenciózus különbségek a különböző nemű, korú vagy kultúrájú személyek között?
Milyen hatással?	Milyen hatást gyakorol a Facebook a szociális életünkre? Milyen individuális, interperszonális és társadalmi szintű következményei vannak a használatnak? Milyen előnyökkel és milyen veszélyekkel jár?

130 ismerőse volt, havonta 90 alkalommal osztott meg az üzenőfalán valamit, és több mint nyolcvanféle közösségnek, csoportnak, és online szervezett eseménynek volt a tagja (Facebook, 2012). Ma összesen több mint 1 milliárd (!) felhasználója van az oldalnak, közülük Magyarországon 4 300 000 felhasználó él, ez a hazai internetezők kétharmadát jelenti. A magyar felhasználók 48%-a férfi, 52%-a nő, és a 18 és 34 év közöttiek majdnem a felhasználók felét adják ki (socialbakers.com).

A Facebook rendelkezik egy saját kutatói csoporttal is (Backstrom et al., 2011), akik a pszichológiai kutatások történetének egyik legnagyobb elemszámú mintáját vizsgálták meg: 721 000 000 felhasználó 69 milliárd kapcsolatát. Eredményeik szerint a felhasználók 92%-a négylépésnyi távolságban van egymástól. 20%-uk kevesebb mint 25, 50%-uk több mint 100 és nagyon kis hányaduk több mint 5000 körüli ismerőssel rendelkezik.

A felhasználókat leíró kutatások főként demográfiai összehasonlításokat végeznek. Ezekből kiderül, hogy vannak bizonyos nemi és életkorbeli különbségek mind a facebookozás mennyiségét, mind az ottani aktivitásokat tekintve. Egy svéd kutatás szerint a nők több időt töltenek a Facebookon, továbbá elkötelezettebbek és aktívabbak (Denti et al., 2012). A férfiakkal összevetve kétszer annyi nő érezte úgy, hogy nem tudja elképzelni, hogy hosszabb ideig nem lép be az oldalra. Az ausztrál kormány által megrendelt kutatás hasonló eredményre jutott: míg a fiatal (14–17 éves) lányok 72%-ának, addig az ilyen korú fiúk csak felének volt profilja valamilyen közösségi hálózaton (ACMA, 2008). Hasonló hozzáállás jellemzi a fiatalokat is, az idősebbekhez képest. 14–26 évesek töltik a legtöbb időt Facebook-használattal, az idősebbek sokkal kevesebb időt szánnak rá. Egy amerikai kutatás azt találta, hogy a fiatalabb felhasználóknak (15–30 év között) 11-szer több ismerőse van, mint az ötven felettieknek (Quinn et al., 2011). A generációk közti különbségek azonban szépen lassan elmosódni látszanak: míg kezdetben a Facebook kifejezetten az egyetemek és főiskolák hallgatóiból állt, 2010-re a felhasználók 28 százalékát a 34 év felettiemből álló demográfiai csoport tette ki (Facebook, 2010).

A kifejezetten pszichológiai megközelítésű cikkek nagy része a felhasználókat személyiségjegyeik alapján (leggyakrabban a Big Five öt dimenziója mentén) írja le. Az extravertált emberek több időt töltenek a Facebookon (Moore és McElroy, 2012), több ismerősük van (Amichai-Hamburger és Vinitzky, 2010; Ryan és Xenos, 2009), több csoporthoz tartoznak (Ross et al., 2009) és több képet osztanak meg (Moore és McElroy, 2012), mint az introvertáltak. Ez utóbbi csoport, vagyis azok, akik személyes kapcsola-

taikban érzékenyebbek, aggódóbbak és kevésbé kezdeményezők, inkább fordulnak a virtuális világ felé (DeWall et al., 2009), továbbá azt is kimutatták, hogy az aktív használók érzékenyebbek az elutasításra, mint azok, akik nem használnak Facebookot (Farahani et al., 2011). A neuroticitás dimenzió magas pontszámot elérők gyakrabban használják az üzenőfalat, mint a stabilabbak (Ross et al., 2009), illetve általában is több időt töltenek Facebook-használattal (Moore és McElroy, 2012). A Big Five és a felhasználói profilok kapcsolatát vizsgáló kutatások közül az egyik legérdekesebb kutatásban a felhasználók által kitöltött személyiség-kérdőív eredményét vetették össze az adott felhasználó profilján található információkkal és megosztásokkal. Nyelvhasználati (aktív és passzív szavak aránya, affektív szavak aránya stb.) és egyéb megadott jellemzők (barátok száma, az egocentrikus hálózat sűrűsége, aktivitások száma), valamint a Big Five faktorai között összefüggést találtak, ami azt jelenti, hogy az általunk megosztott tartalmakból megjósolhatók személyiségjellemzőink (Golbeck et al., 2011). A Big Five-on kívül a narcizmus is előkelő helyet kap a vizsgált személyiségtényezők között. Ezen kutatások szerint a narcisztikus személyek gyakrabban használják a Facebookot (Ryan és Xenos, 2009), továbbá ők azok, akik több képet osztanak meg és állandó rendszerességgel frissítik az állapotukat (Buffardi és Campbell, 2008; Mehdizadeh, 2010). A kutatások során vizsgálták még az önbecsülést mint személyiségvonást (Mehdizadeh, 2010), a valahová tartozás szükségletét (Gangadharbatla, 2010), a kötődési stílust (Oldmeadow et al., 2013) és a lezárás iránti igényt is (Gangadharbatla 2010) a Facebook-használattal összefüggésben. Egy pszichográfiai szegmentációt eszközül használó kutatás (Evans et al., 2012) hat Facebook-

felhasználói típust különböztetett meg demográfiai, aktivitásbeli és motivációs szempontok alapján: (1) a rajongók (a használók 18%-a), akik jellemzően politikai vagy művészeti csoportokhoz csatlakoznak; (2) az önklerámozók (16%), akik elsősorban inkább nyilvános, mint privát hálózatként használják, gyakran üzleti célokra, saját személyes „brand”-jük építésének, vagy társadalmi tőkéjük felhalmozásának céljából; (3) a keresők (22%) elsősorban hírek keresésére használják a Facebookot, főként média- és szórakozási eszközként tekintenek rá; (4) a befolyásolók (17%) főként videókat, linkeket osztanak meg, kevésbé használják a privát funkciókat; (5) a játékosok (4%) leginkább a játékokat, applikációkat, online kuponokat használják, és jellemzően ugyanannyi aktivitást folytatnak idegenekkel, mint ismerősökkel; (6) a semlegesek (23%) használják legritkábban, akkor is főleg a szűk társas köreikkel való kapcsolattartásra. A témához kapcsolódóan e lapszám egyik tanulmánya a Facebook-felhasználók önértékelési kontingenciáit és kötődési stílusát járja körül (Tóth és Mirmics, 2014).

Noha a felhasználók jellemzőit leíró kutatások a legtipikusabb és legelterjedtebb Facebook-kutatások közé tartoznak, még mindig vannak előttük kiaknázatlan lehetőségek, például eddig kisebb hangsúlyt kaptak a kultúrközi vagy longitudinális összehasonlítások.

MIT (CSINÁLNAK A FELHASZNÁLÓK A FACEBOOKON?)

A Facebookon folytatható aktivitások sora hosszú és nagyon változatos. Vannak aktív és passzív tevékenységek, népszerű és kevésbé

népszerű aktivitások, szociális vagy információs jellegűek, társasak vagy magányosak. Idetartoznak például – a teljesség igénye nélkül – az üzenetküldés, a megosztás (status update), a lájkolás (like), a bökés (poke), a bejelentkezés egy adott lokációról (check-in), jegyzetek írása (note), az üzenőfalra írás, csoportok vagy események létrehozása, vagy a már meglévőkhöz való csatlakozás, mások profiljának nézegetése, vagy a számos Facebookon játszható játék használata (FarmVille, Pet Society, Mafia Wars). Az egyik legnagyobb internetet kutató intézet, a Pew Internet felmérése szerint a három legnépszerűbb tevékenység az ismerősök bejelölése és visszajelölése, a lájkolás és a privát üzenetek küldése (Pew Internet, 2011). Felmérésük szerint a felhasználók 20–30%-a számít kiemelkedően aktívnek (power user), akikre az jellemző, hogy egy-két aktivitástípusra „specializálódnak”. Az aktivitások típusában nemi különbségeket is találtak: a nemi sztereotípiáknak megfelelően azt tapasztalták, hogy a férfiak többször kezdeményeznek ismeretséget (friending), míg a nők gyakrabban vannak a fogadó oldalon. A statisztika azt is kimutatta, hogy minél több ismerőse van valakinek, annál valószínűbb, hogy „túllép” a passzív Facebook-használaton és aktívabb tevékenységbe kezd (Pew Internet, 2011). Joinson (2008) faktoranalízis segítségével a Facebook-aktivitásokat a következő kategóriákba sorolta: (1) kapcsolatok ápolása; (2) hasonszűrűek felkutatása (hasonló emberekkel való találkozás, csoportokhoz való csatlakozás); (3) fotók posztolása és nézegetése; (4) játékok, applikációk, kvízek használata; (5) nyomozás: mások profiljának és tevékenységének figyelése; (6) mások társas hálózatának feltérképezése.

A legtöbb kutatás a Facebook vizsgálatokor nem különíti el a különböző tevékenységek

pszichológiai hátterét. Az alábbiakban azt a két aktivitást ismertetem részletesen, melyek szociálpszichológiai szempontból kifejezett figyelmet érdemelnének. Az első a *megosztás*, mely videók, cikkek, bejegyzések, saját írások, fényképek nyilvános közzétételét (posztolását) jelenti. A felhasználók összesen közel négy milliárd megosztást tesznek közzé naponta és kétszázötvenmillió képet töltenek fel (Facebook, 2012). E megosztások segítségével a felhasználók közvetíthetik ismerőseik felé ízlésüket, véleményüket és életvitelüket, így hatékonyan formálva másokban a saját magukról kialakított képet, valamint szorosabbra fűzhetik a szálakat a hasonló érdeklődésű, de korábban csak távoli ismerősökkel. A kevés, kifejezetten megosztásra koncentráló kutatás egyike 2500 felhasználót vizsgált kérdőíves, fókuszcsoportos és interjú módszerrel (Brett, 2011). A kutatás a megosztás jellege, a hozzá kapcsolódó értékek, az önprezentáció célja és a mögöttes motivációk alapján hatféle megosztó személyiséget különböztetett meg: az altruistát, a karrieristát, a „hipsztert”, a bumerángot, az összekötőt és a selektálót. 2012-ben jelent meg a megosztással kapcsolatos kutatások egy figyelemreméltó példája, mely kísérleti úton próbált választ találni arra a kérdésre, hogy a megosztások mennyisége milyen hatással van a magányérzésre. A kísérleti csoport résztvevőit arra kérték, hogy egy héten keresztül többet posztoljanak, mint szoktak, míg a másik csoport nem kapott semmilyen instrukciót. Előbbiek kevésbé érezték magukat magányosnak, és úgy érezték, szorosabban kötődnek barátaikhoz. Érdekes módon ez a változás teljesen független volt attól, hogy kaptak-e visszajelzéseket a posztjaikra (Deters és Mehl, 2012). Egy magyar egyetemközi kutatás (Szabó, 2013; Ujhelyi, 2013) a megosztás mögötti

motivációkat próbálta feltárni, összekötve azokat a posztolás előtt és után átélt felelősségérzettel, továbbá felrajzolta a megosztás szempontjából markánsan eltérő Facebook-felhasználók profilját.

Mint mindent, a megosztást is lehet túlzásba vinni (*oversharing*), ami mennyiségi (túl sok információ) és minőségi (túl intim információ) szinten is megjelenhet. Egy brit felmérés szerint azok között, akik töröltek valakit az ismerőseik közül, negyvenhat százalék jelölte meg legfőbb indoknak azt, hogy az adott személy túl sokat szerepelt a kezdőlapjukon fényképeivel, videóival, bejegyzéseivel (MyVoucherCodes, 2012). A túlzásba vitt megosztás torzíthatja mindennapi viselkedésünket és a helyzetek nem megfelelő kezeléséhez, illetve személyiségtorzuláshoz vezethet. Rice szerint (2009) a túlzott megosztás egyfajta kísérlet lehet arra, hogy felkeltsük mások érdeklődését. A kutató szerint legrosszabb esetben egyfajta érzelmi pornóvá válik: a meghittség látszatát adja, a kapcsolatokba befektetett elkötelezettség vagy idő nélkül. Tari (2010) úgy fogalmaz, hogy az *oversharing* jelensége az érzelmek levezetésének gátolatlansága, és leginkább az alacsony mértékű frusztrációtürekből fakad, tulajdonképpen egyfajta érzelmi inkontinencia.

A Facebook 2010-ben egy elsőre aprónak tűnő funkciót épített be az oldalra: a Tetszik (like) gombot. A személyek a kis ikonra való kattintással közölhetik ismerőseikkel, hogy azok képei, videói vagy bármilyen egyéb megnyilvánulásai elnyerték a tetszésüket. A *lajkolás* népszerűsége egyszerűségében rejlik: egy gombnyomással többféle pszichológiai és kommunikációs igényünket tudjuk kielégíteni. Amellett, hogy jelezhetjük vele, hogy egy adott tartalom kedvünkre való, tudatosan formálhatjuk saját önprezentációnkat, hiszen az általunk lájkolt tartal-

mak online megjelenésünk építőkövei. A lájkolás evolúciós perspektívából felfogható a kurkászás egy formájának is, vagy más értelmezési keretben a tranzakcióanalízis „stroke” fogalmának feleltethető meg (Nagy, 2010). A gomb megnyomása egy adott márka vagy személy iránti lojalitás kifejezésére is szolgálhat, továbbá kontextustól függően jelenthet gratulációt vagy együttérzést, felhívhatja az adott tartalomra a figyelmet, esetleg jelzésként szolgálhat arra, hogy egy adott személlyel azonos az érdeklődési körünk (Varga, 2012).

Egy érdekes magyar kutatás (Orosz et al., megjelenés alatt) a Facebook kapcsolati státusz funkciója és a kapcsolat iránti elköteleződés összefüggéseit vizsgálta kérdőíves módszerrel. A szerzők eredményei szerint a kapcsolati státusz feltüntetése erősebb romantikus érzelmet és féltékenységgérzést implikál, vagyis „digitális jeggyűrűként” funkcionál.

HOGYAN (HASZNÁLJÁK AZ EMBEREK A FACEBOOKOT?)

A használat hogyanját vizsgáló kutatók nagy része az énbemutatásra koncentrál. A Facebook-profil létrehozásával az egyén tulajdonképpen online identitását építi fel, mely folyamat visszahatásként az én jobb megismerésével is együtt járhat. Az egyik leginkább előtérben lévő kérdés az, hogy az online megjelenített kép mennyire tükrözi a valóságot. Több kutatás is hasonló következtetésre jutott: a felhasználók általában viszonylag pontos képet mutatnak az offline énjükről (Waggoner et al., 2009; Weisbuch et al., 2009). Ezt az ún. *kiterjesztett valóság hipotézist* (Back et al., 2010) magyarázhatja egyrészt az, hogy a Facebook esetében az offline

barátság vezet az online ismeretséghez és nem fordítva (Lampe et al., 2006; Ross et al., 2009), így a felhasználót személyesen is ismerők észrevennék, ha a profil tulajdonosa nem mondana igazat, vagy pozitívabb képet festene magáról (Lampe et al., 2006; Ross et al., 2009). Másik magyarázó tényező lehet, hogy az egyén általában azt szeretné, ha mások úgy látnák őt, mint ahogyan ő saját magát. Ugyanakkor azt a feltételezést is alátámasztják empirikus bizonyítékok, hogy az online megjelenített kép egy idealizált énprezentációt tükröz (*idealizált virtuális identitás hipotézis*, Manago et al., 2009). Egy tanulmány például azt mutatta ki, hogy az introvertált, alacsony önértékelésű és a személyes kapcsolataikban nem túl népszerű felhasználók (Zywica, Danowski, 2008), illetve a nárcisztikusként leírható személyek (Buffardi, Campbell, 2008) bevallottan igyekeznek pozitívabb, népszerűbb képet adni magukról Facebookon. Az önfényezés hatásosságára azonban nem találtak bizonyítékot: a profil független értékelői átláltak a családon és helyesen ítélték introvertáltak vagy nárcisztikusnak a profil tulajdonosait (Zywica, Danowski, 2008; Buffardi, Campbell, 2008). A felhasználó feltételezései az észlelt közönségről és a kulturális normák szintén befolyásolhatják az énprezentációt. Egy tanulmány rámutatott, hogy a német diákok kevésbé hajlamosak illetlen tartalmakat közzélni Facebookon, mint az amerikaiak (Karl et al., 2010).

A legtöbb információt az énről a profil tulajdonosa maga szerkeszti, ám a megfigyelők benyomására hat az ismerősök száma és azok jellemzői is (Walther et al., 2008). Egy vizsgálat azt tárta fel, hogy az ismerősök száma és a profil tulajdonosának észlelt vonzósága közötti korreláció egy fordított U alakú görbével írható le: kb. 300 ismerősig növekszik,

onnanról viszont csökken, talán mert nem hiteles a túl magas ismerősszám (Tong et al., 2008). Egy másik kutatás szerint az üzenőfalra író személyek népszerűsége hat a felhasználó megítélésére; ugyanazt az embert vonzóbbnak találták, amikor a falán szereplő bejegyzések népszerű személyektől származtak, mint amikor ugyanazokat a bejegyzéseket kevésbé népszerű személyektől eredeztették. Talán e jelenség miatt férfiak és nők egyaránt szeretnek vonzó fotókkal rendelkező emberek ismerőseivé válni (Wang et al., 2010) és kevésbé rejtik el a népszerűbbek hozzászólásait még akkor is, ha azok negatívak voltak (Pena és Brody, 2011). Mindent egybevetve e tanulmányok mutatják, hogy az ismerősök jellemzői közvetve, de erősen hatnak a mások által észlelt énképre (Tong et al., 2008).

A kutatások másik része a Facebook és a valós élet egymásra hatását járja körül, egy nemrég megjelent taiwani tanulmány (Hsu et al., 2011) például a kapcsolatok közelsége és az ezekkel a személyekkel folytatott online interakció mennyisége közötti összefüggéseket vizsgálta. Az interakciókat és a barátokat is különböző típusokba sorolták (ez utóbbiakat a kapcsolat közelsége szerint). Eredményeik szerint az egyének több felkérést kaptak és fogadtak el távolabbi barátaiktól, míg a közelebbiek esetében sokkal személyesebb kommunikációs formákat használtak, ugyanakkor ezen intimebb kommunikációs formák gyakorisága nem tért el szignifikánsan a távolabbi barátaikkal folytatott azonos típusú kommunikációtól. Weisbuch és munkatársai (2009) azt a kérdést vetették fel, hogy a virtuális világban kapott „lájkok” milyen kapcsolatban állhatnak a valós világbeli kedveltséggel. Az eredmények alapján korrelációt fedeztek fel az első benyomás alapján kialakult pozitív benyomás és a személyek Face-

book-oldalának megtekintése utáni lájkolások között. A proszociális magatartás való életbeli és online formája közötti korreláció feltárására irányult a DePaul Egyetem kutatása (Wright és Li, 2011). A kutatás igazolta eredeti hipotézisüket, miszerint az egyének online életüket az offline világukhoz hasonlóan szervezik. Egy tanulmány azt vizsgálta, hogy az online és offline én közti különbség mértéke hogyan függ össze bizonyos pszichológiai és szociális jellemzőkkel. A vizsgált változók közül kettő korrelált szignifikánsan az online és offline reprezentáció közti különbség nagyságával: az offline szociális beágyazottság és a privát éntudatosság (Qiu et al., 2010). Hagger-Johnson és munkatársai (2011) azt vetették fel, hogy mivel a Facebook-profilok egyre gyakrabban kerülnek elő bírósági tárgyalásokon bizonyítékként, validitásukat és reliabilitásukat feltétlenül vizsgálni kell. Vizsgálatukban egy általános személyiségteszt eredményeit vetették egybe a profilon feltüntetett érdeklődési körökkel, és azt találták, hogy a személy valós jellemzői és a Facebook-profilja közti összefüggés konzisztensebb és erősebb férfiak esetében.

A használat mikéntjét vizsgáló tanulmányok következő csoportja az önfeltárás és a személyes információk megosztásának veszélyeivel foglalkozik. A közösségi háló annál értékesebb felhasználói számára, minél több és „minőségibb” információ található rajta, az oldal fejlesztői ezért a legváltozatosabb technológiai fejlesztésekkel próbálják elősegíteni a minél egyszerűbb, gyorsabb adatáramlást és a kommunikációt. Ennek megvannak a maga hátulütői: a személyes információkkal való visszaélés lehetősége, rosszindulatú pletykák gyors elterjesztése, rágalmazás, zaklatás, pedofil támadás, vagy akár identitáslopás formájában (Wilson et al., 2012). Az oldal a védekezésre is módot

ad, például többféle biztonsági beállítási lehetőséget kínál, melyek segítségével kontrollálhatjuk, hogy ki nézheti meg profilunkat, megosztásainkat, ki küldhet nekünk személyes üzenetet, vagy ki írhat a falunkra. Az egyik első tanulmány, mely a személyes adatok védelmével (privacy) foglalkozott, 2005-ben született, több mint 4000 fős egyetemista minta megkérdezésével (Gross és Acquist, 2005). Az eredmények szerint a diákok fele adta meg lakcímét és 40%-uk a telefonszámát, míg csak egy elhanyagolható kisebbség (kevesebb, mint 1%) töltött időt védelmi beállításainak megváltoztatásával. A következő években lefolytatott felmérések (Fogel és Nehmad, 2009; Dey et al., 2012) azonban arról számoltak be, hogy az idő múlásával egyre inkább tudatosulnak a felhasználókban a biztonsági veszélyek, így a megosztással kapcsolatos hozzáállásuk egyre óvatosabbá vált. Ezzel együtt azonban az is kirajzolódott, hogy az attitűdök és a tényleges viselkedés között szakadék tátong. Ugyanazok, akik azt válaszolták, hogy nagyon aggódnak amiatt, hogy idegenek is megtudhatják, hogy hol élnek, a nagy nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tették lakcímüket. Egyes kutatók azt javasolták, hogy az adatbiztonsággal kapcsolatos aggodalmakat és a viselkedést ne egy dimenzió mentén fekvőnek tekintsék, hanem két különbözőnek, melyeket más és más faktorok befolyásolnak (Christofides et al., 2009).

MIÉRT (HASZNÁLJÁK AZ EMBEREK A FACEBOOKOT?)

A Facebook használói különböző szempontok mentén és különböző célok érdekében használják a közösségi oldalt. Az ott folyó

társas viselkedések hatásmechanizmusának megértéséhez a motivációk azonosítása létfontosságú. Annak tanulmányozására, hogy milyen motivációk állnak a használat hátterében, a legtöbb kutatás a használat és szükségletkielégítés (Uses and Gratifications) funkcionális elméletéből indul ki, melynek alapfeltevése, hogy a médiahasználók racionális döntéshozóknak tekinthetők, akik a várható hasznot és előnyöket figyelembe véve tudatosan és aktívan választanak a média által kínált lehetőségek közül. Az 1940-es években született elmélet számtalan kutatást inspirált, melyek motivációk tömkelegét azonosították a különböző tömegkommunikációs eszközök használata során.

E motivációkat többféle kategória-rendszerbe lehet illeszteni, én ezúttal az egyik legtöbbet idézettet, Katz, Gurevitch és Haas (1973) tipológiáját követtem, melyet ugyan eddig leginkább a hagyományos médiumokra alkalmaztak, de a Facebook-használathoz kapcsolódó motivációk rendszerezésére is alkalmas.

Szociális integratív szükségletek. A Facebook mindenekelőtt szociális célokat szolgál: lehetővé teszi már meglévő kapcsolatok ápolását (Joinson, 2008; Lampe et al. 2006); új kapcsolatok kialakítását; régebbi kapcsolatok felfrissítését; társas események szervezését és társas támogatás keresését (Tosum, 2012). Egy hongkongi kutatás (Cheung et al., 2011) szerint a társadalmi nyomás motiválja leginkább a diákokat a regisztrációra, az, hogy jelen szeretnének lenni egy adott szociális közegben. A megosztás kapcsán már említettük a társas kurkászás jelenségét, mely evolúciós gyökerekre vezethető vissza: az állatvilágban fontos szerepet játszik a szociális kötelékek fenntartásában, a csoport stabilitásának megerősítésében. Az embereknél a „szociális kurkászás” a pletyka és az

ún. „small talk” formájában valósul meg, ami megfeleltethető a Facebookon végzett aktivitásnak (Tufekci, 2008). Subrahmanyam és Greenfield (2008) tanulmányukban azt hangsúlyozzák, hogy a Facebook használatának elsődleges célja az offline világban meglévő barátságok és romantikus kapcsolatok megerősítése.

Személyes integratív szükségletek. A Facebook-használat másik fontos funkciója az énről alkotott benyomás formálása, valamint ezzel interakcióban a saját identitás építése. Egy tanulmány (Nadkarni, Hofman, 2012) úgy fogalmaz, hogy az emberek arra használják a Facebookot, hogy saját hiányosságait kompenzálják, hiszen a pozitív dolgok kiemelésével és a negatív aspektusok elrejtésével akár egy egészen új személyiséget lehet létrehozni. Gülnar, Barci és Cakir (2010) kutatásukban a személyes képek és videók megosztásának motivációjára keresték a választ. A fellelt indítékok között kiemelt helyen szerepelt a nárcizmus és önkifejezés, a média-szereplés, illetve a személyes státusz emelése. Amerikai kutatók (Toma és Hancock, 2013) egy kísérlettel azt igazolták, hogy az egót ért negatív kritika hatására a résztvevők inkább saját Facebook-oldaluk nézegetését választották (több felkínált alternatíva közül). A kutatók úgy fogalmaztak, hogy a személyek tudattalanul, mintegy öngyógyításként fordultak saját profiljukhoz, önértékelést és önbecsülést merítve belőle.

Kognitív szükségletek. Az oldal praktikus, felhasználóbarát, kiváló a gyors információhoz jutás szempontjából. A Facebook használatának egyik fontos motivációja az információszerezés, illetve a tudás növelése (Joinson, 2008). A Facebook ebből a szempontból tulajdonképpen átvette az internet szerepét, az egyén szociálisan szűrt információhoz jut releváns eseményekről, vagy öt

érdeklő témákról, személyekről. Egy dél-afrikai kutatás (Shambare és Mvula, 2011) a Facebook-használat legfőbb motorjának a kényelmesség (Convenience) elnevezésű faktort találta a vizsgálati személyek választait elemezve, mely szintén az egyszerű információhoz jutásra utal.

Affektív szükségletek. A Facebook számos lehetőséget ad a szórakozásra, illetve az esztétikai, emocionális élmények átélésére is (Gülnar et al. 2010). Az Instagram alkalmazással, illetve a képek, videók, fényképek, festmények, egyéb alkotások (akár művészeti, akár használati tárgyak), írások, esszék, történetek megosztásával lehetővé válik a felhasználók számára, hogy a legkülönbözőbb érzelmeket élhessék át. A Facebookon megosztott képek, videók stb. sokkal gyorsabban terjednek, mint bármilyen más csatornán, így az oldal kifejezetten alkalmas az élménymegosztásra vagy a figyelem felkeltésére (lásd mémek terjedése) (Joinson, 2008). Tosum (2012) úgy fogalmaz, hogy a Facebook kielégíti a változatosság iránti igényünket.

Menekülés szükséglete. Több kutatás a Facebook-használat mögötti jellemző motivációként azonosítja az unalom elkerülésére irányuló törekvéseket (pl. Lampe et al., 2006). Ennek értelmében a felhasználók szimplán azért használják a Facebookot, hogy elüssék az időt és csökkentsék az unalmas órák számát. A Facebook oldalán történő böngészés, szörfölés, vagyis új, szórakoztató dolgok céltalan keresése a halogatás, figyelemelterelés eszköze is lehet (Wright, 2010).

A háttér-motivációkat tekintve a felhasználók között számos különbség akad: a nők számára fontosabbak a szociális motivációk (Joinson, 2008), a fiatalok közül többen használják menekülésre az oldalt, az idősebbek pedig többször ismerkednek meg új embe-

rekkel a Facebookon (Denti et al., 2012). A kutatások eddig kevesebb figyelmet szenteltek az ennél finomabbra hangolt különbségek vizsgálatának, például a motivációk személyiségbeli vagy kulturális különbségeinek.

MILYEN HATÁSSAL (VAN A FACEBOOK AZ ÉLETÜNKRE?)

A Facebook társas életünkre gyakorolt hatását több szinten is lehet vizsgálni, én ezúttal az individuális és a szociális megkülönböztetéssel éltem. Az itt szereplő kutatások többségénél azonban érdemes észben tartani, hogy az általuk leírt hatás ok-okozati viszonya csak feltételezett, hiszen legtöbb esetben korrelációs módszerrel vizsgálták a jelenségeket.

A közösségi háló használata befolyásolhatja a felhasználó személyes jellemzőit, attitűdjét és viselkedését. A konkrét hatásokat kutatók eredményei azonban nem mindig egyértelműek. Egy több mint 1000 főt megkérdező svéd tanulmány (Denti et al., 2012) arra jutott, hogy a facebookozással töltött idő csökkenti a szubjektív jóllét érzését, de csak nők esetében. A kutatók magyarázata szerint a Facebook egy torz képet közvetít felénk: mindenki mást kissé pozitívabban látunk, mint a valóságban. Több oka is lehet, hogy miért torzul az énreprezentáció: például mert az emberek motiváltak lehetnek az önfényezésre (társat vagy munkát keresnek), ráadásul a kirívó, izgalmas, érdekes történetek hírértéke nagyobb, mint az unalmas, mindennapi eseményeké. Emiatt a jelenség miatt a társas összehasonlításból rosszul kerülünk ki, ami elvezet a szubjektív jóllét szintjének csökkenéséhez. És hogy miért csak nőkre érvényes

mindez? Talán mert az ő identitásukat jobban befolyásolja a másokkal való kapcsolat, ráadásul többet is facebookoznak, és önbevallásuk szerint az fontosabb szerepet tölt be életükben, mint a férfiakéban. Más kutatók is megerősítik, hogy a Facebook tanulmányozása olyan benyomást nyújt, mintha mások élete jobb, boldogabb lenne (Chou és Edge, 2012). A Cornell Egyetem kutatása szerint az önbecsülés mutatója azoknál az embereknél mutat némi emelkedést, akik nem csak monitorozták mások adatlapját, hanem sajátjukat is szerkesztették (Gonzales és Hancock 2011). A hatás mechanizmusa ezek szerint nem direkt, az összefüggés komplex, többféle mediáló tényező közvetítheti. A legtöbb kutatás azt támasztja alá, hogy a passzív használat negatív következményekkel jár: egy német kutatás például azt tapasztalta, hogy a passzív tevékenységek csökkentik az élettel való elégedettséget, mediátor változóként egyesek az irigységet jelölték meg (Krasnova et al., 2013), míg mások a magányt (Burke et al., 2010). Ezzel szemben az aktív tevékenységek inkább erősítik a társadalmi tőkét (Valenzuela et al., 2009), emocionális támogatást nyújtanak (Ellison et al., 2007) és növelik a szubjektív jóllétet (Mehdizadeh, 2010) is. További módosító tényező lehet az idői távlat: más hatásokkal számolhatunk rövid, illetve hosszú távon (Krasnova et al., 2013).

Az individuumra gyakorolt hatások másik felkapott témája az addikció. A vizsgálatok többsége nem egy-egy platformra koncentrálna, hanem összefoglalóan közösségi hálózati addikcióról beszélnek, mely a többi viselkedéses addikcióhoz hasonló jellemzőkkel írható le: elvonási tünetek, használat miatti konfliktus a környezettel, tolerancia kialakulása... (Wilson et al., 2010; Pelling és White, 2009; Karaiskos et al., 2010; Zhou, 2010). A bergeni egyetemen azonban kifejlesztettek

egy kifejezetten a Facebook-addikcióra vonatkozó 18 ítemes skálát (Bergen Facebook-addikciós skála). A kutatók (Andreassen et al., 2012), több mint négyszáz fő megkérdezése után azt állapították meg, hogy a fiatalok, a szorongók és a nők számítanak a legveszélyeztetettebbeknek.

A Facebook hatása az egyénin túl interperszonális szinten is megjelenik. Elphinston és Noller (2011) vizsgálatukban megállapították, hogy a Facebookba való nagymértékű bevonódás hátrányosan befolyásolja a romantikus kapcsolatokat, mivel lehetővé teszi a másik állandó megfigyelését. Tokunaga (2011) szerint a fiatalabb korosztályból sokak számára ez a társas felügyelet a napi rutin részévé vált. Az ún. Facebook-féltékenységnek rohamosan bővül a szakirodalma, e folyóirat-számban is olvasható egy tanulmány a jelenség néhány pszichológiai korrelátumáról (Römer és Fekete, 2014). A használatnak természetesen pozitív következményei is vannak, gyász esetén például társas támogatást nyújthat (Fearon, 2011).

Egy kísérleti módszert választó tanulmány azt kutatta, hogy a közösségi oldalakon megjelenő, felhasználók által feltöltött (pl. alkoholfogyasztáshoz köthető) képek mennyiben jelenhetnek meg szociálisan előírt normaként az ezt befogadó tinédzserek számára (Litt és Stock, 2011). Az ilyen képeket megtekintő kísérleti csoport megnövekedett ivási hajlandóságról számolt be, továbbá kedvezőbben viszonyultak az alkoholfogyasztáshoz, kisebbnek érzékelték saját sérülékenységüket, és valószínűbbnek tartották, hogy a közeljövőben alkoholt fognak fogyasztani.

Ellison, Steinfield és Lampe (2007) egy átfogó kutatásukban a társadalmi tőke fogalmából indultak ki. Ennek két fajtája lehet (Granovetter, 1973; Putnam, 2000): felszínes kapcsolatok, melyek elsősorban a haszon

vagy információcsere miatt alakultak ki (gyenge kötés); és vannak szorosabb kötelékek (erős kötés: például családi vagy baráti kapcsolatok). A kutatók 800 fős egyetemista mintán végzett kutatásuk alapján azt az eredményt kapták, hogy a Facebook-tevékenységek alkalmasak a társadalmi tőke növelésére mind a formális kapcsolataink fenntartásával, mind a mélyebb kapcsolatok megerősítésével.

A Facebook egyik legnagyobb kihívást rejtő jellegzetessége az, hogy az ismerősök listája tulajdonképpen különböző szociális köröinkből származó embereket tartalmaz: régi osztálytársainkat, távoli rokonainkat, jelenlegi kollégáinkat, gyerekünk osztálytársait, főnökönket. Ezen körök az interneten kívüli életünkben általában szeparált helyet foglalnak el, a különböző csoportok tagjai más és más mennyiségű, minőségű információt tudnak rólunk, más és más arcunkat ismerik. A Facebookon – hacsak nem állítjuk be másként sok időt felemésztő áldozatos munkával – egy-egy megosztásunk a gomb megnyomásával automatikusan mindenkihez eljut. E kérdést járták körül iskolai kontextusban Mazer és munkatársai (2007), akik azt vizsgálták, hogy hogyan befolyásolja a diákok motivációját, elővételezett érzelmi alapú tanulását és az elvárt osztálytermi légkör minőségét, ha a tanár profilját előzetesen meg tudják tekinteni a Facebookon. Azt is megkérdezték, a diákok mit gondolnak, mennyire helyénvaló, hogy egy tanárnak legyen Facebook-profilja. Eredményeik szerint minél több személyes információt tartalmaz a tanár profilja, a diákok annál motiváltabbak lesznek, annál pozitívabb osztálytermi légkört várnak, valószínűbbnek tartják az érzelmi alapú tanulást. A hatás azonban nem ilyen lineáris, hiszen többen azt nyilatkozták, hogy egy tanárnak nem szabad túlságosan megnyílnia, mivel az veszé-

lyezteti a normál tanár-diák viszonyt, és nem professzionális. Kiderült az is, hogy a diákok 85%-a még sosem nézte meg tanárai profilját egyetlen közösségi oldalon sem.

Hasonló témában végzett kutatást két magyar kutató is (Tóth-Mózer és Lévai, 2011), akik a Facebook oktatásba történő integrációjának lehetőségét járták körül. A „Facebook 2011” elnevezésű kutatásukban diákokat, tanárokat és egyéb felhasználókat (összesen 1500 főt) kérdeztek meg egy online kérdőívben általános Facebook-használati szokásairól, adatvédelmi beállításairól, az oldalon szerzett kellemetlen élményeiről, illetve a Facebookon folyó tanár-diák interakciókról. Ezen túl arra kérték még a válaszolókat, hogy egészítsék ki a „A Facebook olyan, mint a ...” kezdetű mondatokat. A kapott metaforákat Bronfenbrenner ökológiai modellje alapján négy szinthez sorolták.

Mikroszintre került a Facebook mint személyes jó barát, vagy társ, „akinek” a diákok elmondhatják minden bajukat; sőt voltak, akik egyenesen lelkesegély-szolgálathoz hasonlították a közösségi portált. Mezoszinten találhatóak azok a metaforák, melyek a Facebookot egy kisebb közösséghez, családhoz, vagy baráti körhöz hasonlítják. Az exoszintre kerültek az olyan beszédes helyszínek, mint a piac vagy a színház. A makroszinten a Facebookot mint egy személytelenebb világfalut, vagy mint globális hálózatot írták le. E kutatás továbbá a tanár-diák interakciók alapján többféle diákprofil is leír. A kutatás legfőbb értéke, hogy összekapcsolja az egyének fejében élő reprezentációkat a Facebook-használati mintázatokkal, így végső soron annak társas hatásaihoz kapcsolja azokat.

A jelentős társas hatások között mindenképp meg kell említeni a cyberbullying jelenségét, mely a kortársaklatás elektronikus eszközökön (sms, e-mail, közösségi oldal)

keresztül megvalósuló formája. E jelenségről részletesen olvashatnak e folyóiratszám egy másik tanulmányában (Domonkos, 2014).

A Facebook-használat társadalmi szintű hatásairól, főképp annak politikai vonatkozásairól (politikai aktivitás, civil elköteleződés, nyilvánosság fogalmának megváltozása...) médiaelemzők, szociológusok és pszichológusok hada könyvtárnyi szakirodalmat írt össze. Ezen cikkek gyakran esettanulmány-szinten a Facebook szerepét próbálják feltárni egy-egy esemény, jelenség mögött: például az amerikai kongresszusi választások (Williams és Gulati, 2012), a guatemalai tiltakozó akciók (Harlow, 2012), a finn parlamenti választások (Strandberg, 2013), az ausztrál bennszülöttek élénkülő politikai aktivitása (Petray, 2011) vagy a chilei fiatalok kollektív megmozdulásai (Valenzuela et al., 2012) kapcsán. Szociálpszichológiai szempontból olyan témák kerülnek elő leggyakrabban, mint a Facebook hatása a politikai attitűdökre és a politikai részvételtre (Zhang et al., 2010), vagy a személyiségvonások és az online politikai részvétel kapcsolata (Quintelier és Theocharis, 2012). E témakörben született magyar vonatkozású eseményt dolgoz fel e lapszám egyik cikke (Kende et al., 2014).

Egy figyelemreméltó hazai vállalkozás a magyar Political Capital és a brit Demos közös politikai pszichológiai kutatása, mely a Jobbik Magyarországiért Mozgalom Facebook-követőinek jellemzőit mutatja be. Az adatokat több mint 2000 felhasználó szolgáltatja. A kutatás módszertani szempontból is releváns, mivel a kérdőívet célzott Facebook-hirdetéssel juttatták el a célcsoporthoz. A kutatás jó példája annak, hogy hogyan lehet szisztematikusan feltérképezni egy adott Facebook-csoport demográfiai jellemzőit, attitűdjeit és értékrendjét is (Bartlett et al., 2012).

KÖVETKEZTETÉSEK

A cikkek változatos sokszínűséget mutatnak megközelítésükben, témájukat tekintve, és módszertanukban is. A felhasznált technikák között megjelentek a kérdőíves módszerek (pl. Denti et al., 2012), többen a megosztott tartalmak (főleg fotók) tartalomelemzését végezték el (Hum et al., 2011), kísérletet folytattak le kreált adatlapok segítségével (Gonzales és Hancock, 2011; Mazer et al., 2009), terepkísérletet végeztek (Deters és Mehl, 2012), vagy a Facebook-aktivitások naplózására kérték meg alanyaikat (ACMA, 2008). A tanulmányok áttekintése során azonban nemcsak a tematikai változatosság, de a hiányok is láthatóvá váltak: kevés a nagy ívű longitudinális vagy kulturális összehasonlító tanulmány; hiányoznak a csoportszintű kutatások, illetve a Facebook-percepcióval foglalkozók. Szükség lenne továbbá olyanokra is, melyek Facebookkal kapcsolatos társadalmi diskurzust próbálnák feltárni. A szakirodalom továbbá jóformán teljesen nélkülözi a különböző aktivitásokat (pl. megosztás, liking, poking...) külön-külön vizsgáló kutatásokat is. Emellett hasznosak lennének olyan kutatások is, melyek a Facebook eddig eltelt 8-9 évének használati mintázatát tekintenék át. A szociálpszichológia e témák vizsgálatához bevált fogalmi rendszerrel és kutatási paradigmákkal rendelkezik (szociális reprezentáció, csoportdinamika, csoportpercepció, szociometria, sztereotípiák, csoportközi viszonyok).

A módszertani sokszínűség is csalóka, hiszen elsősorban az önbevalláson alapuló kérdőívek, skálák és személyiségtesztek uralkodnak, a szociálpszichológia eddig kevésbé használta ki a Facebook azon technológiai adottságait, mint a rögzítettség vagy a hálózati jelleg: a terepkísérletek lehetőségét, a narratív elemzéseket, a hálózatelemzési technikákat (pl. social network analysis), vagy az applikációk ilyen célú felhasználását.

A kutatások során természetesen új etikai kérdések is felmerülnek, az online környezetben végzett vizsgálatokkal kapcsolatban még nincs kikristályosodott szabályrendszer. A szakmai diskurzus azonban már e téren is megkezdődött (Shapiro és Ossorio, 2013).

A tanulmányok összegyűjtésével és bemutatásával nem titkolt célom volt, hogy felkeltsem a szakma figyelmét a téma jelentőségére és érdekességére. Hiszen a szociálpszichológia és a Facebook találkozásából nemcsak utóbbi profitálhat. Az online társas közeg a társadalom-lélektan számára új terepet biztosít meglévő elméleteinek tesztelésére, fejlesztésére, új, kreatív módszertanok kidolgozására. A Facebook folyamatos technológiai megújulása újabb és újabb kihívások és egyben lehetőségek elé állítja a társadalomtudósokat. A legkülönbözőbb tudományágak – köztük a szociálpszichológia – feladata, hogy megteremtse az online társas élet értelmezési keretét, nem csak azért, hogy megértse a jelent, hanem hogy segítsen megérteni a jövőt.

SUMMARY

THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF FACEBOOK. LITERATURE REVIEW

Aims: The objective of the article is to summarize the social psychologically relevant research on Facebook. The relatively large literature was organized around five main questions. The first category contains articles about the socio-demographic and psychological characteristics of Facebook users. The second question focuses on the specific Facebook-activities. The third reveals the ways of using the opportunities offered by Facebook. The studies of the fourth category explore the motivations for using the platform. And the last one contains research dealing with the individual, interpersonal, and societal-level impact of Facebook. This summary also highlights the still understudied topics and methods as well.

Keywords: Facebook, social media, social psychology, motivation, privacy, self-presentation

BIBLIOGRÁFIA

- ACMA (2008): *Internet use and social networking by young people*. Media and Communications in Australian Families series. Research conducted by the Australian Government on young people and Internet use. <http://www.acma.gov.au/>
- AMICHAÏ-HAMBERGER, Y., VINITZKY, G. (2010): Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26, 1289–1295.
- ANDREASSEN, C. S., TORSHEIM, T., BRUNBORG, G. S., PALLESEN, S. (2012): Development of a Facebook Addiction Scale. *Psychological Reports*, 110, 501–517.
- BACK, M. D., STOPFER J. M., VAZIRE, S., GADDIS S., SCHMUKLE, S. C., EGLOFF B., GOSLING S. D. (2010): Facebook Profiles Reflect Actual Personality, Not Self-Idealization. *Psychological Science*, 21(3), 372–374.
- BACKSTROM, L., BOLDI, P., ROSA, M., UGANDER, J., VIGNA, S. (2012): Four Degrees of Separation. *Proceedings of the 3rd Annual ACM Web Science Conference*, 33–42.
- BARTLETT, J., BIRDWELL, J., KREKÓ, P., BENFIELD, J., GYÓRI, G. (2012): *Populism in Europe: Hungary*. Demos, London.
- BRETT, B. (2011): *Psychology of Sharing*. Paper presented at the Digital & Social Media Conference, New York. 2011 July, 13th.
- BUFFARDI, L. E., CAMPBELL, W. K. (2008): Narcissism and social networking web sites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1303–1314.
- BURKE, M., MARLOW, C., LENTO, T. (2010): Social network activity and social well-being. *Postgraduate Medical Journal*, 85, 455–459.
- CHEUNG, C. M. K., CHIU, P., LEE, M. K. O. (2011): Online social networks: Why do students use facebook? *Computer in Human Behavior*, 27, 1337–1343.

- CHOU, H., EDGE, N. (2012): „They are happier and having better lives than I am”: The impact of using Facebook on perceptions of others’ lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(2), 117–120.
- CHRISTOFIDES, E., MUISE, A., DESMARAIS, S. (2009): Information Disclosure and Control on Facebook: Are They Two Sides of the Same Coin or Two Different Processes? *Cyberpsychology & Behavior*, 12, 341–345.
- DENTI, L., BARBOPOULOS, I., NILSSON, I., HOLMBERG, L., THULIN, M., WENDEBLAD, M., ANDÉN, L., DAVIDSSON, E. (2012): *Swedens Largest Facebook Study*. gupea.ub.gu.se/bitstream/.../gupea_2077_28893_1.pdf (Letöltve: 2014. február 1.)
- DETERS, F. G., MEHL, M. R. (2012): Does Posting Facebook Status Updates Increase or Decrease Loneliness? An Online Social Networking Experiment. *Social Psychological and Personality Science*. <http://dingo.sbs.arizona.edu/~mehl/eReprints/DetersMehlSPPS2012.pdf> (Letöltve: 2014. február 1.)
- DEWALL, C. N., BUFFARDI, L. E., BOSNER, I., CAMPBELL, W. K. (2011): Narcissism and implicit attention seeking: Evidence from linguistic analyses of social networking and online presentation. *Personality and Individual Differences*, 51, 57–62.
- DEY, R., JELVEH, Z., ROSS, K. (2012): Facebook users have become much more private: A large-scale study. In *Proceedings of 4th IEEE International Workshop on Security and Social Networking*. Lugano, Switzerland.
- DOMONKOS K. (2014): Cyberbullying: zaklatás elektronikus eszközök használatával. *Alkalmazott Pszichológia*, 59–70.
- ELLISON, N., STEINFELD, C., LAMPE, C. (2007): The benefits of Facebook „friends”: Social capital and college students’ use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1143–1168.
- ELPHINSTON, R. A., NOLLER, P. (2011): Time to face it! Facebook intrusion and the implications for romantic jealousy and relationship satisfaction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 631–635.
- EVANS, D. C., ROBERTSON, N., LIVELY, T., JACOBSON, L., LLAMAS-CENDON, M., ISAZA, H., ROSENBALM, S., VOIGT, J. (2012): Facebook’s 8 fundamental hooks and 6 basic user types: A psychographic segmentation. *The Four Peaks Review*, 2, 36–54.
- FARAHANIA, H. A., AGHAMOHAMADI, S., KAZEMI, Z., BAKHTIARVAND, F., ANSARID, M. (2011): Examining the relationship between sensitivity to rejection and using Facebook in university students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 28, 807–810.
- FEARON, J. C. (2011): *The Technology of Grief: Social Networking Sites as a Modern Death Ritual*. Antioch University, Keen.
- FOGEL, J., NEHMAD, E. (2009): Internet social network communities: Risk taking, trust and privacy concerns. *Computers in Human Behavior*, 25, 153–160.
- GANGADHARBATLA, H. (2010): Facebook Me: Collective Self-Esteem, Need to Belong, and Internet Self-Efficacy as Predictors of the Igeneration’s Attitudes toward Social Networking Sites. *Journal of Interactive Advertising*, 8(2), 5–15.
- GOLBECK, J., ROBLES, C. TURNER, K. (2011): Predicting Personality with Social Media. *Proceeding CHI EA ’11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*. 253–262.

- GONZALES, A. L., HANCOCK, J. T. (2011): Mirror, mirror on my Facebook wall: Effects of exposure to Facebook on self-esteem. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 14, 79–83.
- GRANOVETTER, M. S. (1973): The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- GROSS, R., ACQUISTI, A. (2005): Information Revelation and Privacy in Online Social Networks. *ACM Workshop on Privacy in the Electronic Society*, Alexandria, VA, USA.
- GÜLNAR, B., BALCI, S., ÇAKIR, V. (2010): Motivations of Facebook, You Tube and Similar Web Sites Users. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 54 (Summer), 161–184.
- HAGGER-JOHNSON, G., EGAN, V., STILLWELL, D. (2011): Are social networking profiles reliable indicators of sensational interests? *Journal of Research in Personality*, 45(1), 71–76.
- HARLOW, S. (2012): Social media and social movements: Facebook and an online Guatemalan justice movement that moved offline. *New Media & Society* 14, 225–243.
- HSU, C., WANG, C., TAI, Y. (2011): The closer the relationship, the more the interaction on Facebook? Investigating the case of Taiwan users. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 14, 473–476.
- HUM, N. J., CHAMBERLIN, P. E., HAMBRIGHT, B. L., PORTWOOD, A. C., SCHAT, A. C., BEVAN, J. L. (2011): A picture is worth a thousand words: A content analysis of Facebook profile photographs. *Computers in Human Behavior*, 27, 1828–1833.
- JOINSON, A. N. (2008): *Looking at, looking up or keeping up with people? Motives and use of Facebook*. Paper presented at the conference on human factors in computing systems, Florence, Italy.
- KARAIKOS, D., TZAVELLAS, E., BALTA, G.; Paparrigopoulos, T. Social network addiction: A new clinical disorder? *European Psychiatry* 25, 855.
- KARL, K., PELUCHETTE, J., SCHLAEGEL, C. (2010): A cross-cultural examination of student attitudes and gender differences in Facebook profile content. *International Journal of Virtual Communities and Social Networking*, 2, 11–31.
- KATZ, E., GUREVITCH, M., HAAS, H. (1973): On the Use of Mass Media for Important Things. *American Sociological Review*, 38, 164–181.
- KENDE A., UJHELYI A., LANTOS N. (2014): A közösségi média szerepe a folyamatos részvételt igénylő politikai tüntetések fenntartásában: a 2013-as budapesti Egyetemfoglalás szociálpszichológiai elemzése. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 163–188.
- KRASNOVA, H., WENNINGER, H., WIDJAJA, T., BUXMANN, P. (2013): Envy on Facebook: A Hidden Threat to Users' Life Satisfaction? *11th International Conference on Wirtschaftsinformatik*, 27th February – 1st March 2013, Leipzig, Germany.
- LAMPE, C., ELLISON, N., STEINFELD, C. (2006): A face(book) in the crowd: social searching vs. social browsing. *Proceeding. CSCW '06 Proceedings of the 2006 20th anniversary conference on Computer supported cooperative work*. 167–170.
- LITT, D. M., STOCK, M. L. (2011): Adolescent alcohol-related risk cognitions: The roles of social norms and social networking sites. *Psychology of Addictive Behaviors*, 25(4), 708–713.
- MANAGO, A. M., GRAHAM, M. B., GREENFIELD, P. M., SALIMKHAN, G. (2008): Self-presentation and gender on MySpace. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 446–458.

- MAZER, J. P., MURPHY, R. E., SIMONDS, C. J. (2007): I'll See You On „Facebook”: The Effects of Computer-Mediated Teacher Self-Disclosure on Student Motivation, Affective Learning, and Classroom Climate. *Communication Education*, 56: 1, 1–17.
- MEHDIZADEH, S. (2010): Self-presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13, 357–364.
- MOORE, K., MCELROY, J. C. (2012): The influence of personality on Facebook usage, wall postings and regret. *Computers in Human Behavior*, 28, 267–274.
- NADKARNI, A., HOFMANN, S. G. (2012): Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*, 52(3), 243–249.
- NAGY T. (2010): A kurkászástól a Facebook Like-ig. *Mindennapi Pszichológia*, 5.
- OLDMEADOW, J. A., QUINN, S., KOWERT, R. (2013): Attachment style, social skills, and Facebook use amongst adults, *Computers in Human Behavior*, 29(3), 1142–1149.
- OROSZ, G., SZEKERES, Á., KISS, Z. G., FARKAS, P. (é. n.): *Show Me on Facebook if You Love Me! Elevated Romantic Love and Jealousy if Relationship Status is Declared on Facebook*. Manuscript under review.
- PELLING, E. L., WHITE, K. M. (2009): The theory of planned behavior applied to young people's use of social networking web sites. *CyberPsychology & Behavior*, 12, 755–759.
- PEÑA, J., BRODY, N. (2010): *To defriend or to block?: Avoiding and terminating Facebook connections based on perceptions of social and physical attractiveness, message face-threatening qualities, and linguistic style*. Manuscript under review.
- PETRAY, T. L. (2011): Protest 2.0: online interactions and Aboriginal activists. *Media, Culture & Society*, 33, 923–940.
- PEW INTERNET, 2011 *Social Networking Sites and Our Lives*. www.pew.org (Letöltve: 2014. február 1.)
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- QIU, L., LIN, H. LEUNG, A. K. (2010): How does Facebook browsing affect self-awareness and social well-being: the role of narcissism Proceeding ACE '10 *Proceedings of the 7th International Conference on Advances in Computer Entertainment Technology*. 100–101.
- QUINN, D., CHEN, L., MULVENNA, M. (2011): Does age make a difference in the behaviour of online social network users? *International Conference on Internet of Things and 4th International Conference on Cyber, Physical and Social Computing*, 266–272.
- QUINTELIER E., THEOCHARIS, Y. (2012): Online Political Engagement, Facebook, and Personality Traits. *Social Science Computer Review*, 31(3), 280–290.
- RICE, J (2009): *The Church of Facebook: How the Hyperconnected are Redefining Community*. David C. Cook, Colorado Springs. 205–206.
- ROSS, C., ORR, E. S., SISIC, M., ARSENEAULT, J. M., SIMMERING, M. G., ORR, R. R. (2009): Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 25, 578–586.
- RÖMER G., FEKETE N. (2014): A Facebook okozta párkapcsolati féltékenység az önértékelés, szorongás és a kötődési stílusok tükrében. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 149–161.

- RYAN, T., XENOS, S. (2009): Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in Human Behavior*, 27, 1658–1664.
- SHAMBARE, R., MVULA, A. (2011): South African students' perceptions of Facebook: Some implications for instructors. *African Journal of Business Management*, 5(26), 10 557–10 564.
- SHAPIRO, R. B., OSSORIO, P. N. (2013): Regulation of Online Social Network Studies. *Science*, 339 (6116), 144–145.
- STRANDBERG, K. (2013): A social media revolution or just a case of history repeating itself? The use of social media in the 2011 Finnish parliamentary elections. *New Media & Society*, 15, 1329–1347.
- SUBRAHMANYAM, K., GREENFIELD, P. M. (2008): Virtual worlds in development: Implications of social networking sites. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 417–419.
- SZABÓ É. (2013): „Lájkold, ha utálod” – A Facebook használók felelősségérzetének vizsgálata. *MPT Nagygyűlés*, Budapest, 2013.
- TARI A. (2010): *Y generáció*. Jaffa, Budapest.
- THE NEW YORK TIME CUSTOMER INSIGHT GROUP: *The Psychology of Sharing: Why Do People Share Online?* <http://nytmktg.whsites.net/mediakit/pos/> (Letöltve: 2014. február 1.)
- TOKUNAGA, R. S. (2011): Social networking site or social surveillance site? Understanding the use of interpersonal electronic surveillance in romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 27(2), 705–713.
- TOMA, C. L., HANCOCK, J. T. (2013): Self-affirmation underlies Facebook use. *Social Psychology Bulletin* (39) 3, 321–331.
- TONG, S., VAN DER HEIDE, B., LANGWELL, L., WALTHER, J. (2008): Too much of a good thing? The relationship between number of friends and interpersonal impressions on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 531–549.
- TOSUN, L. P. (2012): Motives for Facebook use and expressing „true self” on the Internet. *Computers in Human Behavior*, 28(4), 1510–1517.
- TÓTH J., MIRNICS Zs. (2014): Önértékelési kontingenciák, kötődés és Facebook-használat. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 133–148.
- TÓTH-MÓZER SZ., LÉVAI D. (2011): Az online közösségi oldalon lévő tanár-diák kapcsolat kezdeményezése és fogadása a metaforák tükrében. *Oktatás-Informatika*, 1–2, 31–42.
- TUFEKCI, Z. (2008): Grooming, gossip, Facebook and Myspace: What can we learn about these sites from those who won't assimilate? *Information, Communication & Society*, 11, 544–564.
- UJHELYI A. (2013): Oszd meg és... – A Facebookon történő megosztás szociálpszichológiai vonatkozásai. *MPT Nagygyűlés*, Budapest, 2013.
- VALENZUELA, S., PARK, N., KEE, K. F. (2009): Is There Social Capital in a Social Network Site?: Facebook Use and College Students' Life Satisfaction, Trust, and Participation. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14, 875–901.
- VALENZUELA, S., ARRIAGADA, A., SCHERMAN, A. (2012): The Social Media Basis of Youth Protest Behavior: The Case of Chile. *Journal of Communication*, 62(2), 299–314.

- VARGA Á. (2012): *A Facebookos lájkolás 10 típusa*. Hvg.hu (Letöltve: 2014. február 1.)
- WAGGONER, A. S., SMITH, E. R. (2009): Person perception by active versus passive perceivers. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4), 1028–1031.
- WALTHER, J., VAN DER HEIDE, B., KIM, S., WESTERMAN, D., TONG, S. (2008): The role of friends' appearance and behavior on evaluations of individuals on Facebook: Are we known by the company we keep? *Human Communication Research*, 34, 28–49.
- WEISBUCH, M., IVEVIC, Z., AMBADY, N. (2009): On being liked on the web and in the „real world”: Consistency in first impressions across personal webpages and spontaneous behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 573–576.
- WILLIAMS, C. B., GIRISH J. GULATI, J. (2012): Social networks in political campaigns: Facebook and the congressional elections of 2006 and 2008. *New Media & Society*, 15, 52–71.
- WILSON, K., FORNASIER, S., WHITE, K. M. (2010): Psychological predictors of young adults' use of social networking sites. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13, 173–177.
- WILSON, R. E., GOSLING, S. D., & GRAHAM, L. T. (2012): A review of Facebook research in the social sciences. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), 203–220.
- WRIGHT, C. (2010): The use of social networks by students: the possible risks and implications. *The New Researcher*, 4, 1–5.
- WRIGHT, M. F., LI, Y. L. (2011): The associations between young adults' face-to-face prosocial behaviors and their online prosocial behaviors. *Computers in Human Behavior*, 27, 1959–1972.
- ZHANG, W., JOHNSON, T. J., SELTZER, T., BICHARD, S. L. (2010): The Revolution Will be Networked: The Influence of Social Networking Sites on Political Attitudes and Behavior. *Social Science Computer Review*, 28, 75–92.
- ZHOU, S. X. (2010): *Gratifications, loneliness, leisure boredom and self-esteem as predictors of SNS-game addiction and usage pattern among Chinese college students*. M.S. Thesis, Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, China.
- ZYWICA, J., DANOWSKI, J. (2008): The faces of facebookers: Investigating social enhancement and social compensation hypotheses; predicting Facebook™ and offline popularity from sociability and self-esteem, and mapping the meanings of popularity with semantic networks. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14, 1–34.

ÖNÉRTÉKELÉSI KONTINGENCIÁK, KÖTŐDÉS ÉS FACEBOOK-HASZNÁLAT

TÓTH József

Apor Vilmos Katolikus Főiskola
avkf.toth.jozsef@gmail.com

MIRNICS Zsuzsanna

Károli Gáspár Református Egyetem
mirnics.zsuzsa@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Vizsgálatunk a Facebook-használat önértékelési kontingenciákkal és kötődéssel való összefüggéseinek feltárására irányult. *Módszer:* Mintánkat 460 főiskolai hallgató alkotta (többségükben nők, életkori átlag $26,81 \pm 8,406$), akik internetes felületen tölthető kérdőívben számoltak be Facebook-használati szokásaikról, valamint kötődési és önértékelést mérő kérdőíveket töltöttek ki (RQ, Bartholomew és Horowitz 1991, ECR-R, Fraley et al., 2000, CSW, Crocker és Wolfe, 2001). *Eredmények:* Eredményeink szerint a nagyon intenzív (óránkénti) Facebook-használat inkább a belebonyolódott (ambivalens) kötődésűek jellemzője. A biztonságos kötődésű személyek ritkábban jelentkeznek be erre a közösségi oldalra, az elkerülő kötődésűek számára pedig a Facebook kevésbé szolgál a közeli (pl. családi) kapcsolatok ápolására. A Facebookon történő kapcsolattartás kevésbé gyakori azoknál, akiknél az ún. „privát” kontingenciák (különösen az erényes viselkedés és az Istennek való megfelelés) erősebbek. Az intenzív Facebook-látogatók esetében fontosabbak a „külső” megerősítőktől függő önértékelési kontingenciák. Az önértékelésüket versengéssel növelő válaszadók szerkesztik a leggyakrabban Facebook-profiljukat. Bár a korábbi párkapcsolatok részét képezik a minta Facebookon képviselt „szociális tőkájének”, a Facebookon való felvételük nem mutatott összefüggést a kötődéssel, sem pedig a kontingenciákkal. A válaszadók nagy része nem tartja fontosnak a fényképekhez és személyes információkhoz való hozzáférés korlátozását, ezen belül megengedőbbek az önértékelésükben Istenre támaszkodó személyek. *Következtetések:* Következtetéseink értelmében az ambivalens (belebonyolódott) kötődésnél a közösségi oldalakon zajló interakcióknak lehet korrektív hatása a kapcsolatok szempontjából, e kötődési minta által érintettek ugyanakkor hajlamosak az intenzív Facebook-használatra, csakúgy, mint azok a személyek, akiknél a belső, személyesebb kontingenciák gyengébbek, és a nyilvános kontingenciák (különösen a megjelenés) erősebbek.

Kulcsszavak: Internet, Facebook, önértékelési kontingenciák, kötődés

BEVEZETŐ

A világot átszövő internet a mindennapjaink részévé vált. A technológiák fúziójának köszönhetően már az „okostelefonok” többsége is teljes értékű internet-hozzáféréssel van felruházva. Szinte már csak a pénztárcánk szabja meg, hogy hol és mikor kerülhetünk kapcsolatba ismerőseinkkel, barátainkkal az interneten keresztül. Az Ericsson Consumer-Lab által 2013 januárjában lefolytatott kutatás megállapítása szerint a felhasználók negyven százaléka már az ágyból való kikelés előtt használja a mobiltelefonját, 70 százalékuk pedig a munkahelyére vagy iskolába való utazás során is mobilinternetezik. Ahogy a világ jelentős részén, úgy Magyarországon is a Facebook a vezető közösségi hálózat. A szociális média elemzésével foglalkozó socialtimes.hu szerint az oldalnak Magyarországon 2013-ban több mint négymillió-hatszázezer felhasználója van, ami az összlakosság 46,19%-át teszi ki. A Facebook minden bizonnyal megkerülhetetlen tényezővé lépett elő. Szinte mindenki ismer olyan példát, amikor egy-egy esemény, közérdekű információ a hivatalos csatornákat jelentősen megelőzve terjedt el a Facebookon, vagy onnan indulva vált közzismertté. A vidget.hu portál 2013. augusztusi cikke szerint egy utas nemrégén tájékoztatást kért a Budapesti Közlekedési Központ (BKK) Facebook-oldalán, hogy miért vesztegel a metrószerelvény egy ideje az alagútban, pár percen belül ugyanott meg is érkezett a válasz. A Technet. idén májusban arról adott hírt, hogy leleményes károsultak rövid időn belül megtalálták az ellopott autójukat a Facebook segítségével. Azok, akik nincsenek jelen a közösségi hálózatokon, ma már nehezebben megközelíthetők, kevesebb információhoz jutnak, vagy megkésve érnek el hozzájuk a hírek.

ELMÉLETI HÁTTÉR

Önértékelési kontingenciák

Birkenbihl (1997) így fogalmaz: „Amit az ember tesz (illetve nem tesz), végső soron mindig arra irányul, hogy környezete szemében pozitívnak tűnjék fel. Pozitív környezeti reakciók (pozitív visszajelzés) fényében vagyunk képesek önmagunkat is pozitívnak látni” (28. o.). Bowlby (1969, 1973) úgy véli, az önértékelés utáni vágy segít a szorongások és a félelmek kezelésében, az ez irányú igény kisgyermekkorban alakul ki, amikor kiszolgáltatottak, sérülékenyek és a felnőttek segítségére szorulóak vagyunk. A korai kutatások az önértékelést átfogónak és egydimenziós konstrukciónak írták le (Piers, 1969, idézi Szenczi, 2008), például Rosenberg az önértékelést vonásként látja, amely időben és különböző élethelyzetekben stabil (Kernis et al., 1993; Rosenberg, 1979, idézi Crocker et al., 2006).

Az empirikus kutatások azonban egyre inkább a többdimenziós, több komponensből álló modelleket támasztják alá (Szenczi, 2008). Az önértékelés alakulásában ugyanis számos forrás, tényező játszik szerepet (Brennan és Bosson, 1998; Brennan és Morris, 1997). Az önértékelési kontingenciák – melyeket a legtöbb szerző stabil, kontextustól független jellemzőként ír le – olyan életerületeket jelentenek, amelyek kielégítő működése befolyásolja az adott személy értékeségének érzését (Crocker és Park, 2004). Befolyásolja őket a siker és a kudarc (Park, Crocker és Kiefer, 2007), egyes személyiségvonások, a jó közérzet, a célok követése és az interperszonális viselkedés minősége (Crocker és mtsai 2003; Park és Crocker, 2005; Park, Crocker és Mickelson, 2004). Az önértékelés függ az aktuális életeseményektől; az e területhez kapcsolódó esemé-

nyek pedig meghatározzák a hangulatot (Crocker és mtsai 2003; Crocker és Park, 2003). Crocker és Wolfe egyúttal arra is utal, hogy a kontingenciák hozzáférhetősége egyes kontextusokban akár eltérő is lehet (Higgins, 1996), sőt, az interperszonális tapasztalatok függvényében folyamatosan alakulhat. Az önértékelés sérülékenyebb azokon a területeken, amelyek az egyén számára fontosabban, például az iskolai kudarc azoknál számít sokat, akik önértékelése ezen a pilléren nyugszik. Crocker és Knight (2005, 200. o.) így fogalmaz: „az önértékelés szempontjából nem annyira az fontos, hogy az magas vagy alacsony, hanem inkább az, hogy az egyén mit gondol, milyennek kell lennie, vagy mit kell tennie annak érdekében, hogy értékes ember legyen.” Crocker és mtsai (2003) hét, az önértékelést megalapozó területet, azaz *kontingenciát* (*CSW – contingencies of self-worth*) azonosítottak, melyek súlya egyénenként eltér: *mások elismerése, külső megjelenés, családi támogatás, morális viselkedés, tanulmányi teljesítmény, versengés, megfelelés Istennek*.

Az önértékelési kontingenciák előre jelzik a különböző viselkedésformákat, és egyes tevékenységek kedvelését; ez a hatás pedig független az általános önértékeléstől (Crocker, Luhtanen és Cooper, 2003). A pozitív önértékelésre való igény és a növelésére alkalmas célok erősen meghatározzák a magatartást (Crocker és Park, 2004). A megjelenéssel összefüggő önértékelés például befolyásolja a házibulikon való részvételt, a vásárlás gyakoriságát, a különböző közösségekben, társaságokban való tagságot és a gondoskodást, azonban negatív kapcsolatban áll a spiritualitással és a családdal töltött idővel. Az iskolai teljesítményből származó önértékelés pozitív összefüggésben áll a tanulóssal töltött

idővel és negatív összefüggésben a társas összefüggéseken való részvétellel (Crocker, Luhtanen és Cooper, 2003). Stefanone és mtsai (2011) azt is feltételezték, hogy az önértékelési kontingenciák befolyásolják a Facebook használatának jellemzőit is. Eredményeik szerint az ún. „nyilvános” (public), külső forrásokkal összefüggő kontingenciák (mások elismerése, külső megjelenés, versengés) összefüggésben álltak a fényképek megosztásával, míg a „magánjellegű” (privát) kontingenciák (morális viselkedés, családi támogatás, megfelelés Istennek) negatív kapcsolatot mutattak az online töltött idővel. A fényképek megosztásával a külső megjelenés mutatta a legerősebb kapcsolatot.

Facebook-használat és kötődés

A kötődéelmélet központi kérdése, hogy a korai interakciók miképpen befolyásolják az érzelmszabályozást és a biztonságérzést (Bowlby, 1973, 1982). A biztonságosan kötődők, akik melegszívű, válaszkész felnőttek mellett nevelkedtek, nem félnek mások közelségétől; ellentétben az elkerülően kötődő személyekkel, akik alapvetően rideg, nem válaszkész felnőttekkel nevelkedtek, és ezért a magány, elhúzódas állapotában éreznek biztonságot (Bartholomew, 1990). Hazan és Shawer (1987, idézi Bartholomew és Horowitz, 1991) három kötődési kategória alapján osztályozta a felnőttkori szerelmi kapcsolatokat. Az eredmények szerint azoknak, akik nem kötődtek biztonságosan, több negatív élményük és elképzelésük volt a szerelemtől és rövidebb párkapcsolataik alakultak ki, valamint kevésbé előnyös leírásokat adtak a saját szüleikkel való gyermekkori kapcsolatukról. Bartholomew és Horowitz (1991) továbbgondolták, valamint bővítették a fenti modellt, így a négy kategóriát két dimenzió

mentén helyezték el. Az egyik tengely mentén az énkép lehet pozitív vagy negatív – alacsony vagy magas szorongással jellemezhető –, a másokra vonatkozó tengelynél pedig a másik fél megbízhatónak és elérhetőnek, vagy megbízhatatlannak és elutasítónak minősülhet. A kötődési mintázat az egész életünket meghatározza (Bowlby, 1973, 1982; Bartholomew és Horowitz, 1991), a biztonságosan kötődőknek általában magasabb önértékelésük van, mint azoknak, akik bizonytalanul kötődnek (Bylsma, Cozzarelli és Sumer, 1997; Park, Crocker és Mickelson, 2004).

A Facebook-használat vonatkozásában Rao és Madan (2013) jelentős különbségeket találtak azon bizonytalan és biztonságos kötődésű felhasználók között, akik a Facebookon sok időt töltenek. A bizonytalanul kötődők alacsony önértékelésűek, önmagukat és másokat is negatívan ítélik meg, ezért a Facebook segítségével élhetik át a valakihez való tartozás érzését, a kötődés élményét. Ezzel szemben a biztonságos kötődésűeknek a családdal való kapcsolattartás és a közösségbe való beilleszkedés fontosabb a virtuális világnál, a Facebook csak egyetlen tevékenység sok más között, amelyet kapcsolataikban működtetnek.

Saját vizsgálatunkban a Facebook-használat egyes paraméterei, az önértékelési kontingenciák és a kötődési minták kapcsolatát tártuk fel, arra a kérdésre koncentrálva, hogy e lelki tényezőkkel a közösségi média használatának mely formája és vonatkozása függ össze a legerősebben. Rao és Madan (2013) vizsgálatával szemben, akik a kötődési stílust dichotomként kezelték (biztonságos és bizonytalan kötődés) mi a Bartholomew és Horowitz (1991) által javasolt, árnyaltabb képet adó négy kategorizációs lehetőséget nyújtó eljárást használtuk.

Hipotézisek

Hipotéziseink a szakirodalmi adatok fényében a következők voltak:

1. A magán- (privát) kontingenciák magasabb értékei alacsonyabb mértékű Facebook-használatot eredményeznek. Feltételezzük, hogy azoknak, akik az önértékelésüket nem a kívülről érkező visszajelzésre alapozzák, kisebb mértékű visszajelzésre van szükségük a Facebookon található közösségtől (Stefanone és mtsai, 2011 nyomán).
2. A magasabb értékkel bíró külső megjelenés kontingencia magasabb mértékű Facebook-használatot mutat. Azoknak, akik az önértékelésüket nem belülről érkező visszajelzésre alapozzák, nagyobb mértékű visszajelzés szükséges a Facebookon található közösségtől (Stefanone és mtsai, 2011 nyomán).
3. A külső megjelenés kontingenciában magasabb értéket elérő egyének több képet osztanak meg magukról és ezt szélesebb körben teszik hozzáférhetővé (Stefanone 2011).
4. A Facebookot leginkább a belebonyolódott kötődésűek fogják használni, mert ők másokat pozitívan értékelnek, de önmagukban bizonytalan személyek, akik sokat aggódnak kapcsolataik miatt (Nagy, 2005 nyomán).

Mivel magyar mintán a CSW kérdőívet elsőként mi magunk alkalmaztuk, járulékos kérdésként megvizsgáltuk a CSW magyar mintára vonatkozó reliabilitását és validitásmutatóit.

MÓDSZER

Minta

A vizsgált minta 460 válaszadóból tevődött össze, a főiskola nemi arányainak megfelelően, 412 nőből és 48 férfiből áll. A csoport

középfokú és felsőfokú végzettségűeket foglal magába, előbbieik túlsúlyával. A vizsgálati személyeink átlagéletkora 26,81 év (szórás: 8,406). A minta Facebook-penetrációja eléri a 98,9%-ot, tehát szinte kivétel nélkül mindenkinek van Facebook-profilja (a penetráció hazánkban a Metropol adatai szerint 42,1%-os). A válaszadók 41 százaléka nem csak számítógépen, hanem az okostelefonján keresztül is rendszeresen be szokott jelentkezni a közösségi portálra.

Mért változók

1. Demográfiai adatok: Nem, kor, végzettség.
2. Facebook-használattal kapcsolatos kérdések: használat gyakorisága, kapcsolattartás családtagokkal, ismerősökkel, ismeretlenekkel, fényképek megosztásának beállításai.
3. Párkapcsolatokat érintő kérdések: megjelennek-e a Facebook-ismerősök sorában a korábbi párkapcsolatok, miként, milyen gyakorisággal, milyen formában történik a korábbi partnerekkel való kapcsolattartás.
4. Kötődés mérése: közvetlen kapcsolatok élményei kérdőív (ECR-R, The Experiences in Close Relationships-Revised, Fraley, Waller, and Brennan, 2000; magyarul Nagy László, 2005), valamint RQ (Bartholomew és Horowitz, 1991).
5. Önértékelési kontingenciák (CSW – Contingencies of Self-Worth; Crocker és Wolfe, 2001).

Mérőeszközök

Közvetlen Kapcsolatok Élményei Kérdőív (ECR-R, Fraley, Waller és Brennan, 2000; magyarul Nagy László 2005): Az ECR egy 36 állításból álló, a kötődés mérésére használt önkitöltős kérdőív. Két dimenziója a közvetlen kapcsolatokban átélt szorongás és elkerülés mértékét méri, a vizsgálati személyek ezek alapján besorolhatók Bartholomew négy

kötődéskategóriájának egyikébe (biztonságos, elutasító-elkerülő, félelemteli és belebonyolódott). Az elkerülés dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire hajlamos intim kapcsolataiból érzelmileg kívül maradni, félelmet érezni a kötődéssel, függőséggel kapcsolatban. A kötődési szorongás dimenziója jelzi, hogy az egyén mennyire hajlamos megélni az elhagyástól, elutasítástól való félelmet, mekkora a másoktól érkező megerősítésre és elfogadásra való igénye. A biztonságosan (secure) kötődő egyén jól kezeli az intimitást és az autonómiát, az elárasztott/belebonyolódott (preoccupied) személy esetében a kapcsolatok kötik le minden mentális kapacitását. Az elutasító (dismissing) elutasítja az intimitást, függésellenes, a félelemteli/rettegő (fearful) fél az intimitástól és szociálisan elkerülő (Láng, 2009).

A magyar változat teljesíti a reliabilitás és validitás általános kritériumait és szabadon használható (Nagy, 2005).

Kapcsolati Kérdőív (RQ, Bartholomew és Horowitz, 1991): A mérőeszköz faktorai: biztonságos kötődés, belebonyolódott (elárasztott), elkerülő, félelemteli kötődés. A kérdőív összesen 4 tételből áll, valamennyi állítás egy-egy kötődési stílust mér, hétfokú skálán, egyáltalán nem értek egyet–teljesen egyetértek végpontokkal. A pontosabb mérés érdekében egy-egy tétel több állítás csoportjából tevődik össze. A személy abba a kötődési stílusba tartozik, amelyet önmagára legjellemzőbbnek ítél, azonban kisebb mértékben más kötődési stílus is jellemző lehet rá. Bartholomew és Horowitz (1991) szerint a biztonságosan kötődő felnőtteknek jó az önbi-zalmuk, pozitívan értékeli önmagukat és kapcsolataikat, képesek hosszan tartó kapcsolatok kialakítására és fenntartására. A belebonyolódott kötődési stílussal rendelkező

egyéneket magas kapcsolati szorongás jellemzi, gyakran érzik úgy, hogy sokkal nagyobb fokú intimitásra vágnak, mint partnerük, ami aggodásukat tovább fokozza. A félelemteli kategóriába tartozó személyek önmagukról kialakított képe negatív, félnek a visszautasítástól, kerülik az intim kapcsolatokot, hogy megóvják sérülékeny önképüket. Az elkerülő kategóriába sorolható személyek függetlenségre törekszenek, önmagukat pozitívan értékelik, de a mások iránti bizalmatlanságuk miatt mégis elzárkóznak a közeli kapcsolatoktól.

Önértékelési Kontingenciák Kérdőíve (CSW, Crocker és Wolfe, 2001, Crocker és mtsai, 2003): A 35 tételből álló kérdőív kitöltői hétfokú Likert-skálán ítélik meg a tételleket egyáltalán nem jellemző–teljesen jellemző végpontok közt. A mérőeszköz faktorai: családi támogatás; versengés („többre becslöm önmagam, ha másoknál jobban teljesítek”); külső megjelenés („amikor vonzónak tartom magamat, jól érzem magam a bőrömben”); megfelelés Istennek („rosszul érzem magam, amikor úgy vélem, nem követem Isten szavát”); tanulmányi teljesítmény („többre becslöm önmagam, ha jól teljesítek az iskolában”); morális viselkedés („amikor saját erkölcsi értékrendemet követem, ez erősíti az önbizalmamat”); mások elismerése („nem érdekel, mit gondolnak rólam mások”). Crocker és mtsai (2003) szerint a jelzett kontingenciák 8 és fél hónapos követési időnél is stabilnak mutatkoztak. A magyar verziót mi magunk készítettük, a mérőeszközt kezdetnek két független fordító fordította le angolról magyarra. A korrekciók után másik két fordító végezte a visszafordítást magyar nyelvről angol nyelvre. A végleges változat egy szakfordító javaslatai alapján alakult ki. Jelen vizsgálatot megelőzően a mérőeszköz működését közvetlen

környezetünkben kisebb kényelmi mintavétellel is teszteltük.

Mindezen mérőeszközök mellett, a minta 60 személyével két további mérőeszközt is felvettünk a CSW validálásának céljával: a John-féle Big Five Inventoryt (BFI), valamint a Rosenberg-féle önértékelési skálát.

A **Big Five Inventory** (BFI, John és mtsai, 1991): Az általános személyiségjellemzők öt nagy dimenzióját feltáró 44 tételes kérdőív. Gyors és rugalmas mérőeszköz, olyan esetekre, amikor nincs szükség a személyiség differenciáltabb leírására. Az egyes vonások leírását kontextusba foglalt melléknevek biztosítják, így segítve a vonás értelmezését: pl. érzelmileg stabil, nem borul ki könnyen; néha goromba és kíméletlen másokkal. A mérőeszköz az alábbi öt dimenziót tárja fel: extravertió, barátságosság, lelkiismeretesség, érzelmi instabilitás, nyitottság.

Rosenberg-féle Önértékelés Skála (Rosenberg, 1965): Rosenberg tíztételes, önértékelést mérő eszköze Magyarországon már több évtizede használatos, hazai mintán megbízhatóság és validitás szempontjából megfelelőnek találták (Kiss, 2009). Minden tétel négy állítást tartalmaz, négyfokú szöveges válaszadási lehetőséggel, teljes egyetértés és teljes egyet nem értés végpontokkal.

Eljárás

Vizsgálatunkat internetes adatfelvétel útján végeztük. Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola hallgatóit a Neptun rendszerén keresztül kértük fel egy internetes kutatásban való részvételre a Facebook-használat témájában. A vizsgálatot az AVKF tudományos rektorhelyettesének beleegezésével végeztük, aki etikai szempontból is megvizsgálta és megfelelőnek találta a kutatást. Azonos felkérést a Facebookon, hallgatói körben is terjesztettünk. A kutatásban való részvétel anonim és önkéntes volt.

EREDMÉNYEK

Leíró statisztika

A mintának csak ötöde látogatja közösségi oldalt ritkábban, mint naponta. A naponta többször bejelentkezők és a mindennapos látogatók vannak a legtöbben (35,7% és 37%). Mintánk 38 személyénél szinte addiktív jellegű használatról beszélhetünk, hiszen a válaszadó óránként, vagy állandóan a Facebookot nézi. Többséget alkotnak azok a személyek, akik személyes és alkalmi ismerőseikkel tartják a kapcsolatot. Nem elterjedt az ismeretlenekkel való kapcsolattartás (2,8%). A minta harmada számára ez az oldal döntően nem a családtagokkal, hanem a tágabb ismeretségi körrel való kapcsolatok ápolására szolgál (31,7%), a többiek a közösségi hálók útján a családtagokhoz is kapcsolódnak (1. táblázat).

Önmegjelenítésre vonatkozó kérdéseink körében külön vizsgáltuk a Facebook-adatok biztonsági beállításait, például azon kérdéseket, hogy adott személy kinek ad hozzáférést személyes fényképeéhez. Itt a mérsékeltén óvatosak alkotnak többséget, akik csak ismerőseiknek teszik lehetővé fényképeik megnézését (71,7%). Szintén az önmegjelenítéshez tartozóan vizsgáltuk, hogy adott személy törölt-e fényképet magáról vagy sem, eredményeink szerint a minta többségénél (60%) ez már előfordult (2. táblázat).

Az adatokból kiolvasható, hogy a minta 44,6%-a a korábbi párkapcsolatokat is Facebook közösségi hálója részének tekinti, 28% pedig nem, és 25,2% csak egyes párkapcsolatokat vett fel az ismeretségi körébe (3. táblázat). Meglepő adat, hogy a minta megközelítően egyharmadának van olyan korábbi partnere, akivel csak a Facebookon tartja a kapcsolatot. A Facebook ilyenformán alkalmasnak tűnik arra, hogy a személyes kap-

csolati háló azon szereplőinek helyet adjon, akik már nem a valódi, hanem a virtuális realitásban, egy biztonságos távolságban léteznek, de adott személy történetének a részei.

1. táblázat. Facebook-használat

Milyen gyakran használod a Facebookot? (%)	
Ritkábban, mint naponta	19,1 (88)
Naponta	35,7 (164)
Naponta többször	37,0 (170)
Óránként	5,4 (25)
Szinte állandóan	2,8 (13)
Kivel tartod a kapcsolatot a Facebookon? (%)	
Csak személyes jó ismerőseimmel	41,3 (190)
Személyes jó ismerőseimmel, és alkalmi ismerőseimmel	52,4 (241)
Ismerőseimen kívül ismeretlenekkel is	2,8 (13)
Családtagjaiddal Facebookon is tartod-e a kapcsolatot? (%)	
Általában igen	34,1 (157)
Csak a távol élő családtagokkal	31,3 (144)
Általában nem	31,7 (146)

2. táblázat

Személyes adatok beállításai

Kinek adsz hozzáférést fényképeidhez? (%)	
Mindenkinek	17,4 (80)
Csak az ismerőseimnek	71,7 (330)
Csak családtagjaimnak vagy közeli barátaimnak	7,6 (35)
Előfordult-e, hogy töröltél képet magadról a Facebookon? (%)	
Igen	60,0 (276)
Nem	31,5 (145)

3. táblázat. Párkapcsolatok a Facebookon

A volt (régebbi) párkapcsolataid ott vannak-e az ismerőseid között? (%)	
Igen	44,6 (205)
Nem	28,0 (129)
Részben	25,2 (116)
Régebben igen, most már nem	2,2 (10)
A volt (régebbi) párkapcsolataiddal tartod-e a kapcsolatot a Facebookon? (%)	
Igen	15,7 (72)
Nem	56,5 (260)
Egyesekkel	27,8 (128)
Van-e olyan volt párkapcsolatod, akivel csak a Facebookon keresztül tartod a kapcsolatot? (%)	
Igen	32,0 (147)
Nem	57,6 (265)

A kötődési stílus besorolására az ECR és az RQ mutatók együttes mérlegelése alapján került sor. Biztonságos kötődésű személynek például vizsgálatunkban azt tekintettük, akinél az RQ biztonságos kötődés alszála értéke magasabb volt a többi alszála értékénél, valamint az ECR szorongás és az elkerülés alszálaikon a magyar átlaghoz viszonyítva alacsonyabb értéket láttunk (Nagy, 2005). A többi kötődési stílusnál is hasonlóan, a mérőeszközök kiértékelési útmutatója szerint jártunk el (pl. elkerülő kötődés esetében ECR-ben alacsony szorongás, magasabb elkerülés „kombináció”, RQ: magasabb elkerülő kötődés értékek). Azon rendkívül kis számú személyt, akinél a két mérőeszköz értékei lényeges ellentmondásban álltak (a két mérőeszköz szerint az illető radikálisan eltérő kötődésű volt), kihagytuk az elemzésből. Kötődési stílus változónkat tehát a két mérőeszköz értékeinek együttes figyelembevételével, az RQ szerzői által is használt csoportosítás szerint képeztük: biztonságos, félelemteli,

belebonyolódott és elkerülő kötődést megkülönböztetve.

Miután az RQ magyar standardja még nem publikált, a mérőeszköz átlagait ellenőrzésként összevetettük a külföldi átlagokkal (Bartolomew és Horowitz, 1991), és nem találtunk számottevő, statisztikailag szignifikáns eltérést. Az ECR szorongás és elkerülés mutatója viszont a magyar szakirodalmi adatokhoz képest magasabb volt (Vankó, 2012). Mintánkban a biztonságos kötődés volt a leggyakoribb, de annak összesített aránya lényegesen alulmaradt a szakirodalmi adatokhoz képest. Reprezentatív kutatásokban a biztonságos kötődés a világban eddig mért legalacsonyabb aránya 56 százaléknyi (Nagy, 2005). Jelen vizsgálatban az egyértelműen biztonságosan kötődők aránya összesen 45,4%, a félelemteli kötődésűek a minta 21,1%-át, a belebonyolódottak 21,3%, míg az elkerülők a minta 12,2%-át teszik ki.

A kötődési stílus és a Facebook-használat összefüggései

A Facebookot leggyakrabban használók a belebonyolódott kötődésűek voltak, a legritkábban használók pedig a biztonságos és az elkerülő kötődésűek, így az ezzel kapcsolatos hipotézisünk igazolódottnak látszik. Szignifikáns eltérés volt a biztonságos és a belebonyolódott kötődésűek Facebook-használatának mértéke között is ($p = -2,681$; $p = 0,0481^*$). A biztonságos kötődésűek nagyobb valószínűséggel tartanak kapcsolatot a Facebookon keresztül olyanokkal is, akiket kevésbé, esetleg egyáltalán nem ismernek [$F(3; 456) = 3,738$; $p = 0,0112^{**}$]. Nemcsak a biztonságos, hanem a belebonyolódott kötődés mértékével is nő annak valószínűsége, hogy a személy idegeknél is kapcsolatba lépjen [$F(3; 456) = 3,457$; $p = 0,0164^{**}$]. Az elkerülő kötődésűek kisebb valószínűséggel tartják a kapcsolatot család-

tagjaikkal a Facebookon keresztül, egyúttal feltételezhető, hogy ugyanez a tendencia a való életre is igaz lehet [$F(3; 456) = 2,817$; $p = 0,0387^*$]. Nem találtunk azonban szignifikáns eltérést az egyes kötődési stílusok közt aszerint, hogy a válaszadók kinek adnak hozzáférést személyes fényképeikhez ($\chi^2 = 4,819$; $p = 0,8498$). Korrelációs számítás adatai alapján a Facebookon elérhető ismerősök és az oda posztolt fényképek száma független a kötődési stílus mutatóktól.

A CSW reliabilitás- és validitásmutatói

Következő lépésben megvizsgáltuk a CSW önértékelési kontingenciák és a Facebook-használat közti összefüggéseket; ezt megelőzően azonban szükségessé vált a CSW reliabilitásának és egyes validitásmutatóinak tesztelése. Az itemanalízisből nyert Cronbach-alfa és valamennyi tétel reliabilitásmutatója rendkívül magas volt, amiből arra következtethetünk, hogy nem volt szükség a tételek átfogalmazására vagy elhagyására ($\alpha = 0,86$, a *if item deleted* mutató valamennyi tétel esetén 0,80 felett, az alsókálak esetében 0,65 és 0,96 között). A magyar átlagok nem tértek el szignifikánsan az amerikaiaktól (Crocker és mtsai, 2003).

A validitás ellenőrzése érdekében megvizsgáltuk négy egyszerű, kérdőívünkben járulékosan feltett, dichotom válaszlehetőségekkel ellátott, életmódra vonatkozó kérdések kapcsolatát a CSW-értékekkel. E négy kérdést változatlanul vettük át Maricutoiu és mtsai (2012) tanulmányából, melyben a CSW validálására használták őket. A mutatók a következők voltak: 1. Éjszakai munkavégzés gyakorisága a feladatok befejezése érdekében (kapcsolat várható a tanulmányi teljesítmény mutatóval). 2. Templomba járás és gyónás gyakorisága (kapcsolat várható a megfelelés Istennek mutatóval). 3. Diétázás (kapcsolat várható a külső megjelenés változóval). A korábbi kutatások eredményével ellentétben a diétázás nem függött össze a CSW külső megjelenés faktorával, azonban kapcsolatban állt a mások elismerése faktorral [egy másik „nyilvános” kontingenciával, $F(2; 457) = 5,417$, $p = 0,0047^{**}$]. Hétköznapi értelemben ez jól magyarázható, hiszen a diéta a szociális megfelelés céljával is történhet, nemcsak az előnyös külső elérése érdekében. A gyónás és a templomba járás szokása a korábbi vizsgálat adataival összhangban egyértelműen az Istennek való megfeleléshez kapcsolódott [$W(5; 17,8) = 11,983$, $p = 0,0000^{**}$ és $F(6; 53) = 6,953$, $p = 0,0000^{***}$].

4. táblázat. A CSW, a BFI és a Rosenberg önértékelési skála mutatók kapcsolata

		Családi támogatás	Versengés	Külső megjelenés	Megfelelés Istennek	Tan. telj.	Morális viselkedés	Elismerés
Barátságosság	r	0,036	0,005	-0,004	0,403(**)	0,239	0,143	0,215
	p	0,784	0,967	0,973	0,001	0,066	0,275	0,098
Lelkiismeretesség	r	0,224	0,257(*)	0,098	0,178	0,310(*)	0,201	0,212
	p	0,086	0,047	0,457	0,174	0,016	0,123	0,105
Nyitottság	r	-0,131	0,003	-0,139	0,323(*)	-0,114	0,133	-0,165
	p	0,317	0,982	0,291	0,012	0,387	0,309	0,208
Rosenberg önértékelési skála	r	-0,096	0,012	-0,370(**)	0,004	-0,090	-0,102	-0,437(**)
	p	0,464	0,930	0,004	0,974	0,496	0,439	0,000

Az éjszakai munkavégzésnek nem volt kapcsolata a tanulmányi teljesítmény faktorral.

A CSW konstruktív validitásához szintén adalékul szolgál a CSW, a BFI és a Rosenberg önértékelési skála mutatói közti korreláció (4. táblázat – a szignifikáns összefüggéseket mutató dimenziók megadására szorítkoztunk). Összefüggés mutatható ki a barátságosság, nyitottság és az Istennek való megfelelés, valamint a lelkiismeretesség és a tanulmányi teljesítmény közt; korábbi vizsgálatokból mindhárom eredmény ismeretes (pl. Maricutoiu és mtsai, 2012; Crocker és mtsai, 2003). Zeigler-Hill (2006) szerint a barátságosság és a nyitottság általában véve a kapcsolatokban megélt közelség, fokozottabb bizalom velejárója, illetve Saroglou és Jaspard (2003) szerint a vallásosság kapcsolatban áll a barátságosság magasabb értékeivel, esetenként az erősebb nyitottsággal is. A Rosenberg önértékelési skálával a CSW két skálája mutatott összefüggést, a mások elismerése és a versengés (a Rosenberg-skála alacsonyabb értékei jelzik a magasabb önértékelést). Az eredményekből, az elméleti háttérrel összhangban, arra következtethetünk, hogy a CSW mérési tartománya nyilvánvalóan tágabb, mint az általános önértékelést mérő Rosenberg-skáláé.

Önértékelési kontingenciák és Facebook-használat

Mint már említettük, Stefanone és mtsai (2011) az önértékelési kontingenciákat két csoportba sorolták. Az egyik kontingencia-csoportba a megjelenés, mások elismerése, versengés került. Ezek az ún. nyilvános, „public” kontingenciák, amelyek a mindennapi interakciók során erősítik az önértékelést. A másik csoportba került a többi, személyesebb, „mélyebb” kontingencia, melyek akár spirituális jellegűek is lehetnek, ezeket

„privátnak” nevezték. Saját vizsgálatunkban a privát kontingenciák értékei lényegesen alacsonyabbak azok esetében, akik intenzív Facebook-használók, tehát óránként, vagy akár állandóan a Facebookot nézegetik [$F(4; 455) = 6,212; p = 0,0001^{***}$] Ez az eredmény ellentmond Stefanone (2011) eredményeinek, aki nem talált összefüggést a kontingenciák és a Facebook használatának mértéke között.

5. táblázat

A CSW-mutatók kapcsolata
a Facebook-használat gyakoriságával

Külső megjelenés		
	Átlag	Szórás
Ritkábban, mint naponta	23,03	5,594
Naponta	23,82	4,931
Naponta többször	25,13	5,164
Óránként	26,36	5,816
Szinte állandóan	27,77	4,106
Megfelelés Istennek		
	Átlag	Szórás
Ritkábban, mint naponta	19,93	10,02
Naponta	20,09	10,45
Naponta többször	17,12	9,98
Óránként	16,4	10,38
Szinte állandóan	15,31	9,953
Morális viselkedés		
	Átlag	Szórás
Ritkábban, mint naponta	27,5	4,571
Naponta	27,32	4,742
Naponta többször	25,73	4,765
Óránként	23,08	6,103
Szinte állandóan	23,54	4,371

Az 5. táblázatból látható, hogy a Facebook-használat gyakoriságának növekedésével párhuzamosan nő a külső megjelenésnek az

őnértékelésben megmutatkozó fontossága [$F(4; 455) = 5,162; p = 0,0004^{**}$]. A vallásosabb vizsgálati személyek (magasabb megfelelés Istennek mutató) ritkábban használják a Facebookot [$F(4; 455) = 7,670; p = 0,0000^{**}$]. Ritkábban járnak a Facebookon azok is, akik önértékelésüket a morális viselkedéstől teszik függővé [$F(4; 455) = 7,670; p = 0,0000^{**}$].

Egyetlen esetben sem mutattunk ki szignifikáns különbséget a Facebookot ismerősökkel és ismeretlenekkel is kapcsolattartásra használók csoportjai között, így levonható a következtetés, hogy e területtel az önértékelési kontingenciák nem függenek össze. A Facebooknak kontaktus céljára való használata a kontingenciák egyikével sem mutatott kapcsolatot. Meglepetésre a személyes fényképekhez való hozzáférés tekintetében az Istennek való megfelelés mutatójánál jelentkezett különbség [$F(3; 456) = 2,754; p = 0,0421^{*}$] és nem a várt külső megjelenés kontingenciánál. Azok, akik nyilvánosabban kezelik személyes fényképeiket, e szempont mentén magasabb értékekkel jellemezhetők, tehát önértékelésük fenntartásában a vallás fontosabb szerepet játszik.

Eltérés látható abban is, hogy a személyek havonta mennyi időt töltenek profiljuk testre szabásával. Nincs eltérés az önértékelési kontingenciák tekintetében azok közt, akik kapcsolatban állnak korábbi párkapcsolataikkal a Facebookon keresztül, és akik nem. A Facebookon elérhető ismerősök és az oda posztolt fényképek száma szintén az önértékelési kontingenciáktól függetlenül alakult.

DISZKUSSZIÓ

Kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy kapcsolatban állnak-e a Facebook-használat paramétereivel az önértékelési kontingenciák és a kötődési stílusok. Az

eredményekből kitűnik, hogy mindkét tényezőcsoport összefügg a közösségi hálók használatával, a kapcsolat a kötődés esetében egyértelműbb és világosabban magyarázható.

A kontingenciák mérőeszközét, a CSW-t megfelelő pszichometriai mutatókkal rendelkező eszköznek találtuk, azzal együtt is, hogy a jövőben további validáló vizsgálatokra lehet szükség. Első hipotézisünk beigazolódott, ugyanis vizsgálatunkban a Facebook-használat ritkább azoknál, akiknél az ún. „privát” kontingenciák erősebbek (különösen a morális viselkedés és az Istennek való megfelelés készítése). Ez az eredmény ellentmond Stefanone és mtsai (2011) eredményeinek, akik nem találtak összefüggést a kontingenciák és a Facebook-használat mértéke között. Az önértékelést erősítő kapcsolati és morális tényezők, azaz a „belső” kontingenciák (Crocker és Wolfe, 2001) inkább az egészségesebb mértékű, illetve ritkább Facebook-használatot valószínűsítik. Az intenzív Facebook-látogatók esetében kimutattuk a külső megjelenés, az egyik „külső” megerősítőktől függő önértékelési kontingencia szerepét, ami a második hipotézisünket igazolja. Ez némileg ellentmond Zeigler-Hill (2006) következtetéseinek, aki szerint a külső megjelenés kontingencia nem állt összefüggésben az interperszonális kapcsolati működésekkel, de egybevág Stefanone és mtsai (2011) eredményeivel. Saját vizsgálatunk adatai szerint azoknál intenzív a Facebookon való jelenlét, akiknél a megjelenés erősen befolyásolja az önértékelést. Ily formán a Facebookon való jelenlét az önmegjelenítés egyik metaforikus, virtuális formájának tekinthető, és együtt változik a fizikai nyilvánosság előtti kedvező önprezentáció vágyával.

A felhasználók többsége, 73,7% havi gyakoriságnál is ritkábban szerkeszti a Facebook-profilját, 11,1% pedig havonta fél órát

szán rá, tehát e tevékenység végeredményben nem elterjedt. Facebook-profiljukat az önértékelésüket versengéssel növelők szerkesztik a leggyakrabban, talán azért is, hogy „versenyképesebbek” maradjanak. Mindez összhangban van Stefanone és mtsai (2008) eredményeivel, akik szerint egyesek versengési késztetés okán töltöttek több időt a profiljuk szerkesztésével. A versengési kontingencia továbbá Zeigler-Hill (2006) szerint is jelentősen összefügg az internetes önprezentációval.

Ez részben egybevág Stefanone és mtsai (2011) eredményeivel, akik azt találták, hogy a nők sok időt töltenek a profiljuk csinosításával. Ugyanennek a csoportnak egy másik része viszont nagyon keveset szépít Facebook-profilján, vélhetően azért, mert talán más, a Facebooktól független területen éli meg rivalizálását [$F(5; 454) = 2,574$; $p = 0,0260^*$].

Nem igazolódott be az a (harmadik) hipotézisünk, hogy a külső megjelenésre alapozó kontingenciával együtt jár a nagyobb mennyiségű fénykép megosztása, szélesebb körű hozzáféréssel. A fényképek hozzáféréssel kapcsolatban a minta nagy része (71,7%) nem alkalmaz jelentős korlátozást, a teljes ismeretségi körben elérhetővé teszi őket. Meglepő módon az Istennek való megfelelés magasabb mértéke jelentette a szélesebb körben közzétett képeket. Feltételezzük, hogy ennek az lehet a magyarázata, hogy akinek mélyen belülről fakadó önértékelési alapja van, az kevésbé tart a Facebook közösségtől jövő esetleges negatív visszajelzéstől, így bátrabban közöl magáról fotókat. A vallásos Facebook-használók (akik önértékelésüket Isten szeretetétől teszik függővé) e téren nagyobb bizalommal vannak mások iránt, a Big Five-val kialakult korrelációk értelmében ugyanők emberi kapcsola-

lataikban általában is elfogadóbbak, barátságosabbak, nyitottabbak.

Összességében, ahogyan ezt Crocker, Luh-tanen és Cooper (2003) is sugallják, az önértékelési kontingenciák előre jelzik a különböző viselkedési formákat és egyes tevékenységek kedvelését, így a Facebook-használatot is. Stefanone és mtsai (2011) eredményeivel összhangban, a virtuális világban való viselkedés szempontjából a személyes, privát kontingenciákat találtuk jelentősnek, melyek leginkább a Facebook-használat gyakoriságát befolyásolták. Az erős privát kontingenciák védenek a nagyon intenzív használat ellen, ami érthető, hiszen a személy önértékelése ilyen esetekben inkább belső megerősítőkre támaszkodik (erény, Isten szeretete), nem pedig a közösségi médiából nyert visszajelzésekre.

Az intenzív Facebook-használatra a belebonyolódott kötődés hajlamosít a leginkább, ahogyan ezt negyedik hipotézisünkben feltételeztük. A biztonságosan kötődők – akik mintánkban egyébként alulreprezentáltak – bátrabban lépnek kapcsolatba a Facebookon ismeretlenekkel, hasonlóan a belebonyolódott kötődési mintájú válaszadókhoz. A két csoport motivációi azonban eltérők lehetnek. A belebonyolódott csoportnál magyarázati lehetőségnek tekintjük a kapcsolatok miatti fokozott szorongást és aggodást, amelyet e csoport tagjai éppen az intenzívebb kommunikáció útján törekednek oldani. Az e csoportba tartozók kapcsolati önértékelése alacsonyabb, esetenként szerethetőségükben is kételkednek, minek következtében a virtuális világban komfortosabban kommunikálhatnak, mint a való életben, az ott kapott visszajelzések oldják szorongásaikat (Anders és Tucker, 2000; Jenkins-Guarnieri és mtsai, 2012; Marshall és mtsai, 2013). Korábbi vizsgálati adatok is megerősítik, hogy e cso-

port tagjai több kommentet tesznek közzé a közösségi hálón (Andangsari, Gumilar és Godwin, 2013). Whitty (2003) Winnicott elméletéből levezetett magyarázata nyomán az internet e válaszadók számára olyan potenciális teret jelent, ahol kreatív módon találkozik a belső realitás és a külső valóság. Az internet a kikapcsolódás, játék és a kreativitás tere lehet, a kapcsolatok gyakorlóterepe, ahol a kapcsolati kudarc kevésbé fáj, és kisebb valószínűséggel fordul elő. A Facebookon bárkivel könnyebben, a külső megjelenés vagy a nonverbális viselkedés zavaró hatásai nélkül kommunikálhatunk. A közösségi hálón az ismerősök – vagy akár ismeretlen társak – bármikor elérhetők, a kellő pillanatban megoszthatjuk velük érzéseinket és gondolatainkat, és szükség szerint támaszt nyújthatnak. A gyengébb kötődési mintával rendelkezők számára mindez kulcsfontosságú. Mindemellett a belebonyolódott kötődésű válaszadókkal ellentétben az elkerülő kötődésű személyek nem érzik magukat otthonosan a Facebookon. Kutatási adataink szerint kevésbé veszik fel ismeretségi hálójukba családtagjaikat, ahogyan vélhetően a való életben is hajlamosabbak távolságot tartani. Az előzetes kutatási adatok szerint az e kötődési csoportba tartozó személyek a Facebookot kevésbé szívesen használják (Marshall és mtsai, 2013; Oldmeadow és mtsai, 2013). Úgy érzik, egyedül is jó nekik, a Facebookon történeteket pedig – korábbi kötődési tapasztalataikhoz hasonlóan – akár még fájdalmasnak is élethetik meg (Andangsari, Gumilar és Godwin, 2013).

A Facebook egyszerre használható a meglevő kapcsolatok fenntartására, illetve új ismeretségek kialakítására, de a felhasználók általában elsődleges céljának az előbbi tekintik, az oldal segítségével egyfajta szociális tőkét működtetnek (Lampe, Ellison

és Steinfield, 2006). Ebben a keretbe illeszkedik, hogy válaszadóink jelentős részének (megközelítőleg 70 százalékának) van olyan korábbi párkapcsolata, amelynek emlékét már csak a Facebookon fennálló ismeretség őrzi. Ennél jóval kisebb részük ápol kapcsolatot a régi partnerrel a Facebook útján (15,7%). Meglepő módon a korábbi párkapcsolatoknak a Facebookon való fenntartása sem a kötődéssel, sem pedig a kontingenciákkal nem mutatott összefüggést.

Stefanone és mtsai (2011) érvelése szerint a fényképek megosztása a közösségi hálózaton arra hivatott, hogy jelezze a kapcsolatokhoz való viszonyt és figyelmet keltsen. Saját válaszadóink esetében az önértékelési kontingenciák, valamint a fényképek és egyéb személyes információk megosztásának szabályozása vagy azok törlése között minimális kapcsolat volt. Ez végeredményben nem mond ellent a szakirodalomnak, hiszen közelmúltbeli adatok tanúsítják (Gross és Acquisti, 2005), hogy a Facebook-felhasználók nagy része egyszerűen nem tartja fontosnak a fényképekhez és személyes információkhoz való hozzáférés korlátozását.

Kutatásunk korlátai közt több fontos körülményt érdemes említenünk. Mindenekelőtt: vizsgálati személyeink többségükben egyetemi hallgatók és nők voltak. Az eredmények a kiegyensúlyozatlan nemi arányok miatt korlátozott érvényességűnek tekinthetők, és elsősorban nőkre vonatkoztathatóak. A kötődési stílusokkal kapcsolatban nyert adataink alapján mintánkba az átlagosnál több bizonytalan kötődésű személy került, ami akár torzíthatta is az eredményeket. A jelen kutatásban mindemellett nem vizsgáltuk – de következő kutatásainkban tervezzük feldolgozni – a kötődés és az önértékelési kontingenciák egymás közti kapcsolatát, szükséges volna továbbá tanulmányozni ezek egymáshoz

viszonyított, relatív hatásait a Facebook-használat paramétereire. A jövőben tervezzük a kutatás folytatását, ahol férfi vizsgálati sze-

mélyek bevonásával megvizsgáljuk a lehetséges nemi különbségeket, amelyek a jelenlegi kutatásban nem kerültek felszínre.

SUMMARY

CONTINGENCIES OF SELF-WORTH, ATTACHMENT PATTERNS AND FACEBOOK

Background and aims: Our research aim was to determine the connection between contingencies of self-worth, and attachment patterns on Facebook. *Methods:* We have 460 university students in our sample (most of them women, aged $26,81 \pm 8,406$) who completed our questionnaires (RQ, Bartholomew & Horowitz 1991, ECR-R, Fraley et al., 2000, CSW, Crocker & Wolfe, 2001) online. *Results:* Our results showed that intensive Facebook users have Ambivalent/resistant attachment styles. Users with a Secure attachment style are less frequently using Facebook. Avoidant users are less frequently using the social network for keeping in touch with their close social contacts/acquaintance (e.g. family members). Those user with significantly higher Private-based contingencies (e.g. virtue, and God's love) tend to use Facebook less and to keep less contact with others. Intensive Facebook use was more typical for the users with high Public-sphere contingencies. Users with high score on Competition contingency spent more time managing their Facebook profiles. None of the CSW had a significant relationship with either Attachment styles or with the presence of the ex-partner among the contacts on Facebook. *Discussion:* We assume that users with strong Public contingencies (especially Appearance) are more likely to use Facebook intensively along with those who have Ambivalent/resistant attachment styles.

Keywords: Internet, Facebook, Contingencies of self-worth, attachment style

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDANGSARI E.W., GUMILAR I., GODWIN R. (2013): Social Networking Sites Use and Psychological Attachment Need among Indonesian Young Adults Population. *International Journal of Social Science Studies*, 1(2), 133–138.
- ANDERS, S. L., TUCKER, J. S. (2000): Adult attachment style, interpersonal communication competence, and social support. *Personal Relationships*, 7, 379–389.
- ASHWINI, N., HOFMANN, S. G. (2012): „Why do people use Facebook?” *Personality and Individual Differences*, 52, 243–249.
- BARTHOLOMEW, K. (1990): Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147–178.
- BARTHOLOMEW, K., HOROWITZ, L. M. (1991): Attachment styles among young adults: A test of a fourcategory model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226–244.

- BIRKENBIHL, V. F. (1998): *Kommunikációs gyakorlatok*. Trivium, Budapest.
- BOWLBY, J. (1973): *Attachment and loss, Vol. II. Separation: Anxiety and anger*. Basic Books, New York.
- BOWLBY, J. (1982): *Attachment and loss, Vol. I. Attachment* (2nd ed.). Basic Books, New York.
- BRENNAN, K. A., BOSSON, J. K. (1998): Attachment-style differences in attitudes toward and reactions to feedback from romantic partners: An exploration of the relational bases of self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 699–714.
- BRENNAN, K. A., MORRIS, K. A. (1997): Attachment styles, self-esteem, and patterns of seeking feedback from romantic partners. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 23–31.
- BYLSMA, W. H., COZZARELLI, C., SUMER, N. (1997): Relation between adult attachment styles and global self-esteem. *Basic and Applied Social Psychology*, 19, 1–16.
- CROCKER J., LUHTANEN R. K., COOPER M. L. (2003): Contingencies of self-worth in college students: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 894–908.
- CROCKER J., PARK L. (2004): The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130, 392–414.
- CROCKER, J., KNIGHT, K. M. (2005): Contingencies of self-worth. *Current Directions in Psychological Science*, 14, 200–203.
- CROCKER, J., BROOK, A. T., NIIYA, Y., VILLACORTA, M. (2006): The pursuit of self-esteem: Contingencies of self-worth and self-regulation. *Journal of Personality*, 74, 1749–1771.
- CROCKER, J., LUHTANEN, R. K., COOPER, M. L., BOUVRETTE, A. (2003): Contingencies of Self-Worth in College Students: Theory and Measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 894–908.
- CROCKER, J., WOLFE, C. T. (2001): Contingencies of self-worth. *Psychological Review*, 108, 593–623.
- GROSS, R., ACQUISTI, A. (2005): Information revelation and privacy in online social networks (The Facebook case). <http://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/privacy-facebook-gross-acquisti.pdf> (Letöltve: 2014. február).
- HIGGINS, E. T. (1996): Knowledge activation: Accessibility, applicability, and salience. In HIGGINS, E. T., KRUGLANSKI, A. W. (eds.): *Social psychology: Handbook of basic principles*. Guilford Press, New York. 133–168.
- JENKINS-GUARNIERI, M. A., WRIGHT, S. L., HUDIBURGH, L. M. (2012): The relationships among attachment style, personality traits, interpersonal competency, and facebook use. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33, 294–301.
- JOHN, O. P., DONAHUE, E. M., KENTLE, R. L. (1991): *The „Big Five” Inventory – Versions 4a and 54*. University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- KISS P. (2009): Az önértékelés, elégedettség és identitás személyes és társadalmi vetületei. In KISS P. (szerk.): *Emberi kapcsolatok és társadalmi nézetek kérdőív skáláinak megbízhatósági és érvényességi vizsgálata*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- LÁNG A. (2009): Érzelemszabályozás és kötődés összefüggései normatív mintában. *Alkalmazott Pszichológia*, 11(3–4), 5–17.

- MÁR MINDENKI FENT VAN A FACEBOOKON. <http://www.origo.hu/techbazis/20130805-mar-mindenki-fent-van-facebookon.html> (*Letöltve: 2013. augusztus 10.*)
- MARICUTOIU L. P., MACSINGA I., RUSU S., VIRGA, D., SAVA, F. A. (2012): Adaptation and Validation of the Contingencies of Self-Worth Scale on a Romanian Student Sample. *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal*, XVI, 121–138.
- MARSHALL, T. C., BEJANYAN, K., DI CASTRO, G., LEE, R. A. (2013): Attachment styles as predictors of facebook-related jealousy and surveillance in romantic relationships. *Personal Relationships*, 20, 1–22.
- NAGY L. (2005): A felnőtt kötődés mérésének egy új lehetősége: a Közvetlen Kapcsolatok Élményei kérdőív. *Pszichológia*, 25, 223–245.
- OLDMEADOW, J. A., QUINN, S., KOWERT, R. (2013): Attachment style, social skills, and facebook use amongst adults. *Computers in Human Behavior*, 29, 1142–1149.
- PARK, L. E., CROCKER, J. (2003): Thinking of me: Contingent self-worth and failure. Poster presented at the annual meeting of the Society for Personality and Social Psychology, Los Angeles.
- PARK L. E., CROCKER J., MICKELSON K. D. (2004): Attachment styles and contingencies of self-worth. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1243–1254.
- PARK, L. E., CROCKER, J. (2005): Interpersonal consequences of seeking self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1587–1598.
- PARK, L. E., CROCKER, J., KIEFER, A. K. (2007): Contingencies of self-worth, academic failure, and goal pursuit. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1503–1517.
- RAO, G., MADAN, A. (2013): A Study Exploring the Link between Attachment Styles and Social Networking Habits of Adolescents in Urban Bangalore. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 3(1), 1–2.
- ROSENBERG, M. (1965): Society and the adolescent self-image. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- SAROGLOU, V., JASPARD, J.-M. (2003): A vallás pszichológiája és a személyiség az ötfaktoros modell nézőpontjából. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LVIII, 83–112.
- STEFANONE M. A., LACKAFF D., ROSEN D. (2008): We're all stars now: Reality television, Web 2.0, and mediated identities. In *Proceedings of ACM's Hypertext and Hypermedia*. IEEE Press, Los Alamitos, CA. 107–112.
- STEFANONE M. A., LACKAFF D. (2009): Reality television as a model for online behavior: Blogging, photo and video sharing. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14, 964–987.
- SZENCZI B. (2008): Énkép és tanulás: Nemzetközi kutatási irányzatok és tendenciák. *Iskolakultúra Online*, 2, 104–118.
- VANKÓ T. (2012): *Kötődés és korai maladaptív sémák vizsgálata egyes pszichés zavarokban*. Pécsi Tudományegyetem. Disszertáció.
- WHITTY T. M. (2003): Cyber-flirting. Playing at Love on the Internet. *Theory and Psychology*, 13, 339–357.
- ZEIGLER-HILL, V. (2006): Contingent self-esteem and the interpersonal circumplex: The interpersonal pursuit of self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 40, 713–723.

A FACEBOOK OKOZTA PÁRKAPCSOLATI FÉLTÉKENYSÉG AZ ÖNÉRTÉKELÉS, A SZORONGÁS ÉS A KÖTÖDÉSI STÍLUSOK TÜKRÉBEN

RÓMER Glória – FEKETE Nikolett

KRE BTK Pszichológiai Intézet

E-mail: boglorious@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A kutatás célja, hogy feltárja a Facebook szerepét a párkapcsolati féltékenység megélésében, illetve hogy megvizsgálja, van-e kapcsolata az önértékeléssel, a szorongással és a kötődési stílusokkal. *Módszer:* Összesen 211 fiatal töltötte ki az online kérdőívet, ami a Facebook-Féltékenységi Skálából, a Rosenberg Önértékelési Skálából, a STAI szorongás felmérésére alkalmas kérdőívből és az RQ kötődési stílusokat felmérő tesztekéből állt. *Eredmények:* A jelen kutatás alátámasztotta a korábbi kutatások eredményeit, miszerint az alacsonyabb önértékelés magasabb Facebook-féltékenységi értékkel jár, a Facebookon töltött idő és a féltékenység mértéke között pozitív kapcsolat van, illetve hogy az alacsonyabb szintű párkapcsolati bizalom magasabb fokú Facebook-féltékenységhez vezet. Új eredményként megállapítottuk, hogy az aggodalmaskodó kötődési stílusú személyeket veszélyezteteti leginkább a Facebook-féltékenység, hogy a tartós kapcsolatban élő személyek féltékenyebbek a kapcsolatuk elején járóknál, valamint hogy a szorongás és a Facebook okozta féltékenység között pozitív kapcsolat van. *Következtetések:* A jelen kutatással magyar mintán is sikerült bebizonyítanunk, hogy tényleges kapcsolat van a Facebook használata és a féltékenység megélése között.

Kulcsszavak: Facebook, féltékenység, önértékelés, kötődés, párkapcsolat, szorongás

BEVEZETÉS

Képek, posztok, személyes információk tömege áraszt el bennünket a Facebookon szüretlenül, és sokszor kéretlenül. Egyes posztok lehetnek túl személyesek, mások túlságosan félreérthetőek, és lehetnek olyanok is, amelyek *féltékeny* tesznek. Arra vol-

tunk kíváncsiak, hogy hogyan hat a párkapcsolatokra ez a rendkívül speciális felület, ahol a felek figyelemmel követhetik egymás online életét – a másik életének azon részét, ami a párkapcsolatán kívül történik.

A Facebook egyrészt túl sok információt mutat, ugyanakkor túl keveset is. Többet, mint amit a féltékeny fél egyébként megtudhatna

párja kapcsolatairól és szociális interakcióiról, ugyanakkor kevesebbet, mint ami teljes egészében informálná a történekről és lecsillapítaná gyanúját. Egy-egy Facebook-aktivitás (fotó, poszt, új barát hozzáadása az ismerősökhöz) nem mondja el annak kontextusát, hátterét, ezáltal igencsak kétértelművé válik (Gershon, 2011). Ez olyan spekulációhoz vezethet, amelyek egyre távolabb visznek az igazságtól. Mit gondoljon a szerelmes fél, mikor meglátja, hogy párjáról – aki éppen gólyatáborban van – feltöltöttek egy olyan fotót, amin kéz a kézben látható egy ellenkező nemű személlyel? Nem ismeri a kontextust, mert nem volt jelen abban a helyzetben, így intuícióna hagyatkozik, ami pedig sok esetben gyanút és féltékenységet szül. Ugyanakkor lehetséges, hogy párja éppen egy csapatjátékban vett részt, ahol ez volt a szabály. Ha ebben a helyzetben nincs Facebook, nincs ok a gyanúra, és senki sem sérül.

Közvetlenül szakítás után még nagyobb szerepe lehet a Facebooknak, mert sok esetben ez az egyetlen felület, ahonnan bármit is megtudhat az elhagyott fél a másik új életéről. Mivel ebben a helyzetben nincs lehetőség a kontextus megismerésére, így több teret kap a spekuláció és egyre gyötrőbbek lehetnek a másikkal kapcsolatos kétértelmű információfoslányok. Egy friss kutatás (Marshall, 2012) megvizsgálta, hogy milyen hatással van az elhagyott félre az, ha ismerősök maradnak Facebookon, illetve ha törli barátai közül az őt elhagyó személyt. Azt találta, hogy Facebook-barátként megmaradni részben előnyös lehet, mert ezek a személyek kevesebb rossz érzést, kevesebb szexuális vágyat éreztek, illetve a másik iránt való kevesebb vágyódást éltek át, ugyanakkor a személyes belső növekedésüket – összehasonlítva azokkal, akik nem maradtak barátok a Facebookon – kifejezetten hátráltatta ez

a fajta szakítás utáni kapcsolattartás. Összességében az eredmények azt sugallják, hogy ha rendszeresen találkozunk volt partnerünkkel kapcsolatos információkkal, képekkel a Facebookon, akkor a gyógyulás folyamata és a múltból való továbblépés akadályokba ütközik.

Elmondhatjuk tehát, hogy a közösségi oldalak – jelen kutatásomban a Facebook – megváltoztatják a nyilvános és személyes információk természetét (Muise, Christofides és Desmarais, 2009). Kennedy (2009) a Facebook-stalking jelenségéről ír, vagyis arról, hogy az emberek „vadásszák”, folyamatosan figyelik az ismerőseikről szóló információkat a közösségi oldalon. A *panopticism*hez hasonlítja ezt a jelenséget, ahol egy mindent látó társadalomban lehetetlen elmenekülni az állandóan figyelő tekintetek elől. A panopticismust egy híres francia filozófus, Michael Foucault (1977, idézi: Kennedy, 2009) dolgozta ki. Az államhatalmat egy olyan épülethez hasonlította, melyben közepén egy őr áll, aki a körkörösén elhelyezett cellákba mind belelát. Ezt vonta párhuzamba Kennedy a Facebookkal, ahol szintén relatíve kicsi központi tevékenységgel nagyon sok embert tudunk monitorozni, miközben ezek az emberek izolálva vannak.

A határok a nyilvános és a privát információk között tehát összemosódnak, evvel pedig egy újfajta probléma jelenik meg a párkapcsolatokban.

KORÁBBI KUTATÁSOK EREDMÉNYEI

Több kutatás is azt találta, hogy a Facebookon töltött idő és a Facebook-féltékenység (továbbiakban FBJ = *Facebook jealousy*) között pozitív kapcsolat van (Cole, 2008;

Muise, Christofides és Desmarais, 2009; Elphinston és Noller, 2011; Manner, Blakley, Lawrence, O'Neill és Raines, 2011). Ezek szerint akik többet használják a Facebookot, azoknak nagyobb eséllyel lesznek féltékenységi és elégedetlenségi gondjaik a párkapcsolatukban. Felmerül a kérdés, hogy mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás? Gyakoribb Facebook-használat vezet nagyobb féltékenységhoz, vagy maga a féltékenység vezet több „facebookozáshoz”, és a másik profiljának rendszeres ellenőrzéséhez? Muise, Christofides és Desmarais (2009) szerint ez egy visszacsatolási hurok eredménye: a Facebook használata során az emberek partnerükkel kapcsolatos kétértelmű információkkal találkozhatnak, ez pedig arra készteti őket, hogy még több időt töltsenek a közösségi oldalon és monitorozzák partnerük – immáron gyanús – aktivitását. Mások véleménye szerint a kapcsolati konfliktus az, ami a partner profiljának rendszeres ellenőrzéséhez vezet (Manner, Blakley, Lawrence, O'Neill és Raines, 2011).

Tokunaga (2011) azt mondja, önmagában a Facebookon töltött idő nem vezet féltékenységhoz, hiszen nem mindegy, hogy az egyén mit csinál az oldalon. A mások és a partner aktivitásait kutató, ellenőrző viselkedés (*surveillance*) vezet leginkább a féltékenység megjelenéséhez. Bowe (2010) a képnek tulajdonítja a legnagyobb szerepet a féltékenység kialakulásában. Az emberek olyan sokszor dokumentálják pillanataikat a Facebookon, hogy úgy tűnik, ez vált a fő okává a fényképezésnek. Ezzel kapcsolatban a kontextus hiányának fontosságát is kiemeli. Kallis (2011) ugyanerre a megállapításra jutott, a megkérdezettek a fotók láttán érzik magukat leginkább fenyegetve.

Alapjában véve elmondható, hogy az az érzés, hogy a partner olyan dolgokban vesz részt, amelyekben a megkérdezett nem, az

féltékenységet szül. A Facebook pedig azért speciális ebben az esetben, mert használata nélkül a szerelmes fél nem jutna hozzá ilyen közvetlenül és élethűen azokhoz az életképekhez, amelyeknél ő nincs jelen.

Mások azt is kimutatták, hogy alacsonyabb fokú bizalom gyakoribb és intenzívebb féltékenység megelőzésével jár (Couch és Jones, 1997; Xiaojun, 2002), illetve azt, hogy a nagyobb elköteleződéssel jellemezhető kapcsolatokban ritkább a féltékenység megjelenése, mint az újabb, egyszerűbb viszonyokban (Aylor és Dainton, 2001, idézi Muise, Christofides és Desmarais, 2009). Bader és Pearson (1988) elmélete szerint a párkapcsolatok különböző fejlődési szakaszokból állnak. A szimbiotikus szakaszban, ami a kapcsolatok elejére jellemző, a pár csak egymásra figyel, érdeklődésük leszűkül a másokra, így a külvilág valamiféleképpen kizárul. Emiatt elképzelhető, hogy ebben a szakaszban kisebb eséllyel lobban fel a féltékenység, hisz kevésbé engedik be a külvilági ingereket, amelyek megzavarhatják a harmóniát. A későbbi szakaszokban, a differenciálódás, majd a gyakorlás idején nagyobb az esély a féltékenységre, mert ilyenkor a felek kissé eltávolodnak egymástól, és felszínre kerülnek a különbségek, valamint fontossá válik a külvilág is. Az újraközeledés fázisában ismét a kapcsolat és az intimitás kerül előtérbe.

A Facebook-féltékenység és az önértékelés kapcsolata

Többen is foglalkoztak a féltékenység és az önértékelés közötti kapcsolat vizsgálatával. White például olyannyira összetartozónak vélte a két dolgot, hogy az önértékelést is féltékenységdefiníciójába emelte: „*a féltékenység viselkedések, gondolatok és érzelmek komplexe, mely az önértékelésre vagy a kapcsolatra (egy másik valós vagy potenciálisan*

rivális kapcsolatra) irányuló bántás vagy fenyegetés észlelésének eredménye” (1981, idézi Muise, Christofides és Desmarais, 2011). DeSteno és Salovey (1996) azt találták, hogy az alacsony önértékelés fokozza a féltékenység intenzitását és a fenyegetettséget a kapcsolatban. Muise, Christofides és Desmarais (2009) felételezték, hogy az FBJ kialakulásához hozzájárulnak a kapcsolati faktorok: bizonytalanság, elköteleződés, illetve a személyes faktorok: bizalom, önértékelés, emocionális féltékenység (féltékenységre hajlamosító jellemvonás). Azt az eredményt kapták, hogy a faktorok közül csak az emocionális féltékenység és a bizalom jelzi előre szignifikánsan a Facebook-eredetű féltékenységet, tehát az önértékelés nincs hatással az FBJ kialakulására. Marshall, Bejanyan, Castro és Lee (2012) viszont talált különbséget, mégpedig azt, hogy az alacsonyabb önértékelés magasabb FBJ-vel áll kapcsolatban.

A Facebook-féltékenység kapcsolata a kötődési stílusokkal és a szorongással

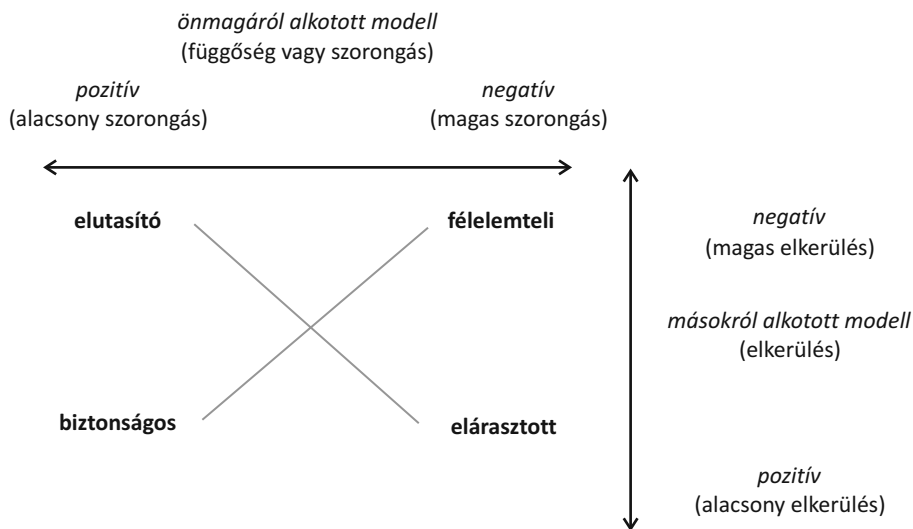
Mielőtt rátérnék a kötődés és az FBJ kapcsolatára, fontosnak tartom, hogy bemutassam Bartholomew és Horowitz kötődésmélettét. Az ő kérdőívüket (Relationship Quastionnaire) használtuk fel a jelen kutatásunkban.

Bartholomew és Horowitz (1991) négy kategóriát használ a kötődési stílusok leírására: 1. biztonságos (*secure*), 2. aggodalmaskodó (*preoccupied*), 3. elkerülő (*dismising*), 4. bizalmatlan (*fearful*).¹ A kötődési stílusok két dimenzió mentén helyezhetők el: a személy önmagáról alkotott modellje (*model of self*) és a személy partnerrel kap-

csolatos elvárásai (*model of others*). A függőleges tengely az elkerülés, ami azt mutatja, hogy a személy mennyire kerül el az intim kapcsolatot másokkal, azért hogy az elvárt negatív következmények elmaradjanak. A vízszintes tengely a függőség vagy szorongás szintjét jelzi, ami az alacsonytól (a pozitív énkép belsőleg megalapozott, és nem szorul külső megerősítésre) a magasig (az énkép önmagában negatív, csak másoktól kapott folytonos elfogadás mellett válik elviselhetővé) terjedhet (Láng, 2009). A dimenziók eloszlását a következő ábra szemlélteti.

Marazziti és mtsai (2010) a párkapcsolati kötődést és a féltékenységet vizsgálták. Kimutatták, hogy a kettő között van kapcsolat, mégpedig a következő módon: az aggodalmaskodók – a biztonságosan kötődő személyekhez képest – magasabb értéket értek el megrögzöttségben, személyes érzékenységben és a veszteségtől való félelemben. A bizalmatlanul kötődő személyek szintén a biztonságosan kötődőkhöz mérve a veszteségtől való félelem dimenziójában értek el több pontot. Ezenkívül azt is kimutatták, hogy az elkerülő személyek alacsonyabb önértékeléssel rendelkeznek. Tehát összefoglalva azt találták, hogy az aggodalmaskodó és a bizalmatlan kötődési stílusba tartozó személyek jobban félnek a veszteségtől, mint a biztonságosan kötődő személyek. Ebből is következik Cole (2008) megállapítása, miszerint a szorongó-ambivalens személyek (*preoccupied*) a legféltékenyebbek, hiszen negatív képük van saját magukról, másokról azonban pozitív véleménnyel vannak. Ez a tökéletes előfeltétele a féltékenységnek. Azt is kimutatták, hogy a biztonságosan kötődő személyek sokkal magabiztosabbak, és

¹ Csóka, Szabó, Sáfrány, Rochlitz, Bódizs (2007) fordítása alapján.

1. ábra. Bartholomew és Horowitz (1991) felnőtt kötődési stílusok dimenziális modellje
(az ábrát idézi: Láng, 2009)²

a párjukban is jobban bíznak, ez azt eredményezi, hogy ők élnek meg a legalacsonyabb fokú feltékenységet (Sharpsteen és Kirkpatrick, 1997; idézi Cole, 2008).

Láng András (2009) azt találta, hogy azok a személyek, akikre az elkerülés jellemző, nem csak a személy közelségét kerülik el, hanem az érzelmeket, illetve azok kifejezését is, így megkímélik magukat a fájdalmas érzelmek átélésétől. Evvel ellentétben a szorongó személyek olykor túlságosan is intenzíven fejezik ki érzéseiket.

Marshall, Bejanyan, Castro és Lee (2012) kutatása tér ki leginkább a Facebook-feltékenység és a kötődés kapcsolatának vizsgálatára. Több kutatóval ellentétben azt mondják, hogy az FBJ nem szükségszerű következménye a Facebook-használatnak, hanem sokkal inkább a kötődési stílusokbeli különbség határozza meg. Megállapították,

hogy a szorongás pozitív, az elkerülés negatív kapcsolatban áll az FBJ-vel. Ez a kijelentés megerősíti Cole eredményét is. A szorongóan kötődő személyek krónikusabb feltékenységről számolnak be, mint az elkerülők (Sharpsteen és Kirkpatrick, 1997, idézi Marshall, 2012), az elkerülők azonban feltékenyebbek, mint a biztonságosan kötődők (Bunk, 1997; Hazan és Shaver, 1987, idézi Marshall, Bejanyan, Castro és Lee, 2012). Továbbá a jobban szorongó egyének hajlamosabbak arra, hogy kevésbé bízzanak partnerükben, és általában kevésbé kielégítőnek értékelik párkapcsolatukat. Akik pedig kevésbé elégedettek a kapcsolatukkal, hajlamosabbak a partnerük után való kémkedésre (Collins és Read, 1990; Levy és Davis, 1988, idézi Marshall, Bejanyan, Castro és Lee, 2012). Guerrero (1998) rámutatott arra is, hogy mivel a szorongóan kötődő személyek

² Láng (2009) munkájában az eredeti kifejezések magyar megfelelői: elutasító (*dismissing*), félelemteli (*fearful*), biztonságos (*secure*), elárasztott (*preoccupied*).

negatív énképpel rendelkeznek, ezért hajlamosabbak a gyanakvásra és az aggodalomra avval kapcsolatban, hogy partnerük elhagyja őket. Míg az aggodalmaskodó kapcsolati kötődésű személyek nagyobb valószínűséggel kezdenek el kémkedni partnerük után egy féltékenységet indukáló helyzetben, addig az elutasító és a bizalmatlanul kötődő személyek inkább elkerüléssel és visszautasítással reagálnak egy ilyen szituációban (Guerrero, 1998; Guerrero és Afifi, 1998, idézi Marshall, Bejanyan, Castro és Lee, 2012), és kisebb valószínűséggel ellenőrzik partnerüket a Facebookon, annak köszönhetően, hogy egyébként is kerülik a szoros kötődést.

VIZSGÁLAT

Hipotézisek

A fenitekből kiindulva a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

1. Alacsonyabb önértékelés magasabb Facebook-féltékenységi értékkel jár együtt.
2. Kimutatható összefüggés a kötődési stílusok és a Facebookkal kapcsolatos féltékenység között.
3. A magasabb féltékenységi értékhez magasabb szorongás tartozik.

Módszer

Összesen 211-en töltötték ki az online kérdőívet, ebből kettőt hiányos kitöltés miatt elváltoltunk, illetve további 5 kitöltő adatait is töröltük, mert koruk kiugró volt a többiekéhez képest. Így végül 204 személy adatait használtuk fel: 51 férfi és 152 nő. Életkoruk 16 és 33 között van, az átlagéletkor 21 év (szórás: 2,8). Többségük egyetemista, nagy részük kapcsolatban volt a kitöltés idején, de akik nem, őket megkértük, hogy előző kap-

csolatukra gondolva töltsék ki a kérdőívet. A vizsgálati személyeket kényelmi és hólabdamódszerrel választottuk ki, az online kérdőívet levelezőlistákon és a Facebookon terjesztettük. A kérdőívet önkéntes alapon lehetett kitölteni, az adatokat anonim módon kezeltük. A statisztikai próbák lefuttatásához a ROPstat 2,0-s verzióját használtuk.

A kérdőívben a személyes adatokon kívül (nem, életkor, családi állapot), arra is rákérdeztünk, hogy a vizsgálati személy egy nap hány alkalommal tekint meg Facebook-profilját, illetve arra, hogy mennyire bízik meg partnerében. A vizsgálathoz a következő skálákat használtuk:

a) *Facebook-Féltékenységi Skála*, amelyet Muise, Cristofides és Desmarais (2009) készítettek (*Facebook Jealousy Scale*). Ez a skála csak angol nyelven volt elérhető, ezért az Amerikai Pszichológiai Társaság előírása szerint adaptáltuk magyarra (ld. *Melléklet*). Az eredeti kérdőív készítője, Ami Muise apró változtatásokat javasolva jóváhagyta az adaptált változat használatát (Cronbach-alfa: 0,934). A kérdőív 27 itemből áll, a kérdéseket 7 pontos Likert-skálán lehet megválaszolni. Néhány példa: „Féltékeny leszel, ha látod, hogy párod egy ellenkező neműnek írt az üzenőfalára.” vagy: „Megnézed párod Facebook adatlapját, ha gyanúsnak találsz cselekedeteit.” A Facebook-féltékenységi értékeket összeadással kaptuk meg, itt a magasabb érték magasabb FBJ-értéket jelent.

b) Bartholomew és Horowitz (1991) kötődési stílusokat vizsgáló magyarra fordított kérdőíve (*Relationship Questionnaire*). Ez a rövid skála négy kérdést tartalmaz, mindegyik kérdés egy-egy kötődési stílust ír le (*biztonságos, elkerülő, aggodalmaskodó, bizonytalan*). 7 pontos Likert-skálán kell kiválasztani, hogy

melyik stílus mennyire jellemző a kitöltőre. Arra az esetre, ha több stílusra is ugyanazt az értéket választja a kitöltő, van egy extra kérdés is, amelyben az A, B, C és D stílus közül választhatja ki az egyén azt, ami leginkább jellemző rá. A szerzők által megjelölt szabályok alapján osztályoztuk az egyes kitöltőket a különböző kötődési stílusok szerint.

c) *Rosenberg Önértékelési Skála (Rosenberg Self-Esteem Scale)* (Rosenberg, 1965). A kérdőív tíz itemből áll („Egészemben véve elégedett vagyok magammal”, „időnként teljesen szontalannak érzem magamat”). Minden egyes állításnál ki kell választani, hogy az mennyire igaz a kitöltőre (teljesen egyetértek, egyetértek, nem értek egyet, egyáltalán nem értek egyet). Az adatokat összeadtuk, ezek a számok képezték az önértékelési értékeket: itt a magasabb szám alacsonyabb önértékelést jelent.

d) *Vonásszorongás Skála (STAI, State-Trait Anxiety Inventory)* (Spielberger, Gorsuch és Lushene, 1989). A tesztet Sipos és munkatársai adaptálták magyarra (1988). A kérdőív 20 tételből áll, melyeket 4 pontos Likert-skálán kell értékelni (1-soha, 2-néha, 3-gyakran, 4-mindig). Például: „Hajlamos vagyok túlságosan komolyan venni a dolgokat” „Úgy érzem, hogy annyi megoldatlan problémám van, hogy nem tudok úrrá lenni rajtuk”.

EREDMÉNYEK

Vizsgálati személyeink 25,1%-a férfi, 74,9%-a pedig nő. Az átlagéletkor 21 év (szórás: 2,8). A Facebook-Féltékenységi Skála átlaga 79, szórása 29 (27–189 pontot lehetett elérni). A leggyakoribb kötődési stílus a biztonságosan kötődő (*secure*). A Rosenberg-skálán elért értékek átlaga 10,40, szórása 6,2 (0–30 pontot lehetett elérni).

Hipotézisvizsgálatok

1. Első hipotézisünk így szólt: alacsonyabb önértékelés magasabb Facebook-féltékenységi értékkel jár együtt. Ezt a feltételezést korrelációs vizsgálattal teszteltük. A normalitás sérült, így a Kendall tau-próbával vizsgáltuk hipotézisünket. Szignifikáns pozitív kapcsolatot találtunk ($\tau = 0,342$ és $p = 0,0000$). Mivel a Rosenberg-skálán elért magasabb érték alacsonyabb önértékelést jelent, a magasabb FBJ-érték pedig magasabb FBJ-t, ezért hipotézisünk beigazolódott.

2. Második hipotézisünk azt feltételezte, hogy kimutatható összefüggés a kötődési stílusok és a Facebookkal kapcsolatos féltékenység között. Ezt az elképzelést varianciaanalízissel teszteltük. Mivel sérült a normalitás, a szóráshomogenitás viszont teljesült, így a Kruskal–Wallis-próbát alkalmaztuk. Az eredmény szignifikáns lett ($p = 0,0016$). Azt, hogy melyik kötődési stílus melyiktől különbözik szignifikáns módon az FBJ-hez képest, a páronkénti sztochasztikus egyenlőségi táblázat mutatta meg. Egyedül a biztonságosan kötődő és az aggodalmaskodó stílus között találtunk szignifikáns eltérést ($p = 0,0034$), mégpedig abban az értelemben, hogy az aggodalmaskodó kötődési stílusú emberek szignifikánsan féltékenyebbek a biztonságosan kötődő személyeknél. Ez a hipotézis teljesült.

3. Harmadik hipotézisünk szerint magasabb FBJ-értékhez magasabb szorongási érték tartozik. Ennek vizsgálatára Spearman-féle rangkorrelációs mátrixot használtunk, ami a két változó között közepes erősségű, pozitív irányú szignifikáns kapcsolatot mutatott ($r = 0,445$, $p = 0,0000$). Feltételezésünk tehát beigazolódott.

További vizsgálatok

A hipotéziseink tesztelésén kívül megvizsgáltuk azt is, hogy milyen összefüggés van a Facebookon töltött idő és az FBJ-érték között. Szignifikáns pozitív kapcsolatot találtunk ($r = 0,207$ és $p = 0,0030$), tehát sikerült alátámasztani, amit már korábbi kutatásokban is kimutattak (Muise, Christofides és Desmarais, 2009; Elphinston és Noller, 2011; Manner, Blakley, Lawrence, O'Neill és Raines, 2011), hogy pozitív kapcsolat van a Facebookon töltött idő és a Facebookkal kapcsolatos féltékenység között.

Megnéztük a bizalom és az FBJ közti kapcsolatot is, és szignifikánsan negatív korrelációt találtunk ($r = -0,466$, $p = 0,0000$), ami azt jelenti, hogy alacsonyabb fokú párkapcsolati bizalom szintén magasabb FBJ-hez vezethet. Ezt is bizonyították korábbi kutatások (Couch és Jones, 1997; Xiaojun, 2002; Muise, Christofides és Desmarais, 2009).

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy van-e összefüggés a kapcsolat komolysága és az FBJ-értékek között. A Kruskal–Wallis-próba és a páronkénti összehasonlítás szignifikáns eredményt mutatott ($p = 0,0016$), miszerint az egyedülállók lényegesen féltékenyebbek a kapcsolat elején tartóknál és a házasoknál, a tartós kapcsolatban levők pedig a kapcsolat elején tartóknál féltékenyebbek.

DISZKUSSZIÓ

Kutatásunkkal bebizonyítottuk első hipotézisünket, miszerint alacsonyabb önértékelés szignifikánsan magasabb Facebook-féltékenységgel jár együtt, a kettő között erős pozitív kapcsolat van. Ez részben alátámasztja korábbi kutatások eredményeit is. Többben is

arra jutottak, hogy az alacsonyabb önértékelésű személyek hajlamosabbak a féltékenység megélésére és a fenyegetettség érzésére a párkapcsolatukban (White, 1981; DeSteno és Salovey, 1996). Érdekes, hogy bár Muise, Christofides és Desmarais (2009) is a Facebook-féltékenységi skálát és a Rosenberg önértékelési skálát használták, mégsem találtak összefüggést az önértékelés és az FBJ között. Azonban Marshall, Bejanyan, Castro és Lee (2012) már azt állapították meg, hogy alacsonyabb önértékelés magasabb FBJ-vel jár együtt, evvel korrelál a mi eredményünk is.

Második hipotézisünket is sikerült bebizonyítanunk, miszerint van különbség az egyes kötődési stílusok és az FBJ között. A biztonságosan kötődő és az aggodalmaskodó kötődési stílus között találtunk szignifikáns különbséget: az aggodalmaskodó személyek féltékenyebbek a Facebook hatására, mint a biztonságosan kötődők. Előzetes kutatásokat is megerősít ez az eredmény. Cole (2008), valamint Sharpsteen és Kirkpatrick (1997) azt találta, hogy az aggodalmaskodó kötődési stílusúak a legféltékenyebbek, a jelen kutatás szerint pedig ugyanezt kijelenthetjük a Facebook-specifikus féltékenységgel kapcsolatban is. Marshall, Bejanyan, Castro és Lee (2012) is szintén azt találták, hogy a szorongás pozitív kapcsolatban áll az FBJ-vel, az aggodalmaskodó kötődési stílusra pedig magas szorongás jellemző. Tehát az ebbe a kategóriába tartozó személyek sokkal hajlamosabbak arra, hogy általánosságban is intenzívebb féltékenységet éljenek meg, a jelen kutatás pedig ismét alátámasztotta, hogy az aggodalmaskodó kötődési stílusú egyénekre van a legnagyobb hatással a Facebook a féltékenység megélésének szempontjából. A STAI kérdőív eredményei is megerősítik ezt az állítást, hiszen azok alapján is kiderült, hogy minél szorongóbb valaki, annál hajlamosabb

a párkapcsolati féltékenységre facebookozás közben, illetve minél több negatív érzelmet élünk meg a közösségi oldal kapcsán, annál szorongóbbá is válhatunk.

A jelen kutatás továbbá kimutatta, hogy van különbség a párkapcsolat komolysága és az FBJ-értékek között. Mivel nem minden kísérleti személynek volt a kitöltés pillanatában párkapcsolata, így ők egy korábbi kapcsolatra gondolva töltötték ki a kérdőívet. Ez némiképp torzíthatott az eredményeken. Többek között ezért is jöhetett ki az az eredmény, hogy az egyedülállók érték el a legmagasabb FBJ-értéket, hiszen ők többnyire az emlékeikre hagyatkoztak a kérdések megválaszolásánál. Ami viszont érdekes, hogy a tartós kapcsolatban levők szignifikánsan féltékenyebbek a kapcsolat elején járóknál, hiszen Aylor és Dainton (2001) éppen hogy azt állapították meg, hogy a nagyobb elköteleződéssel jellemezhető kapcsolatokban ritkább a féltékenység az újabb, nem olyan régóta tartó viszonyokhoz képest.

A mi eredményünk arra enged következtetni, hogy a tartós kapcsolatban élők már több mindenben keresztülmentek, akár több okuk is adódhat a féltékenységre a múltbeli tapasztalatokból kifolyólag. Bader és Pearson (1988) elmélete is magyarázatul szolgálhat erre, hiszen ők is azt mondják, hogy a kapcsolat elején a szerelmesek kizárják a külvilágot és egymásra fókuszálnak, így a mi eredményünk alapján is őket veszélyezteti legkevésbé a Facebook-féltékenység. A tar-

tós kapcsolatban élőkénél az is probléma lehet, hogy a felek nem azonos szakaszban vannak, tehát míg az egyik elakadt a szimbiózis fázisánál, addig a másik már a differenciálódásnál tart. A gyakorlás szakaszában fontossá válik a munka, karrier és új emberek megismerése – mindez a Facebook-profilon is megjelenhet. Ha a másik fél még nincs felkészülve erre a szakaszra, akkor rosszul érintheti párja távolodása, és nem segíti őt, ha túlságosan beleláthat párja új – a kapcsolattól független – életébe a Facebookon keresztül.

Továbbá alátámasztottuk előzetes kutatások eredményeit is, miszerint több Facebookon töltött idő magasabb FBJ-t eredményezhet (Cole, 2008; Muise, Christofides és Desmarais, 2009; Elphinston és Noller, 2011; Manner, Blakley, Lawrence, O'Neill és Raines, 2011), illetve azt az előzetes eredményt is megerősítettük, hogy alacsonyabb fokú párkapcsolati bizalom szintén magasabb Facebook-féltékenységhez vezethet (Muise, Christofides és Desmarais, 2009).

A jelen kutatással magyar mintán is sikerült bebizonyítanunk, hogy tényleges kapcsolat van a Facebook használata és a féltékenység megélése között, illetve azt, hogy ez a közösségi oldal bizonyos körülmények mellett rizikófaktorrá is válhat, ami veszélyt jelenthet a párkapcsolatokra. Az eredmények főként a közösségi oldal aktualitása miatt hasznosak, és remélhetőleg további kutatásoknak is kiindulópontot adnak a jövőben.

SUMMARY

FACEBOOK-RELATED PARTNERSHIP JEALOUSY WITH REGARDS TO SELF-ESTEEM, ANXIETY AND ATTACHMENT STYLES

Background and aims: As Facebook gains more and more popularity, users have the opportunity to monitor their friends' activity. How does this specific interface influence relationships – an interface that allows us to have a look at our partner's life without us? Suspicion and jealousy are often triggered. The goal of our research was to shed light on the role Facebook plays in the experience of jealousy, and to investigate possible connections between Facebook and self-esteem, anxiety disorder and attachment styles. *Method:* A total of 211 young people filled out our online survey consisting of a Facebook Jealousy Scale, a Rosenberg Self-Esteem Scale, a STAI anxiety disorder survey and an RQ survey measuring attachment styles. *Results:* Our current study confirmed previous research by finding that a) lower self-esteem correlates with higher Facebook jealousy rates, b) there is positive relation between time spent on Facebook and the level of jealousy, and c) lower relationship confidence leads to increased Facebook jealousy. Our research showed that a) people with 'preoccupied' attachment style are most likely to have Facebook related jealousy, b) people with long-term relationships have higher rate of Facebook jealousy than those starting a new relationship and c) that there is a positive relation between Facebook related jealousy and anxiety. *Discussion:* Our results provided evidence that there is a link between Facebook use and jealousy among Hungarian young people, which findings are in accordance with the international literature. *Keywords:* Facebook, jealousy, self-esteem, attachment styles, relationship, anxiety disorder

IRODALOM

- AYLOR, B., DANTON, M. (2001): Antecedens in romantic jealousy experience, expression, and goals. *Western Journal of Communication*, 65, 370–91.
- BADER, E., PEARSON, P. T. (1988): *In quest of the mythical mate: Developmental stages of couplehood*. Brunner/Mazel, New York.
- BARTHOLOMEW, K., HOROWITZ, L. M. (1991): Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226–244.
- BOWE, G. (2010): Reading Romance: The Impact Facebook Rituals Can Have on a Romantic Relationship. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 1, 61–77.
- BUUNK, B. P. (1997): Personality, birth order, and attachment styles as related to various types of jealousy. *Personality and Individual Differences*, 23, 997–1006.
- COLE, M. (2008): *Jealousy and attachment 2.0: The role of attachment in the expression and experience of jealousy on Facebook*. B.A. University of Central Florida.

- COLLINS, N. L., READ, S. J. (1990): Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644–663.
- COUCH, L. L., JONES, W. H. (1997): Measuring level of trust. *Journal of Research in Personality*, 31, 319–36.
- CSÓKA SZ., SZABÓ G., SÁFRÁNY E., ROCHLITZ R., BÓDIZS R. (2007): Kísérlet a felnőttkori kötődés mérésére – a kapcsolati kérdőív (Relationship Scale Questionnaire) magyar változata. *Pszichológia*, 27(4), 333–355.
- DESTENO, D. A., SALOVEY, P. (1996): Evolutionary origins of sex differences in jealousy? Questioning the „fitness” of the model. *Psychological Science* 1996, 7, 367–72.
- ELPHINSTON, R., NOLLER, P. (2012): Time to Face it! Facebook Intrusion and the Implications for Romantic Jealousy and Relationship Satisfaction. *CyberPsychology & Behavior*, 14(11), 631–635.
- FOUCAULT, M. (1977): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books, New York.
- GUERRERO, L. K. (1998): Attachment-style differences in the experience and expression of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 5, 273–291.
- GUERRERO, L. K., AFIFI, W. A. (1998): Communicative responses to jealousy as a function of self esteem and relationship maintenance goals: A test of Bryson’s dual motivation model. *Communication Reports*, 11, 111–122.
- KALLIS, R. B. (2011): *We’re (more than) friends on Facebook: an exploration into how Facebook use can lead to romantic jealousy*. Unpublished master’s thesis, University of Delaware, Newark.
- KENNEDY, M. C. (2009): *Facebook and Panopticism: Healthy Curiosity or Stalking?* Use Unpublished master’s thesis, Scripps College of Communication, Ohio.
- LÁNG A. (2009): Érzelemszabályozás és kötődés összefüggései normatív mintában. *Alkalmazott Pszichológia*, 11(3–4), 5–17.
- LEVY, M. B., DAVIS, K. E. (1988): Lovestyles and attachment styles compared: their relations to each other and to various relationship characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5, 439–471.
- MANNER, C., BLAKLEY, S., LAWRENCE, S., O’NEILL, E., RAINES, C. (2011): Understanding the Predictors of Negative Personal Relationship Experiences on Facebook. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(9), 16–19.
- MARAZZITI, D., CONSOLI, G., ALBANESE, F., LAQUIDARA, E., BARONI, S., DELL’OSSO, M. C. (2010): Romantic Attachment and Subtypes/Dimensions of Jealousy. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 6, 53–58.
- MARSHALL, T. C. (2012): Facebook surveillance of former romantic partners: associations with postbreakup recovery and personal growth. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15, 521–526.
- MARSHALL, T. C., BEJANYAN, K., CASTRO, G., LEE, R. A. (2013): Attachment styles as predictors of Facebook-related jealousy and surveillance in romantic relationships. *Personal Relationships*, 20, 1–22.
- MORRIS, R. (1989): *Society and the Adolescent Self-Image*. Revised edition. Wesleyan University Press, Middletown, CT.

- MUISE, A., CHRISTOFIDES, E. DESMARAI, S. (2009): More information than you ever wanted: Does Facebook bring out the green-eyes monster of jealousy? *Cyber Psychology & Behavior*, 12, 441–444.
- ROSENBERG, M. (1965): *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- SHARPSTEEN, D. J., KIRKPATRICK, L. A. (1997): Romantic jealousy and adult romantic attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 627–640.
- SHAVER, P. R., BRENNAN, K. A. (1992): Attachment styles and the „Big Five” personality traits: Their connections with each other and with romantic relationship outcomes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 536–545.
- SIPOS K., SIPOS M., SPIELBERGER, C. D. (1988): A State–Trait Anxiety Inventory (STAI) magyar változata. In MÉREI F., SZAKÁCS F. (szerk.): *Pszichodiagnosztikai vademecum I/2*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest. 123–135.
- TOKUNAGA, R. S. (2011): Social Networking Site or Social Surveillance Site? Understanding the use of Interpersonal Electronic Surveillance in Romantic Relationships. *Computers in Human Behavior*, 27(2), 705–13.
- WHITE, G. L. (1981): Jealousy and partner’s perceived motives for attraction to a rival. *Social Psychology Quarterly*, 44, 24–30.
- XIAJOUN, W. (2002): Relationship between jealousy and personality. *Acta Psychologica Sinica*, 34, 66–73.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Facebook-Féltékenységi Skála

A következő pár kérdés megválaszolásánál az érzéseidről fogsz beszámolni egy 7 pontos skálán. Olvasd el figyelmesen és válaszd ki a Rád jellemző értéket. A válaszok beosztása: 1 = Nagyon valószínűtlen, 2 = Valószínűtlen, 3 = Nem túl valószínű, 4 = Se nem valószínű, se nem valószínűtlen, 5 = Inkább valószínű, 6 = Valószínű, 7 = Nagyon valószínű.

1. Féltékeny leszel, ha meglátod, hogy partnered egy ismeretlen, a másik nemből való személyt adott hozzá ismerőseihez a Facebookon.
2. Zavar, ha párod nem pontos információt oszt meg kapcsolati állapotokról a Facebookon.
3. Fenyegetve érzed magad, ha párod olyan személyt vesz fel ismerősei közé, akivel előzőleg komoly vagy szexuális kapcsolatban állt.
4. Figyelemmel kíséred párod cselekedeteit a Facebookon.
5. Féltékeny leszel, ha látod, hogy párod egy ellenkező neműnek írt az üzenőfalára.
6. Kérdezedget partneredet a facebookos barátairól.
7. Kellemetlenül érint, ha partnered személyes ajándékot* kap valakitől az ellenkező nemből.

* Ez egy facebookos alkalmazás, amellyel virtuális ajándékokat posztolhatsz ismerőseid üzenőfalán.

8. Féltékeny leszel, ha párod olyan fényképet posztol magáról a Facebookon, amelyen ellenkező nemű személy karolja át.
9. Zavar, ha partnered korlátozza a hozzáféréseket adatlapjához.
10. Féltékeny vagy, ha párod egy közös képet tesz fel az exével.
11. Gyanúsnak tartod, ha párod magánüzeneteket küld Facebookon.
12. Attól félsz, hogy partnered összejöhet valakivel Facebookon.
13. Féltékeny leszel, ha párod falára egy ellenkező nemű személy ír.
14. Féltékeny leszel, ha párod egy általad nem ismert, ellenkező nemű személlyel készült fotót oszt meg.
15. Azt gyanítod, hogy partnered titokban intim kapcsolatot ápol valakivel a Facebookon.
16. Félsz, hogy párod arra használja a Facebookot, hogy intim kapcsolatot kezdeményezzen ellenkező nemű személyekkel.
17. Féltékeny leszel, ha párod szexuálisan kihívó képet tesz közzé magáról.
18. Arra gyanakszol, hogy valaki a Facebookon vonzódik a partneredhez.
19. Megnézed párod Facebook adatlapját, ha gyanúsnak találsz a cselekedeteit.
20. Veszekszel partnereddel a Facebook miatt.
21. Rendszeresen ellenőrzöd párod Facebook adatlapját.
22. Amiatt aggódsz, hogy párod arra használja a Facebookot, hogy újrakezdeményezzen régi komoly kapcsolataival vagy szexuális partnereivel.
23. Kérdőre vonod párodat facebookos cselekedetei miatt.
24. Bejelölöd barátként partnered barátait a Facebookon, azért, hogy rajtuk tarthasd a szemed.
25. Arra használod a Facebookot, hogy féltékenységet gerjessz partneredben.
26. Megpróbálsz bejutni párod Facebook adatlapjára.
27. Féltékenységet érzel, melynek a Facebook az oka.

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA SZEREPE A FOLYAMATOS RÉSZVÉTELT IGÉNYLŐ POLITIKAI TÜNTETÉSEK FENNTARTÁSÁBAN

A 2013-AS BUDAPESTI EGYETEMFOGLALÁS
SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ELEMZÉSE

KENDE Anna – UJHELYI Adrienn – LANTOS Nóra Anna
ELTE PPK Társadalom- és Nevelépszichológia Tanszék
kende.anna@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A politikai részvétel formái jelentősen átalakultak, a közösségi média a szervezés és a mobilizáló politikai viták első számú színterévé vált. A kollektív cselekvés melletti elköteleződés egyéni motivációkra szorítókozó szociálpszichológiai magyarázóelveinek tehát tekintetbe kell venniük a közösségi média szerepét is (McGarty, Thomas, Lala, Smith és Bliuc, 2013). Továbbá nemcsak a mozgósítás kérdései alakultak át, hanem világszerte egyre inkább elterjedni látszanak a nem egyszeri vagy ismétlődő támogatást megkívánó akciók, hanem hosszan elhúzódó és folyamatos részvételt megkövetelő tüntetési formák is. Kutatásunk arra kereste a választ, hogyan határozzák meg a hosszantartó politikai akciókban való kitartó részvételt az egyéni motivációk, a személyiség és a közösségimédia-használat. A válaszokat a 44 napig tartó 2013-as budapesti Egyetemfoglalás kapcsán igyekeztünk megadni. *Módszer:* Kérdőíves eljárásban (N = 141) az Egyetemfoglalás elején, közepén és végén mutatott aktivitási szintet elemeztük, a részvételt meghatározó egyéni motivációk (átpolitizált kollektív identitás, érzelmek, motivációk), a közösségimédia-használat és személyiség önjellemzései alapján. *Eredmények:* Lineáris regresszió segítségével az általános politikai aktivitás és az azonosulás szerepét azonosítottuk az Egyetemfoglalás teljes időszakában, de a kitartó részvétel prediktoraként pozitív előjellel a közösségi média közösségépítő funkciója és negatív előjellel a lelkiismeretesség is kiemelkedik. A klaszteranalízissel létrehozott különböző tüntetői csoportok összehasonlítása pedig azt támasztja alá, hogy az eltérő online és offline aktivitási mintázatok mögött a motivációk eltérő konstellációja áll. *Következtetések:* A motivációk, a közösségimédia-használat és a személyiség területén talált eredményeink világosan megmutatják, hogy a folyamatos jelenlétet igénylő politikai akciók megértéséhez a szociálpszichológia eddigi eredményeivel összhangban álló, de azokat kiegészítő magyarázóelvekre van szükség.

Kulcsszavak: politikai aktivizmus, kollektív cselekvés, online aktivizmus, diáktüntetések, közösségi média

Köszönetnyilvánítás: Köszönjük Hunyady Györgynek a tanulmányunk egy korábbi verziójával kapcsolatos értékes észrevételeit, továbbá köszönjük az Egyetemfoglalás 141 résztvevőjének és szimpatizánsának, hogy kitöltötték kérdőívünket.

*

Az arab tavasz tüntetéssorozat, a világ különböző nagyvárosaiban felbukkanó Occupy tüntetések, a spanyol Indignados mozgalom, a törökországi Taksim Gezi park eseményei vagy az újonnan fellendülő diákmozgalmak és egyetemfoglalások világszerte arra utalnak, hogy a folyamatos, éjjel-nappal fenntartott tüntetési formák egyre elterjedtebbek a világban. E politikai megnyilvánulási forma általánossá válása felveti, hogy külön is érdemes lehet a hosszantartó politikai akciókat vizsgálni az egyszeri vagy ismétlődő tüntetések mellett, amelyekkel a szociálpszichológiai kutatások eddig elsősorban foglalkoztak (az ezzel kapcsolatos összefoglalókat lásd pl. Klandermans, 1984; van Stekelenburg és Klandermans, 2010; van Zomeren és Iyer, 2009).

A közösségi média kiemelkedő szerepét széles körben elismerte a szakmai és laikus közönség a fent felsorolt események kapcsán. A közösségi oldalak szolgálták a hatékony és olcsó szervezés első számú eszközéül (Comunello és Anzera, 2012; Tufekci és Wilson, 2012), ezek a felületek jelentették az eseményekről szóló beszámolók fő forrását, és itt zajlottak a legfontosabb identitásformáló politikai viták is (Alberici és Milesi, 2012; Eltantawy és Wiest, 2011; McGarty et al., 2013). Mindezek ellenére a kutatások közvetlenül nem vizsgálták sem azt, hogy a közösségi média milyen szerepet játszik a hosz-

szantartó politikai akciók fennmaradásában, sem azt, hogy a folyamatos részvételt követelő események motivációs háttere eltér-e az egyéb politikai részvételi formák motivumaitól. Kutatásunk során tehát arra keressük a választ, hogy szükség van-e új és elkülönült magyarázóelvekre annak megértéséhez, hogy mitől jönnek létre és maradnak fenn az online és offline aktivizmus közegében keletkező hosszantartó politikai tüntetések.

Ez a kérdés Magyarországon különösen aktuális, hiszen maga a politikai részvétel, azon belül pedig a különböző közösségi szintű ellenállási formák még a környező országokhoz viszonyítva is rendkívül alacsonyak (Bartal, 2011; Göncz, 2012; Kern és Szabó, 2011). Így egy sokakat foglalkoztató kérdés lehet, hogy a közösségi médiában szerveződő akciók és az internet felületén kinyilvánított politikai vélemények milyen mértékben és mennyire tudják előre jelezni a politikai részvétel egyéb formáit. Legyen szó akár civil szervezet vagy párt tüntetéséről, akár magáról a választási részvételtől, a kérdés az, hogy a virtuális és a fizikai térben mutatott viselkedés milyen összefüggésben áll egymással.

Kutatásunk témája, az Egyetemfoglalás, illetve a diáktüntetések általában is felvetik azt a kérdést, hogy a politikai nyomásgyakorlás formái tartósan átalakultak-e Magyarországon, és a szélsőjobboldali fiatalok hatékony mozgósításán túl (Bartlett, Birdwell, Krekó, Benfield és Györi, 2012) tud-e a közösségi média a politikai megmozdulások motorjává válni.

A 2013 elején lezajlott egyetemfoglalási akció apropója kapcsán vizsgáltuk meg a kérdést. 2013. február 11. és március 25. között, vagyis hat héten keresztül fiatal aktivisták tartották elfoglalva az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyik nagyelődőjét.

Az egyetemfoglalást mint tüntetési módot több külföldi példa is inspirálhatta, ahogy az Egyetemfoglalás esztétikája is tükrözte a mai globális ellenállási formákat, vagyis hasonló szlogenekkel, hasonló szimbólumokkal, illetve a bázisdemokrácia megvalósításának hasonló eszközeivel, vitakultúrájával találkozhattunk itt is. A közvetlen kiváltó okot egyértelműen a kormány különböző felsőoktatással kapcsolatos intézkedései és az Alaptörvény negyedik módosítása szolgáltatta. Az Egyetemfoglalás a diáktüntetések 2011 óta tartó több hullámának egyik jelentős eseménye volt, a tudományos érdeklődés számára pedig azért is érdemelt kiemelt figyelmet, mert egy önálló identitást kapott eseménnyé vált (neve és Facebook-csoportja is lett), és emellett ritka lehetőséget kínált arra, hogy egy hosszabb ideig tartó akció egészét, elejét, közepét, végét vizsgálni lehessen. A fizikai térben történő foglalás online követhető volt *live streaming* segítségével, illetve a különböző közösségi médiaoldalak és blogok végig fontos szerepet játszottak az események szervezésében és az Egyetemfoglalással kapcsolatos viták helyszíneként is.

A résztvevők száma 4-500 főnél tetőzött, a kezdeti lelkesedést követően a különböző fórumokra és kiemelt eseményekre egy-kétszáz ember ment el. A helyszínen alvók száma néhány tucatról apadt tízes nagyságrendűre. A részvétel hanyatlásának kérdésével a szervezők maguk is foglalkoztak, és igyekeztek újra és újra felkelteni az emberek érdeklődését az Egyetemfoglalás iránt. Ez az esemény tehát rendelkezik minden ismervével a folyamatos jelenlétet megkövetelő, hosszantartó politikai tüntetésnek, amely egyszerre zajlik offline és online formában, így kutatásunk számára megfelelő vizsgálati terepet kínált.

A KOLLEKTÍV CSELEKVÉS SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJA

A szociálpszichológia évtizedek óta keresi a választ arra a kérdésre, hogy mi kell ahhoz, hogy egy hátrányos helyzetbe került társadalmi csoport tagjai fellépjenek az őket ért hátrány ellen, mégpedig a kollektív cselekvés definíciója értelmében ezt úgy tegyék, hogy ezáltal ne csak a saját egyéni problémáikat oldják meg, hanem a csoport egészének a helyzetén javítsanak. A sok száz eddigi vizsgálat eredményei alapján egészen biztosan kijelenthetjük, hogy az elszenvedett sérelmek és hátrányok alapján a kollektív cselekvési formákban való részvétel nem jelezhető előre, és kialakulása legszorosabban a csoportot érő negatív visszajelzések miatt a társas identitás fogalmához kapcsolódik (Klandermans, 1984; Reicher, 1984; Tajfel és Turner, 1979). Egy 182 vizsgálat metaanalízisét bemutató elemzés alapján megállapíthatjuk, hogy a kollektív cselekvés iránti elköteleződést mindekelőtt az alábbi egyéni motivációk határozzák meg: (a) az átpolitizált kollektív identitás, amelyre hat (b) az észlelt igazságtalanság tapasztalata és (c) a csoport hatékonyságára vonatkozó hiedelmek (van Zomeren, Postmes és Spears, 2008). Vagyis a csoporthoz tartozás, a helyzet kapcsán átélt érzelmek, és a változtatás lehetőségei egyaránt fontosak ahhoz, hogy egy személy elköteleződést mutasson valamely kollektív cselekvési forma felé.

Az identitás átpolitizálódása arra utal, amikor egy személy tudatosan részt vállal a csoportot érő hátrány leküzdésére irányuló politikai küzdelmekben, így az átpolitizált identitás gyakran kapcsolódik valamilyen szervezetben vagy politikai mozgalomban vállalt tagsággal is (Simon és Klandermans, 2001). Ezt a fajta szervezeti tagságot azonban semmiképp nem tekinthetjük az átpolitizált

kollektív identitás elengedhetetlen előfeltételének (Stürmer és Simon, 2004), sőt hasonlóan erős elköteleződés nemcsak társadalmi csoportokhoz tartozás miatt, hanem véleményközösségen alapuló csoporttagságok mentén is létrejöhet, és akár ugyanolyan erős mozgósító tényezővé válhat. Az észlelt igazságtalanság kapcsán megélt érzelmek ebben az esetben éppen olyan erősek, mint amit a saját társadalmi csoportot érő hátrány miatt élünk át (Bliuc, McGarty, Reynolds és Muntele, 2007; Thomas és McGarty, 2009).

A motiváció alapját jelentő identitás mellett a változtatás lehetősége és a siker reménye is elengedhetetlen aspektusa a kollektív cselekvésnek, habár az, hogy egy politikai tüntetés elérje-e a kitűzött célját vagy sem, elsősorban az instrumentális motívumok mentén szerveződő eseményeknél játszik fontos szerepet, mint például a megszorítások elleni tüntetések vagy szakszervezeti sztrájkok során. Ezzel szemben az ideológiai alapú tüntetéseknél a részvétellel kapcsolatban átélt morális kötelesség jelentősebb lehet, mint az, hogy a tüntetés elérje-e a célját vagy sem, így az érzelmi alapot jelentő észlelt igazságtalanság kerül előtérbe e politikai akciók során (van Stekelenburg és Klandermans, 2010; van Stekelenburg, Klandermans és van Dijk, 2009; Zaal, van Laar, Ståhl, Ellemers és Derks, 2012). Ugyanakkor nem minden kollektív cselekvési formát tudunk egyértelműen instrumentális vagy ideológiai alapúként azonosítani, és többek között a magyarországi diáktüntetések támogatóiról is nehéz megmondani, hogy inkább a felsőoktatással kapcsolatos intézkedések instrumentális megakadályozása, vagy a kormányellenes ideológiák motiválták-e nagyobb mértékben őket.

Hosszantartó akciók és a tüntetésektől való elfordulás kérdése

Annak érdekében, hogy a hosszantartó, folyamatos jelenlétet igénylő politikai akciók speciális aspektusait feltárjuk, a részvétel fent ismertetett motívumait kell e tüntetések specifikumaival összevetni. Ennek az egyik lehetséges útja, ha elsőként a kollektív cselekvésekből való kiábrándulás szociálpszichológiáját vizsgáljuk, vagyis azt nézzük meg, hogy miért fordulnak el egyes emberek egy adott ügytől vagy eseménytől, hiszen a kérdés éppen az, hogy ki az, aki hosszabban, és ki az, aki kevésbé hosszán tart ki egy adott ügy mellett. A politikai megmozdulások vagy azért érnek véget, mert céljaikat illetve azok jelentős részét elérve a további tüntetés értelmetlenné válik, vagy a tüntetők csökkenő támogatása miatt elfogynak az akció résztvevői. Ez a csökkenő támogatás előállhat kiábrándulás, érzelmi kifáradás vagy a megerősítések hiánya miatt is. Bár a szakirodalom viszonylag keveset foglalkozott a kiábrándulás témakörével, mégis aránylag egyértelműnek tűnik az az összefüggés, hogy az erős érzelmekkel kísért események egy idő után érzelmi kifáradáshoz vezethetnek, míg az instrumentális alapon szerveződött akciók résztvevőit az eredménytelenség fordíthatja el az ügytől (van Stekelenburg és Klandermans, 2010). A hatékonyság és az egységesség megélésének a hiánya szintén kiábrándítóan hat, és az ügytől való elforduláshoz vezet (Drury, Cocking, Beale, Hanson és Rapley, 2005).

Ezzel szemben a siker percepciója hosszú távon is pozitív hatást tud gyakorolni az elköteleződésre, és önmagában is a további részvétel motívumává válhat (van Zomeren, 2013). Ugyanakkor még siker hiányában is fennmaradhat egy akció, ugyanis a meglévő

hatalmi struktúrákkal szemben létrejött akciók fenntartásának a képessége önmagában is megerősítő (empowering) tud lenni. Tehát egy hosszantartó politikai tüntetés az átpolitizált kollektív identitás forrásává válhat, és ezáltal a további elköteleződés motívuma lehet (Drury et al., 2005; Drury és Reicher, 2005). Mindezen felül az észlelt hatékonyság a sikeres mozgalomépítésből és az eredeti céloktól eltérő kritériumok mentén definiált sikerekből is legalább annyira következhet, mint a célok tényleges eléréséből (Hornsey et al., 2006). A hatékonyság észlelése azonban erősen kontextualizált jelenség, a demokratikus intézmények szilárdságának különböző szintjeivel összefüggésben annak szintje egészen eltérő kritériumok alapján állapítható meg, és ennek következtében a szilárdabb talapzaton álló demokráciákban jellemzően magasabb a tüntetések során megélt észlelt hatékonyság (Corcoran, Pettinicchio és Young, 2011). Tehát a kollektív cselekvés egyéni prediktorai politikai és kulturális kontextusba ágyazottak, és az észlelt hatékonyságon keresztül hatást gyakorolnak a tüntetések céljaira és eszközeire is.

A közösségi média hatása a kollektív cselekvésre

A közösségi média politikai aktivizmusra gyakorolt hatása tagadhatatlanul óriási és sokrétű. Hatását alapvetően három területen érhetjük tetten: (a) az információáramlás sebessége és a tüntetésszervezés folyamatainak felgyorsulása, (b) az identitás átpolitizálódása online közösségekben, csoporton belüli és csoportközi kommunikáció során, (c) észlelt hatékonyság a közösségi média instrumentális jellege miatt (Eltantawy és Wiest, 2011; McGarty et al., 2013; Postmes és Baym, 2005; Rainie, Smith, Schlozman, Brady és Verba, 2012; Tufekci és Wilson,

2012). Az online aktivizmus jelensége azonban ellentmondásos fogadattásra lelt a kutatók körében. A fő aggályt az ún. behelyettesítő aktivitás hipotézise vagy a klikktivizmus fogalma („slacktivism”) jeleníti meg (Christensen, 2011), amely azt a kérdést fogalmazza meg: vajon nem helyettesíti-e be a blogírás, a lájkolás, a posztolás és a megosztás a fizikai térben történő részvételt, és nem jár-e az az eredménnyel, hogy az emberek még a számukra jelentős ügyekben sem hallatják fizikai valójukban a hangjukat, hanem csupán valamely közösségi oldalon teszik ezt. Ezt az aggodalmat az eddigi felmérések alapvetően cáfolták, semmiképpen sem beszélhetünk egy általános negatív hatásról. Éppen ellenkezőleg, a közösségi médiában való részvétel nemhogy csökkentené az aktivitási hajlandóságot, hanem növeli is azt, jelentősen nagyobb politikai tudatosságot és aktivitást eredményezve a világ minden részén (Rainie et al., 2012). Ennek a mozgósító hatásnak vált emblematikus példájává az arab tavasz tüntetéssorozat is.

A közösségi felületek mobilizáló és megerősítő (empowerment) jellegét (Nam, 2012) és a politikai kérdésekben való nagyobb tudatosságra és elköteleződésre gyakorolt hatást számos kutatás támasztotta alá (Postmes és Brunsting, 2002). Ráadásul nemcsak az a kérdés, hogy az „általános” aktivizmusra milyen hatást gyakorolnak a közösségi felületek, hanem az online aktivizmust önmagában is legitim cselekvési formaként kell elismernünk, amely akár éppen olyan hatékony lehet, mint egy fizikai térben létrejövő esemény (Carty és Onyett, 2006). Postmes és Brunsting (Postmes és Brunsting, 2002) vizsgálatai ráadásul azt állapítják meg, hogy az online és az offline aktivizmus egyéni prediktorai a legtöbb ponton azonosak, közülük kiemelkedik az általános aktivizmus, amely

mind az online, mind az offline politikai részvétel legerősebb prediktora, de kivételt képez az észlelt hatékonyság, amely az online aktivizmus területén magasabb, és az identifikáció, amely pedig az offline akciókban játszik nagyobb szerepet.

A közösségimédia-használatban mutatózó ismert egyéni különbségek alapján fontosnak tűnik az online és offline aktivizmus összefüggéseit tárgyaló kutatásunkban a személyiségtényezők szerepét is figyelembe venni. A személyiségfaktorok ugyanis hatást gyakorolnak a közösségimédia-használat minőségi és mennyiségi elemeire egyaránt. Az eddigi kutatások a legkövetkezetesebb kapcsolatot az extraverzió és a közösségi médiához való csatlakozás, az ismerősök hálózatainak mérete és a használat típusai között találták, de kimutatták a lelkiismeretesség és az érzelmi stabilitás fordított hatását is a közösségimédia-használatban (Correa, Hinsley és de Zúñiga, 2010; Hughes, Rowe, Batey és Lee, 2012; Ryan és Xenos, 2011). Világos, hogy a közösségi felületek különböző funkciót töltenek be az emberek életében. A barátokkal való személyes kapcsolattartás (Ellison, Steinfield és Lampe, 2007), a társas kapcsolati háló fenntartása (Joinson, 2008), kapcsolatok ápolása (Gosling, 2009), a magány csillapítása mind kiemelkedő interperszonális motivációk a közösségi oldalakon való jelenlétre, emellett a közösségi média információforrásként instrumentális célokat is szolgál (Ellison et al., 2007; Joinson, 2008). Annak ellenére, hogy nem ismerünk olyan vizsgálatot, amely szisztematikus kapcsolatot tárt volna fel e különböző funkciók és a személyiség típusai között, mégis feltételezhetjük az eddigi kutatási eredmények alapján, hogy a különböző használati motívumok és a személyiség között létezik valamiféle összefüggés (Amiel és Sargent, 2004; Hamburger és

Ben-Artzi, 2000; Ross et al., 2009; Tuten és Bosnjak, 2001).

A politikai részvételt meghatározó személyiségtényezőkről is rendelkezésre állnak kutatási eredmények, még ha mennyiségileg el is törpülnek a helyzeti tényezőket előtérbe helyező egyéni motívumok vizsgálata mellett. Például Brandstätter és Opp (2013) vizsgálatai alátámasztották, hogy a nyitottság pozitívan, a neuroticizmus és barátságosság pedig negatívan befolyásolja a politikai részvételt. Mondak, Hibbing, Canache, Seligson és Anderson (2010) pedig a nyitottság mellett az extraverzió konzisztens pozitív hatását is kimutatták. Ennek alapján a politikai részvétel egyéni motivációi mellett (van Zomeren, 2013) a személyiség közvetlen, és a közösségimédia-használaton keresztül közvetett hatását is érdemes figyelembe vennünk, hiszen a hosszantartó politikai akciók során a közösségi média kiemelkedő szerephez jut, és ezáltal az akció melletti elköteleződésre is hatást gyakorolhat.

Az online aktivizmus lehetősége a politikai részvételtől való elfordulás kérdését is átértékelheti, hiszen az elköteleződés költség-haszon aspektusa szempontjából a folyamatos jelenlétet igénylő akciók során törvényszerű, hogy a befektetett költség fokozatosan növekedjen, miközben a haszon ezzel párhuzamosan nem biztos, hogy szintén nő. A költség-haszon elemzések bejósoló hatásával kapcsolatos korai elméletek ugyan némiképp háttérbe szorultak, de ma is kijelenthető, hogy egy politikai akció kevésbé elkötelezett és kevésbé erősen azonosuló tagjai körében a költségek növekedésével a részvétel csökkenni kezd (van Zomeren és Spears, 2009).

Ezzel szemben az erős identitással rendelkező résztvevőket az észlelt hatékonyság eleve kevésbé befolyásolja, sőt rájuk amúgy is kevésbé jellemző, hogy a ténylegesen elért

sikert tekintenek a hatékonyság egyetlen kritériumának (Blackwood és Louis, 2012). Azonban az online aktivizmus költségei az offline részvételhez képest annyira alacsonyak lehetnek, hogy ha a költség-haszon számítások egyáltalán szerepet kapnak, akkor az online aktivizmus reális alternatívájává válhat a fizikai térben történő eseményeknek mindazok számára, akiknek az offline részvétel költségei már nem vállalhatóak. Ez végső soron megerősítené a behelyettesítés hipotézisével és a klikativizmussal kapcsolatos félelmeket is, de lehetőségként merül fel az is, hogy egy hosszantartó, folyamatos jelenlétet igénylő akciótól történő (átmeneti) elfordulás vagy eltávolodás esetén az online aktivizmus a folyamatosan fenntartott megerősítés (empowerment) egyetlen forrásává válik, és nem behelyettesítő, hanem éppen fenntartó szerepet kap, tulajdonképpen létrehozva a támogatók egy könnyen elérhető és esetlegesen újrámobilizálható körét.

A kutatás fő célja és hipotézisei

Kutatásunk az Egyetemfoglalás 44 napjára összpontosítva vizsgálja meg, hogy melyek a folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetéseken való részvétel egyéni prediktorai a közösségimédia-használattal is összefüggésben. Az Egyetemfoglalás behatárolt, de mégis hosszantartó időkerete, az éjjel-nappali részvételi lehetőség a következő kutatási kérdések megvizsgálását tette lehetővé:

Mi a különbség azon résztvevők között, akik kitaróan részt vesznek egy hosszantartó, folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetésben, és akik idővel elfordulnak tőle?

Hogyan határozzák meg a hosszantartó politikai akciókban való kitartást az egyéni motivációk, a személyiség és a közösségi-média-használat?

Hipotézisek

Mivel a kutatások eddig kevés figyelmet szenteltek az általunk vizsgált folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetési formának, így a kérdőíves módszerre épülő kutatásunkban többféle, az elköteleződés, a megerősödés (empowerment) és az elfordulás elméletei alapján kialakított prediktor hatását vizsgáltuk meg a következő hipotézisek mentén:

1. Az általános politikai részvétel és az egyéni motivációk pozitívan jósolják be az Egyetemfoglaláson való fizikai részvételt, és negatívan a részvétel csökkenését a tüntetés vége felé haladva.

2. A közösségi média percepció, a közösségi és instrumentális médiahasználat pozitívan jósolja be mind az online, mind az offline részvételt az Egyetemfoglalásban, és negatívan jósolja be a részvétel csökkenését.

3. Az online és offline aktivizmus személyiségjegyekkel való összefüggésére a szakirodalom részben közvetlen, részben közvetett bizonyítékokkal tud szolgálni. Így a személyiségtényezőkre vonatkozó kérdések egy részét hipotézisek formájában, más részüket kérdésként tudtuk ellenőrizni. Feltételezzük, hogy az extraverzió pozitívan jósolja be mind az online, mind az offline aktivizmust. A nyitottság pozitívan, a barátságosság és neuroticizmus pedig negatívan jósolja be a fizikai részvételt. A közösségi-média-használat és a lelkiismeretességre vonatkozó összefüggések alapján kérdésünk, hogy a lelkiismeretesség bejósolja-e, illetve hogyan jósolja be az online aktivizmust.

4. A költség-haszon elemzés a részvétel hanyatlását jobban jósolja be a kevésbé azonosuló résztvevők esetében, mint az erősen azonosulóknál.

MÓDSZER

Minta

A résztvevők, akiket a saját Facebook-oldalukon (a Hallgatói Hálózat és az Első Magyar Egyetemfoglalás oldalán) értünk el, egy online kérdőívet töltöttek ki. A kérdőív három hétig volt elérhető 2013 augusztusában. 141 (férfi = 48,2%; M kor = 29,6 év; SD = 12,6 év) személy töltötte ki az online kérdőívet, kétharmaduk egyetemi hallgató volt. A hozzáférés-alapú mintánk így nem reprezentatív az Egyetemfoglalásban részt vevőkre nézve.

Mérőeszköz

A kérdőív három nagyobb részből tevődött össze:

(a) a tüntetés három különböző szakaszában (eleje, közepe és vége) történt aktivitásra vonatkozó információk, illetve az általános politikai aktivitás;

(b) motivációval és érzelmekkel kapcsolatos kérdések: a szervezőkkel, egyetemfoglalókkal való azonosulás mértéke, a közösségimédia-használat motivációi, és a részvétellel kapcsolatos észlelt hátrányok és sikerek;

(c) személyiségtényezők felmérése, továbbá néhány alapvető demográfiai adat.

(a) Az Egyetemfoglalást az időbeli változások kimutatása érdekében három kéthetes szakaszra osztottuk, ily módon felmérve és összehasonlítva a folyamat elejét, közepét és végét az offline és online aktivitás szempontjából. A visszaemlékezést segítő jelentős eseményekkel próbáltuk illusztrálni a szakaszhatárokat. A tüntetés eleje a kezdeti elköteleződést és átmenetiséget tükrözi feltevézéseink szerint, míg a második és leginkább az utolsó szakasz a kitarítás indikátora.

A tüntetés elején, közepén, illetve végén mutatott aktivitást három, az alábbihoz hasonló itemekkel mértük: „*Próbáljon visszaemlékezni, hogy kb. hány alkalommal fordult meg az A épület 47-es termében!*” A válaszokat ötfokú Likert-skálán kértük (1: egyszer sem – 5: majdnem minden nap), a három item szakaszonként számított átlagát használtuk az elemzésben (első szakasz: $M = 2,09$; $SD = 1,2$; középső szakasz: $M = 1,79$; $SD = 0,95$; utolsó szakasz: $M = 1,49$; $SD = 0,75$).

Az Egyetemfoglaláson kívüli más diák-tüntetésekben való aktivitást öt itemmel mértük ($\alpha = 0,81$), pl. „*Részt vett a 2012 decemberi utcai diáktüntetésekben?*” Emellett a European Social Survey politikai részvételre vonatkozó hét tételét emeltük be a kérdőívbe, ezek átlagát tekintettük az általános politikai részvétel mutatójának, pl. „*Előfordult-e az elmúlt 12 hónapban, hogy kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati, vagy önkormányzati képviselővel?*” Továbbá egy itemmel, Likert-skálán mértük az általános aktivitás szubjektív szintjét: „*Mennyire tartja magát aktívnak a diáktüntetésekben?*” ($M = 3$; $SD = 1,32$)

(b) A motivációkat és az érzelmeket szintén ötfokú Likert-skálán mértük (1: egyáltalán nem – 5: teljes mértékben), majd faktorelemzéssel állapítottuk meg ezek fő dimenzióit. A kérdések egy része van Stekelenburg, Walgrave, Klandermans és Verhulst (2012) kutatásából származik. A motivációk faktorelemzése során maximum likelihood módszerrel, varimax-rotációval két faktort kaptunk. Az ideológiai/instrumentális motiváció faktorhoz ($KMO = 0,848$; faktorsúlyok $> 0,3$; $\alpha = 0,811$) 7 item tartozott, például: „*Azért csatlakoztam az Egyetemfoglaláshoz, mert ki akartam fejezni a nézeteimet.*” A közösségi motivációhoz ($KMO = 0,848$; fak-

torsúlyok $> 0,3$; $\alpha = 0,793$) 3 item tartozott, például: „Azért csatlakoztam az Egyetemfoglaláshoz, mert úgy gondoltam, jó közösségi élmény lesz.”

Az érzelem-tételek két faktoron helyezkedtek el: a negatív érzelmek faktort ($\alpha = 0,83$) két item alkotja, pl. „Felháborítónak találtam a kormány felsőoktatással kapcsolatos intézkedéseit”, míg a pozitív érzelmek faktort ($\alpha = 0,83$) 4 item alkotja, pl. „Azt vártam, hogy jó élmény lesz.”

Az azonosulást két itemmel mértük, pl. „Az egyetemfoglalókkal milyen mértékben azonosul?” ($\alpha = 0,91$). Ezt kiegészítette még egy tétel a célokkal való egyetértésről: „Az egyetemfoglalók célkitűzéseivel milyen mértékben ért egyet?”, illetve két item a személyes érintettségéről ($\alpha = 0,78$), pl. „Ez az ügy jelentős a személyes életemben.”

A hátrányok percepcióját egy nominális változó jelezte: „Érték-e hátrányok amiatt, mert részt vett az egyetemfoglaláson (vagy az azzal kapcsolatos online fórumokon)?”, a sikerpercepciót egy item mérte, szintén ötfokú skálán: „Mennyire értékeli sikeresnek az Egyetemfoglalási akciót?” ($M = 2,95$; $SD = 0,85$)

A közösségi média percepciót ($\alpha = 0,76$) 7 itemmel mértük, ahol különböző jelzők mentén kellett a résztvevőknek állást foglalniuk az ötfokú skálán, pl. „Mit gondol a közösségi médiáról, mennyire fontos/hasznos stb.” ($M = 3,58$; $SD = 0,62$). A közösségi-média-használat motivációiról maximum likelihood módszerrel, varimax-forgatással faktorelemzést végeztünk. Az egyik faktor a közösségi média instrumentális használata lett ($KMO = 0,872$, faktorsúlyok $> 0,3$; $\alpha = 0,843$), ide hét item tartozott, például: „A diákmegmozdulások közösségi felületei

biztosították a legolcsóbb, leghatékonyabb módját az események népszerűsítésének.”

A másik faktor a közösségi média közösség-építő funkciója lett ($KMO = 0,872$; faktorsúlyok $> 0,3$; $\alpha = 0,816$), ide 6 item tartozott, pl. „A diákmegmozdulások közösségi felületei adták a legjobb terepet az eszmecserére, vitákra.”

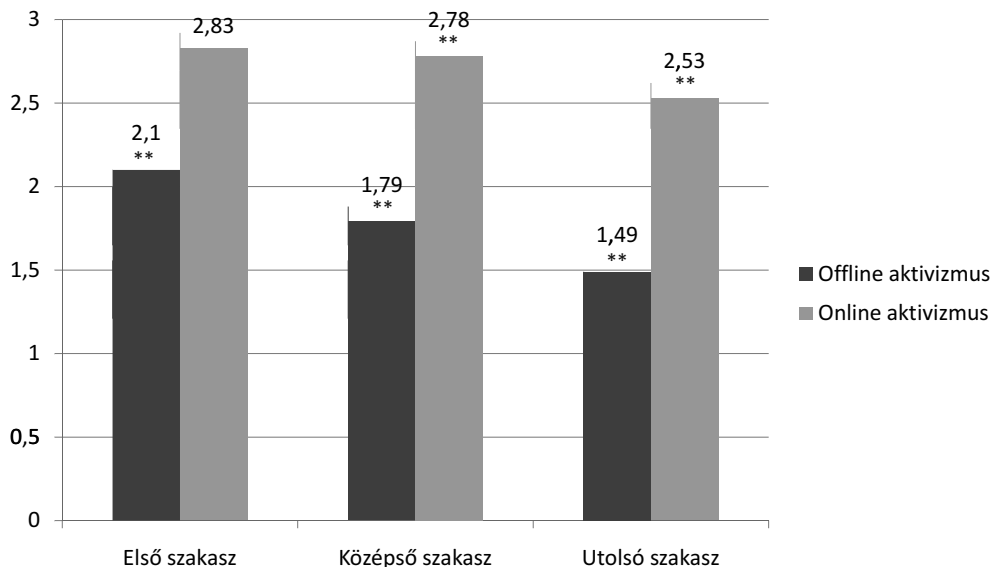
(c) A személyiséget a Big Five magyar egyetemista mintán adaptált 10 itemes változáttal mértük (maximum likelihood, varimax-rotáció, $KMO = 0,649$; faktorsúlyok $> 0,32$; Cronbach $\alpha = 0,702$ – $0,821$) (Farkas és Orosz, 2013).

EREDMÉNYEK

A három szakasz aktivitási szintje

A kitöltők ötfokú Likert-skálán jelölték meg, hogy jelen voltak-e egy eseményen, és hogy milyen szinten értékelték magukat aktívnak (3 item alapján), illetve további 3 item vonatkozott az online részvételre (offline részvétel: $\alpha_{\text{eleje}} = 0,82$; $\alpha_{\text{közepe}} = 0,82$; $\alpha_{\text{vége}} = 0,76$; online részvétel: $\alpha_{\text{eleje}} = 0,80$; $\alpha_{\text{közepe}} = 0,77$; $\alpha_{\text{vége}} = 0,75$). Az összetartozó mintás varianciaanalízis (Greenhouse–Geisser-korrekcióval) eredményei szerint az offline részvétel szignifikánsan csökkent a tüntetés három szakaszában [$F(1,386, 194,042) = 62,44$; $p < 0,001$]. Ezzel szemben az online aktivitás magasabbról indult, és kevésbé csökkent az idő múlásával, csak a második és harmadik szakasz között volt szignifikáns az esése [$F(1,562, 218,726) = 16,013$; $p < 0,001$; post hoc teszt, Bonferroni-korrekcióval] (lásd 1. ábra).

1. ábra. Az offline és online részvétel szintjei a tüntetés három szakaszában, 5 fokú skálán jelölve

(**p < 0,001)

Az online és offline aktivizmus bejósoló tényezői a tüntetés három szakaszában

Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk a vizsgálatba bevont változók aktivitást bejósoló erejét, hierarchikus regresszioelemzéseket futtattunk le, minden egyes szakaszra vonatkozóan, elkülönítve az offline és az online részvételt. A lehetséges bejósoló változókat három részre osztottuk, ami lehetővé tette, hogy az általános aktivizmus és a személyiség hatását kontrollálhassuk. Az első blokkba a diáktüntetésekkel kapcsolatos általános aktivitás, a politikai részvétel (ESS itemei alapján) és az aktivitási szint szubjektív megítélése került. A második blokk a BFI személyiségfaktorait tartalmazta, míg a harmadik blokk az egyéni motivációk szituatív elemeire utaló változókat, úgymint a részvétel motivációi, az érzelmek, a közösségimédia-használat, a siker percepciója vagy az észlelt hátrányok. A változók között

nem állt fenn erős lineáris összefüggés, amit egyrészt korrelációs mátrix segítségével ellenőriztünk (legalacsonyabb $r = 0,38$; legmagasabb $r = 0,599$), és megvizsgáltuk a multikollinearitás-értékeket is: minden toleranciaérték 0,10 feletti volt (0,625–0,918), illetve a variancianövelő tényező (VIF) 10 alatt maradt (1,026–1,185).

A kezdeti fázisra vonatkozóan az első blokk változói szignifikáns bejósolóerővel bírtak [$F(3, 130) = 73,73$; $p < 0,001$], a három változó a variancia 63%-át magyarázta. Második lépésben a személyiségtényezők kerültek be a modellbe, melyek azonban nem okoztak szignifikáns R^2 változást. A harmadik blokkból egyedül az azonosulás változója járult hozzá a modell magyarázóerejéhez [R^2 változás = 0,056; $F(19, 114) = 14,51$; $p < 0,001$], a végső modell a variancia 70,8%-át volt képes megmagyarázni.

A tüntetés középső fázisában hasonló módon elemeztük az offline részvételt bejósoló tényező-

ket. Az első modell a variancia 51,6%-át magyarázta [$F(3, 130) = 46,185$; $p < 0,001$]. A második blokk személyiségfaktorai közül csak a lelkiismeretesség mint negatív előjelű prediktor ($\beta = -,164^*$) okozott szignifikáns változást [$R^2 = 0,043$; $F(8,125) = 19,76$; $p < 0,05$]. A harmadik, végső modell az elsőhöz képest a variancia további 12%-át tudta megmagyarázni, vagyis összesen 63,9%-ot [R^2 változás = 0,08; $F(19, 114) = 10,61$; $p < 0,001$].

A tünetesen való kitartás szempontjából a legfontosabb periódus természetesen a tünetetés utolsó szakasza. Ennek eredményei: az első modell a variancia 34,7%-át magyarázta [$F(3, 130) = 23,02$; $p < 0,001$], a második összességében nem volt szignifikáns, de a végső modellben mégis egy személyiségváltozó esetében tapasztaltunk egyedi hozzájárulást (lelkiismeretesség $\beta = -,177^{**}$), és ezzel a harmadik modell a variancia további 10%-át magyarázta. Ebben a harmadik modellben az azonosulás bírt legnagyobb bejósolóerővel, összességében a variancia 48%-át tudták megmagyarázni a vizsgált változók [$F(19, 114) = 5,57$; $p < 0,001$].

Figyelembe véve, hogy az online aktivizmus szintje a tünetetés folyamán viszonylag állandó maradt, a három szakaszra vonatkozó modellek is nagyon hasonlóan alakultak. Bár az első blokk elemei összességében számottevő bejósolóerővel bírtak az első szakasz online aktivitására vonatkozóan [$F(3, 130) = 12,576$; $p < 0,001$], a három változó közül csak az aktivitás szubjektív szintje bizonyult szignifikánsnak ($\beta = 0,323^{**}$). A második blokk elemeinek beléptetése nem okozott érdemi változást. A harmadik blokk változóival együtt a végső modell a variancia 46,8%-át magyarázta [$F(19, 114) = 5,28$; $p < 0,001$].

A középső szakaszra vonatkozóan az első modell változói 21,4%-ot magyaráztak [$F(3, 130) = 11,08$; $p < 0,001$], a második

modell nem volt szignifikáns, de a harmadik körben az egyik személyiségváltozó, a barátságosság negatív értékkel mégis annak bizonyult ($\beta = -,204^{**}$), a végső modell a variancia több mint felét (54,7%) magyarázta [$F(19, 114) = 7,26$; $p < 0,001$].

Az utolsó szakaszban az aktivitás szubjektív szintje mindhárom modellben szignifikáns bejósolóerővel bírt. Az első modell a variancia 22,9%-át [$F(3,130) = 12,91$; $p < 0,001$], a második a 24%-át, a harmadik pedig az 54%-át tudta megmagyarázni [$F(19,114) = 7,04$; $p < 0,001$]. Az egyes változók értékeit az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A résztvevők különböző típusai

Következő célunk a különböző részvételi profillal leírható csoportok azonosítása volt a mintán belül (2. és 3. ábra). Ennek érdekében „k-means” klaszteranalízist futtattunk le a három szakaszban mutatott online és offline részvétel alapján. Az analíziseket többször is megismételtük, 2 és 6 közötti klaszterszámot megjelölve, melyek közül a négyklaszteres megoldás bizonyult legstabilabbnak.

Az első klaszter ($n = 18$) a legaktívabb résztvevőket takarta – ez az ún. *keménymag* –, akik a legtöbb eseményen jelen voltak és aktívan részt is vettek azokban, mely aktivitás relatíve stabil maradt és csak a vége felé csökkent kismértékben. A második klaszter tagjai ($n = 32$) az ún. *aktív csoport*, a részvételük az előző csoporthoz hasonló mintázatot mutatott, azzal az eltéréssel, hogy mind online, mind offline téren alacsonyabb volt. A harmadik klaszter ($n = 49$), azokat a személyeket foglalta magában, akik ritkán vagy szinte egyáltalán nem voltak személyesen jelen a tünetetés különböző eseményein, de online aktivitásuk nagyon magas volt mindhárom szakaszban és nem is nagyon csökkent az események végére sem. Őket *online aktivistáknak*

1. táblázat. Az offline és az online aktivizmus bejósoló tényezői a tüntetés három szakaszában

	Kezdeti szakasz	Beta	Középső szakasz	Beta	Utolsó szakasz	Beta
Offline aktivizmus	általános aktivitás	0,419**	általános aktivitás	0,399**	azonosulás	0,365**
	aktivitás szubjektív szintje	0,353**	azonosulás	0,3185**	aktivitás szubjektív szintje	0,257*
	azonosulás	0,225*	aktivitás szubjektív szintje	0,275**	általános aktivitás	0,25*
	hátrányok	0,146*	közösségi média: közösségépítő használat	0,184**	közösségi média: közösségépítő használat	0,189**
	ESS	-0,144*	lelkiismeretesség	-0,164**	lelkiismeretesség	-0,177**
Online aktivizmus	azonosulás	0,319*	azonosulás	0,412**	azonosulás	0,523**
	közösségi média: közösségépítő használat	0,287**	közösségi média: közösségépítő használat	0,338**	aktivitás szubjektív szintje	0,324**
	közösségi média: instrumentális használat	0,203*	közösségi média: instrumentális használat	0,264**	közösségi média: közösségépítő használat	0,275**
			barátságosság	-0,204**	közösségi média: instrumentális használat	0,193*
					barátságosság	-0,148*

Megjegyzés: Dőlt betűvel az új bejósoló tényezőket jelöltük meg. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

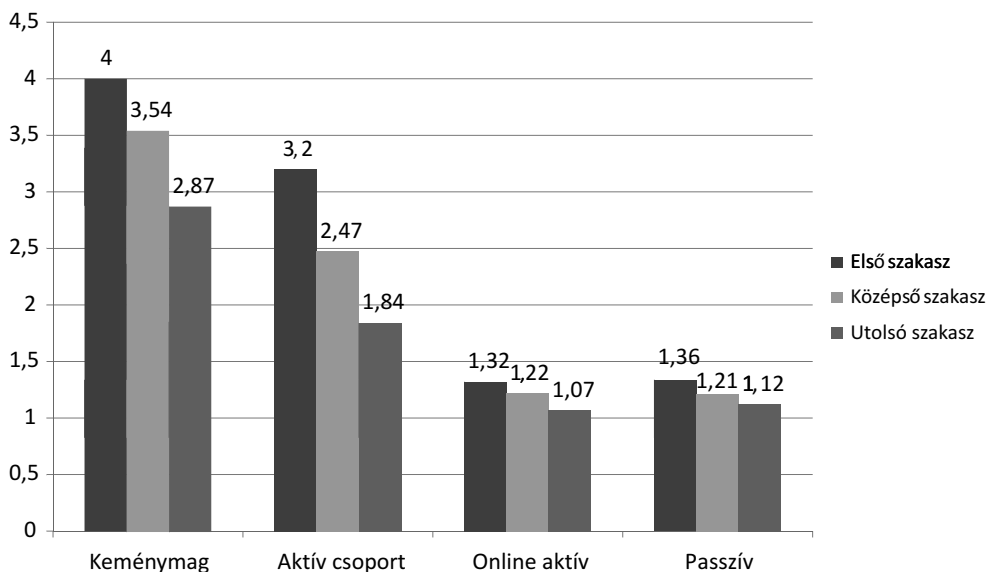
neveztük el. Az utolsó klaszterbe tartozók ($n = 42$) szembenőően *passzívak* voltak a többi csoporthoz képest, miközben az eseményekkel kapcsolatos szimpátiájukat tükrözte, hogy ennek ellenére kitöltötték a kérdőívünket, amely az esemény résztvevőit vagy szimpatizánsait szólította meg.

Az első csoportba tartoztak a legfiatalabb válaszadók ($M = 23,61$; $SD = 3,66$), hozzájuk hasonló életkorú volt az aktív csoport is ($M = 24,03$; $SD = 7,27$), míg a maradék két csoportban az átlagéletkor 30 év felett volt nagyobb életkori különbségekkel (online aktivisták: $M = 33,75$; $SD = 14,9$; passzívak $M = 31,57$; $SD = 13,16$).

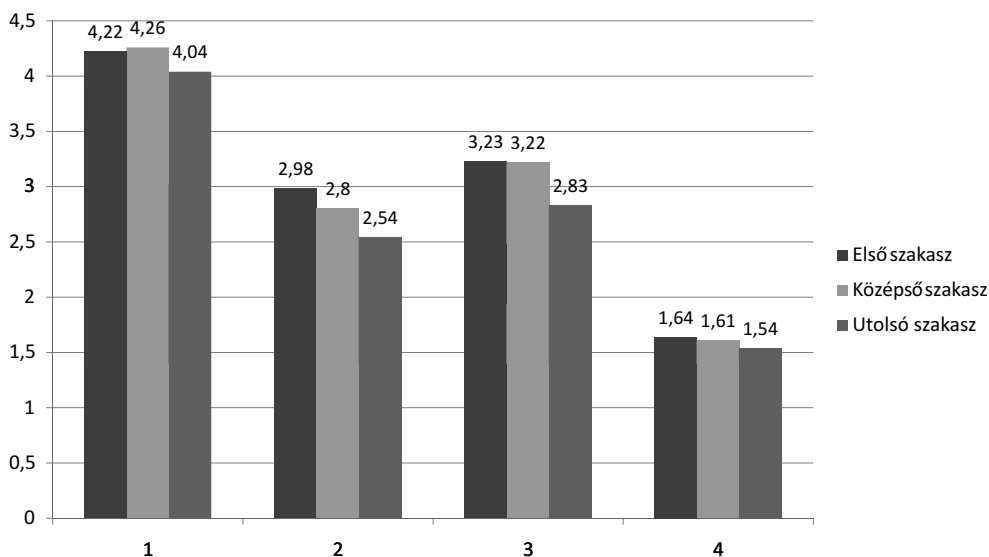
A kapott klaszterek közti különbségeket varianciaanalízis segítségével vizsgáltuk meg

(2. táblázat). A diáktüntetésekben mutatott *általános aktivitásban* és az *aktivitási szint szubjektív megítélésében* is szignifikáns különbségeket találunk az egyes klaszterek között, kettéválasztva a két aktívabb csoportot a csak online aktívak és a passzívak csoportjaitól [ANOVA, post hoc Tukey-próba általános aktivizmus: $F(3, 137) = 24,094$; $p < 0,000$; $\eta^2 = 0,34$; az aktivitás szubjektív szintje: $F(3, 137) = 31,002$; $p < 0,000$; $\eta^2 = 0,412$]. Az ESS pontokból számolt általános politikai részvétel értékeiben nem találtunk különbségeket.

Az érzelmek tekintetében legfőbb különbség az volt, hogy a bármilyen módon aktívak (akár online, akár offline), sokkal több pozitív érzelemről számoltak be (pl. büszkeség,

2. ábra. Az offline aktivizmus szintjének átlagai a négy csoportnál, 5 fokú skálán jelölve

3. ábra. Az online aktivizmus szintjének átlagai a négy csoportnál, 5 fokú skálán jelölve

remény, felemelő érzés) [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba, $F(3, 137) = 11,621$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,139$]. A passzív csoport a negatív érzelmeket (felháborodás, észlelt igazságtalanság) kevésbé élte át, mint a há-

rom másik csoport, de szignifikáns különbséget találtunk még a keménymag és az aktív csoport között is [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 9,306$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,138$]. A különbség annak

ellenére kimutatható, hogy mindkét csoportban nagyon magas értékeket kaptunk, a keménymag esetében plafonhatás mutatkozott, az aktív csoport átlaga pedig 4,8 felett volt.

A kérdőív instrumentális, ideológiai, morális és közösségi motivációkra vonatkozó itemeket is tartalmazott, de az adatok faktoranalízise, mint korábban említettük, csak két fő faktort tudott azonosítani: egy instrumentális-ideológiai és egy közösségit. A négy klaszterbe tartozók motivációit elemezve, újfent leginkább a passzív csoport különült el a többi csoporttól: az instrumentális/ideológiai motivációkat tekintve mind a keménymagtól, mind az online aktivistáktól [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 7,723$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,136$]; míg a közösségi motivációkat tekintve az aktív csoporttól különbözött [ANOVA, post hoc Tukey-próba $F(3, 137) = 5,770$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,112$].

Az átpolitizált kollektív identitásra vonatkozó kérdéseket elemezve a keménymag és az összes többi csoport, valamint a passzív vs. összes többi csoport között találtunk szignifikáns különbségeket, míg az online aktivisták és az aktív csoport nem különbözött érdemben. Ezek szerint a keménymaghoz tartozók azonosultak leginkább a szervezőkkel, és a passzívak a legkevésbé [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 26,926$, $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,281$]. A tüntetés céljaival való egyetértés mértékét tekintve kevésbé voltak élesek a különbségek, csak a passzív csoport különbözött a többitől [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 8,546$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,114$].

Az eseményben való elköteleződés személyes érintettségére is rákérdeztünk, elkülönítve azokat, akik saját csoportjuk, tehát ingroup érdekeik miatt vettek részt a tüntetésben, azoktól, akik másokért, tehát outgroupért próbáltak tenni. E tekintetben a keménymag

és az aktív csoport, másrészt az online aktivisták és a passzív csoport különbözött szignifikánsan [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 4,658$, $p < 0,005$; $\eta^2 = 0,09$]. Az aktív csoport tagjai, bár ingroup aktivistaként írták le magukat, kevésbé (bár még így is meglehetősen erősen) azonosultak a szervezőkkel, mint a keménymag.

A kérdőív költség-haszon elemzésre vonatkozó kérdéseinek elemzése (a részvétel költségeinek az átélt hátrányokat tekintettük, haszonként pedig a sikeres kimenet percepcióját) érdekes, talán első pillantásra meglepőnek tűnő eredményeket hozott. Az akciót sikeresnek leírók inkább az online aktivisták és a keménymag közül kerültek ki, az aktív csoport nem volt ennyire optimista a passzívakkal egyetemben [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 5,308$, $p < 0,005$; $\eta^2 = 0,104$]. Az átélt hátrányok tekintetében pedig az aktív csoport számolt be több ilyen élményről, mint az összes többi csoport, beleértve a keménymagot is [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 137) = 17,394$, $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,275$].

A passzívak kivételével mindenki erőteljes online közösségi aktivitást mutatott az Egyetemfoglalással kapcsolatosan. Ráadásul az online aktivitás szintje kevésbé mutatott csökkenő tendenciát az idő múlásával, mint az offline részvétel. Azonban találtunk különbségeket ebben a vonatkozásban is: a közösségi média általános percepciója pozitívabb volt az online aktivisták és a keménymag körében, mint a másik két csoportban [ANOVA, post hoc Tukey-próba $F(3, 137) = 6,245$, $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,12$]. A passzív csoport eltért a többitől a közösségi médiával kapcsolatos motivációit tekintve is, sokkal kevésbé használták instrumentális célokra, tehát például az információ megosztására [ANOVA, post hoc Games–Howell-próba $F(3, 130) = 9,816 < 0,000$;

2. táblázat. A klaszterek összehasonlítása
(varianciaanalízis, Tukey- és Games–Howell-féle post hoc próbákkal)

	Keménymag		Aktív		Online aktív		Passzív		Különbségek ($p < 0,001$)
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
Általános aktivitás	5,72	2,05	5,38	1,84	2,14	2,01	1,86	2,01	KM, A > OA, P
Az aktivitás szubjektív szintje	4,28	0,67	4,00	0,95	2,65	1,13	2,12	1,11	KM, A > OA, P
Pozitív érzelmek	4,08	0,55	3,95	0,75	3,47	0,84	2,91	1,11	KM, A, OA > P
Negatív érzelmek	5,00	0,00	4,86	0,29	4,85	0,44	4,15	1,26	KM > A, KM, A, OA > P
Instrumentális/ ideológiai motiváció*	0,51	0,58	0,08	0,62	0,18	0,74	−,48	1,20	KM, OA > P
Közösségi motiváció*	0,27	1,03	0,47	0,74	−,06	0,93	−,41	1,06	A > P
Azonosulás	4,83	0,30	4,30	0,78	4,03	0,83	2,85	1,21	KM > A, OA, P KM, A, OA > P
Célokkal való egyvetértés	4,67	0,59	4,44	0,84	4,53	0,62	3,69	1,28	KM, A, OA > P
Ingroup	4,39	0,47	4,16	0,72	3,87	1,20	3,48	1,08	KM, A < OA, P
Sikerpercepció	3,28	0,67	2,91	0,64	3,18	0,78	2,57	1,02	KM, OA > P
Hátrányok	0,39	0,50	0,78	0,42	0,18	0,39	0,17	0,38	A > KM, OA, P
Közösségi média percepciója	3,71	0,42	3,41	0,67	3,85	0,51	3,37	0,69	KM, OA < A, P
Közösségi média: instrumentális használat*	0,28	0,45	0,15	0,77	0,25	0,68	−0,63	1,10	KM, A, OA > P
Közösségi média: közösségépítő használat*	0,92	0,69	−0,07	0,84	0,08	0,72	−0,53	0,83	KM > A, OA, P KM, OA > P
BF extraverzió*	0,49	0,74	0,21	0,92	−0,19	0,83	−0,15	0,99	KM > OA
BF elkiismeretesség*	−0,32	0,81	−0,27	0,90	0,32	0,79	−0,03	0,92	KM, A < OA

Megjegyzés: Minden különböző betűvel megjelölt átlag szignifikánsan különbözik az egy sorban szereplő többtől $p < 0,05$, *ezekben az esetekben faktorszórákkal számoltunk. KM: keménymag, A: aktív csoport, OA: online aktív csoport, P: passzív csoport

$\eta^2 = 0,332$]. A közösségi hálózatok szociálisabb típusú használatának adatait elemezve arra jutottunk, hogy egyrészt a keménymag tért el minden más csoporttól, másrészt a passzív a keménymagtól és az online aktivistáktól. Úgy tűnik, hogy a keménymag volt legsikeresebb abban, hogy a közösségi médiát

közösségépítésre használja, őket követte az online aktivisták csoportja, majd a passzívak. Az aktív csoport egyfajta középutasként nem különbözött szignifikánsan egyik csoporttól sem [ANOVA, post hoc Tukey-próba $F(3, 130) = 14,022$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,145$].

A Big Five személyiségdimenziói közül két tényező mentén találtunk különbségeket a klaszterek között. A keménymag érte el a legmagasabb pontszámokat az extravertióban, szignifikáns különbséget mutatva az online aktivistáktól, míg a lelkiismeretesség faktorban fordított volt az összefüggés, az online aktivisták magasabb pontszámot értek el, mint akár az aktív csoport, akár a keménymag [ANOVA, post hoc Tukey-próba az extravertióra: $F(3, 137) = 3,520$; $p < 0,05$; lelkiismeretességre: $F(3, 137) = 4,166$ $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,08$].

DISZKUSSZIÓ

Első két hipotézisünkben az általános aktivizmust, az egyéni motivációkat és a közösségimédia-használatot alapul véve jeleztük előre az aktivitás szintjét az Egyetemfoglalás különböző szakaszaiban. Kutatásunk igazolta a változók többségének, de nem mindegyikének a befolyását.

1. Az általános politikai részvétel és az egyéni motivációk pozitívan jósolják be az Egyetemfoglaláson való fizikai részvételt, és negatívan a részvétel csökkenését a tüntetés vége felé haladva.

2. A közösségi média percepció, a közösségi és instrumentális médiahasználat pozitívan jósolja be mind az online, mind az offline részvételt az Egyetemfoglalásban, és negatívan jósolja be a részvétel csökkenését.

A regresszioelemzés eredményei Postmes és Brunsting (2002) kutatásaival összhangban az általános politikai aktivitás erős bejósoló tényező hatását igazolták a tüntetés minden szakaszában, kivételt jelentett ez alól a politikai részvétel pontszáma, amelynek kisebb

és fordított bejósolóereje csak a tüntetés kezdetén volt mérhető. Bár kutatásunk nem szolgáltat egyértelmű magyarázattal az ESS politikai részvételre vonatkozó tételeinek alacsony szintű bejósolóerejére, a résztvevők kora és a politikáról és aktivizmusról alkotott negatív kép Magyarországon (Göncz, 2012) választ adhat arra, hogy a legelszántabb egyetemfoglalók a politikai részvétel más szintjein miért nem aktívak. Az általános politikai részvétel mellett az egyetlen szilárd és erős prediktor a tüntetőkkel és szervezőkkel való azonosulás segítségével mért átpolitizált kollektív identitás lett, ami egybecseng a kollektív cselekvés több évtizedes szociálpszichológiai kutatásainak eredményeivel (Simon és Klandermans, 2001; Tajfel és Turner, 1979). Az azonosulás növekvő magyarázóereje és az általános részvétel csökkenő befolyása mellett a prediktorok egyéb változásai is megfigyelhetők a tüntetés három szakasza során. A költség csak az első szakaszban jelent meg fontos bejósoló tényezőként (vagyis ekkor volt magas az aktivitása azoknak, akik amúgy költségesnek tekintették a tüntetésben való részvételt), ami arra utal, hogy az Egyetemfoglalás először a kevésbé erősen azonosuló, de egyébként politikailag aktív személyeket vonzotta, hogy részt vegyenek egy különleges társadalmi és politikai eseményen, ők azonban elmaradtak, amikor a költségek nőni kezdtek.

Az, hogy a közösségi média erős prediktorként jelenik meg a későbbi szakaszokban, megvilágítja egyrészt a közösségi média jelentőségét az elhúzó offline tüntetés fenntartásában (McGarty et al., 2013; Tufekci és Wilson, 2012), másrészt, hogy az internetes információmegosztás mellett a közösség építése az online felületeken szintén szerepet játszik az aktivisták hosszabb távú elköteleződésében.

A második hipotézis az online aktivizmus mértékére és tartósságára tesz előrejelzést. Ha összehasonlítjuk az online aktivizmus prediktorait a különböző szakaszokban, nem találunk nagy különbségeket, hiszen akik az első szakaszban aktívak voltak, azok jellemzően az utolsó szakaszban is aktívak maradtak. Az azonosulás igen, az aktivizmus általában azonban nem jelenik meg az online aktivizmus prediktoraként, ellentmondva Postmes és Brunsting (2002) eredményeinek, akik szerint az online és offline aktivizmus motivációi ebben a vonatkozásban nem különböznek.

A klaszteranalízis segítségével azonosított négy jellegzetes tüntetőcsoport összehasonlítása arra az alapvető kérdésre kínált választ, hogy mi a különbség az elkötelezett és az eseményt elhagyó személyek között. A leghatározottabb választóvonalat a minimálisan bevonódó passzív támogatók és a három másik csoport között találtuk, megerősítve, hogy a tüntetők – függetlenül attól, hogy online vagy offline voltak-e aktívak – és a nem tüntetők jobban különböztek egymástól, mint azok egymástól, akik bármilyen módon részt vettek az eseményen. A passzív csoportot kevésbé azonosuló, érzelmileg kevésbé bevonódó, kevésbé motivált személyek alkották, akik a közösségi médiát kevésbé kedvezően ítélték meg, és kisebb mértékben használták aktivizmusra a másik három csoporthoz képest. A másik nem meglepő választóvonal azok között volt, akik fizikailag is jelen voltak az Egyetemfoglaláson és akik nem, vagyis egyrészt a keménymag és az aktív csoport, másrészt az online aktív és a passzív csoport. A diáktüntetésekben való általános részvétel és a szubjektív aktivitási szint logikusan mutatta ezt a különbséget a részvételben. Ez az elkülönülés az ingroup-outgroup nézőpontokhoz is kapcsolódott, amit alátámasztott, hogy az első két csoport fiatalabb résztvevőkből állt. Vagyis különbséget találtunk az átpolitizált kollektív identitás által motivált ingroup tüntetők, és az egy véleménycsoportba tartozás által motivált outgroup vagy szimpatizáns tüntetők között. Mivel utóbbiak kisebb mértékben vettek részt és kevésbé azonosultak az Egyetemfoglalókkal, ez valamelyest ellentmond Thomas és McGarty (2009) eredményeinek, akik a véleménycsoportok erejét hangsúlyozzák.

Szinte minden téren erős hasonlóságot találtunk a keménymag és az aktív csoport tagjai között. Ennek ellenére olyan különbségek is mutatkoztak köztük, amelyek megvilágítják a folyamatos jelenlétet igénylő tüntetések melletti elköteleződés néhány fontos aspektusát, és egyben az online és offline aktivizmus kapcsolatát is. Mindkét csoport tagjai ingroup aktivistaként tekintenek magukra és egyenlő mértékben vonódtak be általában a 2011 óta tartó diáktüntetésekbe, viszont a keménymag erősebben azonosult a szervezőkkel és erősebb negatív érzéseket élt át a tüntetéseket kiváltó események kapcsán. Ezek az eredmények kiemelik az átpolitizált kollektív identitás, az észlelt igazságtalanság és az ehhez kapcsolódó érzelmek jelentőségét az aktivitás fennmaradásában (Mazzoni, Zomerén és Cicognani, 2013; van Zomerén et al., 2008). Nem találtunk különbséget a pozitív érzelmekben, az instrumentális/ideológiai és a közösségi motivációkban, ami arra utal, hogy az eseményekhez való pozitív viszonyulás és a tüntetés ideológiai és instrumentális céljainak megélése fontos a kezdeti mobilizációban, de nem képes a hetekig tartó aktivizmust fenntartani. Ez egybevág Blackwood és Louis (2012) eredményeivel, akik azt találták, hogy a siker elérhetőségének percepciója fontos a nem

aktivisták kezdeti mozgósításában, de hosszabb távon a hatékonyság észlelése a sikeresség lehetőségénél szorosabban összefügg a mozgalom építésének észlelésével.

3. Az extravertió pozitívan jósolja be mind az online, mind az offline aktivizmust. A nyitottság pozitívan, a barátságosság és neuroticizmus pedig negatívan jósolja be a fizikai részvételt. A közösségimédia-használat és a lelkiismeretességre vonatkozó összefüggések alapján kérdésünk, hogy a lelkiismeretesség bejósolja-e, illetve hogyan jósolja be az online aktivizmust.

A regresszióelemzés során a személyiségtényezők közül a lelkiismeretesség szignifikáns negatív prediktornak bizonyult a tüntetés középső és végső szakaszában, de az Egyetemfoglalás első szakaszában még nem jelent meg. A klaszterek közötti varianciaanalízis eredményeiben a lelkiismeretesség elkülönítette az online aktivistákat mind az aktív csoporttól, mind a keménymagtól, miközben nincs egyértelmű kapcsolat ezen személyiségvonás és az aktivizmus között a szakirodalomban (Brandstätter és Opp, 2013). Valószínűleg éppen azért, mert a személyiség sokkal kisebb szerephez jut a sokat vizsgált mobilizációban, mint a kitartás szempontjából.

Nem zárhatjuk ki, hogy a lelkiismeretesség vonása egyszerűen azért magasabb az online aktivistáknál az Egyetemfoglalásban fizikailag is részt vevő csoportokhoz képest, mivel jelentős korkülönbség is van a csoportok között, és ez azon személyiségjellemzők egyike, amely a kor előrehaladtával megnő (Srivastava, John, Gosling és Potter, 2003). Ugyanakkor ez a különbség azzal is összefügghet, hogy az offline résztvevők könnyebben félretették egyéb elfoglaltságaikat és töltöttek jelentős időt a tüntetéssel, ami fo-

lyamatos jelenlétet igénylő tüntetések egyik fontos feltétele lehet. Az eredmények tehát arra utalnak, hogy az online aktivisták semmiképp nem tekinthetők egyszerű klikktivistáknak, akik az offline aktivizmust minimális energiát igénylő klikkeléssel és megosztásokkal helyettesítik, sokkal inkább arról lehet szó, hogy ha személyesen nem is tudnak/akarnak részt venni a tüntetésen, mégis az online akciókhoz csatlakozva eleget tudnak tenni társadalmi kötelességüknek egy általuk jelentősnek tartott ügy kapcsán. Ez alapján feltételezhetjük azt is, hogy ha számukra nem lett volna lehetőség arra, hogy az interneten támogassák az eseményeket, akkor talán egyáltalán nem is vettek volna részt.

A regresszióelemzés eredményeiben a barátságosság (mindig kedvesnek és segítőkésznek lenni) negatív bejósolóereje a tüntetés online formáinak középső és utolsó szakaszában összhangban van a személyiség és politikai részvétel összefüggéséről szóló eredményekkel (Brandstätter és Opp, 2013), azonban hiányzik a közösségimédia-használat szakirodalmából (Correa et al., 2010; Hughes et al., 2012; Ryan és Xenos, 2011). Ez arra utalhat, hogy az online aktivizmus közelebb áll az aktivizmushoz, mint más nem politikai tartalmú online tevékenységekhez.

Az extravertió nem mutat olyan erős összefüggést, amelyet vártunk a személyiség és a közösségimédia-használat szakirodalma és a személyiség kollektív cselekvésben betöltött szerepeinek vizsgálata alapján (Brandstätter és Opp, 2013; Correa et al., 2010; Hughes et al., 2012; Ryan és Xenos, 2011). A regresszióelemzésben a tüntetés egyetlen offline vagy online szakaszában sem volt szignifikáns hatása a részvételre, így az extravertióra vonatkozó hipotézist nagyrészt el kell utasítanunk. Ugyanakkor az aktivitási szint klasztereinek varianciaanalízissel tör-

tendő összehasonlítása azt mutatta, hogy a keménymag és az online aktív csoport között szignifikáns különbség mutatkozik az extravertió szintjében. A mind offline és online, illetve a csak online magas aktivitást mutató résztvevők közötti különbség az extravertió dimenziójában összefügghetett akár az Egyetemfoglalás sajátos eseményével is: az esemény egy zárt, de nyilvános térben zajlott, ami társas interakciókat és részvételt követelt, kamerák jelenlétében. Azonban nem találtunk összefüggést sem a tapasztalatokra való nyitottsággal, sem a neuroticizmussal a tüntetés különböző szakaszait vizsgáló regresszióelemzésben, sem a különböző csoportokat összehasonlító varianciaanalízis során, ellentmondva néhány személyiségről és aktivizmusról szóló eredménynek (Brandstätter és Opp, 2013; Correa et al., 2010; Hughes et al., 2012; Ryan és Xenos, 2011).

Bár nem minden személyiségdimenzióban találtunk különbségeket, úgy gondoljuk, hogy még ezek az eredmények is azt mutatják, hogy a személyiségtényezőket nem szabad teljes mértékben figyelmen kívül hagyni a folyamatos jelenléte igénylő politikai akciók magyarázatakor, mivel a személyiségvonások és a részvétel különböző mértéke és formái között világos kapcsolatot találtunk. Sőt, éppen személyiség-önjellelmzésekből érthetjük meg, hogy az online aktivisták nem potenciális résztvevői egy olyan eseménynek, mint az Egyetemfoglalás, és hogy a közösségi média megadja a lehetőséget, hogy a „nem aktivista” személyiséggel rendelkező személyekből, akik osztoznak az offline tüntetők legtöbb motivációjában, online aktivisták váljanak. Nem szabad tehát alábecsülni az online aktivisták szerepét az információ terjesztésében, a támogatás kifejezésében és az események szervezésében nyújtott segítségben, mivel ők nem az offline

tüntetést helyettesítik, hanem megtalálják az akcióhoz való csatlakozás lehetőségét az online formákon keresztül.

4. A költség-haszon elemzés a részvétel hanyatlását jobban jósolja be a kevésbé azonosuló résztvevők esetében, mint az erősen azonosulóknál.

A regresszióelemzés azt mutatja, hogy a kezdeti mobilizációnál azok a résztvevők is jelen vannak, akik a tüntetéseken való részvétellel járó hátrányokat említik. A klaszterek varianciaanalízissel történő összehasonlítása pedig ezt kiegészítve azt erősíti meg, hogy a részvétel következtében megtapasztalt hátrányok (költségek) az aktív csoportnál jelentkeznek a legnagyobb mértékben, továbbá a tüntetés sikerének értékelésében is éppen ők voltak szignifikánsan kevésbé optimisták, mint a keménymag tagjai. A csoportok közötti különbség azt mutatja, hogy a gyengébb mobilizáló érzelmek és kevésbé erős azonosulás mellett a résztvevők költség-haszon elemzésbe bocsátkoztak, ami az offline részvétel csökkenéséhez vezetett az online aktivitás fennmaradása mellett. Ugyanakkor ezt a váltást maguk a résztvevők feltehetőleg nem értékelték visszaesésként, mivel az aktív csoport tagjai magukat éppolyan aktívnak látták, mint a keménymag saját magát.

A keménymag és az aktív csoport közötti különbségek részben alátámasztották a negyedik hipotézist, vagyis azt, hogy a költség-haszon elemzés megjósolja az offline részvétel csökkenését, kivéve a legerősebben azonosulók és a legaktívabb csoport esetében (van Zomeren és Spears, 2009). Mégsem mondhatjuk, hogy a költség-haszon elemzésekre fogékonyak esetén az azonosulás gyenge, mivel magas és még magasabb azonosulással jellemezhető személyek közötti különbségről van szó.

Vagyis a költség-haszon elemzés az ingroup aktivisták egy olyan csoportjára volt jellemző, akik nem kaptak annyi megerősítést a mobilizációhoz a negatív érzelmekből, azonosulásból vagy közösségimédia-használatból, hogy offline is aktívak maradjanak. Számukra a közösségi média egy kivezető utat kínált az aktivizmusból, a nélkül az élmény nélkül, hogy hátat fordítanak az ügynek (mivel a szubjektív aktivitási szint ugyanolyan magas náluk, mint a keménymagnál). Ezzel szemben a keménymag számára az online aktivizmus önmagában is közösségi élményt és megerősítést adott, ezáltal akár fizikailag voltak a nagyelőadóban, akár a számítógép előtt ültek, megerősítést érezhettek a részvétellel kapcsolatban. A közösségi média közösségépítő funkciója a tüntetés melletti kitartás erős prediktora, hiszen bejósolja az offline részvételt a tüntetés utolsó szakaszában, és megkülönböztető jellemzője a keménymagnak a többi három csoporttal összehasonlítva. A keménymag hosszantartó elköteleződése ezért a mozgalom kiépülésének megerősítő (empowering) hatásával is magyarázható, szembeállítva őket az aktív csoporttal, akik ennek hiányában éppen egyfajta „disempowerment” érzést, a hatékonyság elvesztésének az érzését élhették meg (Drury et al., 2005).

A KUTATÁS KORLÁTAI

Az Egyetemfoglalás egyedülálló alkalmat teremtett a politikai aktivizmus folyamatos jelenlétet igénylő formájának tanulmányozására. Ezzel együtt azonban a konkrét esemény sajátos társadalmi, politikai és történeti kontextusba ágyazódott, és emiatt ered-

ményeink korlátozott mértékben általánosíthatók csak. Az, hogy az Egyetemfoglalás „esztétikája” (tüntetési formák, szimbólumok, internetes jelenlét) nagymértékben hasonlított más egyetemfoglalások és politikai tüntetések forgatókönyveire szerte a világban, vagyis a tüntetési kultúra globalizációja mégis hozzájárul az eredményeink általánosíthatóságához. Továbbá a meglévő szociálpszichológiai magyarázatok alkalmassága szintén alátámasztja, hogy az Egyetemfoglalás jól illeszkedik más, a szociálpszichológia által vizsgált tüntetések közé.

Az adatokat 5 hónappal azután gyűjtöttük, hogy az egyetemfoglalók egyezségeket kötöttek az egyetem vezetésével és elhagyták a nagyelőadót. Mivel adatgyűjtésünk retrospektív volt, az Egyetemfoglalással kapcsolatos személyes visszaemlékezést befolyásolhatták az újrabelbeszélések és az esemény médiareprezentációja is, amelyeket nem kontrollálhattunk ebben a kutatásban.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy az eredményeink korrelációs számításokon alapulnak, ezért nem képesek a változók közötti ok-okozati összefüggések feltárására. Például a költség-haszon elemzés szerepe az offline aktivizmus online aktivizmusra történő leváltásában valójában nem biztos, hogy az általunk vázolt ok-okozati összefüggésben áll egymással, elképzelhető, hogy egy cselekvés utólagos igazolásáról van szó. Illetve ahogy van Zomeren, Leach és Spears (2010) kísérlete mutatja, a csoport hatékonyságára vonatkozó hiedelmek inkább okai, mint következményei lehetnek az átpolitizált kollektív identitásnak, tehát a hatékonyságértékeléstől függő költség-haszon számítások egyaránt lehetnek az alacsonyabb azonosulás előzményei és következményei is.

KONKLÚZIÓ

Kutatásunknak egyaránt vannak politikai és elméleti implikációi. A politikai implikációi a tanulmány alapjául szolgáló konkrét eseményből fakadnak, hiszen nem indifferens, hogy a vizsgált esemény egy kormányellenes diáktüntetés volt, világos politikai értékek és ideológiai szempontok vezérelték, miközben konkrét instrumentális célokat is kitűztek maguk elé. Azt a politikai alapkérdést tehát részben meg tudjuk válaszolni a kutatásunk alapján, hogy a hosszantartó, folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetések fennmaradásában a közösségi média milyen szerephez jut ma Magyarországon, hiszen a válaszokból kiderült, hogy az ügy iránt elkötelezett, a szervezőkkel nagyon erősen azonosuló csoport kitartása mögött a közösségi média közösségépítő használata kiemelkedő szerephez jutott. Magyarán az ismert szociálpszichológiai motívumok mellett a közösségi média mobilizáló erejével az aktuális magyarországi kontextusban is számolnunk kell, az eddig feltárt szélsőjobboldali mozgósítás ténye mellett (Bartlett et al., 2012). A kutatás azonban még a magyarországi helyzet tükrében is egy nagyon speciális eseményre korlátozódott, ráadásul néhány egyedi akción túl az országban eddig kevés példáját találtuk a hosszantartó, tehát éjjel-nappal fenntartott politikai tüntetési formáknak, ahol a résztvevők száma meghaladta az egy-két főt, így a kutatásunk elsősorban a politikai akciók e formájának a lehetőségére tudott rávilágítani.

A kutatásból levonható elméleti következtetések többféleképpen is kiegészítik a kollektív cselekvés eddigi szociálpszichológiai magyarázatait. Eredményeink megmutatják, hogy az online aktivizmus egyrészt felfogható mobilizáló tényezőként, azáltal, hogy be tud vonni nem aktív embe-

reket a politikai részvételbe, másrészt megjelenik mint az offline aktivizmus alternatívája. Tehát nem a közösségi média, hanem annak specifikus használati módjai határozzák meg, hogy az internet a hosszantartó politikai tüntetések motorja vagy alternatívája lesz-e (Alberici és Milesi, 2012). A közösségi média instrumentális használata nem tűnik elegendőnek a fizikai térben való részvétel fenntartásához, ahhoz ki kell egészülnie a közösségépítés funkciójával is, ugyanis önmagában a közösségimédia-használat, amennyiben hiányzik belőle a közösségépítő funkció, nem lesz képes visszahozni a támogatókat a tüntetés offline világába (hasonló konklúziót von le pl. Nam, 2012 is).

Kutatásunk megerősítette azt a kiinduló feltételezést, hogy az egyszeri vagy ismétlődő politikai akciókban való részvétel szociálpszichológiai magyarázóelvei mellett ki kell dolgozni a folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetések magyarázóelveit is. Mivel a közvetlen magyarázóelvek nem álltak rendelkezésünkre, így az elköteleződés-elfordulás (van Stekelenburg és Klandermans, 2010) és a részvétellel járó megerősítés (empowerment) elméleteiből (Drury és Reicher, 2005; Hornsey et al., 2006; van Zomeren, 2013) indultunk ki, és eredményeink alapján ezeket az elméleteket tudtuk a hosszantartó, folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetési formák specifikumaihoz adaptálni. Eredményeink szerint a kitartás nagyobb mértékben függ az elkötelezett és erősen azonosuló résztvevőktől, mint a kezdeti részvétel, mivel a tüntetés kezdetén még viszonylag nagy számmal jelennek meg a közvetlen instrumentális és közösségi motívumok mentén mobilizálódott résztvevők, akik a részvétel pozitív oldalát keresik, és elfordulnak az offline részvételtől a költségek növekedésével. Mivel a kutatás a kitartó részvétel kapcsán

negatív összefüggést tárt fel a lelkiismeretességgel és pozitív összefüggést az extraverzióval, úgy gondoljuk, hogy ez a típusú tüntetés nem minden politikailag elkötelezett és motivált szimpatizáns számára vonzó, hanem csak azoknak, akik a mindennapi kötelességeiket félre tudják tenni, és nem okoz nehézséget számukra egy nyilvános társas eseményen való részvétel. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a folyamatos részvétel és a hosszantartó politikai tüntetések mögött stabil (személyiségbeli és közösségimédia-használattal összefüggő) és helyzeti tényezők (az esemény által kiváltott motivációk) állnak, amelyek elkülönítik ezt a típusú akciót az egyszeri politikai tüntetési formáktól.

A három vizsgált területen – a motivációk, a közösségimédia-használat és a személyiség – talált eredményeink világosan megmutatják az összefüggések meglétét, de az ok-okozati kapcsolatot nem tudják megvilágítani, így ennek feltárása a jövőbeli kutatások feladata lesz. Amennyiben megértjük az online és offline aktivizmus és a folyamatos jelenlétet igénylő politikai tüntetési részvétel összefüggéseinek irányát is, azzal jelentős előrelépést tehetünk nemcsak a kollektív cselekvés elmélet magyarázóelveinek terén, de azokért a társadalmi célokért is, amelyek elérésére e politikai akciók szerveződnek.

SUMMARY

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN POLITICAL PROTESTS REQUIRING CONTINUOUS PRESENCE

The social psychological analysis of the 2013 University Occupation in Budapest

Background and aims: Political protests have gone through tremendous changes recently, and social media has become the primary platform for organization and mobilizing political debates. Social psychological explanations of collective action focusing mainly on individual motivations now need to take into account the role of social media as well (McGarty et al., 2013). Furthermore, not only the forms of mobilization have changed, but there is a worldwide growth in political protests that require continuous participation in contrast with one-off events. Our research seeks to answer the question how endurance is determined by individual motivations, personality and social media use. We strived to answer this question in connection with the 44-day-long University Occupation in Budapest (2013). *Methods:* We conducted a questionnaire (N = 141) to analyze the level of participation in the first, middle and last phase of the protest, and compare it to individual motivations (politicized collective identity, emotions, motivations), social media use and personality self-descriptions. *Results:* Using linear regression analysis, general political activism and identification were identified as the strongest predictors of participation in all three phases, but specific predictors of endurance were the community reinforcement function of social media positively, and conscientiousness negatively. Different types of participants were distinguished with the help of cluster analysis, and their

comparisons underlined the significance of different motivational constellations. *Discussion:* Our results about the motivations, social media use and personality clearly show that political protests that require the continuous presence need distinct explanations that build upon existing social psychological theories of collective action.

Keywords: political activism, collective action, online activism, student protests, social media

IRODALOM

- ALBERICI, A. I., MILESI, P. (2012): The Influence of the Internet on the Psychosocial Predictors of Collective Action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(5), 373–388.
- AMIEL, T., SARGENT, S. L. (2004): Individual differences in Internet usage motives. *Computers in Human Behavior*, 20(6), 711–726.
- BARTAL, A. M. (2011): Egy (önkéntes) év – sok kérdés. Konferencia-előadás: *Az önkéntességtől az aktív állampolgárságig*. Budapest.
- BARTLETT, J., BIRDWELL, J., KREKÓ, P., BENFIELD, J., GYÖRI, G. (2012): *Populism in Europe: Hungary*. Demos, London.
- BLACKWOOD, L. M., LOUIS, W. R. (2012): If it matters for the group then it matters to me: Collective action outcomes for seasoned activists. *British Journal of Social Psychology*, 51(1), 72–92.
- BLIUC, A. M., MCGARTY, C., REYNOLDS, K., MUNTELE, D. (2007): Opinion-based group membership as a predictor of commitment to political action. *European Journal of Social Psychology*, 37(1), 19–32.
- BRANDSTÄTTER, H., OPP, K. D. (2013): Personality Traits („Big Five”) and the Propensity to Political Protest: Alternative Models. *Political Psychology*. Online first publication, DOI: 10.1111/pops.12043
- CARTY, V., ONYETT, J. (2006): Protest, cyberactivism and new social movements: The reemergence of the peace movement post 9/11. *Social Movement Studies*, 5(3), 229–249.
- CHRISTENSEN, H. S. (2011): Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? *First Monday*, 16.
- COMUNELLO, F., ANZERA, G. (2012): Will the revolution be tweeted? A conceptual framework for understanding the social media and the Arab Spring. *Islam and Christian–Muslim Relations*, 23(4), 453–470.
- CORCORAN, K. E., PETTINICCHIO, D., YOUNG, J. T. N. (2011): The context of control: A cross-national investigation of the link between political institutions, efficacy, and collective action. *British Journal of Social Psychology*, 50(4), 575–605.
- CORREA, T., HINSLEY, A. W., DE ZÚNIGA, H. G. (2010): Who interacts on the Web?: The intersection of users’ personality and social media use. *Computers in Human Behavior*, 26(2), 247–253.
- DRURY, J., COCKING, C., BEALE, J., HANSON, C., RAPLEY, F. (2005): The phenomenology of empowerment in collective action. *British Journal of Social Psychology*, 44(3), 309–328.

- DRURY, J., REICHER, S. (2005): Explaining enduring empowerment: A comparative study of collective action and psychological outcomes. *European Journal of Social Psychology*, 35(1), 35–58.
- ELLISON, N. B., STEINFELD, C., LAMPE, C. (2007): The Benefits of Facebook „Friends”. Social Capital and College Students’ Use of Online Social Network Sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143–1168.
- ELTANTAWY, N., WIEST, J. B. (2011): Social media in the Egyptian revolution: Reconsidering resource mobilization theory. *International Journal of Communication*, 5, 1207–1224.
- FARKAS, D., OROSZ, G. (2013): The link between ego-resiliency and changes in Big Five traits after decision making: The case of Extraversion. *Personality and Individual Differences*, 55(4), 440–445.
- GÖNCZ, B. (2012): Political Activity and Civic Participation in Hungarian Society and for Immigrants. In GÖNCZ, B., LENGYEL, G. TÓTH, L. (eds.): *Migrants and the Hungarian Society. Dignity, Justice and Civic Integration*. Corvinus University, Budapest. 203–234.
- GOSLING, S. D. (2009): The ancient psychological roots of Facebook behavior. *The Harvard Business Review*, 3. <http://blogs.hbr.org/2009/03/the-ancient-psychological-root/> (Letöltve: 2014. február).
- HAMBURGER, Y. A., BEN-ARTZI, E. (2000): The relationship between extraversion and neuroticism and the different uses of the Internet. *Computers in Human Behavior*, 16(4), 441–449.
- HORNSEY, M. J., BLACKWOOD, L., LOUIS, W., FIELDING, K., MAVOR, K., MORTON, T. WHITE, K. M. (2006): Why Do People Engage in Collective Action? Revisiting the Role of Perceived Effectiveness. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(7), 1701–1722.
- HUGHES, D. J., ROWE, M., BATEY, M., LEE, A. (2012): A tale of two sites: Twitter vs. Facebook and the personality predictors of social media usage. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 561–569.
- JOINSON, A. N. (2008): *Looking at, looking up or keeping up with people? Motives and use of facebook*. Paper presented at the Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, Florence, Italy.
- KERN T., SZABÓ A. (2011): A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010. In TARDOS R., ENYEDI Zs., SZABÓ A. (eds.): *Részvétel, képviselet, politikai változás. Demokrácia Kutatások Központja Közhasznú Alapítvány*, Budapest. 1–6.
- KLANDERMANS, B. (1984): Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583–600.
- MCGARTY, C., THOMAS, E. F., LALA, G., SMITH, L. G. E., BLIUC, A.-M. (2013): New Technologies, New Identities, and the Growth of Mass Opposition in the Arab Spring. *Political Psychology*. (Online First)
- MONDAK, J. J., HIBBING, M. V., CANACHE, D., SELIGSON, M. A., ANDERSON, M. R. (2010): Personality and civic engagement: An integrative framework for the study of trait effects on political behavior. *American Political Science Review*, 104(1), 85–110.
- NAM, T. (2012): Dual effects of the internet on political activism: Reinforcing and mobilizing. *Government Information Quarterly*, 29, 90–97.

- POSTMES, T., BAYM, N. (2005): Intergroup dimensions of the Internet. In HARWOOD, J. GILLES, H. (eds.): *Intergroup communication: Multiple perspectives*. Peter Lang Publishers, New York. 213–238.
- POSTMES, T., BRUNSTING, S. (2002): Collective Action in the Age of the Internet Mass Communication and Online Mobilization. *Social Science Computer Review*, 20(3), 290–301.
- RAINIE, L., SMITH, A., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H., VERBA, S. (2012): Social media and political engagement. *Pew Research Center's Internet & American Life Project*, Washington D.C.
- REICHER, S. D. (1984): The St. Pauls' riot: An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, 14(1), 1–21.
- ROSS, C., ORR, E. S., SISIC, M., ARSENEAULT, J. M., SIMMERINGG, M. G., ORR, R. R. (2009): Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 25(2), 578–586.
- RYAN, T., XENOS, S. (2011): Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1658–1664.
- SIMON, B., KLANDERMANS, B. (2001): Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319–331.
- STEKELENBURG, J. VAN, KLANDERMANS, B. (2010): Individuals in movements. In: KLANDERMANS, B., ROGGBAND, C. (eds.): *Handbook of Social Movements Across Disciplines*. Springer, New York. 157–204.
- STEKELENBURG, J. VAN, KLANDERMANS, B., DIJK, W. W. VAN (2009): Context matters: Explaining how and why mobilizing context influences motivational dynamics. *Journal of Social Issues*, 65(4), 815–838.
- STEKELENBURG, J. VAN, WALGRAVE, S., KLANDERMANS, B., VERHULST, J. (2012): Contextualizing Contestation: Framework, Design, and Data. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(3), 249–262.
- STÜRMER, S., SIMON, B. (2004): Collective action: Towards a dual-pathway model. *European Review of Social Psychology*, 15(1), 59–99.
- TAJFEL, H., TURNER, J. C. (1979): An integrative theory of intergroup conflict. In AUSTIN, W. G., WORCHEL, S. (eds.): *Psychology of Intergroup Relations*. Brooks/Cole, Monterey, CA. 33–47.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C. A. (2009): The role of efficacy and moral outrage norms in creating the potential for international development activism through group-based interaction. *British Journal of Social Psychology*, 48(1), 115–134.
- TUFEKCI, Z., WILSON, C. (2012): Social media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62(2), 363–379.
- TUTEN, T. L., BOSNJAK, M. (2001): Understanding Differences in Web Usage: The Role of Need for Cognition and the Five Factor Model of Personality. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 29(4), 391–398.
- ZOMEREN, M. VAN (2013): Four Core Social-Psychological Motivations to Undertake Collective Action. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(6), 378–388.

- ZOMEREN, M. VAN, IYER, A. (2009): Introduction to the social and psychological dynamics of collective action. *Journal of Social Issues*, 65(4), 645–660.
- ZOMEREN, M. VAN, POSTMES, T., SPEARS, R. (2008): Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504–535.
- ZOMEREN, M. VAN, SPEARS, R. (2009): Metaphors of protest: A classification of motivations for collective action. *Journal of Social Issues*, 65(4), 661–679.
- ZAAL, M. P., LAAR, C. VAN, STAHL, T., ELLEMERS, N., DERKS, B. (2012): Social change as an important goal or likely outcome: How regulatory focus affects commitment to collective action. *British Journal of Social Psychology*, 51(1), 93–110.

BERNÁTH LÁSZLÓ
DOMONKOS KATALIN
FEKETE NIKOLETT
KENDE ANNA
KOVÁCS PÉTER
LANTOS NÓRA ANNA
MIHALIK ÁRPÁD

TÓTH JÓZSEF
UJHELYI ADRIENN
VARGHA ANDRÁS

SZERZŐINK

MIRNICS ZSUZSANNA
NAGYBÁNYAI NAGY OLIVÉR
RŐMER GLÓRIA
SMOHAI MÁTÉ
SOMOGYI MÓNICA
SZABÓ ÉVA